

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ФАКУЛТЕТ ЗА ХОТЕЛИЈЕРСТВО И ТУРИЗАМ
У ВРЊАЧКОЈ БАЊИ

Тијана А. Љубисављевић

**ПОЛИТИКА ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ
ИНВЕСТИЦИЈА У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКОГ
РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА БАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

докторска дисертација

Врњачка Бања, 2022.

UNIVERSITY OF KRAGUJEVAC
FACULTY OF HOTEL MANAGEMENT AND TOURISM
IN VRNJAČKA BANJA

Tijana A. Ljubisavljević

**POLICY OF ATTRACTING DIRECT INVESTMENTS IN
THE FUNCTION OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF
THE SPA AREAS IN THE REPUBLIC OF SERBIA**

Doctoral Dissertation

Vrnjačka Banja, 2022.

ИДЕНТИФИКАЦИОНА СТРАНИЦА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Аутор
Име и презиме: Тијана Љубисављевић
Датум и место рођења: 25.07.1983. године, Крагујевац
Садашње запослење: Директор Центра за стечај, Агенција за лиценцирање стечајних управника
Докторска дисертација
Наслов: ПОЛИТИКА ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА БАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
Број страница:
Број слика:
Број библиографских података:
Установа и место где је рад израђен: Факултета за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи Универзитета у Крагујевцу
Научна област (УДК): Менаџмент и бизнис
Ментор: др Драгана Гњатовић, редовни професор у пензији Факултета за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи Универзитета у Крагујевцу, ужа научна област: Општа економија
Оцена и одбрана
Датум пријаве теме: 22.05.2020. године
Број одлуке и датум прихватања докторске дисертације: 1184 од 12.06.2020. године; IV-02-714/19 од 14.10.2020. године
Комисија за оцену научне заснованости теме и испуњености услова кандидата: Др Петар Веселиновић , редовни професор Економског факултета Универзитета у Крагујевцу, ужа научна област: Општа економија и привредни развој - председник; Др Соња Јовановић , редовни професор Економског факултета Универзитета у Нишу, ужа научна област: Привредни развој и економска политика - члан; Др Миљан Лековић , доцент Факултета за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи Универзитета у Крагујевцу, ужа научна област: Општа економија - члан.
Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације: Др Петар Веселиновић , редовни професор Економског факултета Универзитета у Крагујевцу, ужа научна област: Општа економија и привредни развој - председник; Др Соња Јовановић , редовни професор Економског факултета Универзитета у Нишу, ужа научна област: Привредни развој и економска политика - члан; Др Миљан Лековић , ванредни професор Факултета за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи Универзитета у Крагујевцу, ужа научна област: Општа економија и привредни развој - члан.
Датум одбране дисертације

*Свом супругу Бранку,
ћерци Милени и
сину Филипу*

Неизмерну захвалност за израду ове докторске дисертације дугујем својој менторки, проф. др Драгани Гњатовић. Пре свега, захвална сам на времену које је издвојила, на конструктивним саветима који су уобличили тему и структуру рада, на усмерењима приликом истраживања, као и на инструкцијама код текстуалног уобличења. Честе консултације су ми помогле да отклоним све недоумице, док су њена несебична помоћ и подршка допринели да овај рад добије свој коначни облик.

Посебно сам захвална проф. др Петру Веселиновићу, редовном професору Економског факултета Универзитета у Крагујевцу, проф. др Соњи Јовановић, редовном професору Економског факултета Универзитета у Нишу и проф. др Миљану Лековићу, ванредном професору Факултета за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи Универзитета у Крагујевцу, који су својим стручним саветима и сугестијама омогућили да се ова докторска дисертација унапреди.

Захваљујем се представницима институција и организација који су имали стрпљења и одвојили време да учествују у спроведеном истраживању.

Искрено захваљујем пријатељима и колегама из Агенције за лиценцирање стечајних управника на подршци и разумевању у свим фазама рада.

На послетку, они који су са мном од почетка, који су у мом срцу први, који су били уз мене, узвраћали ми љубав и уливали снагу за све животне изазове – неизмерну захвалност дугујем својој породици.

АПСТРАКТ

Предмет истраживања докторске дисертације био је привредно-системски оквир политике привлачења директних инвестиција, креиран у циљу економског развоја подручја бања у Републици Србији, а истраживање је спроведено са циљем испитивања адекватности системских решења на основу којих носиоци економске политике стварају услове за потенцијалне инвеститоре у подручјима бања. Достижање општег циља је захтевало остваривање следећих специфичних циљева: сагледавање економског положаја јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања у односу на ниво развијености Републике Србије, на основу одабраних макроекономских показатеља; оцену актуелног стања у бањском туризму Републике Србије, на основу одабраних показатеља статистике туризма; појашњење везе између привредно-системског оквира политике привлачења директних инвестиција у подручја бања и одабраних инструмената ове политике: приватизације, инвестиционих подстицаја и стварања пословног амбијента за директне инвестиције и на крају продубљивање сазнања о адекватности политике привлачења директних инвестиција за решавање кључних економских проблема јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања спровођењем емпиријског истраживања.

У дисертацији се пошло од генералне хипотезе да политика привлачења директних инвестиција у подручја бања позитивно утиче на њихов економски развој. На основу генералне хипотезе, постављене су посебне хипотезе које се односе на значај успешне примене инструмената политике привлачења директних инвестиција у подручја бања у функцији њиховог економског развоја.

Да би ове хипотезе биле доказане, примењене су у докторској дисертацији следеће научне методе: метод дескриптивне статистичке анализе, метод анализе садржаја докумената и метод испитивања техником полиструктурираног дубинског интервјуа. Полиструктурирани дубински интервјуи су коришћени за истраживање о ставовима представника релевантних институција и организација о адекватности политике привлачења директних инвестиција у подручја бања. Интервјуи су одржани током 2020. године, а испитаницима су постављана питања груписана у четири тематске целине. Узорак испитаника обухватио је представнике релевантних институција и организација у јединицама локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања у Републици Србији. Од укупно 27 представника идентификованих јединица локалне самоуправе, интервјуу се одазвало њих 18. Од укупно 28 представника РХ центара, интервјуу се одазвало њих 15, а од укупно 27 представника туристичких организација, њих 19. Резултати истраживања су показали да привредно системска решења која креирају носиоци политике привлачења директних инвестиција у подручја бања на националном и локалном нивоу позитивно утичу на економски развој подручја бања Републике Србије. Приликом тумачења резултата је потребно имати у виду и ограничења истраживања која су представљена.

Докторска дисертација има теоријски и практичан допринос. У теоријском смислу, допринос докторске дисертације је потврђивање релевантности примене теорије Нове институционалне економије у објашњењу значаја нових привредно-системских решења за привлачење директних инвестиција у подручја бања Републике Србије. Научни допринос ове докторске дисертације огледа се у емпиријском потврђивању хипотеза о позитивном утицају политике привлачења директних инвестиција на економски развој подручја бања у Републици Србији. Допринос докторске дисертације, у практичном

смислу, састоји се, прво, у разврставању бањских комплекса према критеријуму (не)довршености процеса власничке трансформације, што је од кључног значаја за оцену степена имовинско-правне сигурности за потенцијалне инвеститоре; друго, у разврставању јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања према нивоу њихове развијености, што је од значаја за привредно-системски утврђену величину државних подстицаја на које могу да рачунају потенцијални инвеститори; треће, у идентификацији фактора од којих зависи успешност појединих јединица локалне самоуправе, у којима су лоцирана подручја бања, у стварању пословног амбијента за директне инвестиције.

Кључне речи: подручја бања, директне инвестиције, привредно-системски оквир, приватизација бањских комплекса, подстицаји, пословни амбијет

ABSTRACT

The subject matter of the research of the doctoral dissertation was the economic-systemic framework of the policy of attracting direct investments, created for the purpose of economic development of spa areas in the Republic of Serbia. The research was conducted with the aim of examining the adequacy of systemic solutions on the basis of which the economic policy holders create conditions for potential investors in spa areas. The fulfillment of general goal required the achievement of the following specific goals: an overview of the economic position of the local administrative units in which spa areas are located in relation to the level of development of the Republic of Serbia, based on selected macroeconomic indicators; assessment of the current state of spa tourism in the Republic of Serbia, based on selected indicators of tourism statistics; clarifying the connection between the economic-systemic framework of the policy of attracting direct investments in spa areas and the selected instruments of this policy: privatization, investment incentives and creating a business environment for direct investments, and finally deepening the knowledge about the adequacy of the policy of attracting direct investments for solving the key economic problems of local administrative units in which spa areas are located by conducting empirical research.

The dissertation was based on the general hypothesis that the policy of attracting direct investments to spa areas has a positive effect on their economic development. On the basis of the general hypothesis, specific hypotheses have been put forward that relate to the importance of the successful application of policy instruments to attract direct investments to the areas of spas as a function of their economic development.

In order to prove these hypotheses, the following scientific methods were applied in the doctoral dissertation: the method of descriptive statistical analysis, the method of analyzing the content of documents and the method of examination using the semistructured in-depth interview technique. Semistructured in-depth interviews were used for research on the views of representatives of relevant institutions and organizations on the adequacy of the policy of attracting direct investment in spa areas. The interviews were held during 2020, and respondents were asked questions grouped into four thematic units. The sample of respondents included representatives of relevant institutions and organizations in local administrative units where spa areas are located in the Republic of Serbia. In order to test these hypotheses, 18 of the 27 representatives of identified local administrative units responded to the interview. The results of the research showed that the economic system solutions created by policy holders of attracting direct investments to spa areas at the national and local level have a positive effect on the economic development of the spa areas of the Republic of Serbia. When interpreting the results, it is necessary to take into account the limitations of the research presented.

The doctoral dissertation has a theoretical and practical contribution. In a theoretical sense, the contribution of the doctoral dissertation is the confirmation of the relevance of the application of the theory of the New Institutional Economics in explaining the importance of new economic-systemic solutions for attracting direct investments in the spa areas of the Republic of Serbia. The scientific contribution of this doctoral dissertation is reflected in the empirical confirmation of hypotheses about the positive impact of the policy of attracting direct investments on the economic development of spa areas in the Republic of Serbia. The contribution of the doctoral dissertation, in a practical sense, consists, first, of the classification of spa complexes according to the criterion of (in)completion of the ownership transformation process, which is of key importance for assessing the degree of property-legal security for potential investors; secondly, of the classification of local administrative units in which spa

areas are located according to their level of development, which is important for the economically-systemically determined size of state incentives that potential investors can count on; third, in the identification of factors that depend on the success of certain local administrative units, in which spa areas are located, in creating a business environment for direct investments.

Key words: spa areas, direct investments, economic system framework, privatization of spa complexes, incentives, business environment

САДРЖАЈ

АПСТРАКТ	vi
ABSTRACT	viii
Списак слика.....	xiii
Списак табела	xiii
УВОД	1

І ДЕО

НИВО РАЗВИЈЕНОСТИ ПОДРУЧЈА БАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

1. ДЕФИНИСАЊЕ ПОДРУЧЈА БАЊЕ	17
1.1. Услови за стицање статуса подручја бање	17
1.2. Бањска и климатска места у статусу подручја бање.....	23
1.3. Идентификована бањска и климатска места	26
2. ПОКАЗАТЕЉИ ЕКОНОМСКЕ РАЗВИЈЕНОСТИ ПОДРУЧЈА БАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	29
2.1. Разврставање подручја бања према нивоу развијености ЈЛС у којима су лоцирана.....	29
2.2. Корективни макроекономски показатељи нивоа развијености ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања	33
3. ПОКАЗАТЕЉИ ТУРИСТИЧКЕ РАЗВИЈЕНОСТИ ПОДРУЧЈА БАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	44

ІІ ДЕО

ПОЛИТИКА ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ПОДРУЧЈА БАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

1. ПРИВРЕДНО-СИСТЕМСКИ ОКВИР ПОЛИТИКЕ ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ПОДРУЧЈА БАЊА	51
2. ЦИЉЕВИ ПОЛИТИКЕ ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ПОДРУЧЈА БАЊА	55
2.1. Раст директних инвестиција у подручја бања	55
2.2. Отварање нових радних места у јединицама локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања	56
2.3. Развој здравственог/ <i>wellness</i> туризма.....	58
3. НОСИОЦИ ПОЛИТИКЕ ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ПОДРУЧЈА БАЊА	60
3.1. Носиоци политике привлачења инвестиција на националном нивоу	60
3.2. Носиоци политике привлачења инвестиција на локалном нивоу	63
4. ИНСТРУМЕНТИ ПОЛИТИКЕ ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА.....	66
4.1. Приватизација бањских комплекса	66
4.2. Доделјивање подстицаја домаћим и страним инвеститорима	74
4.3. Стварање пословног амбијента за директна улагања	84

III ДЕО
ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ:
СТАВОВИ ПРЕДСТАВНИКА РЕЛЕВАНТНИХ ИНСТИТУЦИЈА И
ОРГАНИЗАЦИЈА О АДЕКВАТНОСТИ ПОЛИТИКЕ ПРИВЛАЧЕЊА
ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ПОДРУЧЈА БАЊА

1. ИСТРАЖИВАЧКИ МОДЕЛ	88
2. ИСТРАЖИВАЧКИ МЕТОД И ТЕХНИКА ИСПИТИВАЊА.....	89
3. ИЗБОР УЗОРКА ИСПИТАНИКА	92
4. АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА	96
4.1. Економске специфичности јединице локалне самоуправе у којој је лоцирано подручје бање	96
4.1.1. Одговори испитаника из прве групе ЈЛС по степену развијености	96
4.1.2. Одговори испитаника из друге групе ЈЛС по степену развијености	99
4.1.3. Одговори испитаника из треће групе ЈЛС по степену развијености	101
4.1.4. Одговори испитаника из четврте групе ЈЛС по степену развијености.....	106
4.1.5. Одговори испитаника из ЈЛС у девастираним подручјима	108
4.1.6. Дискусија	110
4.2. Приватизација бањског комплекса.....	112
4.2.1. Одговори испитаника из прве групе ЈЛС по степену развијености	112
4.2.2. Одговори испитаника из друге групе ЈЛС по степену развијености	114
4.2.3. Одговори испитаника из треће групе ЈЛС по степену развијености	116
4.2.4. Одговори испитаника из четврте групе ЈЛС по степену развијености.....	118
4.2.5. Одговори испитаника из ЈЛС у девастираним подручјима	120
4.2.6. Дискусија	121
4.3. Значај привлачења директних инвестиција помоћу инестиционих подстицаја за развој подручја бања	123
4.3.1. Одговори испитаника из прве групе ЈЛС по степену развијености	124
4.3.2. Одговори испитаника из друге групе ЈЛС по степену развијености	126
4.3.3. Одговори испитаника из треће групе ЈЛС по степену развијености	128
4.3.4. Одговори испитаника из четврте групе ЈЛС по степену развијености.....	131
4.3.5. Одговори испитаника из ЈЛС у девастираним подручјима	132
4.3.6. Дискусија	134
4.4. Активности на пољу стварања амбијента за привлачење директних инвестиција у подручје бање	137
4.4.1. Одговори испитаника из прве групе ЈЛС по степену развијености.....	137
4.4.2. Одговори испитаника из друге групе ЈЛС по степену развијености	138
4.4.3. Одговори испитаника из треће групе ЈЛС по степену развијености	140
4.4.4. Одговори испитаника из четврте групе ЈЛС по степену развијености.....	142
4.4.5. Одговори испитаника из ЈЛС у девастираним подручјима	143
4.4.6. Дискусија	144
5. МОГУЋИ ПРАВЦИ ДАЉИХ ИСТРАЖИВАЊА.....	146
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	147
ЛИТЕРАТУРА	151
БИОГРАФИЈА.....	167

АНЕКС I.....	169
АНЕКС II	171
АНЕКС III.....	174
АНЕКС IV	180
Образац 1.....	182
Образац 2.....	183
Образац 3.....	184

Списак слика

Слика бр. 1: Преглед бањских и климатских места у Републици Србији са статусом подручја бање	25
Слика бр. 2: Преглед идентификованих бањских и климатских места у Републици Србији	27
Слика бр. 3: Истраживачки модел	88
Слика бр. 4: Утицај неискоришћених потенцијала и Програма локалног економског развоја на привлачење директних инвестиција	111

Списак табела

Табела бр. 1: Списак здравствених установа које су специјализоване за рехабилитацију	19
Табела бр. 2: Списак донетих одлука о утврђивању подручја бања у Републици Србији	24
Табела бр. 3: Идентификована бањска и климатска места у Републици Србији 2019. године	26
Табела бр. 4: Критеријуми за разврставање региона по НУТС класификацији	30
Табела бр. 5: Разврставање подручја бања по основу развијености јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана	32
Табела бр. 6: Просечна стопа демографског раста или пада на основу броја становника у ЈЛС према попису 1971. године и процене броја становника за 2020. годину	36
Табела бр. 7: Густина насељености у ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања Републике Србије у годинама пописа од 1971. до 2011. године и према процени за 2020. годину ..	39
Табела бр. 8: Стопа незапослености у ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања Републике Србије 2011-2020	41
Табела бр. 9: Оцена актуелног стања у бањском туризму Републике Србије у 2020. години	46
Табела бр. 10: Корисници државних подстицаја у сектору услуга хотелског смештаја. 82	
Табела бр. 11: Број додељених подстицаја у подручјима бања које су разврстане по развијености јединица локалне самоуправе у којима су лоциране	83
Табела бр. 12: Стопа незапослености у јединицама локалне самоуправе у којима су додељени подстицаји за инвестиције у подручја бања	84
Табела бр. 13: Разврставање испитиваних подручја бања на основу спроведених приватизација бањских комплекса	121
Табела бр. 14: Додељени инвестициони подстицаји у испитиваним подручјима бања	135

УВОД

Током 2018. и 2019. године учињене су значајне новине у политици привлачења директних инвестиција у функцији економског развоја подручја бања Републике Србије чијом операционализацијом треба да буду створене основе убрзаног развоја бањског туризма. Због тога је неопходно анализирати затечено стање у бањама Републике Србије и размотрити начине на које је могуће мерама и инструментима економске политике допринети њиховом развоју.

Предмет истраживања докторске дисертације је привредно-системски оквир политике привлачења директних инвестиција, креиран у циљу економског развоја подручја бања у Републици Србији. Основни развојни циљеви повећања директних инвестиција у подручја бања су: смањивање регионалних неједнакости кроз повећавање запослености у јединицама локалне самоуправе (ЈЛС) у којима су лоцирана подручја бања и унапређење туристичке делатности у Републици Србији кроз развој здравственог туризма.

Политиком привлачења директних инвестиција у подручја бања конкретизују се стратешка опредељења дугорочног развоја здравственог туризма. У Стратегији развоја туризма Републике Србије за период 2016-2025. година (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/2016) развој здравственог туризам се поистовећује са развојем бањског туризма. Полазна основа Стратегије у овој области је да “Република Србија, са 50 бањских и климатских места и преко 1.000 извора, од којих око 500 извора хладне и топле минералне воде, као и богатством природних минералних гасова и лековитог блата, има огроман потенцијал у здравственом/*wellness* сегменту. Природни ресурси пружају могућност *greenfield* инвестиција, које могу обезбедити убрзан регионални економски развој.”

Подручје бање у дисертацији се дефинише на основу Закона о бањама (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 80/92, 67/93 - др. закони и 95/2018 –др. закон). Чланом 1. овог Закона, прописано је да је “бања подручје на коме постоји и користи се један или више природних лековитих фактора и које испуњава услове у погледу уређености и опремљености за њихово коришћење”. Даље, прописано је да бања представља природно добро од општег интереса, као и да се под природним лековитим фактором сматрају термална и минерална вода, ваздух, гас и лековито блато (пелоид), чија су лековита својства научно испитана и доказана.

Чланом 2. Закона о бањама је прописано да се “сматра да су испуњени услови у погледу уређености и опремљености подручја ако бања има: прво, организовану здравствену службу; друго, објекте и уређаје за коришћење природног лековитог фактора; треће, објекте за смештај и боравак посетилаца; четврто, одговарајуће комуналне и друге објекте (водовод, канализација, саобраћајнице, ПТТ и електрообјекте и јавне зелене и рекреационе површине)”.

Полазећи од основних развојних циљева повећања директних инвестиција у бањски туризам, у овој докторској дисертацији истраживањем су обухваћена питања везана за испуњење трећег и четвртог услова уређености и опремљености подручја бање. Односно, предмет истраживања је политика инвестиција у ревитализацију постојећих и изградњу нових објеката за смештај и боравак посетилаца као и одговарајућих комуналних и

других објеката, који заједно чине физичку туристичку инфраструктуру подручја бања (Jovanović, Ilić, 2016).

У складу са Законом о бањама, у периоду од 1996. до 2018. године, 28 бањских и климатских места је стекло статус подручја бање. Влада Републике Србије је доношењем појединачних уредби о утврђивању подручја бања, за свако подручје које одговара горе поменути критеријумима, утврдила тачну површину и катастарске парцеле на којима се оно налази. Јединица локалне самоуправе (ЈЛС) на чијој се територији налази подручје бање, правном или физичком лицу, даје право коришћења природног лековитог фактора.

На основу стратешког опредељења према којем природни лековити ресурси “пружају могућност *greenfield* инвестиција, које могу обезбедити убрзан регионални економски развој” креиран је привредно-системски оквир политике привлачења директних инвестиција у подручја бања. Три кровна законска акта тог привредно-системског оквира су Закон о туризму (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 17/2019), Закон о регионалном развоју (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 51/2009, 30/2010 и 89/2015 - др. закон) и Закон о улагањима (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 89/2015 и 95/2018).

Законом о туризму је прописано да планирање и развој туризма обухвата “интегрално планирање развоја туризма и пратећих делатности, проглашење и одрживо коришћење туристичког простора; послове од посебног значаја за развој туризма; категоризацију туристичког места и спровођење подстицајних мера за развој туризма”. За предмет истраживања дисертације релевантна је чињеница да је подстицајним мерама за развој туризма наведеним Законом дата посебна специфична тежина.

Законом о регионалном развоју прописано је разврставање јединица локалне самоуправе према степену развијености у четири групе, на основу висине дохотка по становнику. У прву групу су разврстане ЈЛС чији је степен развијености изнад републичког просека; у другој групи су ЈЛС чији је степен развијености у распону од 80% до 100% републичког просека; у трећу групу спадају ЈЛС чији је степен развијености у распону од 60% до 80% републичког просека; у четвртој групи су ЈЛС чији је степен развијености испод 60% републичког просека, а оне ЈЛС међу њима чији је степен развијености испод 50% републичког просека слове као девастирана подручја. Методологија за израчунавање степена развијености ЈЛС је прописана Уредбом о утврђивању методологије за израчунавање степена развијености региона и јединица локалне самоуправе (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 68/2011) која има упориште у Закону о регионалном развоју. Према овој методологији, основни показатељ степена развијености ЈЛС израчунат је поређењем збира масе зарада и пензија и остварених прихода ЈЛС по становнику са републичким просеком БДП по становнику. При томе, корективни макроекономски показатељи степена развијености ЈЛС су: демографски раст или пад у односу на попис становништва 1971. године, густина насељености и стопа незапослености. На основу ове методологије, све ЈЛС у Републици Србији су разврстане у одговарајуће групе Уредбом о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 104/2014). Разврставање ЈЛС према степену развијености је релевантно за предмет истраживања ове дисертације зато што се у регулативи која се односи на привлачење директних инвестиција ниво развијености подручја бање утврђује према степену развијености ЈЛС на чијој територији је ово подручје лоцирано - Уредба о условима и

начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 18/2018).

Закон о улагањима (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 89/2015 и 95/2018) је донет са циљем унапређења инвестиционог окружења у Републици Србији и подстицања директних инвестиција ради јачања економског развоја и раста запослености. При томе, са растом запослености, дугорочно се утиче на ублажавање проблема демографског пада становништва и демографског пражњења појединих подручја. Средства подстицаја за привлачење директних инвестиција се обезбеђују у буџету Републике Србије. Законом о улагањима је изједначен третман домаћих и страних улагача, за разлику од Закона о страним улагањима (“Сл. лист СРЈ”, бр. 3/2002 и 5/2003, “Сл.лист СЦГ”, бр. 1/2003 – Уставна повеља и “Службени гласник Републике Србије”, бр. 107/2014 – др. закон) којим су били прописани подстицаји само за стране улагаче. У Закону о улагањима су дефинисана улагања од посебног значаја, чијим се спровођењем битно утиче на унапређење конкурентности привредне гране или сектора односно на равномеран регионални развој Републике Србије.

За улагања од посебног значаја, Законом о улагањима су прописани различити облици државне помоћи, међу којима преовлађују државни подстицаји инвеститорима. У складу са политиком равномерног регионалног развоја, Уредбом о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 18/2018) прописано је да је вредност државних подстицаја за улагања од посебног значаја, који се могу доделити за реализацију конкретног пројекта, у обрнутој сразмери са степеном развијености ЈЛС на чијој територији се планира инвестиција. Наведеном Уредбом је предвиђено да се средства подстицаја за улагање од посебног значаја могу користити и за “финансирање инвестиционих пројеката у сектору услуга хотелског смештаја на територији јединице локалне самоуправе на којој је утврђено подручје бање”. Чињеница да су за инвеститоре који би били спремни да улажу у неразвијена подручја предвиђени издашнији подстицаји него за оне који се концентришу у развијеним регионима је од значаја за предмет истраживања ове дисертације зато што је чак 14, односно половина од 28 подручја бања у Републици Србији лоцирано у ЈЛС чији је ниво развијености испод 60% републичког просека (Уредба о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину, “Службени гласник Републике Србије”, бр. 104/2014).

Циљ истраживања докторске дисертације је испитивање адекватности системских решења на основу којих носиоци економске политике стварају услове за потенцијалне инвеститоре у подручјима бања. Испитивање адекватности ових системских решења, као општег циља, је захтевало достизање следећих **специфичних циљева**:

- Сагледавање економског положаја ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања у односу на ниво развијености Републике Србије, на основу одабраних макроекономских показатеља.

За приказ економског положаја ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања у односу на ниво развијености Републике Србије полази се од резултата истраживања о општој демографској ситуацији у окрузима Републике Србије. Према резултатима ових истраживања у половини округа су “присутни интензивни процеси депопулације и демографског старења, уз наглашене регионалне демографске диспропорције” (Стаменковић et al., 2017, 892). Ова чињеница је од кључног значаја за одабир података

Републичког завода за статистику на основу којих је могуће израчунати дугорочне тенденције у кретању корективних макроекономских показатеља релевантних за дугорочне развојне циљеве политике привлачења директних инвестиција (Републички завод за статистику, 1975; Републички завод за статистику, 2021). То су следећи показатељи: просечна стопа демографског раста или пада, на основу броја становника у ЈЛС према попису 1971. године и процене броја становника за 2020. годину; густина насељености у ЈЛС, према проценама броја становника за 2020. годину у односу на густину насељености у годинама пописа становништва од 1971. до 2011, израчунавањем броја становника у ЈЛС по једном квадратном километру; стопа незапослености у ЈЛС у годинама пописа становништва од 1971. до 2011. године и стопа незапослености 2020. године, при чему се стопа незапослености рачуна као однос броја незапослених лица и броја запослених и незапослених лица.

- Оцена актуелног стања у бањском туризму Републике Србије, на основу одабраних показатеља статистике туризма.

Статистички приказ актуелног стања у бањском туризму Републике Србије урађен је на основу поређења три економска показатеља за поједина подручја бања и одговарајућих показатеља за Републику Србију за 2020. годину. Први је дужина боравка домаћих и страних туриста (однос броја ноћења и броја туриста у календарској години). У ранијем периоду, овај показатељ је у више радова о бањском туризму презентован да би указао на једну од основних карактеристика туризма у највећем броју бањских подручја у Републици Србији, а то је, традиционално, знатно већа посећеност и дужина боравка домаћих гостију од странаца (Јовичић, 2008). Други је коефицијент интензитета туристичког промета (однос броја туриста и броја становника у ЈЛС у којој се налази подручје бање). Помоћу овог показатеља могуће је оценити које бање су мотори, а које кочничари развоја здравственог туризма (Gligoriјевић, Novović, 2014). Трећи показатељ је искоришћеност смештајних капацитета (однос оствареног броја ноћења и расположивог броја лежача, помножен са 365 дана у години). Према Белиј et al. (2014), коефицијент искоришћености смештајних капацитета је показатељ рентабилности пословања бања. Коефицијент већи од 60%, говори о рентабилном пословању бања, пословање са 40% до 60% искоришћености смештајних капацитета је на граници рентабилности, а искоришћеност смештајних капацитета мања од 40% указује на нерентабилно пословање бања. Израчунавањем коефицијента искоришћености смештајних капацитета идентификована су подручја бања која захтевају знатна улагања у циљу ревитализације и обнављања рентабилног пословања.

- Појашњење везе између привредно–системског оквира политике привлачења директних инвестиција у подручја бања и одабраних инструмената ове политике: приватизације, инвестиционих подстицаја и стварања пословног амбијента за директне инвестиције.

Приватизација бањских комплекса у Републици Србији није довршена. Бање у Републици Србији се одликују дугом традицијом и представљају велики, недовољно искоришћен потенцијал, али управо због проблема недовршене приватизације, положај свих бања није исти. На основу секундарних извора информација, у дисертацији је утврђено које бање послују, а које су ван функције. Један од начина оживљавања бања чије је пословање замрло је инвестирање у њихову ревитализацију кроз процес приватизације.

Од почетка процеса власничке трансформације у Републици Србији 1991. године, када је био усвојен Закон о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 48/91, 75/91, 48/94, 51/94) па до краја важења Закона о приватизацији из 2001. године (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 30/2010, 93/2012, 119/2012 и 51/2014), који је био на снази до 2014. године, успешно су приватизована само три бањска комплекса. Њихови власници постала су домаћа лица. Такође, у време важења Закона о приватизацији из 2001. године, 11 бањских комплекса добило је статус субјекта приватизације и започела је припрема за њихову понуду инвеститорима на продају (Министарство привреде, 2015). Међутим, због нерешених имовинско-правних односа и парничних поступака који су годинама вођени са Републичким фондом за пензионо и инвалидско осигурање (ПИО Фондом) није било могуће да се поступак приватизације спроведе (Gnjatović, 2018). Процес приватизације бањских комплекса настављен је тек 2019. године, у складу са Законом о приватизацији из 2014. године (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 83/2014, 46/2015, 112/2015, 20/2016). По окончању судских поступака о утврђивању учешћа државе и ПИО Фонда у власништву на непокретностима бања, оглашена је продаја три бањска комплекса (Републичка дирекција за имовину и ПИО Фонд, 2019, 2019а, 2019б). Њихови власници су, такође, постала домаћа правна лица.

Инвестициони подстицаји у сектор услуга хотелског смештаја су инструмент привлачења *greenfield* инвестиција у изградњу хотела високе категорије у подручјима бања. Они су новина у привредном систему Републике Србије. Регулисани су први пут 2018. године, наведеном Уредбом о условима и начину привлачења директних инвестиција, која је донета у складу са Законом о улагањима. Ранијим одговарајућим уредбама (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 56/2006, 50/2007, 70/2008; “Службени гласник Републике Србије” бр. 34/2010 и 41/2010; “Службени гласник Републике Србије” бр. 42/2011, 46/2011, и 84/2011; “Службени гласник Републике Србије” бр. 20/2012, 123/2012, 14/2013 и 60/2013; “Службени гласник Републике Србије” бр. 55/2014 и 65/2014; “Службени гласник Републике Србије”, бр. 28/2015; “Службени гласник Републике Србије”, бр. 110/2016) пројекти у области туризма и угоститељства нису могли да конкуришу за инвестиционе подстицаје.

Члан 9. став 1. тачка 4) наведене Уредбе из 2018. године, прописује да се средства могу доделити за инвестиционе пројекте у сектору услуга хотелског смештаја у подручјима бања, чија је минимална вредност два милиона евра и којима се обезбеђује отварање радних места за најмање 70 нових запослених на неодређено време. Наведени критеријуми из члана 9. наведене Уредбе се нису мењали када је 2019. године донета Уредба о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 33/2019 и 42/2019). Оно што је новина Уредбе из 2019. године у односу на наведену Уредбу из 2018. године је проширивање потенцијалних локација за инвестиције. Наиме, према Уредби из 2019. године, инвестициони подстицаји могу се доделити за изградњу хотела у 47 бањских и климатских туристичких места, међу којима су пописана и она која немају статус подручја бања.

Стварање пословног амбијента за директне инвестиције је инструмент политике привлачења директних инвестиција на локалном нивоу, односно инструмент локалне развојне политике. Члан 17. Закона о улагањима прописује да “надлежни орган јединице локалне самоуправе инструментима локалне развојне политике подстиче привлачење

улагања, брине о постојећим улагањима и њиховом проширењу, броју и укупној вредности улагања и квалитету улагача, примењује стандарде повољног пословног окружења и доноси одлуке о мерама за подстицање конкурентности локалне самоуправе у привлачењу улагања.” Дакле, на локалним властима је одговорност за испуњавање критеријума који се односе на обезбеђивање адекватног пословног амбијента за привлачење директних инвестиција.

Локалне самоуправе додељују средства подстицаја из локалног буџета. Подстицаји у надлежности локалне самоуправе су: субвенције, давање у закуп објеката који су у њеној својини, давање грађевинског земљишта са мањом накнадом или без накнаде, изградња комуналне инфраструктуре за предузећа инвеститора, без накнаде или са умањеном накнадом (Linde, Marković, 2017).

- Продубљивање сазнања о адекватности политике привлачења директних инвестиција за решавање кључних економских проблема ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања спровођењем емпиријског истраживања.

У Републици Србији, реализација политике привлачења директних инвестиција у подручја бања је у иницијалној фази. Због тога су и релативно ограничена сазнања о њеној адекватности. Имајући ове чињенице у виду, емпиријско истраживање у овој дисертацији је било спроведено квалитативном методом.

У области економских наука, квалитативне методе истраживања се примењују онда када је на основу перцепција, ставова и мишљења ограниченог броја релевантних испитаника потребно дубље и свеобухватније сагледати одређену појаву (Muntean Jemna, 2016). То се дешава онда када је потребно доћи до валидног објашњења о могућим импликацијама одређене појаве, када применом квантитативних метода истраживања, управо због специфичности испитаника то није изводљиво (Mohajan, 2018).

Истраживање о ставовима одабраних испитаника о адекватности политике привлачења директних инвестиција у бањска подручја Републике Србије реализовано је техником полуструктурираног дубинског интервјуа. Према Бранковић (2014), полуструктурирани дубински интервју је погодан за примену онда када у ширем смислу постоји основно претходно сазнање о некој друштвеној појави, када је та појава делимично истражена на основу анализе релевантних емпиријских истраживања, докумената и статистичких података. У овој дисертацији, претходна сазнања су добијена прво, анализом научних радова у којима су у емпиријским истраживањима о утицају политике привлачења директних инвестиција на економски развој примењени постулати теорије нове институционалне економије; друго, анализом стратешких докумената, закона и подзаконских аката који чине привредно-системски оквир привлачења директних инвестиција у Републици Србији; треће, анализом научних радова и серија статистичких података о нивоу развијености бањских подручја Републике Србије и ЈЛС у којима су она лоцирана.

Техника полуструктурираног дубинског интервјуа у квалитативним, хипотетичко дедуктивним истраживањима подразумева да се испитаницима поставе претходно припремљена, идентична питања, дефинисана довољно широко да испитаници могу да одговоре на свеобухватан начин, осврћући се на испитивану појаву у ширем друштвеном контексту. Питања се групишу у шире тематске области које су непосредно везане за постављене хипотезе истраживања. Испитивачу је остављена могућност

флексибилности у постављању евентуалних потпитања за која оцени да су релевантна за дубље и систематичније разјашњење ставова испитаника. Специфична потпитања могу бити унапред припремљена или иницирана током самог интервјуа (Kvale, Brinkmann, 2009; Harvey, 2010; Harvey, 2015).

За разговоре о адекватности политике привлачења директних инвестиција у бањска подручја Републике Србије изабрани су представници *институција* од којих зависи успешност њене имплементације на локалном нивоу и представници *организација* које прилагођавају своје услове пословања инструментима и мерама ове политике. Односно, успешност пословања *организација* зависи у многоме од адекватности “правила игре” која постављају *институције* (North, 2005a). Због тога су подаци из примарних извора прикупљени емпиријским истраживањем о перцепцијама, ставовима и мишљењима представника релевантних *институција*, а то су локалне самоуправе, као и релевантних *организација*, а то су РХ центри и локалне туристичке организације у подручјима бања.

Емпиријска истраживања о политици привлачења директних инвестиција у функцији привредног развоја базирају се на **постулатима теорије нове институционалне економије (НИЕ)**. Током последњих неколико деценија, теорија НИЕ заузела је значајно место у економској науци. Ова теорија разматра она питања, везана за понашање и кретање савремених националних економија, која су остала ван фокуса водеће неокласичне економске доктрине (Ménard, Shirley, 2011). Наиме, теоретичари неокласичне економије објашњавају разлике у нивоу развијености појединих земаља разликама у расположивости економских ресурса и ефикасности њихове алокације од стране тржишних субјеката. Теоретичари НИЕ, пак, полазе од премисе да на употребу ограничених економских ресурса не утичу само тржишни субјекти својим рационалним понашањем већ и држава која тржишним субјектима одређује “правила игре” (Shepsle, 2014). Под “правилима игре”, у најширем смислу речи, подразумева се скуп законских норми и обичајних правила којима је регулисан привредни живот једног друштва (North, 1990). У том смислу, на раст и развој националне економије утичу не само *организације* (менаџмент предузећа, раднички синдикати, асоцијације произвођача) већ и *институције* (тзв. институционална инфраструктура државе кроз привредни систем и мере и инструменте економске политике). Дакле, према постулатима теорије НИЕ, темпо привредног раста једне националне економије не зависи само од ефикасности употребе ограничених економских ресурса, већ и од адекватности законских норми и правила којима је обликована њена економска политика (Ostrom, 2005).

Да ли ће и у којој мери економска политика у једној националној економији дати позитивне резултате, у многоме зависи од адекватности привредно-системских решења на којима се она темељи (Classens, Laeven, 2003). При томе, успешност *организација* као носилаца индустријског и технолошког развоја зависи у значајној мери од способности *институција* да се прилагођавају променама привредне структуре. Због тога су у фокусу НИЕ институционалне промене (својинске промене, промене закона који чине привредни систем) без којих не би био могућ развој савремених тржишних привреда (North, 2005b).

Теоријски концепт НИЕ, базиран на премиси о утицају привредног система и економске политике на успешност привређивања, нашао је широку примену у емпиријским истраживањима о политици привлачења директних инвестиција у мање развијеним земљама. Полази се од чињенице да су инвестиције покретач економског развоја и унапређења животног стандарда зато што позитивно утичу на производњу, запосленост,

продуктивност рада и производне капацитете националне економије (Antevski, 2009). Према Beck et al. (2003), Leković i Stanišić (2017), сваки улазак инвеститора на домаће тржиште је позитиван сигнал за остале инвеститоре да је земља политички и економски стабилна, да постоји повољан инвестициони амбијент и имовинско-правна сигурност. У истраживањима о политици привлачења директних инвестиција у мање развијеним земљама, не умањује се значај расположивости природних и људских ресурса на потенцијалним локацијама за инвеститоре. Међутим, акценат је на испитивању утицаја политике привлачења директних улагања на одлуке инвеститора (Velde, 2001; Jovanović et al., 2016). Истраживања су указала на то да инвеститори, међу најзначајнијим инструментима ове политике, који опредељују њихове одлуке, перципирају: прво, привредно системска решења којима се обезбеђују услови за имовинско-правну сигурност улагања; друго, квалитет законских норми којима се регулише инвестициона активност; треће, квалитет локалног пословног окружења од којег зависи приступачност природним и људским ресурсима (Kurul, Yalta, 2017). При томе, на перцепције инвеститора о имовинско-правној сигурности битно утиче степен правне дефинисаности својинских односа (Buchanan et al., 2012; Veselinović, 2018); на виђења инвеститора по питању квалитета релевантне законске регулативе значајан утицај имају њихове процене о финансијским ефектима законом предвиђених државних подстицаја за инвестиције (Jabri, Brahim, 2015); став инвеститора о квалитету локалног пословног окружења формира се првенствено на основу перцепција о нивоу бирократских препрека на путу реализације инвестиционог пројекта као и на основу сазнања о изграђености физичке инфраструктуре (Javier, Elazigue, 2011; Kuswanto et al., 2017).

Теоријски концепт НИЕ добио је посебну специфичну тежину у радовима о политици привлачења директних инвестиција у земаљама у транзицији (North, 2005a). Крајем осамдесетих и почетком деведесетих година 20. века, европске социјалистичке земље су ушле у дубоку и свеобухватну кризу и веровало се да ће се напредак остварити уколико се приближе развијеним западним земљама. Према Murrell (2003), ово приближавање захтевало је велике промене институционалног карактера, те је процес економске транзиције био неизбежан. Fischer и Sahay (2004) истичу да је транзиција представљала раскид са дотадашњим социјалистичким обрасцем привређивања у којем је главну улогу играла држава. Истовремено, заговорници теорије НИЕ су критиковали ауторе који су разлике у економским перформансама земаља у транзицији објашњавали различитим успехом у примени политика приватизације - шок терапије насупрот градуализму. Beck и Laeven (2005) и Kukeli (2007) сматрају да су, како у случају примене шок терапије тако и у случају примене градуализма, потенцијални инвеститори првенствено тражили сигурност за своја улагања. Уколико су перцепције инвеститора о сигурности улагања у одређеној земљи, на одабраној локацији, биле повољније утолико су они били више мотивисани да улажу у нове аквизиције, модернизацију и технолошки развој предузећа.

Сигурност улагања дугорочно је утицала на ефикасност привређивања приватизованих предузећа. Fischer и Sahay (2004) истичу да је питање имовинско-правне сигурности инвеститора било отворено још у првој фази транзиције, у условима масовне, готово стихијске својинске трансформације капитала предузећа, која често није била праћена другим неопходним привредно-системским променама. Јасно је предочено да је успешност корпоративног управљања приватизованих *организација* зависила од успешности *институција* да заштите њихова имовинска права. Johnson et al. (2002) су на репрезентативном узорку приватизованих предузећа у пост-комунистичким европским земљама показали да су у условима недовољне имовинско-правне сигурности власници ових предузећа били обесхрабрани да реинвестирају профите. Murrell (2003, 684)

објашњава проблеме везане за имовинско-правну сигурност инвеститора у првим фазама транзиције на следећи начин: “Једна је ствар да правни систем може да помогне у спровођењу једноставних споразума; сасвим је друго питање како да се осигура да власници искористе све предности сложених имовинско-правних односа. Теже је створити институционалну инфраструктуру која води ефикасним имовинским правима када је масовна приватизација произвела власнике више распршене од оних у било којој развијеној капиталистичкој економији.”

Након довршетка процеса приватизације, у условима већ релативно изграђене институционалне инфраструктуре у већини земаља у транзицији, истраживања су преусмерена на питања подстицања *greenfield* инвестиција. Dunning (2004) истиче да би се у овој другој фази транзиције политика привлачења директних инвестиција могла окарактерисати као транспарентнија и нормативнија. Међутим, Kenneth (2007) упозорава на чињеницу да се са подстицајима инвеститорима ушло у ризик нарушавања конкуренције на тржишту јер истовремено нису све земље развиле ефикасан систем контроле државне помоћи. Antalóczy et al. (2011) објашњавају да је у другој фази транзиције политика привлачења директних инвестиција постала активнија у погледу таргетирања: специфичним инструментима и мерама учињен је покушај преусмеравања страних директних инвестиција у одређене регионе, секторе и активности; повећани су захтеви инвеститорима везани за нова улагања и отварање нових радних места као предуслов за добијање фискалних и финансијских државних подстицаја.

Године 2007, у угледном часопису “Transnational Corporations” чији је издавач Организација за економску сарадњу и развој Уједињених нација (UNCTAD), објављена је обимна студија о улози државних подстицаја у привлачењу страних директних инвестиција у земље у транзицији (Cass, 2007). Истраживање је спроведено кроз анализу и поређење политика фискалних и финансијских државних подстицаја и рада државних агенција за привлачење инвестиција у 27 земаља у транзицији. Резултати компаративног истраживања су показали да се ослонац земаља у транзицији на све издашније државне подстицаје повећавао са све већим отварањем односно либерализацијом њихових привреда. У истраживањима која су уследила, разлози за све издашније подстицаје инвеститорима нађени су у растућој конкуренцији међу земљама у транзицији у привлачењу директних улагања (Ginevičius, Šimelītė, 2011; Zeneli, 2014). Када су у питању земље у транзицији које су постале чланице Европске уније, истиче се да је њихова политика државних подстицаја морала да буде усаглашена са стандардима кохезионе политике ЕУ и на тај начин постала део европске политике регионалног развоја (Hunya, 2014).

У новијим радовима о политици привлачења директних инвестиција у европским земљама, посебна пажња се посвећује улози локалних власти у реализацији ове политике и њеном утицају на развој локалних заједница. Maček et al. (2015) су испитивали ставове локалних власти у 66 општина у Словенији и 61 општини у Србији. Према мишљењу испитаника, на привлачење директних инвестиција у локалне средине кључни утицај имају централни органи власти који су креатори националне политике инвестиција. Због тога, локални органи власти могу само у ограниченој мери да утичу на реализацију те политике у њиховим срединама. Став о томе, да је локалним заједницама на располагању релативно ограничен опсег подстицајних мера које служе за стварање пословног амбијента за инвеститоре је код представника локалне самоуправе опште присутан (Dorożyński et al., 2014). Локалне власти подвлаче да оне не одлучују о избору инвеститора већ само о додели земљишта инвеститору на одабраној локацији без накнаде

или продаји земљишта испод тржишне цене као и о финансирању изградње неопходне комуналне инфраструктуре из локалног буџета. Такође, наводе се и ограничења у маневарском простору локалних власти постављена политиком државне помоћи која је основ политике регионалног развоја Европске уније. Истиче се да су, у циљу спречавања угрожавања конкуренције, овом политиком утврђени горњи лимити државних подстицаја за потенцијалне инвеститоре. Због тога су подстицајне мере локалних власти ограничене критеријумом кумулације државне помоћи, односно збрајања вредности државних подстицаја на централном и локалном нивоу (Stojanović et al., 2013; Stojanović, Stanišić, 2015).

У радовима у којима се анализира политика привлачења директних инвестиција у приоритетне секторе, напомиње се да су инвеститори најпре били усмеравани искључиво у индустријски сектор, да би се у новије време међу развојним приоритетима нашле и делатности сектора услуга (Okada, 2013). Истраживања указују на чињеницу да је све више земаља у којима се међу инвестиционим односно развојним приоритетима нашла и туристичко хотелијерска делатност (OECD, 2018). Nsiku и Kiratu (2009) су истраживали адекватност политике државних подстицаја студијом случаја развоја туризма у Републици Малави. Квалитативним истраживањем дошли су до података из примарних извора: посредством полуструктурираног интервјуа упознали су се са искуствима туристичких компанија у коришћењу подстицаја, као и са перцепцијама представника Државне агенције за промоцију инвестиција и туристичких и пословних удружења о значају подстицаја за развој туризма. Дошли су до закључка да су испитаници били сагласни у томе да су државни подстицаји важан елемент политике привлачења директних инвестиција у туристичко хотелске комплексе, али да за њих ништа мање битна није улога локалних власти у обезбеђивању квалитетног пословног амбијента. Munyanji и Chiromba (2015) су испитивали утицај фискалних подстицаја на инвестиције у туристичку делатност у мање развијеним земљама на примеру студије случаја Зимбабвеа. У циљу прикупљања података из примарних извора, спровели су квалитативно истраживање перцепција хотелских менаџера применом технике полуструктурираног интервјуа. Испитаници су били мишљења да су фискални подстицаји битна компонента привлачења директних инвестиција, али да је неопходна већа транспарентност података о коришћењу подстицајних мера. R. Rodríguez-Díaz и M. Rodríguez-Díaz (2018) су у студији случаја Канарских Острва испитивали адекватност подстицаја за рехабилитацију туристичких дестинација у циљу побољшања профитабилности постојећих хотелских објеката. На основу полуструктурираних интервјуа са менаџерима хотела који су били обухваћени репрезентативним узорком закључили су да је за успех рехабилитације и модернизације постојећих смештајних капацитета битна финансијска подршка како јавног тако и приватног сектора. При томе, дошли су до сазнања да се од приватног сектора очекује да упоредо са јавним сектором учествује како у рехабилитацији смештајних капацитета тако и у поправкама старе и изградњи нове физичке инфраструктуре у оквиру туристичких комплекса.

Са растом значаја туристичке делатности за развој националних економија односно појединих региона европских земаља, током последњих неколико година објављују се радови у којима се посебно анализира сегмент здравственог туризма који је у великој експанзији. У овим радовима, пажња се придаје специфичностима и адекватности националних политика развоја здравственог туризма. Mainil et al. (2017) објавили су обимну студију посвећену здравственом туризму у земљама Европске уније. У њој су презентовали анализу специфичности националних политика развоја здравственог туризма и усаглашености националних политика са кохезионом политиком Европске

уније. Њихов основни закључак је у томе да су пројекти развоја здравственог туризма још увек релативно скромно заступљени међу инвестиционим пројектима које финансира Европска унија и да развој овог сегмента туризма у највећој мери зависи од националних политика привлачења директних инвестиција. Okutmuş и Kahveci (2016) анализирали су државне подстицаје за инвестиције у медицински туризам у Турској. Пошли су од чињенице да је развој медицинског туризма од стратешког значаја за укупни економски развој Турске, те се због тога сматра приоритетом националне економске политике.

Johnston et al. (2015) су спровели истраживање о проблемима планирања и развоја медицинског туризма на Јамајци и објавили га у утицајном међународном часопису “Globalization and Health”. Јамајка је једна од земаља Кариба у којима је у скорије време медицински туризам одабран за приоритет привредног развоја. Из тог разлога се у карипским земљама придаје стратешки значај директним инвестицијама у лечилишне центре, првенствено у циљу привлачења страних туриста односно “извоза здравствених услуга”. Поменути аутори су применили квалитативну методу истраживања техником полуструктурираних интервјуа. Испитаници су били представници релевантних институција и организација. На страни институција била су релевантна министарства, а на страни организација јавне и приватне медицинске установе, организације за праћење рада здравства и професионална удружења у области здравства и туризма. Аутори су дошли до закључка да проширивање постојећих и изградња нових лечилишних центара на више локација у овој земљи није довољан услов за развој медицинског туризма. Утврдили су да су неопходна и многа прилагођавања институционалног односно привредно-системског карактера. Једно од неопходних прилагођавања односило се на запошљавање. Јамајка је земља из које се стручни медицински кадар перманентно одлива, у потрази за вишим животним стандардом. Због тога се поставило питање могућности налажења радне снаге одговарајућих квалификација у локалним срединама у којима се проширују постојећи и граде нови капацитети намењени медицинском туризму.

У домаћој економској литератури, мишљења о оправданости издашних подстицаја директним инвестицијама су подељена. Као разлог за то наводи се недовољна транспарентност података о подстицајима инвеститорима (Ковачевић, 2016). Тек после доношења новог Закона о улагањима 2015. године (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 89/2015 и 95/2018), Министарство привреде је почело да објављује уговоре са појединачним домаћим и страним инвеститорима у којима се налазе и подаци о величини средстава подстицаја (Министарство привреде, 2022). До тада, једини посредни извор, и то искључиво о кумулативним вредностима додељених инвестиционих подстицаја, били су Извештаји о додељеној државној помоћи Комисије за контролу државне помоћи Републике Србије (Комисија за контролу државне помоћи, 2020). Изузетак представља студија, објављена 2017. године (Filipović, Nikolić, 2017) чијим ауторима је Министарство привреде Републике Србије учинило доступним податке о вредности, географској и секторској структури додељених инвестиционих подстицаја за период од 2006. до 2016. године.

Радови, везани за политику привлачења директних инвестиција у Републици Србији, односе се углавном на стране инвестиције. Поред анализе структурног аспекта директних инвестиција, као и међусобних односа страних директних инвестиција и извоза и платног биланса Републике Србије (Kordić, 2011; Рапаић, 2017), почиње да се испитује и однос економске политике према овим инвестицијама (Ковачевић, Gligorić,

2016). У радовима који покривају период од 2001. до 2010. године, посебно се наглашава да прилив ових инвестиција треба посматрати у склопу прокламоване политике регионалног развоја. Вуковић et al. (2011) су објаснили законом утврђену административну поделу региона у Републици Србији, према различитим нивоима њихове развијености. Ова подела је требало да послужи као основ политике привлачења директних инвестиција. Наиме, за улагања у неразвијеним општинама, потенцијалним инвеститорима нуђени су издашни инвестициони подстицаји, уз услов отварања одређеног броја нових радних места. Међутим, на основу анализе статистичких података о приливу страних директних инвестиција од 2000. до 2010. године, више аутора (Drašković, 2011; Vujačić, Petrović Vujačić, 2011) дошли је до закључка да је заинтересованост инвеститора за улагања у мање развијена подручја била релативно скромна и да је претежан део ових инвестиција био концентрисан у развијеним регионима и општинама. Истакнуто је да је већ у првим годинама убрзане транзиције, почев од 2000. године, реализација страних директних инвестиција у значајној мери одступила од стратешких опредељења која су се односила на смањивање регионалних неједнакости.

На примеру баријера за инвестиције у два неразвијена округа, Пчињском и Јабланичком, Đoković и Vasiljević (2008) су објашњавали разлоге за релативно скромну заинтересованост инвеститора за улагања у неразвијене општине Републике Србије. Они су спровели квалитативно истраживање, на основу података из примарних извора које су прикупили применом технике полуструктурираног интервјуа. Обавили су 30 интервјуа, а испитаници су били представници релевантних *организација*: предузећа која су у време истраживања пословала у поменутиим окрузима, инвеститори који су били обесхрабрани и инвестирали на другим географским локацијама, као и представници релевантних *институција*: општинских и републичких власти и релевантних владиних агенција. Такође, припремили су и упитник за узорак тамошњих предузећа са питањима о главним проблемима са којима се ова предузећа суочавају у свом раду. Међу баријерама чије је отклањање у надлежности Републике Србије односно централног нивоа власти, били су на првом месту истакнути проблеми закаснеле приватизације, а затим и непостојање регионалног нивоа власти и неизгађеност магистралне путне мреже. Међу баријерама чије је отклањање у надлежности локалних органа власти, најпре је био наведен проблем неадекватне доступности индустријског и другог земљишта, а потом и потреба поједностављења процедура за добијање дозвола и сагласности за реализацију инвестиција. Једном речју, било је упитно постојање општег опредељења локалне самоуправе за директне инвестиције (Đoković, Vasiljević, 2008, 32).

Аничих, et al. (2011, 56-57) објашњавају да је “процес транзиције имао изразито негативан утицај на регионе-центре традиционалне индустрије, као што су металски комплекс, производња саобраћајних средстава, текстилна индустрија и др. који су ангаžовали велики број радно способног становништва. То је условило тенденцију демографског пражњења ових подручја, а и повећало друштвене трошкове због велике концентрације становништва у великим градовима”. Анализирајући податке о вредностима реализованих инвестиционих пројеката и одобрених инвестиционих подстицаја у периоду од 2006. до 2016. године, Filipović и Nikolić (2017, 172) су закључили да је од укупне вредности подстицајних средстава намењених за реализацију ових пројеката, чак четири петине средстава било одобрено за пројекте у развијеним општинама, односно само једна петина средстава је била намењена пројектима у неразвијеним општинама, при чему само 7,8% пројектима у најмање развијеним општинама.

Као и у осталим земљама у транзицији, страни капитал је у време убрзаних економских реформи, током 2000-тих, стизао у Републику Србију кроз приватизацију великих успешних предузећа (Dugalić, 2017). Уредбом о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 56/2006, 50/2007 и 70/2008) нарочито су биле апострофиране аутомобилска, електронска и индустрије информационих и телекомуникационих технологија. Анализирајући тадашњу политику привлачења страних директних инвестиција, Рапаић (2016, 139) истиче да су страним инвеститорима у приватизованим предузећима били на располагању издашни подстицаји и могућност репатријације профита, при чему је “крупан страни капитал долазио само у оне секторе где је профит био загарантован, односно где се приватизацијом куповало тржиште”. У студији Центра за високе економске студије (CEVES, 2017) објашњава се да се ситуација променила 2009. године, доношењем Закона о контроли државне помоћи (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 51/09), којим су инвестициони подстицаји везани за *greenfield* инвестиције.

Међу ауторима који су испитивали утицај инвестиционих подстицаја на раст запослености у Републици Србији постоји сагласност о томе да би без субвенционисаних директних инвестиција незапосленост била значајно већа (Лековић, Пантић, 2014; Ковачевић, 2016; Гнјатовић, 2016). У поменутој студији Центра за високе економске студије се процењује да су, захваљујући реализацији *greenfield* инвестиција, “у доброј мери као резултат политике субвенционисања, у времену од 2009. до 2016. године, стране компаније креирале око 50.000 радних места”. (CEVES, 2017, 2). Такође, Filipović и Nikolić (2017) су изнели податак да је у времену од 2006. до 2016. године, кроз коришћење инвестиционих подстицаја отворено више од 85.000 радних места. Према Arandarenku (2019,1), подстицајне мере у Републици Србији дизајниране су тако да “промовишу радно-интензивне инвестиције кроз везивање субвенција за покривање одређеног процента оправданих трошкова двогодишњих бруто зарада.” При томе, истиче се да су проценат и максимални износ субвенција по новозапосленом диференцирани у зависности од нивоа развијености јединице локалне самоуправе у којој се реализује директна инвестиција.

Радови домаћих аутора о бањском туризму у Републици Србији претежно се баве улогом *организација* у подизању конкурентности туристичких дестинација. Наглашава се значај понуде различитих облика здравственог туризма у бањама. Бање Србије, које су традиционално биле првенствено лечилишни центри, данас све више постају оазе одмора и рекреације (Šušić, Dimitrijević, 2015; Милићевић, 2015). Истраживања показују да је “фокус нових софистицираних, пробирљивих и радозналих туриста који свој најчешће кратак одмор желе да употпуне најразличитијим садржајима све више усмерен на објекте са велнес и спа понудом” (Лучић et al., 2016). При томе, наглашава се да у већини бања Србије постоји несклад између понуде и тражње који се огледа у недовољности одговарајућих смештајних капацитета, а пре свега хотела више категорије у којима су изграђени *wellness* и спа центри (Jovanović, Ilić, 2017). Према Гнјатовић и Stanišić (2019), у том смислу је могуће разумети значај *институционалних промена* у виду нових привредно-системских решења политике привлачења директних инвестиција у подручја бања Републике Србије. Овим новим привредно системским решењима уведени су подстицаји за директне инвестиције у сектор услуга хотелског смештаја.

Хипотезе од којих се пошло у истраживању су следеће:

Генерална хипотеза је формулисана на основу теме, предмета истраживања, општег и специфичних циљева, и она гласи:

X0 – Политика привлачења директних инвестиција позитивно утиче на економски развој подручја бања Републике Србије.

Посебне хипотезе су постављене на основу генералне хипотезе и оне гласе:

X1 – Привредно системска решења политике привлачења директних инвестиција позитивно утичу на смањивање разлика у нивоу развијености подручја бања.

X2 – Решавање проблема приватизације бањских комплекса охрабрује потенцијалне инвеститоре.

X3 – Што је боља изграђеност инфраструктуре у јединицама локалне самоуправе у којима се налазе подручја бања, то је већа заинтересованост потенцијалних инвеститора за коришћење инвестиционих подстицаја.

X4 – Инвестициони подстицаји позитивно утичу на привлачење директних инвестиција.

X5 – Инвестициони подстицаји позитивно утичу на отварање нових радних места.

X6 – Инвестициони подстицаји позитивно утичу на развој здравственог туризма.

X7 – Што је ниво развијености подручја бање виши, то је пословни амбијент за директне инвестиције бољи.

X8 – Унапређење пословног амбијента позитивно утиче на привлачење директних инвестиција у подручја бања.

Истраживање о политици привлачења директних инвестиција у функцији економског развоја подручја бања Републике Србије заснива се на **хипотетичко-дедуктивној општенаучној методи**.

У циљу што веће објективности у доказивању постављених хипотеза, примењене су следеће посебне методе прикупљања података: метод дескриптивне статистичке анализе, метод анализе садржаја докумената и метод испитивања техником полиструктурираног дубинског интервјуа.

Дескриптивни статистички метод је примењен да би се стекла објективна слика о нивоу развијености ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања као о стању у бањском туризму Републике Србије. На основу релевантних секундарних извора података Републичког завода за статистику, анализирани су следећи макроекономски показатељи нивоа развијености ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања: демографски раст или пад становништва, густина насељености и стопа незапослености; такође, приказани су следећи актуелни показатељи статистике бањског туризма: дужина боравка домаћих и страних гостију, коефицијент интензитета туристичког промета и искоришћеност смештајних капацитета.

Методом анализе садржаја докумената су прикупљени и анализирани закони и подзаконски акти Републике Србије којима се регулишу политика регионалног развоја, политика инвестиција и власничка трансформација. Посебан акценат је био на анализи нових привредно-системских решења везаних за политику привлачења директних инвестиција у подручја бања. Анализом научне литературе и релевантних информација Министарства привреде Републике Србије дефинисан је тренутни имовинско-правни статус свих подручја бања.

Метод испитивања техником полуструктурираног дубинског интервјуа је примењен да би се спровело емпиријско истраживање о адекватности политике привлачења директних инвестиција за економски развој подручја бања у Републици Србији. Циљ емпиријског истраживања био је да се из примарних извора прикупе додатне информације за подробније тестирање постављених хипотеза.

Мишљења, ставови и перцепције испитаника о адекватности политике привлачења директних инвестиција у бањска подручја анализирани су применом метода дедуктивне тематске анализе. Метода дедуктивне тематске анализе се примењује онда када је циљ дубинског интервјуа да се добију одговори на унапред постављена питања, од посебног значаја за истраживање феномена о којем већ постоје одређена теоријска и емпиријска сазнања (Nowell et al., 2017). У том смислу, у истраживању које је спроведено у овој дисертацији, идентификовани су и анализирани сродни и дивергентни одговори испитаника на унапред постављена питања у оквиру сваке од четири унапред дефинисане тематске области.

У циљу спровођења дедуктивне тематске анализе одговора испитаника предузети су следећи кораци (Бранковић, 2014):

- Разврставање прикупљених одговора по тематским групама питања,
- Класификација основних ставова испитаника по појединим питањима у оквиру конкретних тематских група питања,
- Идентификовање сродних и дивергентних основних ставова испитаника,
- Израда матрице (шематског приказа) сродних и дивергентних основних ставова испитаника,
- Детаљан опис аргуменације заступника појединих становишта,
- Закључци истраживања релевантни за тестирање хипотеза постављених у дисертацији,
- Маркирање делова аргументације заступника појединих становишта који се могу искористити у будућим истраживањима.

I ДЕО
НИВО РАЗВИЈЕНОСТИ ПОДРУЧЈА БАЊА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

1. ДЕФИНИСАЊЕ ПОДРУЧЈА БАЊЕ

Законска дефиниција бање гласи “Бања је подручје на коме постоји и користи се један или више природних лековитих фактора и које испуњава услове у погледу уређености и опремљености за њихово коришћење”, у складу са Законом о бањама (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 80/92, 67/93 - др. закони и 95/2018 – др. закон). Према Милићевић (2015, 18) бање су “природна лечилишта богата лековитом водом, блатом, пријатном климом или другим природним факторима, која кроз разне терапеутске услуге, углавном базиране применом воде, која спроводи квалификовано особље у професионалном објекту, помажу или олакшавају тегобе, убрзавају лечење и зарастање, или пак на неки други начин помажу процесу оздрављења”.

Народна пословица каже да здрав човек има хиљаду жеља, а болестан само једну – да оздрави. Природни лековити фактори којим обилују бање у Републици Србији се користе за лечење различитих обољења. Такође, савремени трендови развоја подручја бања привлаче све већи број туриста који су у потрази за одмором. Природан лековити фактор се користи и за превенцију и за побољшање здравља, за ублажавање стреса који свакодневница носи. Република Србија је међу најбогатијим земљама у Европи са више од 1.000 термоминералних извора и преко 40 бањских и климатских места (Pešić, 2020; Удружење бања Србије, 2019). Бање у Републици Србији представљају велики потенцијал здравственог туризма.

Економски потенцијал који подручја бања у Републици Србији имају је од велике важности за привлачење инвестиција и повећање учешћа туризма у бруто домаћем производу Републике Србије. Боље искоришћење природног лековитог фактора са којим располажу подручја бања у Републици Србији представља изазов, како за државу, тако и за инвеститоре који би својим улагањима допринели бољем искоришћењу свих природних и људских ресурса са којима подручја бања располажу.

1.1. Услови за стицање статуса подручја бање

Одредбама Закона о бањама (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 80/92, 67/93 - др. закони и 95/2018 – др. закон) одређени су услови које је потребно одређено подручје да испуни како би добило статус подручја бање. Наиме, чланом 2. овог закона прописано је да се сматра “да су испуњени услови у погледу уређености и опремљености подручја у смислу члана 1 став 1. овог закона, ако бања има:

1. организовану здравствену службу;
2. објекте и уређаје за коришћење природног лековитог фактора;
3. објекте за смештај и боравак посетилаца;
4. одговарајуће комуналне и друге објекте (водовод, канализација, саобраћајнице, ПТТ и електрообјекте и јавне зелене и рекреационе површине).”

Наведена одредба значи да би неко подручје стекло статус подручја бање мора да има организовану здравствену службу, објекте и уређаје у којима ће се користити природан лековити фактор. Ови објекти морају бити комунално опремљени. Односно, морају бити прикључени на водоводну, канализациону и електричну мрежу. Затим, до објеката мора бити изграђена путна инфраструктура. На крају, око објеката је потребно да постоје јавне зелене и рекреационе површине. Поред објеката у којима се користи природни лековити фактор, потребно је да постоје и објекти за смештај и боравак посетилаца. Поред

побројаних услова, потребно је и да Влада Републике Србије донесе одлуку да се одређено подручје утврђује подручјем бање.

Систем здравствене заштите у Републици Србији, као и друштвена брига за здравље становништва је уређен Законом о здравственој заштити (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 25/2019). Чланом 24. овог закона прописано је да се “начело континуираности здравствене заштите остварује укупном организацијом система здравствене заштите која обезбеђује функционалну повезаност и усклађеност здравствене заштите од примарног преко секундарног до терцијарног нивоа здравствене заштите и која пружа непрекидну здравствену заштиту грађанима у сваком животном добу”. Здравствена заштита се, у складу са наведеним законом, обавља на примарном, секундарном и терцијарном нивоу који су међусобно повезани.

Према Митровић и Гавриловић (2013) примарни ниво здравствене заштите се обавља “у домовима здравља и заводима за здравствену заштиту и јавно здравље” који предствљају основни део система здравствене заштите. Грађани, односно корисници услуга, своје здравствене потребе задовољавају на примарном нивоу здравствене заштите, а уколико то није могуће, корисници се упућују у здравствене установе које су на секундарном и терцијарном нивоу здравствене заштите (Radivojević, Vesić, 2020). “Секундарни ниво треба да кроз рад општих и специјалних болница решава сложеније здравствене проблеме користећи специјализоване кадрове и вишу технологију рада” (Митровић, Гавриловић, 2013, 148). Болничка и специјалистичко – консултативна здравствена делатност се обављају у оквиру секундарног нивоа здравствене делатности. Терцијарни ниво здравствене заштите корисницима, кроз клинике, институте, клиничко-болничке центре и клинички центар, обезбеђује дијагностику и лечење уз високоспецијализовану кадровску и технолошку опремљеност. Радивојевић и Весић (2020) наводе да терцијарни ниво здравствене заштите мора обезбедити медицинску едукацију и научно - истраживачки рад, затим стручну помоћ секундарном нивоу здравствене заштите као и здравствене услуге секундарног нивоа уколико на територији на којој им је седиште не постоји општа болница која обавља услуге секундарног нивоа заштите.

Уредба о плану мреже здравствених установа (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 5/2020, 11/2020, 52/2020, 88/2020, 62/2021, 69/2021, 74/2021 и 95/2021) чланом 29. ставом 2. прописује да се “продужена рехабилитација обезбеђује у здравственим установама специјализованим за рехабилитацију као континуирани продужетак лечења и рехабилитације, у оквиру одређеног индикационог подручја, када се функционалне сметње не могу ублажити или отклонити са подједнаком ефикасношћу у амбулантно-поликлиничким условима и у оквиру болничког лечења основне болести”.

Продужена рехабилитација, у складу са наведеном уредбом, се спроводи након спроведеног лечења у болницама које припадају установама на секундарном или терцијарном нивоу здравствене заштите.

Особе које болују од неуролошких обољења, обољења срца и крвних судова, реуматских обољења, обољења респираторног система, повреда и обољења локомоторног система и ендокринолошких обољења, у складу са чланом 30. Уредбе о плану мреже здравствених установа, долазе на терапију у стационарне установе специјализоване за рехабилитацију.

Продужена рехабилитација се спроводи у здравственим установама које су специјализоване за рехабилитацију.

Табела бр. 1: Списак здравствених установа које су специјализоване за рехабилитацију

Здравствене установе специјализоване за рехабилитацију	Број постеља
Специјална болница за рехабилитацију Меленци	300
Специјална болница за рехабилитацију Бања Кањижа	140
Специјална болница за рехабилитацију “Јунаковић” Апатин	140
Специјална болница за неуролошка и посттрауматска стања Стари Сланкамен	295
Специјална болница за рехабилитацију Врдник	90
Специјална болница за рехабилитацију Бања Ковиљача	200
Специјална болница за рехабилитацију “Буковичка Бања”, Аранђеловац	50
Специјална болница за неспецифичне плућне болести “Сокобања”, Сокобања	165
Специјална болница за рехабилитацију “Гамзиград”, Зајечар	90
Специјална болница за болести штитасте жлезде и болести метаболизма “Златибор”, Чајетина	70
Специјална болница за рехабилитацију Ивањица	90
Специјална болница за лечење и рехабилитацију “Меркур” Врњачка Бања	300
Специјална болница за рехабилитацију “Агенс”, Матарушка Бања, Краљево	140
Специјална болница за прогресивне мишићне и неуромишићне болести Нови Пазар	100
Специјална болница за рехабилитацију “Рибарска Бања”, Крушевац	260
Институт за лечење и рехабилитацију “Нишка Бања”, Ниш	350
Специјална болница за рехабилитацију “Гејзер”, Сијаринска Бања, Медвеђа	50
Специјална болница за рехабилитацију Бујановац	40
Институт за рехабилитацију, Београд	370

Извор: члан 30. став 2. Уредбе о плану мреже здравствених установа (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 5/2020, 11/2020, 52/2020, 88/2020, 62/2021, 69/2021, 74/2021 и 95/2021)

Наведене здравствене установе користе лековити фактор којим обилује територија на којој се налазе у сврху рехабилитације и лечења. Ове установе, осим Специјалне болнице за неуролошка и посттрауматска стања Стари Сланкамен и дела Института за рехабилитацију Београд су изграђене у подручјима бања. Специјална болница за неуролошка и посттрауматска стања Стари Сланкамен (2021) је добила назив по извору слане воде који се помиње у записима из 1702. године, чија је температура 19 степени Целзијуса. Институт за рехабилитацију из Београда (Институт за рехабилитацију, 2021) поседује рехабилитационе центре на два места, у Београду у Сокобањској улици и Селтерс бањи у Младеновцу у којој се за лечење користи лековити фактор.

Закон о бањама (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 80/92, 67/93 - др. закони и 95/2018 – др. закон) прописује услове за коришћење природног лековитог фактора. Наиме, чланом 9. ставом 1. Закона о бањама између осталог прописано је да “здравствене установе и друга правна и физичка лица која обављају здравствену делатност коришћењем природног лековитог фактора у бањи у сврху превенције, лечења и рехабилитације користе природни лековити фактор”. Истим чланом прописано је и да друга правна и физичка лица могу користити лековити фактор ако имају обезбеђен

одговарајући простор, опрему и кадрове. Наравно, потребно је водити рачуна о заштити истог и загађењу. Законом о бањама су послови праћења количине и састава природног лековитог фактора делегирани на општине на чијој се територији налази бања. Оне су дужне да проверу врше једном у три године и да, у складу са чланом 12. поменутог закона, о својствима лековитог фактора обавесте овлашћену здравствену установу.

Чланом 4. ставом 1. тачком 13) Закона о накнадама за коришћење јавних добара (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 95/2018, 49/2019, 86/2019 – усклађени дин. изн., 156/2020 – усклађени дин. изн. и 15/2021 – доп. усклађених дин. изн.) уведена је накнада за коришћење јавних добара између осталог и за коришћење природног лековитог фактора. Чланом 243. ставом 1. овог закона прописано је, између осталог, да је “обвезник накнаде за коришћење природног лековитог фактора лице које, у складу са законом који уређује бање, има право да користи природни лековити фактор у бањи у сврху превенције, лечења и рехабилитације... као и у оквиру обављања угоститељске делатности у смислу закона који уређује туризам”. Даље, истим Законом, Прилогом 13. прописано је да висина накнаде за коришћење термалних и минералних вода, као лековитог фактора, износи 25 динара по м³. Чланом 247. овог закона прописане су олакшице у висини од 20% за обвезнике који лековити фактор користе за превенцију, лечење и рехабилитацију пацијената. Такође, чланом 248. прописано је да “приходи остварени од накнаде за коришћење природног лековитог фактора припадају буџету јединица локалне самоуправе”. Наиме, законодавац је доношењем овог закона имао намеру да ову област уреди тако, да се висина накнаде пропише једним законом и да се створи законски основ да све јединице локалне самоуправе на чијој се територији налази лековити фактор наплаћују овај приход, а не само поједине као до доношења овог закона (Републички секретаријат за јавне политике, 2018). Новац који се добија по основу накнада за коришћење лековитог фактора наменски се користи за одржавање изворишта и уређење паркова, а на основу чега се постиже вишеструки економски ефекат за јединице локалне самоуправе.

Минерална вода, блато (пелоиди) и клима су природни лековити фактори који се користе у бањским центрима. “Балнеотерапија представља комплекс надражаја организма болесника природним факторима: минералном водом и пелоидом” (Живановић, 2015, 88). Наиме, лековита вода и пелоид, у комбинацији са климом доводе до смањења нивоа стреса и позитивно утичу на телесну снагу и виталност целог организма. Хемијски и минерални састав воде чини да постоји велики број различитих минералних вода, али је за све заједничко да позитивно утичу на људско здравље. Лековита блато или пелоиди представљају мешавину минералне воде са органским или неорганским материјама. Пелоиди се користе као облоге или купке. Клима, такође има благотворно дејство на здравље људи, зато је одабир локације за изградњу здравствених центара веома важан. Чак је и потребно посебну пажњу обратити и на термин, односно део године, када је најбоље одређену медицинску интервенцију извршити.

Ова својства термоминералних вода су одавно позната. Стари Римљани, Грци и Египћани су их користили за лечење различитих болести. “Бање су у римско време биле извор здравља, оазе мира, тишине, чистог ваздуха у којима се човек опорављао, одмарао, лечио, снажио, ојачавао отпорност организма, рекреирао, забављао” (Удружење специјализованих здравствених установа за превенцију инвалидности и рехабилитацију, 2021). У то време су изграђена прва купалишта и одмаралишта на врелима из којих је извијала лековита вода. Остаци ових велелепних грађевина из римског доба су пронађени и у бањама у Србији, као што су Нишка, Врњачка, Гамзиградска, Јошаничка,

Куршумлијска, Сијаринска, Сокобања, Бања Ковиљача, Овчар, Врањска и Рибарска бања. Византијско царство је такође користило бањске лековите факторе.

Турска владавина је такође оставила своје трагове у подручјима бања широм Србије. Данас се турска купатила, позната као амами, и даље користе у Новопазарској, Брестовачкој и Сокобањи. Део подручја бања која су се налазила у близини већих насеља је одржаван, док она која су била дислоцирана су занемаривана. На тај начин, бање су биле груписане у две групе. “Једну су чинили бањски локалитети третирани као “излетишта и места за уживање” (Нишка Бања, Врњачка Бања, Новопазарска Бања, Овчар Бања), а други су коришћени као леčiliшта (Сокобања, Јошаничка Бања, Куршумлијска Бања, Сијеринска Бања, Паланачка Кисељак и Рибарска Бања)” (Живановић, 2015, 33).

Балнеоклиматологијом су у Европи прво почели да се баве научници у Аустроугарској, те је Књаз Милош, на основу декрета који је донет 1834. године, у Беч послао узорке шест различитих вода из бања Србије на прву хемијску анализу на основу које би се утврдиле индикације за лечење болести. Овај догађај се сматра почетком бањских лечења у Србији. Након овога отпочела је хемијска анализа минералних вода бања које се налазе у Србији, објављено је више научних радова на ту тему. Ослобађањем од турске владавине, откривани су нови извори минералних вода, отпочело се са изградњом купатила и уређењем парковских површина у подручјима бања. Рибарска бања, Паланачки Кисељак, Брестовачка бања, Вишњићка бања, Велика Бањска на Косову и Бања Јошаница су бање које још од тог времена, постоје и данас као актуелана бањска леčiliшта (Живановић, 2015). Краљ Петар Први је 1914. године донео Закон о бањама, минералним и топлим водама (Vrnjačka Banja Online, 2021) којим је прописано да су минералне и топле воде државна својина и да истима управља држава која има “право на експлоатацију минералних и топлих вода у виду бање или у ма ком другом виду”. Држава као власник, може исте на одређено време да уступи другима на коришћење. Након доношења овог прописа, бање су доживеле процват, одлазак у њих је међу грађанима преставао престиж.

У периоду од 1948. до 1960. године бање су се користиле искључиво за лечење и рехабилитацију. Претходни тренд доласка туриста у бањске центре на одмор, опуштање и забаву је прекинут. Током седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, а у складу са потребама становништва за продуженом рехабилитацијом и коришћењем природног леквитог фактора у те сврхе, интензивирана је градња рехабилитационих центара у подручјима бања Републике Србије. Ови објекти су служили за продужено лечење и рехабилитацију болесника са одређеним обољењима. У складу са тада важећим Уставиним начелима (Устав ФНРЈ из 1953. године, Устав СФРЈ из 1963. и 1974. године) изграђени су рехабилитациони центри у друштвеној својини, која је представљала право коришћења друштвених средстава над којима нико није имао право својине. “Друштвено-економски систем ФНРЈ, односно СФРЈ био је тако конципиран да је држава (на савезном, републичком и локалном нивоу) политиком централизованог прикупљања средстава и планске алокације инвестиција утицала на токове привредног и социјалног развоја” (Gnjatović, 2018, 32). Средства која су улагана су потицала из државног буџета и друштвених инвестиционих фондова који су постојали на свим нивоима власти. Принцип принуде је важио за прикупљање средстава у друштвене инвестиционе фондове. Капиталне инвестиције које су реализоване у периоду од 1952. до 1964. године су углавном финансиране из поменутих фондова, док је државни буџет учествовао са мањим процентом у укупним улагањима. Улагања у здравствену и

социјалну заштиту, односно у изградњу, реконструкцију и адаптацију здравствених установа, су се третирали као инвестиције у ванпривредне делатности и имала су карактер непривредних инвестиција. Године 1965. отпочело је финансирање ових инвестиција из средстава које су обезбеђивали привреда и становништво из кредита. Држава и друштвени инвестициони фондови су наставили са улагањима, али су учествовали са мањим делом.

Након 1960. године отпочео је брзи развој бања и бањског туризма у Србији, захваљујући ком су изграђени смештајни капацитети. Саграђени су хотели, нови угоститељски објекти и рехабилитациони центри. Приватним капиталом отпочела је стихијска изградња објеката и у непосредној близини изворишта минералних вода (Живановић, 2015). С друге стране, током седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, изграђене су специјалне болнице и заводи за рехабилитацију у друштвеној својини. Наиме, ови објекти су били изграђени “бесповратним средствима, прикупљаним на нивоу Републике Србије принудним путем, а не посредством тржишног механизма. Извори средстава за инвестирање били су вишкови доприноса за обавезно пензијско и инвалидско осигурање запослених у Србији, а њихова намена је била плански дефинисана одлукама републичких установа - правних претходника ПИО Фонда” (Gnjatović, 2018, 34). Овим средствима финансирана је, поред специјалних болница и завода за рехабилитацију, и изградња клиничких центара, домова здравља, објеката за смештај старих лица, лица са инвалидитетима, као и објекта за водовод и канализацију. Ови објекти су грађени у складу са Програмом унапређења материјалних услова за превенцију, рехабилитацију и инвалидску заштиту осигураника. Законом о привременој забрани располагања друштвеним средствима за непривредне и непроизводне инвестиције у другом полугодишту 1986. године и у 1987. години (“Службени лист СФРЈ”, бр. 034/1986) је било обустављена изградња ових објеката која је била у надлежности институција на републичком нивоу, а које су третиране као ванпривредне инвестиције. Према Живановић (2015), изградња нових смештајних капацитета, као и обнављање постојећих у подручјима бања је стихијско интензивирана осамдесетих година прошлог века, када због непланске градње настају и инфраструктурни проблеми.

Квалитет бање, као савремене туристичке дестинације, према Милићевић et al. (2012), зависи, између осталог, од квалитета лековитих фактора, савремености инфраструктуре, квалитета здравствених и других услужних сервиса, као и од квалификованости и гостољубивости запослених кадрова. Посетиоци очекују да им у бањама буде понуђен културно-забавни и спортско-рекреативни програм, док пословни људи очекују развијен конгресни туризам са свим пратећим садржајима. Све ово је могуће понудити у објектима који су опремљени са најновијом опремом и у којима ради висококвалификовано особље (Nitrec, 1996). Поред естетике, коју савремени туриста захтева, објекти у подручјима бања морају бити инфраструктурно опремљени и на приступачним локацијама. Туристи у бање данас, поред лечења, долазе и због одмора, рекреације, детоксикације, мршављења, уживања у културним догађајима и гастрономији, па је потребно да поред смештајних капацитета подручја бања имају изграђене базене, стазе за шетњу, ресторане, културне центре и слично.

Понуда у модерним бањским дестинацијама, према Milićević et al. (2012, 278), зависи од:

- “особености и квалитета термоминералних вода и осталих природно лековитих фактора;
- квалитета инфраструктуре и супраструктуре;
- квалитета здравствених и других услужних сервиса;

- квалитетних, образованих кадрова и високог нивоа гостољубивости;
- комплементарних програма:
 - културно-забавних - културна баштина, манифестације, забавни садржаји, итд.;
 - спортско-рекреативних - кошарка, пливање, тенис, пешачења, бициклизам, јахање, итд.;
 - конференцијских - понуда за организацију пословних скупова, семинара, итд.;
- особености туристичког простора:
 - локација – физичко-географске особености;
 - уредености простора - естетске вредности, функционалне карактеристике”.

Све већа глобализација света, старење популације економски јаких земаља, убрзан и стресан начин живота, као и повећање извора финансирања које туристи користе за одмор, утичу на потребу да се бањском туризму приступи из потпуно новог угла гледања и с пажњом коју такав облик растућег облика туризма данас заслужује. Већа мобилност туриста и увођење нискобуџетних авиокомпанија је довело до тога да су бање постале доступне и за туристе из иностранства. Уочен је тренд доласка туриста из најразвијенијих земаља у мање развијене земље са нетакнутом природом (Madžar et al., 2016). Глобализација је такође допринела већем протоку информација и побољшала комуникацију и размену знања између ускоспецијализованог кадра који ради у бањама и на та начин је допринела развој здравственог туризма и бољем задовољењу потреба посетилаца. Такође, расте свест о значају превенције, људи све више користе природне лекове и подвргавају се природним третманима. Такође, примећен је раст у потрошњи у ванпансионској понуди, као и потражњи за “викенд” аранжманима за које су туристи спремни да издвоје веће своте новца.

Нова понуда у подручјима бања, као што су водени паркови и центри за лепоту, показују да су се захтеви туриста променили, те да бање пролазе кроз трансформацију из традиционалних лечилишта у модерне комплексе за здравствени и рекреативни туризам. Према Radnić et al. (2009, 76) “бање представљају атрактивне туристичке дестинације, које посећују и млади и старији људи, појединци, породице са децом, чак су постале и погодна места за организовање конференција и конгреса”.

1.2. Бањска и климатска места у статусу подручја бање

Бањска и климатска места са статусом подручја бање су дефинисана чланом 2 ставом 1. тачком 8) Уредбе о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 33/2019 и 42/2019). Наведеном одредбом, између осталог је прописано да “бањско и климатско место јесте подручје бање на коме постоји и користи се један или више природних лековитих фактора (који обухватају термалне и минералне воде, ваздух, гас и лековито блато – пелоид) чија су лековита својства научно испитана и доказана у складу са законом којим се уређују бање и које испуњава услове у погледу уређености и опремљености за њихово коришћење у складу са законом којим се уређују бање, као и климатско подручје које захваљујући повољним климатским условима и присуству лековитих фактора има посебно благотворан ефекат на здравље људи”.

Прилог 1 наведене уредбе, који чини њен саставни део, представља списак од укупно 47 бањских и климатских места. У Републици Србији, према условима који су у складу са Законом о бањама прописани за стицање статуса подручја бање, од укупно 47 идентификованих бањских и климатских места, њих 28 има статус подручја бање.

На основу члана 3. Закона о бањама, који прописује обавезу доношења одлуке о утврђивању подручја бање, у периоду од 1996. до 2018. године, Влада Републике Србије је донела 28 одлука о утврђивању подручја бања. Неведене одлуке су побројане у Анексу I са површинама на којима се простиру подручја бања, као и називима јединица локалне самоуправе на чијој територији су лоциране.

Табела бр. 2: Списак донетих одлука о утврђивању подручја бања у Републици Србији

Рб.	Година	Одлука
1	1996.	Одлука о утврђивању подручја бање Паланачки Кисељак
2	1997.	Одлука о утврђивању подручја бање “Кањижа”
3		Одлука о утврђивању подручја бање “Јошаничка бања”
4		Одлука о утврђивању подручја бање “Буковичке бање”
5		Одлука о утврђивању подручја бање “Сокобања”
6		Одлука о утврђивању подручја бање “Врњачка бања”
7		Одлука о утврђивању подручја бање “Брестовачка бања”
8		Одлука о утврђивању подручја бање “Врдник”
9		1998.
10	1999.	Одлука о утврђивању подручја бање “Прибојска бања”
11		Одлука о утврђивању подручја бање “Русанда” Меленци
12		Одлука о утврђивању подручја бање “Палић” Суботица
13	2000.	Одлука о утврђивању подручја ваздушне бање Ивањица
14		Одлука о утврђивању подручја Бање Љиг
15	2003.	Одлука о утврђивању подручја “Бања Ковиљача”
16		Одлука о утврђивању подручја “Врањска бања”
17	2005.	Одлука о утврђивању подручја “Бања Златар”
18		Одлука о утврђивању подручја “Бујановачка бања”
19	2006.	Одлука о утврђивању подручја “Сијаринска бања”
20	2010.	Одлука о утврђивању подручја бање “Горња Трепча”
21	2011.	Одлука о утврђивању подручја бање “Овчар бања”
22	2013.	Одлука о утврђивању подручја бање “Бања Бечеј”
23		Одлука о утврђивању подручја бање “Матарушка бања”
24	2014.	Одлука о утврђивању подручја бање “Бања Врујци”
25	2015.	Одлука о утврђивању подручја бање “Селтерс бање”
26		Одлука о утврђивању подручја бање “Новопазарске бање”
27	2017.	Одлука о утврђивању подручја “Гамзиградска бања”
28	2018.	Одлука о утврђивању подручја “Луковска бања”

Извор: Одлуке о утврђивању подручја бања, објављене у Службеном гласнику Републике Србије, наведене су у Анексу I

Слика бр. 1: Преглед бањских и климатских места у Републици Србији са статусом подручја бање

Извор: Истраживање аутора

Слика број 1 приказује територијални распоред подручја бања која се налазе на територији Републике Србије. Уочљиво је да се највећи број ових подручја налази у централној и западној Србији, али се, такође, може закључити да се она могу наћи и на територији целе Републике Србије и да Србија обилује лековитим факторима. Две ваздушне бање, Златар и Ивањица, су смештене у западној Србији и оне се налазе у планинским пределима.

Један део побројаних подручја бања на својој територији има и здравствену установу која је специјализована за рехабилитацију, са постељама које су у систему Плана мрежа здравствених установа. То су следећа подручја бања:

1. Подручје бање “Кањижа”
2. Подручје бање “Буковичке бање”
3. Подручје бање “Сокобања”
4. Подручје бање “Врњачка бања”
5. Подручје бање “Врдник”
6. Подручје бање “Нишка бања”
7. Подручје бање “Русанда” Меленци
8. Подручје ваздушне бање Ивањица
9. Подручје бање “Бања Ковиљача”
10. Подручје бање “Бујановачка бања”
11. Подручје бање “Сијаринска бања”
12. Подручје бање “Матарушка бања”
13. Подручје бање “Селтерс бање”
14. Подручје бање “Новопазарске бање”
15. Подручје “Гамзиградска бања”

Напомињемо да Селтерс бања у Младеновцу представља један од рехабилитационих центара Института за рехабилитацију из Београда. Специјалне болнице за рехабилитацију које су у систему Плана мреже здравствених установа имају укупно 3.240 постеља које се финасирају из буџета Републике Србије, односно из Републичког фонда за здравствено осигурање, од којих специјалне болнице за рехабилитацију које се

налазе на територији подручја бања имају 2.475 постеља, а што чини 76,39% укупних постеља специјалних болница за рехабилитацију. Овај проценат показује значај специјалних болница за рехабилитацију које су смештене у подручјима бања за продужену рехабилитацију становништва Републике Србије.

1.3. Идентификована бањска и климатска места

Након стицања статуса подручја бање, поједина подручја су *de facto* изгубила овај статус због урушавања објеката или некоришћења, односно због неиспуњавања неког од прописаних услова, а поједина бањска и климатска места која раније нису стекла овакав статус, идентификована су од стране носилаца економске политике као погодна за инвестирање у развој здравственог туризма. Како је политиком привлачења инвестиција у здравствени туризам зацртано да буде обухваћено што више ресурса који обилују природним лековити фактором, Влада Републике Србије је 2019. године донела Уредбу о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 33/2019 и 42/2019) у којој је побројано 47 бањских и климатских места. Тако је број од 28 бањских и климатских места која формално имају статус подручја бања повећан за додатних 19 бањских и климатских места као потенцијалних локација за привлачење директних инвестиција у сектору услуга хотелског смештаја кроз додељивање подстицајних средстава.

Табела бр. 3: Идентификована бањска и климатска места у Републици Србији 2019. године

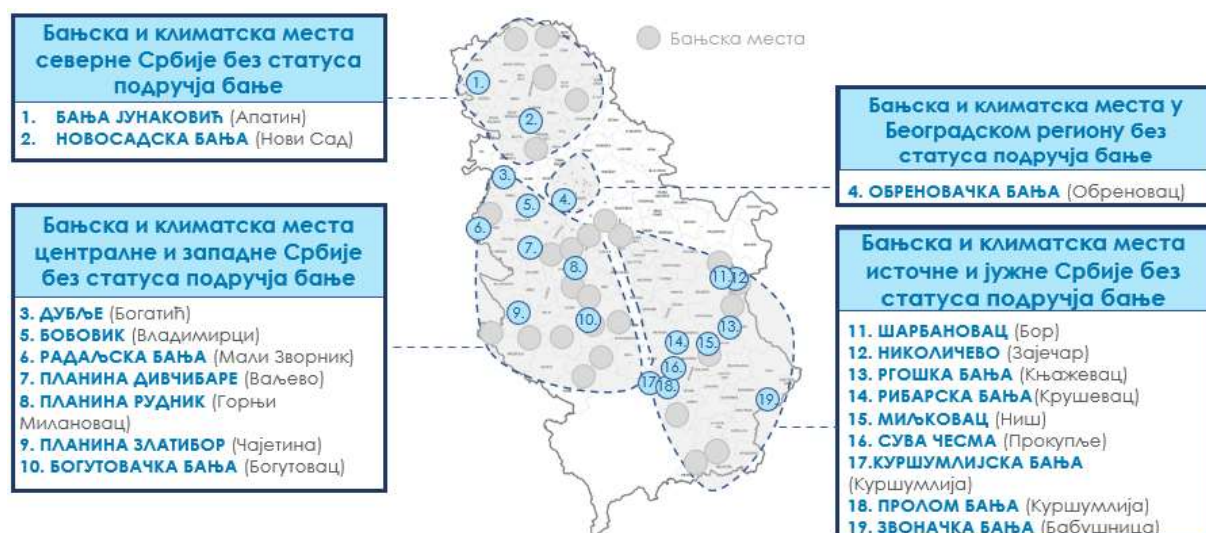
Рб.	Бањска и климатска места
1.	“ПАЛАНАЧКИ КИСЕЉАК” – Смедеревска Паланка
2.	“КАЊИЖА” – Кањижа
3.	“ЈОШАНИЧКА БАЊА” – Рашка
4.	“БУКОВИЧКА БАЊА” – Аранђеловац
5.	“СОКОБАЊА” – Сокобања
6.	“ВРЊАЧКА БАЊА” – Врњачка Бања
7.	“БРЕСТОВАЧКА БАЊА” – Бор
8.	“ВРДНИК” – Врдник
9.	“НИШКА БАЊА” – Ниш
10.	“ПРИБОЈСКА БАЊА” – Прибој
11.	“РУСАНДА” – Меленци
12.	“ПАЛИЋ” – Суботица
13.	ВАЗДУШНА БАЊА ИВАЊИЦА – Ивањица
14.	“БАЊА ЉИГ” – Љиг
15.	“БАЊА КОВИЉАЧА” – Лозница
16.	“ВРАЊСКА БАЊА” – Врање
17.	“СЕЛТЕРС БАЊА” – Младеновац
18.	“НОВОПАЗАРСКА БАЊА” – Нови Пазар
19.	ВАЗДУШНА БАЊА ЗЛАТАР – Нова Варош
20.	“БУЈАНОВАЧКА БАЊА” – Бујановац
21.	“СИЈАРИНСКА БАЊА” – Медвеђа
22.	“ГОРЊА ТРЕПЧА” – Чачак
23.	“ОВЧАР БАЊА” – Чачак
24.	“БАЊА БЕЧЕЈ” – Бечеј
25.	“МАТАРУШКА БАЊА” – Краљево

Рб.	Бањска и климатска места
26.	“БАЊА ВРУЈЦИ” – Мионица
27.	“ГАМЗИГРАДСКА БАЊА” – Зајечар
28.	“ЛУКОВКА БАЊА” – Куршумлија
29.	КЛИМАТСКО МЕСТО “БОГУТОВАЧКА БАЊА” – Богутовац
30.	КЛИМАТСКО МЕСТО “ОБРЕНОВАЧКА БАЊА” – Обреновац
31.	КЛИМАТСКО МЕСТО “КУРШУМЛИЈСКА БАЊА” – Куршумлија
32.	КЛИМАТСКО МЕСТО “ЗВОНАЧКА БАЊА” – Бабушница
33.	КЛИМАТСКО МЕСТО “РИБАРСКА БАЊА” – Крушевац
34.	КЛИМАТСКО МЕСТО “ПРОЛОМ БАЊА” – Куршумлија
35.	КЛИМАТСКО МЕСТО “РАДАЉСКА БАЊА” – Мали Зворник
36.	КЛИМАТСКО МЕСТО “НОВОСАДСКА БАЊА” – Нови Сад
37.	КЛИМАТСКО МЕСТО “БАЊА ЈУНАКОВИЋ” – Апатин
38.	КЛИМАТСКО МЕСТО “НИКОЛИЧЕВО” – Зајечар
39.	КЛИМАТСКО МЕСТО “СУВА ЧЕСМА” – Прокупље
40.	КЛИМАТСКО МЕСТО “ШАРБАНОВАЦ” – Бор
41.	КЛИМАТСКО МЕСТО “МИЉКОВАЦ” – Ниш
42.	КЛИМАТСКО МЕСТО “РГОШКА БАЊА” – Кажевац
43.	КЛИМАТСКО МЕСТО “БОБОВИК” – Владимирци
44.	КЛИМАТСКО МЕСТО “ДУБЉЕ” – Богатић
45.	КЛИМАТСКО МЕСТО ПЛАНИНА ДИВЧИБАРЕ – Ваљево
46.	КЛИМАТСКО МЕСТО ПЛАНИНА ЗЛАТИБОР – Чајетина
47.	КЛИМАТСКО МЕСТО ПЛАНИНА РУДНИК – Горњи Милановац

Извор: Прилог 1 Уредбе о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 33/2019 и 42/2019)

Слика број 2 приказује територијални распоред бањских и климатских места Републике Србије са статусом подручја бања (обележених светлијом бојом) као и бањска и климатска места без статуса подручја бања (обележених тамнијом бојом).

Слика бр. 2: Преглед идентификованих бањских и климатских места у Републици Србији

Извор: Истраживање аутора

Заједничким приказом показано је да су бањска и климатска места смештена у свим пределима Републике Србије, у равницама северне Србије, брдима и планинама западне и централне Србије, као и у кањонима на југу земље.

2. ПОКАЗАТЕЉИ ЕКОНОМСКЕ РАЗВИЈЕНОСТИ ПОДРУЧЈА БАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Економска развијеност подручја бања Републике Србије у овом делу докторске дисертације ће бити приказана кроз разврставање подручја бања према нивоу развијености јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана, као и преко корективних макроекономских показатеља нивоа развијености јединица локалне самоуправе у којима се налазе подручја бања. Наиме, на основу развијености јединица локалне самоуправе може се одредити висина подстицаја која је држава спремна да да инвеститорима који се одреде да улажу у одређено подручје бања, односно уколико се инвеститор одреде да улаже у подручје бања које се налази у групи јединица локалне самоуправе које су мање развијене, носиоци политике привлачења инвестиција ће донети одлуку о додељивању већг износа подстицаја. Такође, корективни макроекономски показатељи ће показати разлоге због којих су одређене јединице локалне самоуправе разврстене баш у одређену групу по развијености. Улагањем у подручја бања, развиће се јединица локалне самоуправе у којој је иста лоцирана, али развиће се и цело подручје и регион и на тај начин се постиже циљ креатора економске политике, а то је равномеран регионални развој.

Подручја бања имају велике туристичке потенцијале који нису довољно искоришћени. Према Лековић и Пантић (2014) туризам је покретачка делатност, али су неопходне инвестиције које ће довести до развоја читаве привреде, зато што између туризма и привреде постоји двосмерна веза.

2.1. Разврставање подручја бања према нивоу развијености ЈЛС у којима су лоцирана

Према Аничих et al. (2011, 47) обезбеђивање “трајно одрживог привредног развоја, повећање запослености и извоза, равномерни регионални развој и ефикасније коришћење постојећих ресурса” кроз политику привлачења инвестиција у сектор привреде може довести до развоја мање развијених региона.

Макроекономска политика сваке земље је усмерена ка равномерном економском развоју свих региона који се налазе на њеној територији (Игић, 2014; Veselinović, Макојевић, 2011). Овај циљ је постављен као најкомплекснији проблем у развоју Републике Србије.

Политика регионалног развоја у западној Европи се мењала и усавршавала у протеклих педесет година. Европски завод за статистику у Луксембургу (Еуростат) је у сарадњи са националним институцијама за статистику, почетком седамдесетих година прошлог века, увео Номенклатуру територијалних статистичких јединица – НУТС (Nomenclature of territorial units for statistics) “као хијерархијски уређен систем идентификације и класификације територијалних јединица у земљама чланицама ЕУ” (Игић, 2014). Према Вуковић et al. (2011, 11) “основна сврха НУТС класификације географских области јесте да се обезбеди оквир за прикупљање и објављивање стандардизованих статистичких информација, које се могу употребити и за анализу, али и као оквир за Европску политичку иницијативу”, односно за институционалну подршку и приступ фондовима и помоћи ЕУ.

Према European Commission (2021б) постоје три нивоа у којима су разврстане територијалне јединице. Наиме, региони који имају између 3.000.000 и 7.000.000

становника су разврстани у ниво НУТС 1, региони који имају од 800.000 до 3.000.000 становника су разврстани у ниво НУТС 2 и региони који имају од 150.000 до 800.000 становника су разврстани у ниво НУТС 3. Дакле, број становника је основни критеријум по којима су региони класификовани.

Табела бр. 4: Критеријуми за разврставање региона по НУТС класификацији

	Минимум броја становника	Максимум броја становника
НУТС 1	3.000.000	7.000.000
НУТС 2	800.000	3.000.000
НУТС 3	150.000	800.000

Извор: European Commission (2021b)

Након увођења НУТС класификација је мењана, ажурирана и дорађивана, те “тренутна класификација НУТС 2021 важи од 1. јануара 2021. године и наводи 92 региона на НУТС 1, 242 региона на НУТС 2 и 1166 региона на НУТС 3 нивоу” (European Commission, 2021).

Бруто домаћи производ по становнику региона се упоређује са републичким просеком бруто домаћег производа по становнику како би се добила класификација региона по развијености (Radović Stojanović, Gnjatović, 2020; Hunya, 2014), док се степен развијености јединица локалне самоуправе мери на основу корективних показатеља као што су демографски пад или раст, стопа незапослености и степен образовања становништва.

У складу са усаглашавањем економско статистичких стандарда са одговарајућим стандардима Европске уније Република Србија је увела НУТС класификацију региона. НУТС 1 класификација подразумева територије са бројем становника од 3.000.000 до 7.000.000. На основу овог критеријума Република Србија се дели на два региона: Северна Србија (Београд и Војводина) и Јужна Србија (Регион Шумадије и Западне Србије, Регион Јужне и Источне Србије). У складу са критеријума НУТС 2 класификације, Република Србија има четири региона (European Commission, 2021c):

1. Београд;
2. Војводина;
3. Регион Шумадије и Западне Србије;
4. Регион Јужне и Источне Србије.

Према Вуковић et al. (2011, 20) “иако не постоји слагање око броја региона у Србији и који окрузи треба да их чине, постоји генерални став да региони у Србији буду одређени према НУТС 2 класификацији”. Територије са бројем становника који се креће између 150.000 и 800.000 припадају НУТС 3 класификацији. Области у Републици Србији се према Европском заводу за статистику (European Commission, 2021c) деле на: град Београд, Западнoбачка област, Јужнобанатска област, Јужнобачка област, Севернобанатска област, Севернобачка област, Средњобанатска област, Сремска област, Златиборска област, Колубарска област, Мачванска област, Моравичка област, Поморавска област, Расинска област, Рашка област, Шумадијска област, Борска област, Браничевска област, Зајечарска област, Јабланичка област, Нишавска област, Пиротска област, Подунавска област, Пчињска област и Топличка област.

Како у буџетском ситему Републике Србије окрузи односно области нефигурирају као самостале административне јединице, степен развијености на локалном нивоу власти

одређује се према нивоу развијености градова и општина (јединица локалне самоуправе) који су део буџетског система земље.

Законом о регионалном развоју (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 51/2009, 30/2010 и 89/2015 – др. закон) прописано је разврставање јединица локалне самоуправе према степену развијености, као и показатељи степена развијености јединица локалне самоуправе. Степен развијености јединице локалне самоуправе се пореди са републичким просеком. Како би се подстакао регионалин развој, између осталог, потребно је ефикасније користити домаће природне ресурсе и добра, али би значајно било користити и стране ресурсе. Према наведеном закону, а у складу са чланом 11., јединице локалне самоуправе се према степену развијености разврставају у четири групе, и то:

1. “у прву групу - јединице локалне самоуправе чији је степен развијености изнад републичког просека;
2. у другу групу - јединице локалне самоуправе чији је степен развијености у распону од 80% до 100% републичког просека;
3. у трећу групу - јединице локалне самоуправе чији је степен развијености у распону од 60% до 80% републичког просека;
4. у четврту групу - јединице локалне самоуправе чији је степен развијености испод 60% републичког просека.”

У том смислу, јединице локалне самоуправе које припадају првој групи се сматрају развијеним, а оне које припадају другој групи су на нивоу републичког просека. Затим, јединице локалне самоуправе које су разврстане у трећу групу су недовољно развијене, док јединице локалне самоуправе које су разврстане у четврту групу су изразито недовољно развијене. Важно је напоменути да девастирана подручја, која припадају четвртој групи јединица локалне самоуправе по развијености, представљају подручја у којима су лоциране јединице локалне самоуправе чији је степен развијености испод 50% републичког просека.

Јединствена листа развијености се, на основу члана 13. става 1. Закона о регионалном развоју, усваја Влада Републике Србије најкасније до 31. октобра за текућу годину. Уредба о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину (“Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2014) је последња усвојена, у складу са којом су јединице локалне самоуправе разврстане у прву, другу, трећу и четврту групу, као и групу девастираних подручја.

Јединице локалне самоуправе, њих 20, чији је степен развијености изнад републичког просека су разврстане у прву групу. У другу групу по развијености разврстано је 34 јединица локалне самоуправе. Недовољно развијених јединица локалних самоуправа, односно јединица локалне самоуправе које припадају трећој групи по развијености, има укупно 47, док недовољно развијених јединица локалне самоуправе, односно оних које пропадају четвртој групи по развијености, има 44. Девастирана подручја, која припадају четвртој групи, а чији је степен развијености испод 50% републичког просека, броје 19 јединица локалне самоуправе.

Јединице локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања, а у складу са Уредбом о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину, су разврстане у четири групе по развијености, као и у групу девастираних подручја. Списак јединица локалне самоуправе у којима се налазе подручја бања и групе

којима исте припадају на основу развијености јединица локалне самоуправе су приказане у табели број 5.

Табела бр. 5: Разврставање подручја бања по основу развијености јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана

Развијеност	Редни број	Подручја бања	Јединице локалне самоуправе
Прва група	1	Селтерс бања	Београд – Мледеновац
	2	Брестовачка бања	Бор
	3	Бања Кањижа	Кањижа
	4	Нишка бања	Ниш – Нишка Бања
	5	Палић	Суботица
	6	Горња Трепча	Чачак
	7	Овчар бања	Чачак
Друга група	8	Буковичка бања	Аранђеловац
	9	Бања Бечеј	Бечеј
	10	Врањска бања	Врање – Врањска Бања
	11	Врњачка бања	Врњачка Бања
	12	Гамзиградска бања	Зајечар
	13	Русанда – Меленци	Зрењанин
Трећа група	14	Паланачки Кисељак	Смедеревска Паланка
	15	Ваздушна бања Ивањица	Ивањица
	16	Врдник	Ириг
	17	Матарушка бања	Краљево
	18	Бања Ковиљача	Лозница
	19	Новопазарска бања	Нови Пазар
	20	Сокобања	Сокобања
Четврта група	21	Бања Љиг	Љиг
	22	Бања Врујци	Мионица
	23	Ваздушња бања Златар	Нова Варош
	24	Прибојска бања	Прибој
	25	Јошаничка бања	Рашка
Девастирана подручја	26	Бујановачка бања	Бујановац
	27	Луковска бања	Куршумлија
	28	Сијаринска бања	Медвеђа

Извор: Истраживање аутора

Данас постоји укупно 28 подручја бања која су лоцирана у 27 јединица локалне самоуправе. Подручја бања Горње Трепче и Овчар бање су лоцирана на територији јединице локалне самоуправе Чачак. Уочено је да се 7 подручја бања налази у првој групи јединица локалне самоуправе по развијености. Шест подручја бања је лоцирано у јединицама локалне самоуправе које су разврстане у другу групу по развијености, док седам подручја бања се налази у јединицама локалне самоуправе које се налазе у трећој групи. Четвртој групи по развијености припада осам јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања, од којих се њих три налазе у девастираним подручјима.

Посебну пажњу је потребно посветити јединицама локалне самоуправе као што су Младеновац, Нишка Бања и Врањска Бања. Ове јединице локалне самоуправе су разврстане на основу статистичких података који су дати за развијеност градова Београда, Ниша и Врања, али ниво развијености Младеновца, Нишке Бање и Врањске Бање је на знатно нижем нивоу. Ове општине припадају градовима који се налазе на

вишем нивоу развоја и на тај начин јединице локалне самоуправе као што су Младеновац, Нишка Бања и Врањска Бања теже могу да користе помоћ државе за побољшање свог реалног нивоа развијености.

Разврставање подручја бања по развијености јединица локалне самоуправе у којима су лоциране је битно због подстицаја која Република Србија додељује инвеститорима за улагања у подручја бања (Veselinović, Макојевић, 2017), односно у бањска и климатска места која су побројана у прилогу 1 Уредбе о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја из 2019. године. Наиме, већи подстицаји ће бити додељени инвеститорима који се одреде за улагање у мање развијене јединице локалних самоуправа у којима су лоцирана подручја бања. Највећи број подручја бања се налази на територијама јединица локалне самоуправе које припадају групама недовољно развијених и изразито недовољно развијеним јединицама локалне самоуправе. Ова чињеница иде у прилог закључку да је посебна пажња посвећена привлачењу директних инвестиција у ова подручја бања. Према Гнјатовић и Станишић (2019, 117) циљ политике региоалног развоја је развој подручја бања и то посебно оних која се налазе у најнеразвијенијим јединицама локалне самоуправе. Додељивање подстицаја је условљено новим запошљавањем, па је претпоставка да ће директне инвестиције уз коришћење подстицаја довести до отварања нових радних места и запошљавања локалног становништва и ублажавања демографског пада (Веселиновић, 2013; Љубисављевић, Гнјатовић, 2020). Већи износ подстицаја могу очекивати инвеститори који буду улагали управо у ова подручја бања. На овај начин би се побољшао положај нејнеразвијених подручја бања и постигао би се дугорочан циљ, а то је равномеран регионални развој земље (Аничих et al., 2011). Доласком инвеститора уз државне подстицаје искористио би се туристички потенцијал подручја бања за развој јединица локалне самоуправе у којима се налазе.

2.2. Корективни макроекономски показатељи нивоа развијености ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања

Кључни ресурс за смањење регионалних разлика у развијености региона јесте становништво, односно људски ресурси који су пресудни за развој производних и услужних делатности у јединицама локалне самоуправе. Према Стаменковић et al. (2017, 874) становништво је “скуп особа које живе и раде на одређеној територији, који представља значајан фактор производње, привредног и регионалног развоја те територије”, односно оно представља битан чинилац дугорочног уравнотеженог регионалног развоја.

Развој јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања утиче на развој читавих региона, а демографски развој, односно промена броја становника, промене у структури становништва и кретање становништва су од пресудне важности за одређивање нивоа развијености. Ова зависност између демографских промена и развијености одређеног подручја је довела до тога да је потребно извршити анализу корективних макроекономских показатеља који служе за мерење степена развијености јединица локалне самоуправе.

У складу са чланом 2. Уредбе о утврђивању методологије за израчунавање степена развијености региона и јединица локалне самоуправе (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 68/2011), а која је донета у складу са Законом о регионалном развоју, “степен

развијености региона израчунава се применом републичког просека бруто домаћег производа по глави становника”, док се “степен развијености јединица локалне самоуправе одређује применом основног и корективних показатеља економске развијености јединице локалне самоуправе”. У скаладу са чланом 3. наведене уредбе основни показатељ за мерење степена развијености јединице локалне самоуправе је “збир масе зарада и пензија у јединици локалне самоуправе и прихода буџета јединице локалне самоуправе по искључењу изворних буџетских прихода и средстава добијених од другог органа на име отклањања последица ванредних околности, исказан по глави становника”. Подаци који се користе за израчунавање основних показатеља су подаци Републичког завода за статистику који се објављују сваке године за претходну.

Према наведеној уредби, корективни макроекономски показатељи нивоа развијености ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања су пад или раст броја становника односно демографски пад или раст, стопа незапослености и густина насељености.

Демографски раст или пад као “показатељ демографских промена и депопулације на територији јединице локалне самоуправе мери се стопом раста укупног броја становника јединице локалне самоуправе у посматраној години у односу на податке пописа из 1971. године” у складу са чланом 3. наведене уредбе. На промену броја становника у јединицама локалне самоуправе могу утицати различити фактори. Поред негативног или позитивног природног прираштаја, може доћи и до одлазака грађана у иностранство, али и до миграција из неразвијенијих руралних региона у развијеније. Становништво у потрази за бољим послом и тиме за бољим животним стандардом или послом уопште мигрира у јединице локалне самоуправе са већим платама и са бољим могућностима за налажење посла. Једном речју, на промену броја становника може утицати наталитет, морталитет, имиграције и емиграције (Mladenović et al., 2003).

Попис становништва на простору Србије је први пут спроведен давне 1834. године. До Првог светског рата пописи су вршени на пет година у просеку због историских догађаја који су се тада одиграли и због промена у саставу становништва које су исти изазвали. Између два светска рата спроведена су два пописа и то 1921. и 1931. године. Након ова два пописа, следећи попис је био планиран за 1941. годину, али због избијања Другог светског рата није спроведен, те је 1948. године извршен попис у скраћеном обиму. Први комплетан попис, по завршетку светских ратова, је био спроведен 1953. године. Наредни попис који је одржан 1961. године је представљао почетак пописа становништва на десет година. Наиме, пописи су спровођени 1971, 1981, 1991, 2002. и 2011. године, а наредни се планира за 2022. годину. Републички завод за статистику сваке године, односно у годинама када се не одржавају пописи, објављује процену броја становника (Републички завод за статистику, 2022).

Полазећи од података Републичког завода за статистику (1975, 2003, 2012, 2021), односно од броја становника јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања из пописа из 1971. године и процене броја становника за 2020. годину добијене су просечне стопе демографског раста или пада. Приказ ових стопа се налази у Табели број 6. Треба напоменути да је општина Нишка Бања формирана 09.06.2000. године у складу са одлуком која је објављена у “Службеном листу Града Ниша” бр. 11/2000 (Републички завод за статистику, 2003), па је просечна стопа демографског раста или пада обрачуната према попису из 2002. године и процене броја становника за 2020. годину, док је општина Врањска Бања формирана 21.03.2011. године (Градска општина Врањска Бања, 2021), па је просечна стопа демографског раста или пада обрачуната

према попису из 2011. године и процене броја становника за 2020. годину. Такође, поједине јединице локалне самоуправе се налазе у саставу градова, као што су Београд, Ниш и Врање. Приликом обрачуна просечне стопе демографског раста или пада узети су подаци о броју становника у општинама Младеновац, Нишка Бања и Врањска Бања. Аномалија је зато што се ове општине не налазе у објављеној номенклатури из Уредбе о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину, већ се у њој налазе само градови Београд, Ниш и Врање. Односно ове јединице локалне самоуправе нису прави репрезенти нивоа развијености у које су сврстани градови којима припадају.

Просечна стопа демографског раста или пада се обрачунава (Mladenović et al., 2003) на основу података из два пописа по обрасцу:

$$r = \sqrt[t-1]{\frac{P_i}{P_{i-1}}} - 1$$

где су:

r - просечна стопа демографског раста или пада,

P_i – број становника у посматраном периоду (процене броја становника за 2020. годину),

P_{i-1} - број становника у базном периоду (броја становника из пописа из 1971. године, односно број становника Нишке Бање према попису из 2002. године и број становника Врањске Бање према попису из 2011. године,

t – време које је протекло између пописа у базном периоду и пописа у посматраном периоду.

Просечна стопа демографског раста или пада се према Mladenović et al. (2003) показује кретање становништва, односно просечну и релативну промену броја становника у посматраном периоду.

Табела бр. 6: Просечна стопа демографског раста или пада на основу броја становника у ЈЛС према попису 1971. године и процене броја становника за 2020. годину

			Просечна стопа демографског раста или пада
			Република Србија
Рб.	Подручја бања	Град - општина	
			-0,42
1	Селтерс бања	Београд - Младеновац	0,18
2	Брестовачка бања	Бор	-0,38
3	Бања Кањижа	Кањижа	-0,77
4	Нишка бања	Ниш - Нишка Бања	-0,21
5	Палић	Суботица	-0,16
6	Горња Тречча	Чачак	0,22
7	Овчар бања		
8	Буковичка бања	Аранђеловац	0,03
9	Бања Бечеј	Бечеј	-0,54
10	Врањска бања	Врање - Врањска Бања	-0,30
11	Врњачка бања	Врњачка Бања	0,33
12	Гамзиградска бања	Зајечар	-0,68
13	Русанда – Меленци	Зрењанин	-0,26
14	Паланачки Кисељак	Смедеревска Паланка	-0,56
15	Ваздушна бања Ивањица	Ивањица	-0,62
16	Врдник	Ириг	-0,69
17	Матарушка бања	Краљево	0,18
18	Бања Ковиљача	Лозница	-0,12
19	Новопазарска бања	Нови Пазар	1,08
20	Сокобања	Сокобања	-1,15
21	Бања Љиг	Љиг	-1,08
22	Бања Врујци	Мионица	-1,00
23	Ваздушња бања Златар	Нова Варош	-1,00
24	Прибојска бања	Прибој	-0,69
25	Јошаничка бања	Рашка	-0,59
26	Бујановачка бања	Бујановац	-0,30
27	Луковска бања	Куршумлија	-1,28
28	Сијаринска бања	Медвеђа	-2,45

Извор: Републички завод за статистику (1975), Републички завод за статистику (2003), Републички завод за статистику (2012), Републички завод за статистику (2021).

Сагледавајући резултате који су приказани у Табели број 6 у којој се налазе просечне стопе демографског раста или пада на основу броја становника у ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања према попису 1971. године и процене броја становника за 2020. годину, уочљиво је да је на републичком нивоу присутан интензивни процес депопулације, односно тенденција смањања броја становника. Анализом Анекса II у ком се налазе подаци о броју становника у годинама пописа, може се закључити да је број становника у периоду од 1971. до 1991. године повећаван, да би након тога број становника у свакој години константно падао, те да се процењује да је у 2020. години у Републици Србији било 6.899.126 становника. До смањења броја становника дошло је из више разлога, пре свега због негативног природног прираштаја и емиграција (Гњатовић,

Лековић, 2019). Негативан природни прираштај се јавља онда када је број умрлих већи од броја живорођених, док емиграција представља процес иселјавања становништва у иностранство углавном због егзистенције, односно због потраге за послом и већим животним стандардом. Смањење броја становника на територији читаве Републике Србије негативно утиче на развој привреде са више аспеката. Прво, радна снага је економски ресурс који постаје ограничен, док са друге стране становништво је потрошач добара и услуга, а смањење тражње за добрима и услугама доводи до мање потрошње и производње истих. Доласком инвеститора и реализацијом улагања, смањује се емиграција становништва и повећава се тражња за производима и услугама.

Анализом добијених резултата за јединице локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања може се приметити да је само у шест јединица локалне самоуправе заступљена тенденција раста броја становника, док код 22 јединице локалне самоуправе постоји демографски пад.

У јединицама локалне самоуправе које припадају првој групи по развијености (од редног броја 1. до редног броја 7. у Табели број 6), као што су Младеновац и Чачак забележено је повећање броја становника, а у осталим јединицама локалне самоуправе, посматрајући просечну стопу раста може се утврдити да је у посматраном периоду од 1971. до 2020. године број становника просечно смањен у мањем проценту него на републичком нивоу, осим у Кањижи на чијој територији је смештена Бања Кањижа. Такође, Младеновац и Чачак на својој територији имају подручја бања у којима су смештене специјалне болнице које успешно функционишу.

Општине Аранђеловац и Врњачка Бања бележе просечне стопе демографског раста, док су остале јединице локалне самоуправе у другој групи по развијености (од редног броја 8. до редног броја 13. у Табели број 6) оствариле демографски пад. Трећа група јединица локалне самоуправе по развијености (од редног броја 14. до редног броја 20 у Табели број 6), такође, има две јединице локалне самоуправе у којима је забележен демографски раст. Нови Пазар у посматраном узроку јединица локалне самоуправе има највећу стопу демографског раста.

Четврту групу по развијености јединица локалне самоуправе (од редног броја 21. до редног броја 28. у Табели број 6) обележава изразито висока просечна стопа демографског пада, односно изразита депопулација. Највећи демографски пад је забележен у општини Медвеђа која припада групи девестираних подручја на чијој територији се налази Сијаринска бања. Може се закључити да и унутар граница једне државе, такође долази до миграција из неразвијених региона у развијеније, односно из руралних средина у градове. Овакве миграције се називају унутрашње миграције (Mladenović et al., 2003). Становништво се радије опредељује за живот у подручјима са већим стандардом, зато што постоји позитивна корелација између већих плата и већег животног стандарда са досељавањем становника. Овакава демографска слика показује да је потребно ублажити постојеће регионалне разлике (Стаменковић et al., 2017) и да се доласком инвеститора у подручја бања може задржати постојеће становништво и привући ново како би се обезбедило веће тржиште радне снаге и већа потрошња добара и услуга која даље доводи до повећања производње добара и услуга и повећања животног стандарда становништва.

Наредни корективни макроекономски показатељ нивоа развијености јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања је густина насељености која представља

релативан израз насељености и израчунава се као однос између укупног броја становника и површине подручја које је исказано у км². Према Mladenović et al. (2003) на густину насељености између осталог утичу и степен економске развијености и природно богатство.

На основу доступних података Републичког завода за статистику о броју становника у јединицама локалне самоуправе у којима су смештена подручја бања из пописа који су спроведени 1971, 1981, 1991, 2002, 2011. године и процене броја становника за 2020. годину која су стављена у односу на површину јединица локалне самоуправе из година пописа и процењених вредности површина за 2020. годину, добијена је густина насељености у јединицама локалних самоуправа у којима су лоцирана подручја бања. Добијени резултати су приказани у Табели број 7, док се детаљан обрачун густине насељености са бројевима становника по пописима из наведених година и површина јединица локалне самоуправе у км² налази у Анексу II. Како је већ наведено, Општина Нишка Бања је формирана 09.06.2000. године у складу са одлуком која је објављена у “Службеном листу Града Ниша” бр. 11/2000 (Републички завод за статистику, 2003), те је густина насељености за ову општину рачуната за 2002, 2011. и 2020. годину. Такође, општина Врањска Бања формирана је 21.03.2011. године (Градска општина Врањска Бања, 2021), па је густина насељености рачуната на основу података за 2011. и 2020. годину.

Табела бр. 7: Густина насељености у ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања Републике Србије у годинама пописа од 1971. до 2020. године

		Године:	1971	1981	1991	2002	2011	2020
		Република Србија	96	105	111	85	82	78
Рб.	Подручја бања	Град - општина						
1	Селтерс бања	Београд - Младеновац	139	155	167	155	153	151
2	Брестовачка бања	Бор	62	66	70	65	58	51
3	Бања Кањижа	Кањижа	85	82	77	69	65	59
4	Нишка бања	Ниш - Нишка Бања				106	104	95
5	Палић	Суботица	146	154	149	147	142	135
6	Горња Тречча	Чачак						
7	Овчар бања		154	174	184	184	180	171
8	Буковичка бања	Аранђеловац	112	124	127	128	122	114
9	Бања Бечеј	Бечеј	92	91	88	84	78	71
10	Врањска бања	Врање - Врањска Бања					39	33
11	Врњачка бања	Врњачка Бања	92	104	108	111	110	108
12	Гамзиградска бања	Зајечар	68	72	68	62	56	49
13	Русанда – Меленци	Зрењанин	98	105	103	100	93	86
14	Паланачки Кисељак	Смедеревска Паланка	138	144	142	133	123	105
15	Ваздушна бања Ивањица	Ивањица	36	35	34	33	30	27
16	Врдник	Ириг	61	55	52	54	48	43
17	Матарушка бања	Краљево	69	80	82	80	77	76
18	Бања Ковиљача	Лозница	128	138	142	141	133	121
19	Новопазарска бања	Нови Пазар	87	100	115	116	133	145
20	Сокобања	Сокобања	46	45	42	35	31	26
21	Бања Љиг	Љиг	66	63	57	52	45	39
22	Бања Врујци	Мионица	62	59	53	50	45	39
23	Ваздушња бања Златар	Нова Варош	39	39	37	34	30	24
24	Прибојска бања	Прибој	59	63	65	55	49	42
25	Јошаничка бања	Рашка	44	44	43	41	37	33
26	Бујановачка бања	Бујановац	94	101	107	94	99	82
27	Луковска бања	Куршумлија	33	29	25	23	19	18
28	Сијаринска бања	Медвеђа	40	33	26	21	19	12

Извор: Републички завод за статистику (1975), Републички завод за статистику (1982), Републички завод за статистику (1993), Републички завод за статистику (2003), Републички завод за статистику (2012), Републички завод за статистику (2021).

Према резултатима пописа из 1971, 1981, 1991, 2002, 2011. године и процене броја становника за 2020. годину на нивоу Републике Србије утврђена је тенденција депопулације коју од 1981. године прати смањење густине насељености. Посматрајући промене које су се десиле у густини насељености јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања може се закључити да је само у њих шест дошло до повећања

броја становника по km², док се у 22 посматране јединице локалне самоуправе густина насељености смањила.

Јединице локалне самоуправе које се налазе у првој и другој групи по развијености бележе углавном веће густине насељености од републичког просека. Осим код Младеновца, Чачка, Аранђеловца и Врњачке Бање код којих је забележен пораст густине насељености у 2020. години у односу на 1971. годину, подаци из година пописа за остале јединице локалне самоуправе из прве и друге групе по развијености су показали да је густина насељености смањена. Трећа група по развијености броји општине Смедеревска Паланка, Лозница и Нови Пазар у којима је број становника по km² изнад републичког просека у посматраном периоду, али се једино Нови Пазар може похвалити растом густине насељености од 1971. године до данас. Такође, у јединицама локалне самоуправе које припадају четвртој групи по развијености, осим у Бујановцу, густина насељености је била испод републичког просека и у периоду од 1981. године до 2020 године је била у паду. Најмања густина насељености у односу на републички просек је забележена у општини Медвеђа која припада групи девастираних подручја.

Трећи одабрани корективни макроекономски показатељ на основу ког се може сагледати положај јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања у односу на ниво развијености Републике Србије је стопа незапослености која је у директној вези са животним стандардом становништва. Наиме, више стопе незапослености показују да је квалитет живота лошији, те да становништво нема расположива средства за потрошњу и куповину добара и услуга. Потребно је нагласити да појам пуне запослености не подразумева да целокупно радно способно становништво једне земље ради, односно да је број незапослених лица једнак нули (Mladenović et al., 2003).

Стопа незапослености, према Гњатовић и Лековић (2019, 72) представља однос између броја незапослених лица и активног становништва и израчунава се на следећи начин:

$$n_a = \frac{N_a}{P_a} \times 100$$

где је:

n_a - стопа незапослености,

N_a - број незапослених лица,

P_a - активно становништво (активно становништво или радну снагу чини збир незапослених и запослених лица).

На основу наведене формуле за израчунавање стопе незапослености и података Републичког завода за статистику о броју незапослених и запослених лица у периоду од 2011. до 2020. године, односно у периоду од десет година, израчунате су стопе незапослености у јединицама локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања у Републици Србији. Добијене стопе незапослености су приказане у Табели број 7, док је детаљан обрачун стопе незапослености са бројевима незапослених и запослених лица по годинама за сваку јединицу локалне самоуправе приказан у Анексу III. Како је већ наведено, општина Врањска Бања формирана је 21.03.2011. године (Градска општина Врањска Бања, 2021). Подаци о броју запослених у овој општини се објављују од 2012. године, док се подаци о броју незапослених лица са територије ове општине објављују од 2019. године, па је због недостатка података код ове јединице локалне самоуправе стопа незапослености израчуната само за 2019. и 2020. годину.

Табела бр. 8: Стопа незапослености у ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања Републике Србије 2011-2020

		Године:	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
		Република Србија	29,73	30,41	30,97	29,89	26,11	25,26	23,08	20,59	18,26	18,15
Рб.	Подручја бања	Град - општина										
1	Селтерс бања	Београд - Младеновац	37,38	39,81	40,53	42,84	38,99	36,28	31,72	19,96	17,67	16,34
2	Брестовачка бања	Бор	33,29	33,75	33,88	32,38	32,45	31,52	29,50	26,47	24,24	21,81
3	Бања Кањижа	Кањижа	33,56	33,57	33,55	32,47	24,00	23,51	20,88	19,15	17,12	17,07
4	Нишка бања	Ниш - Нишка Бања	54,35	54,21	53,87	53,98	54,53	49,58	47,63	32,95	30,63	30,66
5	Палић	Суботица	21,84	23,28	23,81	21,91	17,33	14,59	11,53	9,64	9,10	8,61
6	Горња Трпча											
7	Овчар бања	Чачак	27,60	28,30	29,44	28,63	25,18	23,73	19,97	16,92	13,83	12,21
8	Буковичка бања	Аранђеловац	33,84	33,03	33,38	33,50	33,40	33,78	30,94	24,92	22,74	20,82
9	Бања Бечеј	Бечеј	40,57	38,66	39,36	37,31	30,95	31,45	28,57	23,45	19,29	16,84
10	Врањска бања	Врање - Врањска Бања									31,47	29,57
11	Врњачка бања	Врњачка Бања	34,02	37,21	37,70	38,61	35,94	34,33	31,71	28,96	26,10	24,67
12	Гамзиградска бања	Зајечар	38,59	38,46	38,98	39,33	35,57	35,99	34,97	28,95	26,47	24,83
13	Русанда – Меленци	Зрењанин	27,74	26,00	23,77	22,39	19,14	20,72	15,25	11,38	11,78	13,33
14	Паланачки Кисељак	Смедеревска Паланка	29,96	34,64	35,01	33,52	29,72	28,12	27,71	24,03	21,84	20,56
15	Ваздушна бања Ивањица	Ивањица	42,20	40,68	39,85	37,11	37,37	35,25	31,93	28,78	27,30	25,13
16	Врдник	Ириг	57,67	55,82	55,87	54,98	46,04	41,42	39,62	29,20	26,81	25,96
17	Матарушка бања	Краљево	34,13	35,61	35,89	35,28	32,04	30,84	27,36	24,43	22,96	19,75
18	Бања Ковиљача	Лозница	43,31	45,38	45,66	45,30	43,15	41,11	37,71	32,18	29,91	10,79
19	Новопазарска бања	Нови Пазар	57,64	57,17	56,53	55,23	46,79	49,37	47,30	48,95	50,57	53,11
20	Сокобања	Сокобања	32,90	33,83	32,92	34,96	31,92	32,65	29,58	26,84	26,96	23,54
21	Бања Љиг	Љиг	21,17	22,22	25,99	27,68	20,52	20,76	18,76	13,46	12,44	10,58
22	Бања Врујци	Мионица	25,74	24,75	24,68	24,59	18,72	16,85	14,72	11,65	10,69	8,37
23	Ваздушња бања Златар	Нова Варош	47,42	51,46	51,76	46,61	42,92	41,43	38,75	34,09	30,22	28,24
24	Прибојска бања	Прибој	53,72	52,96	53,62	56,34	55,34	57,02	56,50	46,48	41,67	39,59
25	Јошаничка бања	Рашка	45,42	43,55	44,58	43,89	37,59	35,06	30,78	25,52	22,66	22,86
26	Бујановачка бања	Бујановац	43,55	47,06	47,66	46,36	45,02	46,88	46,17	44,09	43,73	40,26
27	Луковска бања	Куршумлија	53,23	47,30	49,53	48,40	44,12	44,39	41,42	36,90	35,32	35,62
28	Сијаринска бања	Медвеђа	54,75	52,97	54,46	52,74	47,54	46,85	45,73	45,01	37,87	35,87

Извор: Републички завод за статистику (2012), Републички завод за статистику (2013), Републички завод за статистику (2014), Републички завод за статистику (2015), Републички завод за статистику (2016), Републички завод за статистику (2017), Републички завод за статистику (2018), Републички завод за статистику (2019), Републички завод за статистику (2020), Републички завод за статистику (2021).

Анализом добијених резултата, односно добијених стопа незапослености на нивоу Републике Србије у периоду од 2011. до 2020. године утврђено је да је стопа незапослености на нивоу републике расла до 2013. године, када је достигла 30,97% и да се након 2013. константно смањивала, да би до 2020. године пала на ниво од 18,15%.

Посматрајући јединице локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања може се закључити да је стопа незапослености у свим јединицама локалне самоуправе у 2020. години на нижем нивоу него у 2011. години, али да није у свим јединицама локалне самоуправе једнаким интензитетом опадала, односно да се становништво није свуда у истом тренутку запошљавало. Наиме, девет јединица локалне самоуправе од посматраних 28 у 2020. години бележи стопу незапослености нижу од стопе незапослености на нивоу републике. Половина ових јединица локалне самоуправе се налази у првој групи по развијености. Бор и Нишка Бања су једини преставници прве групе који бележе више стопе незапослености од републичког просека. Осим Бечеја и Зрењанина, друга група јединица локалне самоуправе по развијености, има нешто више стопе незапослености. Јединице локалне самоуправе које припадају трећој групи по развијености бележе нешто више незапослених лица у односу на активно становништво, осим Лознице у којој је лоцирано подручје Бање Ковиљаче. Лозница је 2020. године по први пут остварила стопу незапослености од 10,79 која је нижа од републичког просека. У овој групи налази се и Нови Пазар у којем је обрачуната највиша стопа незапослености од свих посматраних јединица локалне самоуправе и која се од 2018. године повећава. Четврта група јединица локалних самоуправа, осим Љига и Мионице, показује да је релативно велики број становника без запослења. У девастираним подручјима стопе незапослености знатно превазилазе републички просек.

Важно је истаћи да је Уредбом о условима и начину привлачења директних инвестиција из 2018. године и Уредбом о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја из 2019. године прописано да је један од услова за доделу подстицаја за улагања у подручја бања запошљавање најмање 70 нових радника, односно отварања 70 нових радних места. Овај услов намеће закључак да свако ново улагање у подручја бања доводи до нових запошљавања (Гнјатовић, 2016) и до смањања стопе незапослености. С обзиром на то да су наведене уредбе донете 2018, односно 2019. године очекује се да ће се ефекти подстицања директних инвестиција моћи видети у наредном периоду, односно да ће нове инвестиције у подручјима бања утицати на отварање нових радних места, повећање могућности за запошљавање и смањење стопе незапослености у јединицама локалне самоуправе у којима су лоциране.

На основу приказаних корективних макроекономских показатеља јасно се може утврдити да постоји разлика између развијених, мање развијених и неразвијених јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања. Јединице локалне самоуправе које су класификоване у прву групу по развијености показују релативно ниже просечне стопе демографског пада, релативно већу густину насељености и релативно ниже стопе незапослености, односно показују релативну демографску и привредну развијеност (Стаменковић et al., 2017) и миграције становништва из других крајева у ове јединице локалне самоуправе. С друге стране, девастирана подручја и јединице локалне самоуправе које припадају четвртој групи по развијености представљају потпуну супротност. Код ових јединица локалне самоуправе је приказано демографско пражњење, висока разуђеност становништва и висока незапосленост. Доласком инвеститора у подручја бања лоцирана у овим јединицама локалне

самоуправе, повећали би се смештајни капацитети, отворила би се нова радна места, смањила би се незапосленост и дошло би до повећања броја становника и густине насељености. Повећањем животног стандарда становништва на основу остварених улагања у ова подручја бања повећала би се развијеност јединица локалне самоуправе у којима су иста лоцирана и на крају повећала би се развијеност читавих региона и на тај начин би дошло до равномернијег регионалог развоја.

3. ПОКАЗАТЕЉИ ТУРИСТИЧКЕ РАЗВИЈЕНОСТИ ПОДРУЧЈА БАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Подручја бања у Републици Србији су се развила око темоминералних извора и лоцирана су у сливовима река Западне Мораве и Јужне Мораве. Подручја бања у Војводини су, такође, настала око термоминералних извора који су пронађени приликом истраживања могућности за експлоатацију нафте. Поред ове три области, постоје и подручја бања која се налазе и у другим областима Републике Србије као што су Бања Ковиљача код Лознице, Селтерс бања код Младеновца, Буковичка бања код Аранђеловца, Паланачки Кисељак код Смедеревске Паланке, Брестовачка бања код Бора, Гамзиградска бања код Зајечара, Прибојска бања код Прибоја и др.

Према Јовичић (2008) у сливу Западне Мораве се налазе следећа подручја бања: Горња Трепча и Овчар бања код Чачка, Врњачка бања, Матарушка бања код Краљева, Новопазарска бања код Новог Пазара, Јошаничка бања код Рашке и др., док се у сливу Јужне Мораве налазе: Нишка бања, Врањска бања, Сокобања, Луковска бања код Куршумлије, Сијаринска бања код Медвеђе, Бујановачка бања код Бујановца и др. Војводина је територија на којој се налазе следећа подручја бања: Бања Кањижа код Кањиже на северу Бачке, Палић код Суботице, Бања Бечеј код Бечеја, Бања Русанда код Зрењанина и Врдник код Ирига на ободу Фрушке горе.

Туристичка развијеност подручја бања у Републици Србији је различита. Нека подручја бања имају релативно већу посећеност, док у појединим попуњеност смештајних капацитета је на релативно ниском нивоу или због недостатка истих туристи не долазе. Такође, поједине бање су покретачи развоја читавих места и подручја, док су остале кочничари (Белиј et al., 2014). Сезонско обележје је карактеристика подручја бања у Републици Србији. Наиме, ово значи да у појединим подручјима бања сезона није током целе године, односно да туристи долазе најчешће током летњих месеци, у периоду од јуна до септембра. “Уколико одређена бања већи акценат у свом развоју ставља на рекреативну туристичку функцију, за очекивати је да туристички промет има нешто наглашеније сезонско обележје, што се посебно очитује код бања које су лоциране у близини градских центара” (Јовичић, 2008, 7). У овим бањама становништво из градова долази на излете и рекреацију. С друге стране, бање које су више окренуте медицинском туризму, односно лечењу, своје услуге могу успешно нудити током целе године. Поједина подручја бања захтевају знатна улагања како би могла рентабилно да послују.

Према подацима Републичког завода за статистику (2021б) укупан број туриста у 2020. години у Републици Србији је износио 1.820.000 људи. Број домаћих и страних туриста је у 2020. години био мањи у односу на 2019. годину и то за 25,4% мање домаћих туриста и 75,9% страних туриста у односу на 2019. годину. “Остварени број ноћења свих туриста који су користили смештајне капацитете износио је 6 201 хиљ. и био је мањи за 38,4% у поређењу са претходном годином” (Републичког завода за статистику, 2021б, 354). Када је бањски туризам у питању, од укупног броја остварених ноћења у Републици Србији, у бањама је остварено 2.185.000 ноћења, што представља 35,2% укупног броја ноћења туриста. Домаћи туристи су у бањама остварили 2.076.000 ноћења.

Актуелно стање у бањском туризму у Републици Србији се може приказати на основу три економска показатеља до којих се може доћи на основу података Републичког завода за статистику о броју ноћења, броју туриста, броју становника и расположивом броју лежајева. Први је дужина боравка домаћих и страних туриста (однос броја ноћења и броја

туриста у календарској години). Други је коефицијент интензитета туристичког промета (однос броја туриста и броја становника у ЈЛС у којој се налази подручје бање). Трећи показатељ је искоришћеност смештајних капацитета (однос оствареног броја ноћења и расположивог броја лежаја, помножен са 365 дана у години). Приказани формулама, наведени показатељи се могу израчунати на следећи начин:

$$\text{Дужина боравка} = \frac{\text{број ноћења}}{\text{број туриста у календарској години}}$$

$$\text{Коефицијент интензитета туристичког промета} = \frac{\text{број туриста}}{\text{број становника у ЈЛС}} \times 100$$

$$\text{Искоришћеност смештајних капацитета} = \frac{\text{остварен број ноћења} \times 100}{\text{расположиви број лежаја} \times 365}$$

Број туриста, број ноћења и број лежајева за 2020. годину нису доступни за сва подручја бања, којих је укупно 28. Наиме, Републички завод за статистику објављује ове податке за 16 подручја бања, односно за подручја бања која су туристичка места категорисана на основу члана 26. Закона о туризму (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 17/2019). Према Републичком завод за статистику (2021в, 5) “туристичко место представља организациону и функционалну целину са формираном туристичком понудом, природним вредностима, културним добрима и другим знаменитостима значајним за туризам, комуналном, саобраћајном и туристичком инфраструктуром, као и објектима и другим садржајима за смештај и боравак туриста”. Такође, потребно је нагласити да подаци Републичког завода за статистику не садрже број туриста и ноћења који су остварени код физичких лица, већ су обухваћени комерцијални угоститељски објекти и други пословни објекти, те је закључак да је број туриста и остварени број ноћења у реалности већи од приказаног.

Вредности добијених показатеља за 2020. годину у подручјима бања за које су доступни подаци Републичког завода за статистику су приказане у Табели број 8, док се детаљан приказ података на основу којих су добијени предметни економски показатељи налази у Анексу IV (Оцена актуелног стања у бањском туризму Републике Србије у 2020. години).

Табела бр. 9: Оцена актуелног стања у бањском туризму Републике Србије у 2020. години

Рб.	Подручја бања	Град - општина	дужина боравка туриста	дужина боравка домаћих туриста	дужина боравка страних туриста	коэффицијент интензитета туристичког промета	искоришћеност смештајних капацитета
1	Селтерс бања	Београд - Младеновац	20,8	21,4	5,7	2,4	15,9
2	Бања Кањижа	Кањижа	4,3	4,5	3,0	29,3	17,1
3	Нишка бања	Ниш - Нишка Бања	3,5	3,2	7,7	9,9	1,7
4	Палић	Суботица	2,4	2,5	1,6	18,8	17,5
5	Горња Трпача	Чачак	9,4	9,2	13,8	7,7	8,3
6	Буковичка бања	Аранђеловац	2,5	2,5	2,5	49,6	12,4
7	Врањска бања	Врање - Врањска Бања	9,8	10,2	3,3	17,8	25,5
8	Врњачка бања	Врњачка Бања	3,3	3,3	2,8	822,2	25,0
9	Гамзиградска бања	Зајечар	15,8	9,6	23,4	2,3	22,2
10	Врдник	Ириг	2,9	3,0	2,2	322,2	27,7
11	Матарушка бања	Краљево	9,4	9,4	10,0	0,1	1,4
12	Бања Ковиљача	Лозница	5,4	5,1	6,6	19,1	19,4
13	Новопазарска бања	Нови Пазар	2,1	2,2	1,8	1,9	4,2
14	Сокобања	Сокобања	5,2	5,2	2,6	908,4	25,1
15	Бања Врујци	Мионица	4,5	4,6	3,4	66,0	9,6
16	Сијаринска бања	Медвеђа	7,1	7,1	4,9	113,1	15,6

Извор: Републички завод за статистику (2021), Републички завод за статистику (2021б).

Највећи број туриста у 2020. години је забележен у Врњачкој бањи у укупном износу од 211.496, од чега се 200.879 односи на домаће госте, док се само 10.617 туриста односи на странце. Друга по броју туриста је Сокобања која је током 2020. године угостила укупно 124.998 туриста, од којих су 122.584 били домаћи гости, док је странаца током 2020. године било укупно 2.414. Такође, када се анализира податак о броју остварених ноћења током 2020. године у посматраним бањама, Врњачка и Сокобања предњаче са оствареним бројем ноћења и то: у Врњачкој бањи су у току 2020. године забележена укупна ноћења у износу од 698.238, од чега су домаћи туристи остварили 668.635 ноћења, док су странци остварили 29.603 ноћења. Врњачка бања је бања са дугом традицијом и изграђеном инфраструктуром. Туристи ову бању посећују током целе године, па се може рећи да у Врњачкој бањи туристичка сезона траје током читаве године. Сокобања је са укупно 648.820 остварених ноћења на другом месту и такође, поред Врњачке бање, представља бању са јако дугом традицијом развоја бањског туризма. Гамзиградску бању је током 2020. године посетило укупно 1.221 туриста, од којих је домаћих било 675, док страних 546. Занимљиво је да је у овој бањи остварено скоро дупло више ноћења страних туриста него домаћих. Тачније, страни туристи су остварили 12.776 ноћења, док су

домаћи 6.466. Већи број домаћих гостију је, према Јовичић (2008), остварен због рекреативног туризма и близине великих градова подручјима бања, односно становништво из градских подручја због рекреације се опредељује за одлазак у бање. Најмањи број гостију од 1.049 и најмањи број ноћења од 112 је забележен у Матарушкој бањи код Краљева. Наведени подаци су приказани у Анексу IV.

Дужина боравка туриста представља однос између броја ноћења и броја туриста у календарској години. За потребе анализе израчуната је дужина боравка туриста по бањама, али такође, обрачунате су и дужине боравка домаћих туриста и дужине боравка страних туриста. Анализом добијених резултата утврђено је да је током 2020. године највећа дужина боравка од 20,8 ноћења била у Селтерс бањи код Младеновца. Одмах за њом је Гамизрадска бања са дужином боравка туриста од 15,8 ноћења. Ове две бање су посећене захваљујући медицинском туризму, односно дугом боравку пацијената због лечења. Најмања дужина боравка туриста је оставарена у Новопазарској бањи и износила је 2,1 ноћење. Од 16 анализираних бања, код четири бање (Нишка бања, Горња трепча, Матарушка бања и Бања Ковиљача) дужина боравка страних туриста је већа од дужине боравка домаћих туриста. С обзиром на то да је у свим посматраним бањама број страних туриста био мањи од броја домаћих туриста, добијене вредности дужине боравка показују да су се страни туристи дуже задржавали, односно више дана су боравили у Нишкој бањи, Горњој Трепчи, Матарушкој бањи и Бањи Ковиљачи, него у осталим побројаним бањама.

Према Јовичић (2008) подручја бања више посећују домаћи у односу на стране туристе, те је евидентно да се бањски туризам у Републици Србији највише ослања на домаће госте (Лековић, Пантић, 2014). Потребно је да се туристичка понуда прилагоди новим захтевима посетиоца. Изградњом смештајних капацитета и пратеће инфраструктуре која ће поред лечилишне функције пружати и разноврсну рекреативну понуду, повећала би се посећеност бања у Републици Србији и остварио би се већи број ноћења. Такође, на доминантан долазак домаћих туриста утиче и близина бања великим градовима из којих се становништво, због рекреације, опредељује за долазак у бање. Врњачка бања је као најразвијенија бања развила и друге видове туризма, као што су излетнички туризам, манифестациони, конгресни и културни туризам, планински и споменички туризам.

Други показатељ туристичке развијености је коефицијент интензитета туристичког промета. Он представља однос броја туриста и броја становника у јединици локалне самоуправе у којој се налази подручје бање. Вредност овог коефицијента у подручјима бања за које су доступни подаци Републичког завода за статистику је приказана у Табели број 8, док Анекс IV (Оцена актуелног стања у бањском туризму Републике Србије у 2020. години) представља детаљан приказ података на основу којих су добијени коефицијенти интензитета туристичког промета. Према Gligoriјевић и Novović (2014) овај показатељ је одраз оцене бања које су мотори развоја. Релативно нижи коефицијент интензитета туристичког промета показује бање које су кочничари развоја здравственог туризма. Коефицијент интензитета туристичког промета или интензитет функционалности, према Белиј et al. (2014, 178), показује “величину туристичког промета који се остварује у неком туристичком месту”.

Највећи коефицијент интензитета туристичког промета остварује Сокобања и он износи 908,4%. Друга по реду је Врњачка бања са коефицијентом интензитета туристичког промета од 822,2%. Међутим, када се упореди број становника и број туриста, на основу којих су ови коефицијенти израчунати, може се закључити да Врњачка бања (број

становника 25.722) има скоро двоструко више становника од Сокобање (број становника 13.760), али и знатно више туриста (Врњачку бању је у 2020. години посетило укупно 211.496 туриста, док је Сокобању посетило 124.998 туриста). Поред ове две бање, које предњаче, издваја се Бања Врдник са коефицијентом интензитета туристичког промета у износу од 322,22% и Сијаринска бања са коефицијентом интензитета туристичког промета у износу од 113,1%. Остале бање имају знатно, односно неупоредиво, нижи коефицијент интензитета туристичког промета, који је далеко испод 100% и он се креће у распону од 66% код Бање Врујици до испод 1% у Матарушкој бањи. Бање са нижим коефицијентом интензитета туристичког промета бележе знатно мањи број туриста у односу на број становника у 2020. години.

Трећи показатељ туристичке развијености подручја бања Републике Србије који је израчунат на основу доступних података Републичког завода за статистику за 2020. годину и чије вредности су приказане у Табели број 8 је искоришћеност смештајних капацитета. Овај показатељ представља однос оствареног броја ноћења и расположивог броја лежаја, помножен са 365 дана у години. Коефицијент искоришћености смештајних капацитета, према Белиј et al. (2014), је показатељ рентабилности пословања бања. Коефицијент већи од 60%, говори о рентабилном пословању бања, пословање са 40% до 60% искоришћености смештајних капацитета је на граници рентабилности, а искоришћеност смештајних капацитета мања од 40% указује на нерентабилно пословање бања. На основу коефицијента искоришћености смештајних капацитета могу се идентификовати подручја бања која захтевају знатна улагања у циљу ревитализације и обнављања рентабилног пословања.

Анализом добијених резултата, а који су приказани у Табели број 8, може се закључити да је у свим посматраним подручјима бања добијена искоришћеност смештајних капацитета нижа од 40%, односно да бање у Републици Србији нерентабилно послују. Наиме, највећа вредност коефицијента искоришћености смештајних капацитета је у Бањи Врдник и она износи 27,7%. Одмах за овом бањом су Врањска бања са коефицијентом искоришћености смештајних капацитета у износу од 25,5%, затим Сокобања са коефицијентом искоришћености смештајних капацитета у износу од 25,1% и Врњачка бања са 25% коефицијентом искоришћености смештајних капацитета. Остале бање имају знатно ниже коефицијенте, а најнижи је добијен код Нишке бање (1,7%) и Матарушке бање и он износи 1,4%. Добијени резултати показују да су бањама у Републици Србији потребна улагања која би довела до веће искоришћености смештајних капацитета. Инвестиције су потребне како у изградњи и ревитализацији смештајних капацитета, тако и у пропратним садржајима који једно подручје чине туристичким.

Добијени показатељи туристичке развијености подручја бања показују доминацију домаћих туриста над страним туристима. Такође, потребно је нагласити да посматрајући истраживања аутора за период од 1981. до 2011. године уочене су осцилације у туристичком промету. У овом периоду је смањен број лежајева и смањен је број дужине боравка туриста у бањама (Белиј et al., 2014). Према Јовичић (2008) анимирање иностраних туриста да дођу у посету бања Републике Србије у којима ће се лечити, али и рекереирати, треба да постане један од приоритета развоја бања. Ова констатација се понавља и у радовима који се односе на период од 2012. до 2021. године (Роровић et al., 2013; Јовановић Топчев, 2017; Ђеровић et al., 2015; Сребро, et al., 2021). Наиме, Буковичка бања, Јошаничка бања, Нишка бања и Врањска бања због свог положаја могу постати бање у којима доминацију над домаћим имају страни туристи. Буковичка бања је близу Београда, главног града који има аеродром и добро је повезана са остатком света, али у

близини је и планина Букуља, која може бити заједно у туристичкој понуди са Буковичком бањом. Јошаничка бања се налази испод Копаоника који је већ препознат код страних туриста. Нишка и Врањска бања имју повољан географски положај зато што се налазе на битним међународним правцима. Поменути аутори сматрају да се улагањем у ове бање може се поспешити долазак страних туриста, а самим тим би се повећао и укупан број ноћења. Врњачка и Сокобања су две најразвијеније бање, али комплетирањем понуде и бољим представљањем и рекламирањем у иностранству сигурно би се повећао број страних туриста.

Како би се остварили циљеви развоја бањског туризма у Републици Србији, а то је свакако одрживи развој, наводи се да је потребно дефинисати стратегију развоја бањског туризма и потребно је да се креатори политике постарају да се исти достигну. Један од начина је и тржишна специјализација (Јовичић, 2008) која се може остварити због специфичности која свака бања има (природно лековитог фактора, положаја...). Такође, истиче се да специјализација бања може довести до повећања броја туриста који су заинтересовани само за поједине лечилишне функције бања. С друге стране трансформација од лечилишта до рекреативног туризма у неким бањама може довести до прилива туриста који су заинтересовани само за рекреативан део понуде. Инсистирање на постојању лековитих фактора који су свуда различити (Удружење бања Србије, 2020) такође доводи до специјализације бања, односно до привлачења туриста који су заинтересовани за коришћење неког лековитог фактора са одређеним специфичностима.

Поред специјализације, апострифира се да је потребно смањити и утицај сезоничности, односно продужити сезону боравка туриста у бањама. Наиме, у већини бања у Републици Србији релативно већи туристички промет бележи се само у летњим месецима (Јовичић, 2008). Годишњи одмори су један од разлога, али улагањем у подручја бања, како у инфраструктуру тако и у смештајне капацитете могла би да се умањи тренутна сезоничност. Изградњом затворених базена, на пример, коришћењем термоминералних вода за загревање просторија и стаклених башта, допринело би се равномернијој расподели туристичког промета током целе године. Такође, у подручјима бања би лековита минерална вода могла да се флашира и тако дође до потрошача. На овај начин би се постигли и бољи резултати у пословању, а што би се показало и кроз посматране показатеље туристичке развијености подручја бања Републике Србије.

Фактори који утичу на развој бањског туризма, а самим тим и на развој здравственог туризма у једној држави се могу поделити на менаџерске и оне које зависе од државе, односно од креатора политике развоја туризма. Између осталог, да би једна држава постала позната светка дестинација здравственог туризма, према Madžar et al. (2016, 193), потребне су “државне и приватне инвестиције у здравствену инфраструктуру, преданост међународним акредитацијама, осигурање квалитете, транспарентност поступака и уштеде на медицинским захватима”.

II ДЕО
ПОЛИТИКА ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ
ИНВЕСТИЦИЈА У ПОДРУЧЈА БАЊА РЕПУБЛИКЕ
СРБИЈЕ

1. ПРИВРЕДНО-СИСТЕМСКИ ОКВИР ПОЛИТИКЕ ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ПОДРУЧЈА БАЊА

Привредно системски оквир политике привлачења директних инвестиција представља скуп стратешких докумената и законских норми које регулишу раст и развој националне економије уопште (Shepsle, 2014; North, 1990). Према Classens и Laeven (2003), адекватност привредно-системских решења позитивно утиче на резултате економске политике. Односно, институције које су креатори законских решења утичу на успешност организација приликом остваривања одрживог развоја. Наиме, институције, односно представници државе, кроз своја прилагођавања променама привредне структуре могу помоћи организацијама да реализују своје инвестиције.

Политика привлачења директних инвестиција, према Okada (2013) је у ранијем периоду била усмерена на привлачење инвеститора у индустријски сектор, док се сектор услуга појавио као приоритет у новије време. Међу услужним делатностима које се данас појављују као приоритети националних политика привлачења инвеститора је и туристичко хотелијерска делатност. У Републици Србији, креатори привредно-системског оквира којим се регулише политика привлачења инвестиција у подручја бања, законским решењима стварају услове за равномеран регионалан развој кроз подстицање инвеститора да улажу у мање развијена подручја. Такође, својинском трансформацијом, кроз поступке приватизације и стечаја друштвених и државних предузећа, проширује се понуда објеката и смештајних капацитета у сектору бањског туризма који су спремни за нова улагања. Кроз овакве поступке који су окончани, продат је одређени број бањских комплекса који до тренутка налажења нових власника нису били у функцији. Предмет поступака који нису окончани су непокретности у бањским подручјима које су још увек у власништву државе или се налазе у стечајним масама стечајних дужника који су у друштвеној својини. Након њихове успешне продаје кроз приватизацију или стечај, биће створени услови за њихову ревитализацију односно изградњу нових смештајних капацитета којима би се повећала туристичка и здравствена понуда у подручјима бања.

Стратегија развоја туризма Републике Србије за период 2016-2025 (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/2016) је донета у новембру 2016. године у складу са чланом 7. тада важећег Закона о туризму (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 36/09, 88/10, 99/11-др.закон, 93/12 и 84/15). Доношењем ове стратегије престала је да важи Стратегија развоја туризма Републике Србије за период 2006-2015. Претходна стратегија је поставила фундаменталне смернице, док је нова стратегија за период од 2016. до 2025. године донета, између осталог, са циљем да се креаторима привредно-системског оквира предложи политика развоја туризма.

Циљ Стратегије развоја туризма Републике Србије за период 2016-2025 је системски приступ туризму како би ова услужна делатност заузела приоритетно и стратешко место у Републици Србији. Потребно је да туризам ствара нову додатну вредност и генерише запошљавање већег броја становника, што ће кроз одређени период бити могуће мерити економски показатељима. С друге стране, туризам мора имати и мултипликативне ефекте “на укупан друштвено-социјални развој, локални и регионални развој, на развој културе и образовања, унапређење животне средине и на развој комплементарних делатности (трговине, пољопривреде, грађевинарства и др)” (Стратегија развоја туризма Републике Србије, 2016, 2).

Три кровна закона којима се операционализује Стратегија развоја туризма у Републици Србији су Закон о регионалном развоју (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 51/2009, 30/2010 и 89/2015 - др. закон), Закон о улагањима (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 89/2015 и 95/2018) и Закон о туризму (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 17/2019).

Регионални развој је у складу са чланом 4 ставом 1 тачком 3) **Закона о регионалном развоју** (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 51/2009, 30/2010 и 89/2015 - др. закон) дефинисан као “дугорочни и свеобухватни процес унапређења одрживог економског и друштвеног развоја региона и јединица локалне самоуправе, уз уважавање њихових специфичности”. Равномеран регионалан развој подразумева подстицање развоја мање развијених региона и јединица локалне самоуправе, односно доношење таквих привредно-системских решења која доводе до бржег развоја неразвијених подручја и њиховог приближавања регионима који су на вишем нивоу развоја. Регионални развој се подстиче, између осталог, са циљем “ефикаснијег коришћења домаћих природних ресурса и добара, као и страних ресурса, на републичком, покрајинском, регионалном и локалном нивоу”, а све у складу са чланом 2. ставом 1. тачком 8) Закона о регионалном развоју.

Како би се подстакло развој мање развијених јединица локалне самоуправе и региона, па следствено томе и подручја бања у којима се налазе неискоришћени природни ресурси, а која су лоцирана на територијама јединица локалне самоуправе које су мање развијене, извршено је разврставање јединица локалне самоуправе према степену њихове развијености. Чланом 11. Закона о регионалном развоју прописано је разврставање јединица локалне самоуправе у четири групе. Као што је раније напоменуто, у прву групу јединица локалне самоуправе сврстане су оне чији је степен развијености изнад републичког просека, док се у другој групи налазе оне чији је степен развијености у распону од 80% до 100% републичког просека. Трећу групу јединица локалне самоуправе чине оне чији је степен развијености у распону од 60% до 80% републичког просека, док у четврту групу спадају оне чији је степен развијености испод 60% републичког просека. Девастирана подручја представљају подгрупу четврте групе јединица локалне самоуправе по развијености и ова подручја чине јединице локалне самоуправе чији је степен развијености испод 50% републичког просека. Намера носилаца економске политике је да се релативно већим улагањем у подручја бања која се налазе у мање развијеним јединицама локалне самоуправе поспешује равномеран регионални развој.

На основу Закона о регионалном развоју донета је Уредба о утврђивању методологије за израчунавање степена развијености региона и јединица локалне самоуправе (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 68/2011) којом је дефинисана методологија разврставања јединица локалне самоуправе у поменуте групе по развијености. Као што је раније истакнуто, последња донета уредба је Уредба о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 104/2014). На основу уредбе из 2014. године јединице локалне самоуправе разврстане су у прву, другу, трећу и четврту групу, као и групу девастираних подручја. Управо ово разврставање јединица локалне самоуправе по нивоу развијености представља један од критеријума за додељивање подстицаја инвеститорима, па и онима који су се определили за инвестирање у подручја бања. Уколико се инвеститори одлуче за инвестирање у мање развијене јединице локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања, држава ће обезбедити већи износ

подстицаја у односу на инвеститоре који ће своја улагања извршити у подручја бања која се налазе у јединицама локалне самоуправе које су релативно развијеније.

Законом о страним улагањима (“Сл. лист СРЈ”, бр. 3/2002 и 5/2003, “Сл.лист СЦГ”, бр. 1/2003 – Уставна повеља и “Службени гласник Републике Србије”, бр. 107/2014 – др. закон), који је важио до доношења Закона о улагањима (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 89/2015 и 95/2018), прописивао је подстицаје за стране инвеститоре кроз слободан увоз, пореске и царинске олакшице и царинска ослобођења. Године 2015, донет је **Закон о улагањима** којим су у складу са чланом 2. дефинисани циљеви овог закона а то су “унапређење инвестиционог окружења у Републици Србији и подстицање директних улагања ради јачања економског и привредног развоја, и раста запослености”. Усвајањем овог закона, чланом 3. ставом 1. тачком 2) и чланом 7., изједначен је третман домаћих и страних инвеститора.

Законом о улагањима је прописано да ће се из буџета Републике Србије издвајати средства за различите облике државне помоћи којим би се подстицала улагања од посебног значаја, односно директне инвестиције које би, између осталог, утицале на равномеран регионалан развој и смањење незапослености.

На основу наведених Закона о страним улагањима и Закона о улагањима сваке године су доношене Уредбе о условима и начину привлачења директних инвестиција којима су ближе одређени услови које инвеститори морају да испуне како би од државе добили подстицаје за своја улагања. Године 2018. донета је Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 18/2018) чијим чланом 4. ставом 2. је прописано да се средства подстицаја могу користити и за “финансирање инвестиционих пројеката у сектору услуга хотелског смештаја на територији јединице локалне самоуправе на којој је утврђено подручје бање”. На основу ове уредбе први пут су креатори политике привлачења директних инвестиција уврстили подручја бања као места у којима инвеститори за своја улагања могу добити подстицаје од државе, односно подручја бања су препозната као неискоришћени економски потенцијали и могући покретачи и носиоци развоја јединица локалне самоуправе у којима су ова подручја лоцирана, па самим тим и региона у којем се налазе.

Већ следеће 2019. године донета је посебна Уредба о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 33/2019 и 42/2019). Наиме, чланом 1. наведене уредбе прописано је да се истом “ближе уређују критеријуми, услови и начин привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја у бањским и климатским местима”. Доношењем ове уредбе обogaћен је привредно-системски оквир политике привлачења директних инвестиција за улагања у сектор услуга хотелског смештаја и потенцијалним инвеститорима је поред подручја бања којих има укупно 28 понуђен и списак од још 19 климатских места инвестирањем у које могу остварити подстицаје из буџета Републике Србије.

Чланом 4. **Закона о туризму** (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 17/2019) је прописано да планирање и развој туризма обухвата “интегрално планирање развоја туризма и пратећих делатности, проглашење и одрживо коришћење туристичког простора; послове од посебног значаја за развој туризма; категоризацију туристичког места и спровођење подстицајних мера за развој туризма”.

Даље, чланом 28. Закона о туризму (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 17/2019) прописане су подстицајне мере за развој туризма које се издвајају из буџета Републике Србије за следеће активности:

1. “учешће у финансирању израде Стратегијских мастер планова, програма развоја туристичких производа, програма развоја туризма, студија изводљивости туристичких пројеката, урбанистичких планова туристичких места и места за одмор;
2. учешће у финансирању промотивних активности туристичких дестинација и туристичких места, туристичко-културних и туристичких манифестација у земљи и иностранству, као и програма едукације и усавршавања вештина запослених у туризму;
3. учешће у финансирању израде пројекта заштите природе, животне средине, природних ресурса и културне баштине туристичког места;
4. учешће у финансирању унапређења еколошких стандарда, енергетске ефикасности, коришћења обновљивих извора енергије, а у циљу унапређења туризма и угоститељства;
5. учешће у финансирању развоја националног туристичког бренда;
6. учешће у финансирању унапређења дигитализације и других иновативних решења, а у циљу унапређења туризма и угоститељства;
7. учешће у финансирању пројеката унапређења саобраћајне повезаности са стратешким тржиштима значајним за развој туризма у Републици Србији;
8. подстицање изградње туристичке инфраструктуре, туристичке супраструктуре, спортско-рекреативних и других пратећих садржаја јавног карактера значајних за унапређење квалитета туристичке понуде;
9. унапређење постојеће туристичке понуде и интензивирање њеног коришћења;
10. подстицање унапређења туристичког промета домаћих туриста и организованог туристичког промета страних туриста на територији Републике Србије;
11. учешће у финансирању пројеката развоја и унапређења руралног туризма и угоститељства;
12. учешће у финансирању пројеката од посебног значаја за развој туризма и угоститељства у Републици Србији.”

Из наведеног произилази да је Законом о туризму посебна специфична тежина дата подстицајним мерама за развој туризма. Улагање у развој туризма у које спада и улагање у подручја бања доприноси равномерном регионалном развоју који је постављен као циљ и најкомплекснији проблем у развоју Републике Србије. Према Игић (2014) земља би требало да води макроекономску политику која је усмерена ка равномерном економском развоју свих региона који се налазе на њеној територији.

2. ЦИЉЕВИ ПОЛИТИКЕ ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ПОДРУЧЈА БАЊА

Према Antevski (2009) инвестиције су покретач економског развоја. Оне подижу животни стандард становништва зато што позитивно утичу на производњу, запосленост, продуктивност рада и производне и услужне капацитете националне економије. Политика привлачења директних инвестиција у подручја бања Републике Србије, креирана приказаним привредно-системским оквиром, има три основна циља: прво, омогућавање раста директних инвестиција у бањским и климатским местима; друго, обезбеђивање услова за отварање нових радних места у јединицама локалне самоуправе у којима су ова места лоцирана; треће, поспешивање развоја здравственог и *wellness* бањског туризма.

2.1. Раст директних инвестиција у подручја бања

Подручја бања Републике Србије располажу неискоришћеним економским потенцијалима. Улагањем у ревитализацију постојећих бањских комплекса и изградњу нове туристичке инфраструктуре инвеститори могу на најбољи начин да активирају ове неискоришћене економске потенцијале. Због тога је један од основних циљева политике привлачења директних инвестиција раст директних улагања у сектор услуга хотелског смештаја у бањска и климатска места. Стварањем повољног пословног амбијента и јачањем имовинско-правне сигурности носиоци економске политике привлаче инвеститоре да улажу у подручја бања (Beck et al., 2003), како у *brownfield*, тако и у *greenfield* инвестиције.

Чланом 2. Закона о улагањима (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 89/2015 и 95/2018) прописано је да су “циљеви овог закона унапређење инвестиционог окружења у Републици Србији и подстицање директних улагања ради јачања економског и привредног развоја, и раста запослености”.

О томе какав значај за носиоце економске политике има раст директних улагања говори релативно велики број олакшица које се нуде потенцијалним инвеститорима. Поред финансирања дела оправданих трошкова који се односе на финансирање одређеног процента двогодишњих зарада новозапослених радника, Уредбом о условима и начину привлачења директних инвестиција предвиђени су и подстицаји за финансирање дела оправданих трошкова који се односе на улагања инвеститора у материјална и нематеријална средства током реализације инвестиционог пројекта. Овај део оправданих трошкова односи се на улагања у земљиште, зграде, машине, опрему, као и патенте и лиценце.

Како би подстакли раст директних инвестиција, креатори економске политике су предвидели, а у складу са чланом 13. Закона о улагањима, доделу олакшица инвеститорима не само у облику подстицаја за покриће оправданих трошкова већ и у облику:

1. “пореских подстицаји и олакшица и ослобођења од плаћања такси;
2. царинских повластица;
3. система обавезног социјалног осигурања;
4. давања у закуп и отуђења непокретности и земљишта у јавној својини;

5. других облика државне помоћи, у смислу закона којим се уређује контрола и додела државне помоћи.”

Овако широко постављена лепеза олакшица потенцијалним инвеститорима указује на значај који расту директних улагања придају носиоци економске политике у Републици Србији. Подређено овом циљу, држава не само што јавним расходима финансира одређен проценат инвестиционих пројеката већ се свесно одриче и дела директних и индиректних буџетских прихода.

2.2. Отварање нових радних места у јединицама локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања

Решавање проблема незапослености, првенствено у мање развијеним подручјима, један је од кључних задатака носилаца економске политике у Републици Србији. Заустављање процеса депопулације мање развијених подручја у значајној мери зависи од успешности политике привлачења директних инвестиција у ова подручја. Напоменимо још једном да је чланом 2. Закона о улагањима (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 89/2015 и 95/2018) прописано да је циљ овог закона раст запослености који се постиже подстицањем нових инвестиција.

У претходном периоду, на почетку транзиције и током масовних реструктурирања предузећа у Републици Србији, огроман број запослених је са пропадањем великих компанија из индустрије, остао без посла. Добијањем отказа у државним и друштвеним предузећима, радници су се нашли на тржишту рада. Према Udovički et al. (2019) за ублажавање последица остајања без посла уведен је у привредни систем Републике Србије механизам државне помоћи. Овај механизам је најпре коришћен за подизање квалитета радне снаге, кроз тренинге или учење кроз рад, а затим и за привлачење инвестиција које би омогућиле нова запошљавања, односно нова радна места за раднике који су остали без посла.

Кључни сегмент механизма државне помоћи су подстицаји за финансирање дела оправданих трошкова. При томе, висина оправданих трошкова за материјална и нематеријална добра која инвеститор улаже у реализацију инвестиционог пројекта непосредно је условљена величином инвестиције и бројем новоотворених радних места. У области инвестиција у сектору услуга хотелског смештаја, законодавац се определио да привуче инвеститоре који би били спремни да уложе значајна средства у ревитализацију постојећих и изградњу нових бањских комплекса. У том смислу, инвестиције у сектору услуга хотелског смештаја имају третман улагања од посебног значаја. Чланом 11. Закона о улагањима (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 89/2015 и 95/2018) је, између осталог, прописано да је улагање од посебног значаја оно улагање које “у основна средства корисника средстава улаже најмање пет милиона евра или отвара више од 500 нових радних места повезаних са инвестиционим пројектом ако се улагање реализује у јединици локалне самоуправе која се разврстава у прву или другу групу према степену развијености, или којим се у основна средства корисника улаже више од два милиона евра или се отвара више од 100 нових радних места повезаних са инвестиционим пројектом, ако се улагање реализује у јединици локалне самоуправе која се разврстава у трећу или четврту групу према степену развијености, односно у девастирано подручје”.

Уредбама о условима и начину привлачења директних инвестиција из 2018 и 2019. годне и Уредбом о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја из 2019. године, којима су ближе уређени услови и начин привлачења директних инвестиција, одређени су услови за добијање подстицаја, односно инвеститори су обавезани да запосле раднике на неодређено време. Наиме, чланом 2. ставом 1. тачком 11) Уредбе о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 33/2019 и 42/2019) је прописано да “нови запослени повезани са инвестиционим пројектом представљају нето повећање броја домаћих држављана запослених на неодређено време са пуним радним временом код корисника средстава у периоду реализације инвестиционог пројекта, у поређењу са највећим бројем лица запослених на одређено и неодређено време током 12 месеци пре дана подношења пријаве за доделу средстава подстицаја”. Истим чланом тачком 15) је прописано да “уговорена зарада представља основну зараду новозапослених лица која је за најмање 20% већа од минималне зараде, у складу са прописима којима се уређују радни односи”.

Да би добили подстицаје инвеститори су дужни да запосле 70 радника на неодређено време. Лица која се запосле морају бити повезана са инвестиционим пројектом за који је инвеститор добио подстицаје, а све у складу са чланом 9. наведене уредбе. Из наведених одредби произилази да су креатори привредно-системског оквира водили рачуна не само о подстицају запошљавања нових радника у смештајне капацитете који се, између осталог, налазе у подручјима бања, већ и о њиховим платама, односно о стандарду новозапослених радника.

Програми локалног економског развоја које доносе јединице локалне самоуправе су кључни документи за процену потреба решавања проблема незапослености на локалном нивоу. Према Linde и Marković (2017, 46) Програм локалног економског развоја мора да садржи и следеће мере којима се привлаче инвеститори:

1. “инвестиција и новоотворена радна места повезана са овом инвестицијом морају опстати у истом подручју најмање пет година, а у случају малих и средњих привредних субјеката – три године;
2. улагање мора да резултира нето повећањем броја запослених у привредном субјекту у поређењу са просечним бројем запослених у протеклих 12 месеци, а у случају да се радно место затвори у том периоду, мора се одузети од броја новоотворених радних места;
3. радно место мора да буде непосредно повезано са почетном инвестицијом, а отворено је у року од три године од завршетка инвестиције;
4. корисник средстава је дужан да, након постизања пуне запослености, сваком запосленом редовно исплаћује зараду, у складу са прописима којима се уређују радни односи, у износу који је најмање за 20% већи од минималне зараде у Републици Србији прописане за месец за који се зарада исплаћује;
5. висина (интензитет) државне помоћи је до 50% у односу на оправдане трошкове у почетна инвестициона улагања (материјалну и нематеријалну имовину) и у нова радна места повезана са почетним улагањима;
6. корисник имао бавезу да обезбеди учешће од најмање 25% оправданих трошкова из сопствених средстава или из других извора који не садрже државну помоћ.”

Може се закључити да носиоци политике привлачења инвестиција како на националном, тако и на локалном нивоу својим привредно системским оквирима могу да утичу на

отварање нових радних места. Постипањем директних инвестиција у подручја бања, односно изградњом нових или адаптацијом постојећих смештајних капацитета долази до нових запошљавања. Додељивањем подстицаја повећава се број запослених, односно без субвенционисања директних инвестиција незапосленост би била већа (Лековић и Пантић, 2014). Људи представљају капитал, а “економија Србије данас има посебну структуру, у којој послодавци квалитет запослених радника истичу као један од највећих квалитета, али недостатак нове квалитетне радне снаге као највеће ограничење њиховом даљем ширењу” (Udovički et al., 2019, 42). Према Filipović и Nikolić (2017) коришћењем инвестиционих подстицаја у периоду од 2009. до 2016. године отворено је више од 85.000 радних места, а према Udovički et al. (2019, 44) “од целокупне запослености креиране анализираним страним директним инвестицијама након 2009. године, три четвртине налази се у онима који су били примаоци државне помоћи”.

2.3. Развој здравственог/*wellness* туризма

Трећи циљ политике привлачења директних инвестиција у подручја бања је развој здравственог/*wellness* туризма. “Туризам и путовања су важни подстицаји за економски развој, као и туристичка конкурентност земаља” (Jovanović, 2015, 373). Почетком седамдесетих година прошлог века је први пут истакнута повезаност здравља и туризма (Živanović, 2015), односно објашњен је позитиван утицај туристичких путовања и коришћење лековитог фактора на здравље људи. Постоје различите дефиниције здравственог туризма. Здравствени туризам се, према Kušen (2011) састоји од пружања услуга у здравствено-туристичким објектима. Ови објети су лоцирани у местима која поседују неки од лековитих фактора. Даље, према Carrera и Bridges (2006, 447), здравствени туризам представља “организовано путовање ван свог локалног окружења ради одржавања, побољшања или обнављања сопственог ума и тела”. Из ових дефиниција се може закључити да се под термином здравственог туризма подразумева коришћење лековитог фактора у сврху медицинских третмана, односно да постоји веза између туризма, рекреације и здравства (Kaspar, 1996; Храбовски Томић, 2006; Геић et al., 2010).

Здравствени туризам се може поделити, према Nitres (1996), на превентиву, рехабилитацију и лечење (куратива). Превентива представља спречавање настанка болести, док се третмани рехабилитације користе након болести, односно у току опоравка. Касније, Веселак (2010), поделу здравственог туризма проширује уводећи термин *wellness* туризма. Наиме, он здравствени туризам дели на куративу и превентивну. Лечење (куративу) дели на клинички здравствени туризам и рехабилитациони туризам, док превентивни туризам представља као *wellness* туризам. Термин *wellness* је изведен од енглеских речи: *wellbeing* и *fitness*, што у преводу значи добро осећање и добро здравствено и телесно стање.

Наведени видови здравственог туризма се најбоље могу понудити у подручјима бања, односно у местима која обилују природним лековитим фактором који се може користити у сврху лечења и превенције. Бањски туризам је препознат као вид туризма који најцеловитије обухвата и куративне и превентивне видове лечења (Stănciulescu et al., 2015). Према Белиј et al. (2014, 177) “имајући у виду различитост мотива, активности и циљева гостију који посећују бање, будући да једни долазе ради *wellness*-а, а други ради рехабилитације и лечења уз неопходан медицински надзор, у савременим бањама се здравствени туристички производ стандардно дели на медицински и *wellness*”. Зато подручја бања, поред објеката у којим се пружају медицинске услуге имају и смештаје

капацитете који служе за смештај туриста који бање користе за *wellness* туризам (Hall, 2011)., односно за “здраву равнотежу између духа и тела која доводи до свеопштег осећања добробити” (Белиј et al., 2014, 177). Из наведеног се може, према Segić (2011, 193), закључити да се “тешко може раздвојити када почиње медицинска функција и кад се завршава, када се завршава рекреативна функција, када престаје деловање природно-лековитих средстава на туристу”. Веза између туризма, рекреације и здравства је међуфункционална.

Улагањем у смештајне капаците која се налазе у подручјима бања, односно изградњом нових и рехабилитацијом постојећих, долази до развоја свих видова здравственог туризма. Повећањем понуде смештајних капацитета, искоришћава се лековити фактор којим обилују подручја бања. Остваривањем овог циља политике привлачења директних инвестиција у подручја бања у Републици Србији, сустигао би се тренд “масовне експанзије понуде у бањском туризму” (Fontanari, Kern. 2003, 20) који влада у свету. Здравствени туризам представља један од најдинамичније развијаних производа на глобалном туристичком тржишту, а на “развој таквог облика туризма утичу, између осталог, демографске промене и старење становништва, алтернативни приходи појединаца, растућа потреба за рекреацијом и борба против стреса” (Madžar et al., 2016, 191).

Чланом 3.6. ставом 2. Стратегије развоја туризма Републике Србије за период 2016-2025 (“Службени гласник Републике Србије” бр. 98/2016), као један од туристичких производа од посебног значаја за развој туризма у Републици Србији наведен је здравствени туризам, односно *spa&wellness* у бањама. За развој здравственог туризма и у оквиру њега и *wellness* туризма, потребно је улагати и у инфраструктуру у подручјима бања. SWOT анализом туризма у Републици Србији, која је појашњена у члану 4.1. наведене стратегије, речено је да је једна од могућности за привлачење инвестиција у здравствени туризам стварање услова од стране креатора политике привлачења инвестиција на националном нивоу за “изградњу нових објеката, скијалишта, гондола, хотела, марина и пристана, нових ризорта, *spa* и *wellness* центара и остале инфраструктуре и сл.”. Такође, улагање у развој здравственог туризма у подручјима бања која су лоцирана у мање развијеним јединицама локалне самоуправе, водило би равномернијем регионалном развоју (Ristić et al., 2016) који представља циљ и најкомплекснији проблем у развоју Републике Србије. Потенцијал подручја бања у Републици Србији је велики, па “Србију популарно зову “државом бања”, због бројности термоминералних извора, дуге традиције и опште познатости бања, као и њиховог значаја у туристичком промету” (Јовичић, 2008, 3).

3. НОСИОЦИ ПОЛИТИКЕ ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ПОДРУЧЈА БАЊА

У складу са Стратегијом развоја туризма Републике Србије за период 2016-2025 (“Службени гласник Републике Србије” бр. 98/2016) визија туризма, односно виђење туризма Републике Србије до 2025. године је следеће:

1. “у 2025. години Република Србија ће постати глобално препозната туристичка дестинација као резултат успостављеног система развоја и одрживог управљања ресурсима и координацији активности свих субјеката од значаја за развој туризма;
2. туризам и са њиме повезане делатности ће постати једна од доминантних привредних грана која ефикасно обезбеђује нову додатну вредност и одрживо запошљавање и битно доприноси локалном и регионалном развоју;
3. сектор туризма Републике Србије ће бити у стању да ефикасно и флексибилно усклађује своју понуду са савременим трендовима на глобалном туристичком тржишту и понуди аутентична искуства, доживљаје и производе високог квалитета, што ће, уз традиционално гостопримство, бити основа препознатљивости у односу на конкуренцију;
4. туризам ће постати водећи промотер имиџа Републике Србије у свету као модерне и за посете, одмор и пословање - пожељне дестинације, остварујући сталну иновативну функцију у примени савремених стандарда, нових технологија и заштити природе;
5. својим сталним осавремењавањем, прихватањем и преузимањем глобалних стандарда и модела пословања и управљања, туризам ће постати пожељан сектор за запошљавање и развој каријере, посебно за младе;
6. Република Србија ће на светској лествици конкурентности туризма постати високорангирана и популарна као дестинација.”

Како би се остварили циљеви развоја туризма који су у складу са наведеном визијом потребно је усаглашено деловање носиоца политике привлачења инвестиција на националном и локалном нивоу.

Носиоци политике привлачења директних инвестиција у подручја бања на националном нивоу су Влада Републике Србије и надлежна министарства, док су носиоци политике привлачења инвестиција у подручја бања на локалном нивоу јединице локалне самоуправе.

3.1. Носиоци политике привлачења инвестиција на националном нивоу

Чланом 4. Устава Републике Србије из 2006. године утврђено је да “уређење власти почива на подели власти на законодавну, извршну и судску”. Уставотворну и законодавну власт врши Народна скупштина која “доноси законе и друге акте из надлежности Републике Србије”, а што је утврђено чланом 99. ставом 1. тачком 7) Устава Републике Србије из 2006. године. Након усвајања закона у Народној скупштини, председник Републике Србије указом проглашава законе. Пре усвајања закона, Влада Републике Србије, као носилац извршне власти у Републици Србији, Народној скупштини предлаже доношење закона. Као извршна власт, Влада Републике Србије, у складу са чланом 123. ставом 1 између осталог “извршава законе и друге опште акте Народне скупштине” и “доноси уредбе и друге опште акте ради извршавања закона”. Влада, такође, контролише рад државне управе коју чине министарства и други државни органи.

Улога Владе Републике Србије, као највишег органа извршне власти, је велика и она је дефинисана крвним законима из ове области, а то су Закон о Влади (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 55/2005, 71/2005 - испр., 101/2007, 65/2008, 16/2011, 68/2012 – одлука УС, 72/2012, 7/2014 – одлука УС, 44/2014 и 30/2018 – др. закон), Закон о министарствима (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 128/2020) и Закон о државној управи (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 79/2005, 101/2007, 95/2010, 99/2014, 47/2018 и 30/2018 - др. закон).

Наиме, у складу са чланом 2. ставом 2. Закона о Влади “Влада извршава законе и друге опште акте Народне скупштине тако што доноси опште и појединачне правне акте и предузима друге мере”, а у складу са чланом 3. наведеног закона “Влада предлаже Народној скупштини законе, буџет и друге опште и појединачне акте”.

Законом о министарствима су образована министарства и прописани су послови државне управе која обавља свако формирано министарство. Министарство привреде, у складу са чланом 4. Закона о министарствима, између осталог “предлаже мере за подстицање инвестиција и координира пословима који се односе на инвестиције, осим у области прехрамбене индустрије”. Ово министарство је задужено и за регионални развој. Министарство трговине, туризма и телекомуникација, у складу са чланом 9. Закона о министарствима, између осталог, обавља и следеће послове државне управе: “спроводи подстицајне мере и обезбеђује материјалне и друге услова за подстицање развоја туризма”.

Део извршне власти Републике Србије је државна управа коју чине министарства, органи управе и посебене организације, а чији рад је прописан Законом о државној управи. Државна управа може доносити прописе, у складу са чланом 15. поменутог закона, као што су правилници, наредбе и упутства. Правилницима се разрађују поједине одредбе закона или прописа које доноси Влада Републике Србије.

Влада Републике Србије и надлежна министарства, односно представници извршне власти у Републици Србији, имају важну улогу у спровођењу политике привлачења директних инвестиција у подручја бања.

Наиме, Закон о туризму (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 17/2019), Закон о регионалном развоју (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 51/2009, 30/2010 и 89/2015 - др. закон) и Закон о улагањима (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 89/2015 и 95/2018) су прописани акти које доноси Влада Републике Србије и надлежна министарства како би се остварила политика привлачења директних инвестиција у подручја бања.

Пре свега, важно је истаћи да Влада Републике Србије, у складу са чланом 3. Закона о бањама (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 80/92, 67/93 - др. закони и 95/2018 – др. закон), утврђује подручја бања доношењем одлука о утврђивању подручја бања. Све донете одлуке су побројане у Анексу I ове дисертације.

Влада Републике Србије на предлог министарства надлежног за послове туризма, у складу са чланом 7. Закона о туризму, доноси Стратегију развоја туризма којом се одрђују дугорочни циљеви развоја туризма, али се дефинишу и планови развоја туризма. Овом стратегијом је обухваћен и развој подручја бања. Даље, Влада Републике Србије

на предлог министарства надлежног за послове туризма, у складу са чланом 9. Закона о туризму, доноси Стратегијски мастер план. Овај план, између осталог, садржи и “пословни мастер план са економском евалуацијом туристичке инфраструктуре, туристичке супраструктуре, саобраћајне мреже и комуналне инфраструктуре, као и проценом економске оправданости појединачних и укупних инвестиција” у складу са наведеним чланом Закона о туризму. Такође, Влада Републике Србије на предлог надлежног министарства доноси и Стратегијски маркетинг план који се односи за територију Републике Србије, на основу члана 10. Закона о туризму. Министарство које је надлежно за туризма предлаже, а Влада Републике Србије, на основу члана 11. Закона о туризму, доноси и Програм развоја туристичког производа. Овај програм је плански документ који је предвиђен и стратегијом за развој туризма и он ближе одређује туристичке производе које треба развијати, и то “градске одморе, здравствени туризам, планински туризам, наутички туризам, манифестације и други догађаји, рурални туризам, транзитни туризам, пословни туризам (састанци, подстицајна путовања, конференције и изложбе/догађаји) тематске руте и специјални интереси, као и производи културног туризма”. И на крају, Влада Републике Србије на предлог надлежног министарства, а све у складу са чланом 14. Закона о туризму, одрежени простор проглашава туристичким простором. Туристички простор је простор који “због својих карактеристика, вредности и приоритетне туристичке намене захтева посебан режим организације, уређења, коришћења и заштите или се на њему предвиђа изградња објеката од националног интереса”. Заштићена природа може бити и на територији подручја бања.

Како би носиоци политике привлачења директних инвестиција у подручја бања успешно извршили свој задатак усвојен Законом о туризму, а посебно чланом 28., предвиђено је да Влада Републике Србије у свом буџету предвиди средства за подстицање развоја туризма, између осталог и за “учешће у финансирању пројеката унапређења саобраћајне повезаности са стратешким тржиштима значајним за развој туризма у Републици Србији”, затим за “подстицање изградње туристичке инфраструктуре, туристичке супраструктуре, спортско-рекреативних и других пратећих садржаја јавног карактера значајних за унапређење квалитета туристичке понуде”. Коришћењем ових подстицаја Влада Републике Србије се определила подршку реализације пројеката који би омогућили да подручја бања буду приступачнија и инвеститорима и туристима. Улагањем у туристичку инфраструктуру ствара се бољи пословни амбијент за нове инвеститоре. Министар као представник носиоца политике привлачења инвестиција на националном нивоу подноси захтев за коришћење наменских средстава, при чему се одлучује о учешћу у финансирању пројекта који је значајан за развој туризма и угоститељства.

Законом о регионалном развоју је прописано да је Влада Републике Србије, у складу са чланом 5. наведеног закона, одређује регионе због подстицања регионалног развоја. Влада, такође, у складу са чланом 13. Закона о регионалном развоју, најкасније од 31. октобра текуће године усваја јединствену листу развијености општина, јединица локалне самоуправе и региона. На основу регионалне стратегије, коју такође доноси Влада Републике Србије на основи члана 14. овог закона, дефинисани су региони који се приоритетно морају развијати, као и начин за остваривање овог циља. У складу са изнетим, Влада Републике Србије, у складу са чланом 44. Закона о регионалном развоју, доноси мере за подстицање регионалног развоја.

Подстицањем равномерног регионалног развоја, Влада Републике Србије у сарадњи са надлежним министарствима подстиче привлачење директних инвестиција и у подручја

бања, зато што улагањем у неразвијенија подручја бања инвеститори добијају већа подстицајна средства из буџета Републике Србије. Доласком нових инвеститора и улагањима у мање развијена подручја бања стварају се услови за развој истих и на тај начин се остварује циљ, а то је равномеран регионалан развој.

Влада Републике Србије је, између осталог, а у складу са чланом 11. Закона о улагањима, задужена и за доношење шеме државне помоћи за доделу подстицаја за инвеститоре. Поновимо да, уколико се инвеститори одреде за улагање у мање развијене јединице локалне самоуправе (јединице локалне самоуправе које припадају трећој или четвртој групи по развијености) и уколико уложе више од два милиона евра или запосле више од 100 нових радника у подручја бања, наведеним чланом закона је прописано да ће добити подстицајна средства из буџета Републике Србије. С друге стране, ако се улагање планира у развијеније јединице локалне самоуправе (јединице локалне самоуправе које припадају првој или другој групи јединица локалне самоуправе по развијености) онда ће инвеститор, да би добио подстицаје морати да инвестира најмање пет милиона евра или да запосли нових 500 радника.

На основу Закона о улагањима, Влада Републике Србије је донела више уредби којима ближе прописује услове за доделу подстицаја инвеститорима. На овом месту је потребно поново указати на чињеницу да је 2018. године донета Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција којом је први пут започет поступак доделе подстицаја за улагања у туризам, а посебно у сектор услуга хотелског смештаја у подручја бања. Спремност носилаца политике привлачења директних инвестиција да се поставке равномеран регионалан развој улагањем у подручја бања се огледа и у томе да је већ наредне 2019. године донета посебна Уредба о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја којом је посебан акценат стављен на доделу подстицаја инвеститорима који се одреде за улагања у подручја бања.

3.2. Носиоци политике привлачења инвестиција на локалном нивоу

Носиоци политике привлачења инвестиција у подручја бања на локалном нивоу су јединице локалне самоуправе.

Уставом Републике Србије из 2006. године је утврђено да је Република Србија територијално уређена системом локалне самоуправе. Јединице локалне самоуправе, у складу са чланом 177. Устава су надлежне “у питањима која се, на сврсисходан начин, могу остваривати унутар јединице локалне самоуправе”. Општине, гардови и град Београд представљају јединице локалне самоуправе. Општине, а што је утврђено чланом 190. Устава, имају, између осталог, надлежност да се старају “о развоју и унапређењу туризма, занатства, угоститељства и трговине”.

Законом о локалној самоуправи (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 129/2007, 83/2014 – др. закон, 101/2016 - др. закон, 47/2018 и 111/2021 - др. закон) се уређују локалне самоуправе. Чланом 20. ставом 1. тачком 7) овог закона прописано је да општина “доноси и реализује програме за подстицање локалног економског развоја, предузима активности за одржавање постојећих и привлачење нових инвестиција и унапређује опште услове пословања”. Наведено управо значи да јединице локалне самоуправе имају надлежност да се старају о подручјима бања која су лоцирана на њиховој територији, па

самим тим су дужне да са свог нивоа власти и са својим овлашћењима учествују у процесу привлачења инвестиција у подручја бања.

Закон о бањама (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 80/92, 67/93 - др. закони и 95/2018 –др. закон) прописује улогу јединице локалне самоуправе у коришћењу лековитог фактора којим обилију подручја бања. Наиме, чланом 4. Закона о бањама је прописано да “општина на чијем подручју се налази бања стара се о њеном очувању, коришћењу, унапређењу и управљању”. Такође, чланом 10. ставом 1. истог закона је прописано да “право коришћења природног лековитог фактора у бањи (термална и минерална вода, гас и лековито блато) домаћем правном или физичком лицу даје општина на чијем подручју се налази бања, уз сагласност Владе Републике Србије”. Узимајући у обзир и одредбе Закона о накнадама за коришћење јавних добара (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 95/2018, 49/2019, 86/2019 – усклађени дин. изн., 156/2020 – усклађени дин. изн. и 15/2021 – доп. усклађених дин. изн.) на основу којих јединице локалне самоуправе на чијој се територији налази лековити фактор имају права да наплаћују приход од коришћења истог, може се закључити да оне на чијој територији су лоцирана подручја бања имају веома битну улогу у одлучивању, планирању и равоју ових подручја. Управљање овим недовољно искоришћеним ресурсима омогућује јединицама локалних самоуправа важну улогу у привлачењу директних инвестиција.

Према Жикић и Лукић (2022, 18) “планирање развоја туризма на нивоу локалне самоуправе од суштинске је важности за повећање конкурентности туристичке понуде”. Улога јединица локалне самоуправе у туризму, па самим тим и у развоју подручја бања је прописана и Законом о туризму. Наиме, чланом 12. ставом 1. Закона о туризму прописано је да јединице локалне самоуправе доносе програм развоја туризма. Такође, у складу са чланом 10. ставом 4. Закона о туризму, јединице локалне самоуправе доносе програме промотивних активности свака за себе. Односно, јединице локалне самоуправе преко својих туристичких организација врше промоцију, између осталог, и подручја бања која се налазе на њиховој територији. Промоција подручја бања не служи само за долазак туриста већ се може користити и за привлачење директних инвестиција.

Како би привукле инвеститоре да улажу у подручја бања, јединице локалне самоуправе, у складу са чланом 11. Закона о улагањима, могу доносити “различите шеме државне помоћи према којима се ближе одређују критеријуми за доделу подстицаја”. Према Linde и Marković (2017) јединицама локалне самоуправе је потребна подршка и помоћ за унапређење знања из области додељивања државне помоћи.

Развој туризма на територији јединица локалне самоуправе и привлачење директних инвестиција се постиже и изградњом инфраструктуре (Milošević, Miljković, 2017; Aničić, 2018). Уколико јединице локалне самоуправе у својим буџетима немају довољно средстава за финансирање већих пројеката, постоји могућност да се обрате Министарству привреде које кроз програм подршке донира средстава јединицама локалне самоуправе за изградњу потребне инфраструктуре.

Као носиоци политике привлачења директних инвестиција на локалном нивоу, јединице локалне самоуправе, поред инфраструктурних пројеката, врше “реконструкције музеја, средњовековних тврђава, изградњу летње позорнице за одржавање културних дешавања, изградњу спортских садржаја – балон сала, зип-лајн, адреналин паркови, дечија игралишта, уређење и маркирање пешачких стаза, уређење парковских површина,

визиторски центри и сл.” (Жикић и Лукић, 2022, 49), а све са циљем обogaћивања понуде у подручјима бања и за опламењивање простора за долазак туриста и инвеститора. Такође, јединице локалне самоуправе, преко својих туристичких организација, активно учествују приликом прављења апликација за дигиталну промоцију туристичких локалитета на својој територији.

Јединице локалне самоуправе имају важну улогу приликом препознавања недостатка адекватног туристичког кадра, па могу отварањем смерова или курсева у већ постојећим школама да дошколују потребну радну снагу. Сваки инвеститор приликом одлучивања о реализацији улагања у подручје бање се интересује за постојање локалног туристичког кадра који ће радити у смештајним капацитетима које планира да изгради.

Закон о локалној самоуправи је предвидео сарадњу и удруживање јединица локалне самоуправе. Наиме, чланом 88. ставом 1. овог закона прописано је да “јединица локалне самоуправе, њени органи и службе, као и предузећа, установе и друге организације чији је оснивач, остварују сарадњу и удружују се са другим јединицама локалне самоуправе и њеним органима и службама у областима од заједничког интереса и ради њиховог остваривања могу удруживати средства и образовати заједничке органе, предузећа, установе и друге организације и установе, у складу са законом и статутом”. Ове одредбе закона су значајне, зато што се отвара могућност за заједничко решавање проблема који постоје у појединим подручјима бања која се налазе на територији две или више јединица локалне самоуправе. На примет, Овчар бања се налази на територији општине Лучани и града Чачка. Ова бања тренутно није у функцији, а има огроман неискоришћен економски потенцијал.

4. ИНСТРУМЕНТИ ПОЛИТИКЕ ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА

Према Kurul и Yalta (2017) инвеститори се одлучују за улагања уколико имају:

1. имовинско-правну сигурност за своја улагања,
2. законодавство које регулише сигурност улагања и
3. квалитетно пословно окружење.

У наставку ће бити описани сваки од одабраних инструмената политике привлачења директних инвестиција у подручја бањам прилагођен специфичностима Републике Србије, а то су:

1. приватизација бањских комплекса,
2. подстицаји који се додељују инвеститорима у подручја бања и
3. повољни пословни амбијент за директна улагања.

4.1. Приватизација бањских комплекса

Својина, посматрана кроз своја економска значења, један је од камена темељаца нове институционалне економије. Потпуна власт над стварила или ствар која припада власнику представљају прве дефиниције појма својине још из средњег века. Према Delja (2013) економска значења својине су:

1. usus је употреба ствари по потребама власника
2. frustus је право на плодове ствари
3. abusus је овлашћење власника да својом ствари располаже по вољи: да је одржава, промени, чува, баца, уништи или да другоме.

Уставом Републике Србије из 1990. године, чланом 56. ставом 1., утврђено је да се “јемче друштвена, државна, приватна и задружна својина и други облици својине”. Док Уставом Републике Србије из 2006., чланом 86. ставом 1., утврђено је да се “јемче приватна, задружна и јавна својина. Јавна својина је државна својина, својина аутономне покрајине и својина јединице локалне самоуправе.” Даље, ставом 2. истог члана, утврђено је да се “постојећа друштвена својина претвара у приватну својину под условима, на начин и у роковима предвиђеним законом”. Из наведеног произилази да у Уставу Републике Србије из 2006. године не фигурира више друштвена својина као облик својине, али цитираним чланом она и даље постоји све до преласка у приватну својину. Република Србија преко ресорног министарства и надлежне агенције спроводи поступке продаје имовине у друштвеној својини прватним правним или физичким лицима путем приватизације и стечаја. На тај начин, а по окончању процеса својинске трансформације престаће да постоји друштвена својина у Републици Србији.

Пре образложења привредно-системског оквира којим су прописани постуци приватизације и стечаја потребно је објаснити сам појам друштвене својине. Сам назив друштвена својина говори о томе да је то својина друштва кога чине сви становници једне друштвене заједнице. Из овог образложења следи да се друштвена својина поистовећује са заједничком својином зато што представља власништво заједнице. Према Шошкићу (1995, 92) “заједничка својина свих становника дате друштвене заједнице се, иначе, у другим земљама и у страниј литератури ређе зове “друштвена” а чешће “државна”, “јавна”, “владина” или “опште- народна” својина”. Радни колективи су у југословенској привредни управљали друштвеном својином. Овај начин управљања

се показао као неефикасан. У развијенијим западним земљама тада је постојало капиталистичко уређење. Наиме, према Ђатовић (2007, 167) “између радника и средстава за производњу, у капитализму се као њихов власник налазио капиталиста, а у државном социјализму држава”. Овај модел управљања се показао као неефикасан, посебно осамдесетих и деведесетих година прошлог века када су социјалистичке земље ушле у кризу. Једини начин изласка из ове кризе је био прелазак на капиталистички економски систем. “Својина је темељна одредница установљеног друштвеног уређења. Основа је на којој почивају односи у једном друштву, па тако свака промена својине подразумева и промену друштвеног поретка.” (Сераић, 2007, 112). Процес економске транзиције је био неизбежан.

Према Марсенић et al. (2004, 466) “транзиција ка тржишној привреди је свеобухватан процес, јер он садржи као своје саставне делове: власничку трансформацију, промену улоге државе, неометано деловање тржишта, постепену и селективну либерализацију економских односа са иностранством, реструктурирање предузећа, повећање друштвене стабилности и стварање повољнијих услова за доток страног капитала, промене у инфраструктури и заштити животне средине, макроекономску стабилизацију”. Како би транзиција била успешна, према Петровић (2006, 6), потребно је да се испуне следећи критеријуми:

1. “неопходан консензус свих релевантних субјеката у друштву, уз правну сигурност;
2. отклањање опасности од бирократије, корупције и других кримогених појава;
3. позитиван курс владајућих елита у изградњи тржишне привреде;
4. отклањање утицаја финансијских и других лобија и моћних структура приликом продаје предузећа;
5. изградња демократског друштва, правне а не партијске државе;
6. отклањање негативних и превазиђених привредних карактеристика и успешно коришћење постојећих позитивних достигнућа;
7. решавање проблема незапослености и технолошких вишкова у предузећима.”

Економска транзиција се у ранијим социјалистичким земљама базирала на приватизацији, односно својинској трансформацији претварањем државне односно друштвене својине у приватну. Начин спровођења процеса приватизације је од велике важности за имовинско-правну сигурност која је инвеститорима потребна како би се одлучили за улагање у одрђену државу (Dunning, 2005; Jovanović et al., 2015). Fischer и Sahay (2004) истичу да је питање имовинско-правне сигурности инвеститора било отворено још у првој фази транзиције, у условима масовне, готово стихијске својинске трансформације капитала предузећа, која често није била праћена другим неопходним привредно-системским променама. Када је Република Србија у питању, током последњих 30 година “јавно мњење и ставови о приватизацији су се значајно променили - од тога да је она неопходно зло, као што је за приватизацију сматрано до касних деведесетих, до његовог третмана као лек, лек за све проблеме српске привреде током раних двехиљадитих” (Radulović, Dragutinović, 2015, 11).

Законским решењима којима је прописан поступак својинске трансформације у Републици Србији је овај процес, може се рећи подељен у неколико етапа:

1. примена Закона о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 48/91, 75/91, 48/94, 51/94), од 1991. до 1997. године,

2. примена Закона о својинској трансформацији (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 32/97), од 1997. до 2001. године;
3. примена Закона о приватизацији (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 38/2001) са свим касније донетим изменама и допунама, од 2001. до 2014. године и
4. примена Закона о приватизацији (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 38/2001) са свим касније донетим изменама и допунама, од 2014. до данас.

Потребно је напоменути да је процес институционалне трансформације друштвене својине био институционализован још у периоду 1988-1990, доношењем савезног Закона о предузећима и савезног Закона о друштвеном капиталу. Тада важећим Законом о предузећима било је прописано отварање предузећа у друштвеној, задружној, приватној, мешовитој и државној својини. Према Гњатовић (2007, 258) “савезни закон о друштвеном капиталу био је у примени до средине 1991. године као основа својинске трансформације у привреди, када је била онемогућена његова даља операционализација услед државно-политичке кризе и блокаде рада Скупштине СФРЈ. Због тога су Република Србија и Република Црна Гора одлучиле да наставе са процесом трансформације друштвене својине на основу сопствених законских решења”.

Закон о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 48/91, 75/91, 48/94, 51/94) који је донет 1991. године и био на снази до 1997. године, представља почетак својинске трансформације друштвених предузећа на територији Републике Србије на тај начин што је радницима било омогућено да откупе акције предузећа у друштвеној својини. Овај поступак својинске трансформације се није односио и на државна предузећа којима је држава и даље наставила да управља. “Државна својина је била преовлађујући облик својине у економском систему државног социјализма” (Гњатовић, 2007, 147). Према Марсенић et al. (2004, 200) поступак уласка радника у капитал друштвених предузећа је оправдан зато што је “сувласништво радника у предузећима у којима раде не само да повећава њихову заинтересованост за боље коришћење капацитета, него садржи и елементе социјалне правде, јер су они својим радом дали одговарајући допринос формирању пословних фондова.” Године 1994. је велики број спроведених својинских трансформација поништен, због претходног трогодишњег обезвређивања друштвеног капитала у условима хиперинфлације (Гњатовић, 2007). У складу са поменутиим Законом о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине није било приватизације бањских комплекса.

Године 1997. донет је нов Закон о својинској трансформацији (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 32/97), који је био на снази до 2001. године и који представља наредно законско решење по ком је наставила да се спроводи својинска трансформација у Републици Србији. Наиме, у складу са овим законом запослени и пензионери у друштвеном и државном сектору могли су да стичу акције без надокнаде до 60% укупне вредности капитала. На овај начин, без стратешких партнера, стварана су друштва која нису имала инвестициону и кредитну способност, зато што нови акционари нису били у стању ни да сопственим средствима обезбеде неопходне инвестиције за опстанак предузећа (Радовић-Јанковић Б., 2001). Међутим, у складу са овим законом, 1999. године приватизована је Луковска бања која се налази на подручју Луковске бање на територији јединице локалне самоуправе Куршумлија, а која представља један од примера успешне својинске трансформације. “Важећи Закон о својинској трансформацији је у поступку приватизације давао изричите предности запосленима у предузећу. Радници су имали

првенство у односу на друге грађане код уписа акција у првом кругу, као и суштинско првенство приликом уписа акција у другом кругу.” (Радовић-Јанковић, 2001, 34). Како би се донео нови закон којим би се уредила област приватизације државног и друштвеног капитала, 2001. године је усвојен Закон о изменама и допунама Закона о својинској трансформацији (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 32/97, 10/2001) са применом ороченом на период од шест месеци.

Нова етапа у поступку својинске трансформације у Републици Србији је настала 2001. године доношењем Закона о приватизацији (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 38/2001) који је био на снази до 2014. године. Пропис је донет са циљем да се уочени недостаци раније донетог Закона о изменама и допунама Закона о својинској трансформацији исправе и да се поступак својинске трансформације оконча. Овај циљ је планирано постићи обавезношћу поступка приватизације. Закон о приватизацији је, због потребе превазилажења тешкоћа које су настајале током примене истог, али без дирања основног концепта, више пута иновiran и то 2003., 2005., 2007., 2010., 2012. и 2014. године. У складу са Законом о приватизацији (“Службени гласник Републике Србије” бр. 38/2001, 18/2003, 45/2005 и 123/2007) је 2008. године приватизовано Природном лечилиште “Горња Трепча” из Горње Трeпчe – сада “Атомска бања” које се налази у подручју бање Горња Трeпчa у јединици локалне самоуправе Чачак (Министарство привреде, 2008). Ова приватизација, поред поменуте приватизације Луковске бање, такође представља успешан пример приватизације. Потребно је напоменути да је 2003. године у складу са поменутиm Законом о приватитацији приватизована “Бања Бадања” из Бадање (Министарство привреде, 2003) која није на списку бањских места која имају статус подручја бање.

Међутим, Закон о приватизацији (“Службени гласник Републике Србије” бр. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 30/2010, 93/2012, 119/2012 и 51/2014) није испунио очекивања у погледу резултата трансформације друштвене/државне својине, па је приступљено изради новог Закона о приватизацији (“Службени гласник Републике Србије” бр. 83/2014, 46/2015, 112/2015 и 20/2016) који је до данас на снази. Главни циљ новог Закона о приватизацији је минимизирање негативних фискалних ефеката, и стварање услова за економски развој и очување социјалне стабилности кроз отварање нових или очување постојећих радних места. Према Предлогу Закона о приватизацији, интенција је да се потпуно новим законодавним решењима привуче пажња потенцијалних инвеститора и стратешких партнера који би били спремни да учествују у приватизацији преосталог друштвеног и јавног капитала и имовине субјеката приватизације а да се сам поступак приватизације учини ефикаснијим и потпуно транспарентним применом једноставних модела приватизације (Народна скупштина Републике Србије, 2014). Наиме, чланом 8. ставом 1. Закона о приватизацији прописано је да су “модели приватизације: продаја капитала, продаја имовине, пренос капитала без накнаде и стратешко партнерство”. Док су чланом 9. истог закона прописани методи приватизације. Ставом 1. наведеног члана прописано је да је “метод продаје капитала и имовине јавно прикупљање понуда са јавним надметањем”, а ставом 2. “капитал субјекта приватизације изражен у акцијама може се продавати у складу са законом који уређује тржиште хартија од вредности или прихватањем понуде за преузимање, у складу са законом којим се уређује преузимање акционарских друштава”. Даље, ставом 3., прописано је да “методи приватизације путем преноса капитала без накнаде су пренос запосленима или пренос стратешким инвеститорима у складу са овим законом и прописима који уређују подстицај директних инвестиција”. И на крају, ставом 4.

наведеног члана Закона о приватизацији, прописано је да “метод приватизације путем стратешког партнерства је јавно прикупљање понуда”.

Приватизација у складу са Законом о приватизацији је обухватала скоро све привредне гране, па и предузећа која се баве угоститељством и туризмом, а која су пословала на територији подручја бања. Министарство привреде (2015) је објавило списак (Министарство привреде, 2015) 11 специјалних болница за рехабилитацију које су предмет приватизације и то:

1. Специјална болница за рехабилитацију “Термал”, Врдник,
2. Специјална болница за рехабилитацију Бања Ковиљача,
3. Специјална болница за неспецифичне плућне болести “Сокобања”, Сокобања,
4. Специјална болница за лечење и рехабилитацију “Меркур” Врњачка Бања,
5. Специјална болница за рехабилитацију “Рибарска Бања”, Крушевац,
6. Институт за лечење и рехабилитацију “Нишка Бања”, Ниш,
7. Специјална болница за рехабилитацију “Гејзер”, Сијаринска Бања, Медвеђа,
8. Специјална болница за рехабилитацију Бујановац,
9. Специјална болница за рехабилитацију “Врањска Бања”,
10. Специјална болница “Златибор”, Златибор и
11. Специјална болница “Жубор”, Куршумлија.

Увидом у овај списак утврђено је да се осам специјалних болница налази у бањским местима која су добила сататус подручја бања, док су три (Специјална болница за рехабилитацију “Рибарска Бања”, Крушевац, Специјална болница “Златибор”, Златибор и Специјална болница “Жубор”, Куршумлија) у бањским и климатским местима без овог статуса. Специјална болница за рехабилитацију “Врањска Бања” у Врањској бањи није више у Плану мреже здравствених установа. Приватизација побројаних специјалних болница није окончана.

Специјална болница за неспецифичне плућне болести “Сокобања”, Сокобања, Специјална болница за лечење и рехабилитацију “Меркур” Врњачка Бања, Специјална болница за рехабилитацију “Термал”, Врдник, Институт за лечење и рехабилитацију “Нишка Бања”, Ниш, Специјална болница за рехабилитацију Бања Ковиљача, Специјална болница за рехабилитацију “Гејзер”, Сијаринска Бања, Медвеђа и Специјална болница за рехабилитацију “Рибарска Бања”, Крушевац послују успешно. Поред средстава које остварају кроз обављање медицинске делатности, пружају и друге услуге које користе туристи (Merкур Medicinski spa kompleks, 2022).

Специјална болница за рехабилитацију “Термал”, Врдник првенствено пружа услуге рехабилитације те јој је примарна делатност здравствена, а као једна од водећих пратећих делатности је туристичко угоститељска (Бања Врдник Термал, 2022). Посебно је потребно напоменути да Специјална болница за лечење и рехабилитацију “Меркур” Врњачка Бања поред текућих обавеза улаже и инвестира у објекте, опрему и усавршавање запослених из средстава која обезбеђује из сопствених прихода (еКарџа, 2017). Институт за лечење и рехабилитацију “Нишка Бања”, Ниш је здравствена, научно-наставна и истраживачка установа која се бави лечењем и рехабилитацијом пацијената оболелих од кардиоваскуларних и реуматских болести. Овај институт је наставно-научна база Медицинског факултета у Нишу из области интерне медицине, балнеоклиматологије, физикалне медицине и представља установу у којој се едукују лекари, специјализанти интерне медицине, анестезиологије, микробиологије и биохемије, као и медицинске сестре, физиотерапеути и студенти струковних студија.

Институт блиско сарађује са Клиничким центром из Ниша по питању лечења кардиоваскуларних пацијената и збрињава реуматолошке пацијенте јужне Србије и шире. Најсавременија нова опрема омогућава третман болесника по највишим светским стандардима (Институт Нишка бања, 2022). Специјална болница за рехабилитацију Бања Ковиљача, поред прихода које остварује преко лечења пацијената које финансира Републички фонд за здравствено осигурање, приходе остварује пружајући услуге из области туризма и угоститељства комерцијалним гостима и пацијентима (Специјална болница за рехабилитацију Бања Ковиљача, 2022). Специјална болница за рехабилитацију “Гејзер”, Сијаринска Бања, Медвеђа поред своје основне делатности која је пружање услуге продужене рехабилитације, бави се и угоститељством (Специјална болница за рехабилитацију Гејзер Сијаринска Бања, 2022). Лековита вода коју се користи у Специјалној болници за рехабилитацију “Рибарска Бања”, Крушевац помаже у лечењу ортопедских, коштано-зглобних и дегенеративних оболења, али и за побољшање општег стања организма кроз спа програм (Рибарска Бања, 2021). Ова специјална болница послује са добитком (Рибарска Бања, 2019).

Специјална болница за рехабилитацију “Врањска Бања”, Специјална болница за рехабилитацију Бујановац, Специјална болница за болести штитасте жлезде и болести метаболизма “Златибор”, Чајетина и Специјална болница “Жубор”, Куршумлија сусрећу се са тешкоћама у пословљу.

Специјална болница за рехабилитацију “Врањска Бања” пружа превентивне, дијагностичке, терапијске и рехабилитационе здравствене услуге из области физикалне медицине и рехабилитације уз примену природног фактора лечења (термоминерална вода и пелоид) и савремених метода лечења (Специјална болница за рехабилитацију Вранјска Бања, 2009). Ова специјална болница је пре продаје коју је спровела Републичка дирекција за имовину успевала уз тешкоће да измири доспеле обавезе (Републичка дирекција за имовину и ПИО Фонд, 2019а, Специјална болница за рехабилитацију Вранјска Бања, 2020). Специјална болница за рехабилитацију Бујановац је због потешкоћа у пословању и смањеним коришћењем капацитета у вансезони у блокади рачуна (Народна банка Србије, 2022). Специјална болница за болести штитасте жлезде и болести метаболизма “Златибор”, Чајетина основана је Одлуком владе Републике Србије 2006. године (“Службени гласник Републике Србије, бр. 51/2006) која је у последње две године остварила суфицит у пословању (Специјална болница за болести штитасте жлезде и метаболизма СИГОТА Златибор, 2021). Специјална болница је 2015. године основала Предузеће за маркетинг, туризам, менаџмент и промет “Чигота” д.о.о. Београд, матични број 17240340, 100% капитал СБ Златибор (Агенција за привредне регистре, 2022) које од 2019. године послује са губитком (Агенција за привредне регистре, 2021). Текући рачун Специјалне болнице “Жубор”, Куршумлија је у непрекидној блокади од 2017. године (Народна банка Србије, 2022а). Судски поступак који је ПИО Фонд водио против специјалне болнице у циљу утврђивања права својине на имовини друштва је правноснажно окончан пресудом којом је утврђено да право својине на Специјалној болници припада ПИО Фонду. Након објављеног огласа Републичке дирекције за имовину Републике Србије и Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање (Републичка дирекција за имовину, 2019) бањски комплекс “Жубор” у Куршумлијској бањи је добио новог власника.

Привредна друштва за чију куповину није било заинтересованих инвеститора и која су била презадужена наставила су поступак својинске трансформације кроз стечајни поступак који спроводи Агенција за лиценцирање стечајних управника као стечајни

управник. Наиме, Чланом 2. Закона о јавној својини (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 72/2011, 88/2013, 105/2014, 104/2016 - др. закон, 108/2016, 113/2017, 95/2018 и 153/2020) прописано је да “јавну својину чини право својине Републике Србије - државна својина, право својине аутономне покрајине - покрајинска својина и право својине јединице локалне самоуправе - општинска, односно градска својина”. Из ове дефиниције јавне својине произилази да јавна својина представља шири појам од државне својине. “Јавна корпорација је државно предузеће које углавном настаје национализацијом предузећа у секторима привреде за које није заинтересован приватни капитал због релативно ниских профита” (Гњатовић, 2007, 232). Чланом 22. ставом 1. Закона о стечају (“Службени гласник Републике Србије” бр. 104/2009) прописано је да у “поступку спровођења стечаја над правним лицем које је у већинској државној или друштвеној својини, као и у случају када се током стечајног поступка промени власничка структура стечајног дужника тако да стечајни дужник постане правно лице у већинској државној својини, за стечајног управника стечајни судија именује организацију из члана 19. став 2. овог закона”. Чланом 22. ставом 1. Закона о стечају (“Службени гласник Републике Србије” бр. 104/2009, 99/2011 – др. закон, 71/2012 – одлука УС 83/2014, 113/2017, 44/2018 и 95/2018) прописан је да “у поступку спровођења стечаја над правним лицем које је са већинским јавним или друштвеним капиталом, као и у случају када се током стечајног поступка промени власничка структура стечајног дужника тако да стечајни дужник постане правно лице са већинским јавним капиталом, за стечајног управника стечајни судија именује организацију из члана 19. став 2. овог закона”. Из цитираних одредби Закона о стечају произилази да је законодавац препознао потребу да се Закон о стечају из 2014. године усклади са другим законима, те уводи појам јавног капитала, уместо државног. Специјалне болнице које се налазе у подручјима бања нису у стечајном поступку.

До краја фебруара 2022. године спроведена је својинска трансформација следећих бањских комплекса, односно хотелски објекти у бањским комплексима, кроз поступке приватизације или стечаја:

1. **Подручје Нишке бање** – 2003. године приватизовано је Акционарско друштво за хотелијерство, туризам, спољну и унутрашњу трговину и игре на срећу “Србија-турист” из Ниша и том приликом су, између осталог, продата и два хотела који се налазе у Нишкој Бањи (Министарство привреде, 2003а).
2. **Подручје бање Горња Тречча** - 2008. године приватизовано је Друштвено предузеће Природно лечилиште “Горња Тречча” из Горње Тречче (Министарство привреде, 2008).
3. **Подручје Буковичке бање** - 2003. године приватизовано је Акционарско друштво за туризам и угоститељство “Хотел Извор” (Министарство привреде, 2003а). Године 2019. је у поступку стечаја продат стечајни дужник АД за туризам и угоститељство “Букуљска нова слатина” у стечају из Аранђеловца као правно лице у оквиру ког је као најзначајнија имовина побројани између осталог и хотел Старо здање, хотел Шумадија, ресторан Аркаде и бифе Шкољка (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2019).
4. **Подручје Врањске бање** – 2019. године су Републичка дирекција за имовину Републике Србије и Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање објавили оглас ради отуђења непокретности Специјалне болница за рехабилитацију “Врањска Бања” (Републичка дирекција за имовину и ПИО Фонд, 2019а).
5. **Подручје Врњачке бање** - током 2017. године у стечајном поступку који се води над стечајним дужником ХТП Фонтана АД у стечају из Врњачке Бање продати су

хотели Звезда 1, Фонтана, Звезда 2 и кафе Швајцарија у Врњачкој Бањи (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2017, 2017а и 2017б).

6. **Подручје бање Паланачки Кисељак** – 2004. године је приватизовано Угоститељско – туристичко предузеће “Паланка” а.д. из Смедеревске Паланке (Министарство привреде, 2004).
7. **Подручје Матарушке бање** - 2021. године је у поступку стечаја продат стечајном дужнику Привредно друштво Матарушка и Богутовачка бања друштво са ограниченом одговорношћу у стечају као правно лице у оквиру ког су као најзначајнија имовина побројани између осталог и хотел “Термал”, ресторан “Југославија”, ресторан-посластичарница “Капица”, објекат “Старо Купатило”, објекат “Ново Купатило”, вила “Козара”, “Триглав” и “Столови”, део хотела “Жича” (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2021).
8. **Подручје Бање Ковиљача** - увидом у доступне податке Агенције за лиценцирање стечајних управника утврђено је да су на јавном надметању које је одржано дана 15.05.2019. године ради продаје имовине стечајног дужника ХТП “Бања Ковиљача” а.д. у стечају новог власника добили хотели “Подриње” и “Гучево” (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2019а). Такође, 2020. године кроз поступак стечаја продата је имовина наведеног стечајног дужника и то: ресторан “Три чесме” и млечни ресторан “Подриње” кафе-посластичарница (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2020а).
9. **Подручје Сокобање** – након спроведене приватизације хотела “Сунце”, над Друштвом са ограниченом одговорношћу за пољопривредну производњу, прераду, промет и угоститељство ПК Требич-Сунце из Сокобање, у чијој имовини је био овај хотел, је покренут стечајни поступак. Године 2015. спроведена је продаја стечајног дужника Друштво са ограниченом одговорношћу за пољопривредну производњу, прераду, промет и угоститељство ПК Требич-Сунце у стечају као правног лица (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2015).
10. **Подручје ваздушње бање Златар** - 2019. године Републичка дирекција за имовину Републике Србије и Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање су објавили оглас ради отуђења непокретности бањског комплекса “Златар” у Новој Вароши путем прикупљања писаних понуда (Републичка дирекција за имовину, 2019).
11. **Подручје Луковске бање** – 1999. године је приватизовано предузеће АД “Планинка” Куршумлија (Планинка Куршумлија, 2020). Ово предузеће је постало власник и хотелског комплекса “Жубор” у Куршумлијској бањи у складу са огласом Републичке дирекције за имовину Републике Србије и Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање (Републичка дирекција за имовину, 2019а).

Приватизација бањских комплекса није спровођена у подручјима Селтерс бање, Брестовачке бање, Бање Кањижа, Бање Палић, Овчар бање, Бање Бечеј, Гамзиградске бање, Бање Русанда – Меленци, Ваздушне бање Ивањица, Бање Врдник, Новопазарска бање, Бање Љиг, Бање Врујци, Прибојске бање, Јошаничке бање, Бујановачке бање и Сијаринске бање.

Приватизација бањских комплекса је први корак ка томе да се огромни неискоришћени економски потенцијали подручја бања боље искористе и да се ставе у функцију. Наиме, стварањем имовинско-правне сигурности, инвеститори ће се лакше одлучивати за реализацију својих улагања у подручја бања Републике Србије.

4.2. Додељивање подстицаја домаћим и страним инвеститорима

Законом о контроли државне помоћи (“Службени гласник Републике Србије”, број 73/2019) је уређена контрола државне помоћи у Републици Србији како би се заштитила конкуренција и подстакао привредни развој. Чланом 3 ставом 1. овог закона прописано је да је државна помоћ сваки јавни расход или умањење јавног прихода. Државну помоћ могу доделити органи Републике Србије, аутономне покрајне или јединице локалне самоуправе, али државну помоћ може доделити и свако правно лице које управља и које располаже јавним средствима. Додељивањем државне помоћи, кориснику исте се омогућава повољнији положај у односу на конкуренте.

Следећи критеријуми морају бити кумулативно испуњени, да би нека мера могла да се назове државном помоћи (Комисија за контролу државне помоћи, 2020):

1. “државна помоћ се додељује из јавних средстава (пренос јавних средстава),
2. државна помоћ се додељује на селективној основи (селективност),
3. корисник или корисници државне помоћи стичу повољнији положај у односу на остале конкуренте на тржишту (економска предност), и
4. државна помоћ нарушава или прети да наруши конкуренцију на тржишту.”

Пренос јавних средстава подразумева да се додела државне помоћи врши преносом средстава из буџета Републике Србије, покрајне или јединице локалне самоуправе, али и из фондова којима управља држава. Селективност значи да додељивањем државне помоћи долази до довођења корисника државне помоћи у повољнији положај у односу на конкуренте или да се коришћењем државе помоћи поједине робе или услуге подстичу у односу на остале. Економска предност се корисницима државе помоћи обезбеђује кроз давање субвенција, издавањем гаранција, давањем повољнијих кредита или пореских подстицаја, омогућавањем да се купи или изнајми јавна непокретност по повољнијој цени од тржишне с једне стране или откупљивањем непокретности по вишим ценама с друге стране, затим неплаћање накнада за приступ инфраструктури итд. Све наведене мере које доводе до нарушавања или представљају претњу да ће нарушити конкуренцију јесу државна помоћ.

Дозвољено је додељивати, у складу са чланом 5. ставом 2. Закона о контроли државне помоћи, државну помоћ због:

1. “унапређења економског развоја подручја у Републици Србији са изузетно ниским животним стандардом или са високом стопом незапослености;
2. отклањања озбиљног поремећаја у привреди Републике Србије или извођења одређеног пројекта од посебног значаја за Републику Србију и државу чланицу Европске уније;
3. унапређења развоја одређених привредних делатности или одређених привредних подручја у Републици Србији, ако се тиме не утиче на трговину између Републике Србије и земаља чланица Европске уније;
4. унапређења заштите и очувања културног наслеђа, ако се тиме не нарушава или постоји опасност од нарушавања конкуренције на тржишту и утиче на трговину између Републике Србије и земаља чланица Европске уније.”

Постоје четири врсте државне помоћи, у складу са Правилником о методологији израде годишњег извештаја о додељеној државној помоћи (“Службени гласник Републике Србије”, број 3/2011): регионална државна помоћ, хоризонтална државна помоћ, секторска државна помоћ и државна помоћ мале вредности (*de minimis* државна помоћ).

Развој неразвијених и мање развијених региона се подстиче додељивањем регионалне државне помоћи. Главни циљ додељивања регионалне помоћи је спречавање неравномерног развоја и ублажавање структурних проблема кроз повећање животног стандарда и смањење незапослености.

Хоризонтална државна помоћ се додељује већем броју корисника који нису унапред одређени. Доделом ове помоћи се мање утиче на тржишну конкуренцију него када је реч о додељивању секторске државне помоћи, па је због тога овај вид државне помоћи мање селективан од секторске државне помоћи.

Додељивање државне помоћи у појединим секторима, као што су сектори челика, угља, синтетичких влакана и транспорта, је секторска државна помоћ. Додела ове врсте помоћи знатно може да наруши конкуренцију на тржишту, па се за доделу исте примењују посебна правила.

Државна помоћ мале вредности (*de minimis* државна помоћ) се може “додели појединачном учеснику на тржишту у висини до 23.000.000,00 динара, а у сектору друмског саобраћаја у висини до 11.500.000,00 динара, у било ком периоду у току три узастопне фискалне године” (Комисија за контролу државне помоћи, 2020). Ова помоћ се може додати корисницима за било коју намену и додела овог вида помоћи се одовојено евидентира и прати.

Инструменти за доделу државне помоћи, у складу са чланом 3. ставом 4. Закона о контроли државне помоћи, су:

1. “субвенција (бесповратна средства) или субвенционисана каматна стопа на кредите,
2. фискална олакшица (умањење или ослобођење од плаћања пореза, доприноса, царина и других фискалних дажбина),
3. гаранција државе, сваког правног лица које располаже и/или управља јавним средствима или другог даваоца државне помоћи, дата по условима повољнијим од тржишних,
4. одрицање од добити и/или дивиденде државе, локалне самоуправе или правног лица које управља или располаже јавним средствима,
5. отпис дуга према држави, локалној самоуправи или правном лицу које управља или располаже јавним средствима,
6. продаја или коришћење имовине у јавној својини по цени нижој од тржишне,
7. куповина или коришћење имовине по цени вишој од тржишне од стране државе, локалне самоуправе или правног лица које управља или располаже јавним средствима, и
8. друге инструменте у складу са овим законом.”

Комисија за контролу државне помоћи сваке године сачињава и објављује Извештаје о додељеним државним помоћима у Републици Србији. Ови извештаји представљају кумулативни приказ података о додељеним државним помоћима на територији Републике Србије и засновани су на подацима које су комисији доставили даваоци државне помоћи, а то су “министарстава, органа управе у саставу министарстава, посебних организација, Националне службе за запошљавање, Фонда за развој Републике Србије, Владе Аутономне Покрајине Војводине и јединица локалне самоуправе” (Комисија за контролу државне помоћи, 2020).

Политика привлачења директних инвестиција у бањска и климатска места је довела до координације надлежних институција како би се, након доношења одговарајућих уредби, отпочело са доделом подстицаја за реализацију *greenfield* и *brownfield* инвестиција у бањским и климатским местима.

Чланом 9. ставом 1. тачком 4) Уредбе о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, број 18/2018) прописано је да се средства на име подстицаја могу доделити, између осталог, за “инвестиционе пројекте у сектору услуга хотелског смештаја у бањским подручјима чија је минимална вредност 2.000.000 евра и којима се обезбеђује запошљавање најмање 70 нових запослених на неодређено време повезаних са инвестиционим пројектом”

Чланом 9. Уредбе о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 33/2019 и 42/2019) прописано је да се средства “могу доделити за инвестиционе пројекте у сектору услуга хотелског смештаја чија је минимална вредност 2.000.000 евра и којима се обезбеђује запошљавање најмање 70 нових запослених на неодређено време повезаних са инвестиционим пројектом”. Велика привредна друштва која су корисници подстицаја не смеју да смање број запослених у периоду од пет година након завршетка пројекта, док мала и средња друштва не смеју смањити број запослених у периоду од три године након окончања пројекта који је делом финасиран из средстава подстицаја. Такође, законодавац је бринуо и о висини зараде која ће бити исплаћена новозапосленим лицима, те да она не може бити мања од минималне зараде која је увећана за најмање 20%.

Обе уредбе прописују да ће се инвеститор више подстицаја добити уколико се определи за улагање у мање развијеним подручјима, односно у јединицама локалне самоуправе које су лоциране у мање развијеним подручјима са циљем постизања равномерног регионалног развоја.

Након доношења Уредбе о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, број 18/2018), на основу које је држава, између осталог, отпочела са доделом подстицаја инвеститорима који су се определили за улагање у сектор услуга хотелског смештаја у јединицама локалне самоуправе на чијим територијама се налази подручје бање, Сектор за инвестициона улагања у Министарству привреде је објавило уговоре о додели подстицаја и табеларни приказ списка инвеститора који су добили подстицаје у наведеном сектору. Након доношења нове Уредбе о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 33/2019 и 42/2019) којом су услови остали исти, али је проширен списак за потенцијалне локације за улагања, односно којом је прописано да ће се подстицаји додељивати инвеститорима који се определе за улагање у бањска и климатска места, Министарство привреде је наставило са објавом података о додељеним подстицајима.

Увидом у сајт Министарства привреде, утврђено је да је од децембра 2015. године, када је почео да се примењује Закон о улагањима (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 89/2015 и 95/2018), закључно са фебруаром 2022. године додељено укупно 176 подстицаја (Министарство привреде, 2022). Поменути подстицаји су додељени и домаћим и страним инвеститорима који су улагали у различите привредне гране, а на

основу уговора који су закључивани између Министарства привреде и инвеститора. Одобрена средства на име подстицаја су пуштана у течај након усвајања позитивних ревизорских извештаја о испуњавању услова за доделу подстицаја.

Почев од 2018. године до фебруара 2022. године у подручјима бања закључено је укупно 14 уговора о деодели подстицаја (Министарство привреде, 2022) између Министарства привреде и инвеститора који су се определили за улагања у бањске комплексе, од којих је 8 уговора закључено на основу Уредбе о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, број 18/2018), док је 6 уговора закључено након доношења нове Уредбе о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 33/2019 и 42/2019).

На основу Уредбе из 2018. године закључени су следећи уговори:

1. Уговор о додели средстава подстицаја између Министарства привреде и привредног друштва VITA ASISTENT DOO VRNJAČKA BANJA закључен је дана 29. октобра 2018. године због **доделе подстицаја за реконструкцију хотела “Фонтана” у Врњачкој Бањи** у општини Врњачка Бања (Министарство привреде, 2018). Вредност додељених подстицаја износи 1.400.000,00 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 20% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства је 7.000.000,00 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 70 нових радника на неодређено време. Овај уговор је реализован, а наведени подстицаји су инвеститору уплаћени 16. јануара 2019. године у складу са позитивним ревизијским извештајем.
2. Уговор о додели средстава подстицаја између Министарства привреде и привредног друштва “Privredno društvo za pružanje usluga u oblasti sporta Sport Agent d.o.o. Beograd” закључен је дана 29. октобра 2018. године због **доделе подстицаја за изградњу Спортског комплекса Дивчибаре** (Министарство привреде, 2018а). Вредност додељених подстицаја износи 1.570.400,00 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 20% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства је 7.852.000,00 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 70 нових радника на неодређено време. Овај уговор је реализован, а наведени подстицаји су инвеститору уплаћени у две транше и то 31. октобра 2019. године у износу од 455.416,00 евра и 17. јуна 2020. године у износу од 1.114.984,00 евра, а све у складу са позитивним ревизијским извештајима.
3. Дан 29. октобра 2018. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја са Анексом 1 од 17. јуна 2019. године између Министарства привреде и привредног друштва Voda Sindelić RUC Ždrelo društvo za proizvodnju, trgovinu i ugostiteljstvo doo Ždrelo Petrovac због **доделе подстицаја за изградњу хотелско-рекреативног комплекса “Врњачке терме”** у општини Врњачка Бања (Министарство привреде, 2018б). Вредност додељених подстицаја износи 1.126.487,00 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 20% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства је 5.632.425,00 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 70 нових радника на неодређено време. Овај уговор је реализован, а наведени подстицаји су инвеститору уплаћени у три транше и то 25. новембра 2019. године у износу од 210.991,00 евра, затим 30. јула

2020. године у износу од 287.817,00 евра и 13.јула 2021. године у износу од 627.678,00 евра, а све у складу са позитивним ревизијским извештајима.
4. Дана 29. октобра 2018. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја са Анексом 1 од 10. маја 2021. године између Министарства привреде и привредног друштва Друштво са ограниченом одговорношћу Promont Group за пројектовање, производњу и монтажу Нови Сад због доделе подстицаја за **инвестициони пројекат који се односи на хотелски комплекс Врдничка кула** у Врднику у општини Ириг (Министарство привреде, 2018в). Вредност додељених подстицаја износи 2.631.346,00 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 16,13% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства је 16.313.460,00 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 70 нових радника на неодређено време. Овај уговор је реализован, а наведени подстицаји су инвеститору уплаћени у две транше и то 03. маја 2019. године у износу од 806.495,00 евра и 06. марта 2020. године у износу од 1.824.851,00 евра, а све у складу са позитивним ревизијским извештајима.
 5. Дана 29. октобра 2018. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја са Анексом 1 од 29. августа 2019. године између Министарства привреде и привредног друштва Privredno društvo за производњу čokolade, bombona i peciva Pionir d.o.o. Beograd (након статусних промена: Privredno društvo за turizam i ugostiteljstvo ALCO GROUP HOTELI D.O.O. BEOGRAD – Ćukarica) због доделе подстицаја за **Изградња хотела Торник Златибор** (Министарство привреде, 2018г). Вредност додељених подстицаја износи 1.131.005,20 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 20% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства је 5.655.026,00 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 77 нових радника на неодређено време. Овај уговор је реализован, а наведени подстицаји су инвеститору уплаћени 17. октобра 2019. године у складу са позитивним ревизијским извештајем.
 6. Дана 29. октобра 2018. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја са Анексом 1 од 29. августа 2019. године и Анексом 2 од 01. марта 2021. године између Министарства привреде и привредног друштва Privredno društvo за производњу čokolade, bombona i peciva Pionir d.o.o. Beograd (након статусних промена: Privredno društvo за turizam i ugostiteljstvo ALCO GROUP HOTELI D.O.O. BEOGRAD – Ćukarica) због доделе подстицаја за **реконструкцију хотела “Парк”** у Врњачкој Бањи (Министарство привреде, 2018д). Вредност додељених подстицаја износи 502.222,60 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 20% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства износила је 2.511.113,00 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 72 нова радника на неодређено време. Овај уговор је реализован, а наведени подстицаји су инвеститору уплаћени 17. августа 2021. године у складу са позитивним ревизијским извештајем.
 7. Дана 29. октобра 2018. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја између Министарства привреде и привредног друштва Друштво са ограниченом одговорношћу ПК Требич-Сунце Сокобања због доделе подстицаја за **реконструкцију, адаптацију и доградњу Хотела Сунце** у Сокобањи у општини Сокобања (Министарство привреде, 2018ђ). Вредност додељених подстицаја износи 1.000.000,00 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 20,00% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана

вредност улагања у основна средства је 5.000.000,00 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 72 нова радника на неодређено време. Овај уговор је реализован, а наведени подстицаји су инвеститору уплаћени у две транше и то 16. децембра 2019. године у износу од 250.000,00 евра и 15. септембра 2020. године у износу од 750.000,00 евра, а све у складу са позитивним ревизијским извештајима.

8. Дана 18. јануара 2019. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја са Анексом 1 од 29. августа 2019. године између Министарства привреде и привредног друштва Tonanti d.o.o Beograd због доделе подстицаја за **инвестициони пројекат који се односи на хотелски комплекс Тонанти** у општини Врњачка Бања (Министарство привреде, 2019). Вредност додељених подстицаја износи 1.177.467,20 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 20,00% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства је 5.5.887.336,70 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 85 нових радника на неодређено време. Овај уговор је реализован, а наведени подстицаји су инвеститору уплаћени у две транше и то 24. априла 2019. године у износу од 513.611,00 евра и 12. септембра 2020. године у износу од 663.856,00 евра, а све у складу са позитивним ревизијским извештајима.

На основу Уредбе из 2019. године закључени су следећи уговори:

1. Дана 29. августа 2019. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја са Анексом 1 од 10. маја 2021. године између између Министарства привреде и привредног друштва АКЦИОНАРСКО ДРУШТВО ЗА ПРИРОДНА ЛЕЧИЛИШТА, TURIZAM, UGOSTITELJSTVO I PROIZVODNJU PLANINKA KURŠUMLIJA због доделе подстицаја за **изградњу хотела “Бела Јела” у Луковкој Бањи**, у циљу проширења капацитета Луковске Бање, у оквиру капацитета Специјалне болнице за рехабилитацију “Пролом бања” (Министарство привреде, 2019а). Вредност додељених подстицаја износи 1.637.101,90 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 20,00% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства је 8.185.509,49 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 70 нових радника на неодређено време. Овај уговор је реализован, а наведени подстицаји су инвеститору уплаћени у две транше и то 15. јула 2021. године у износу од 996.340,00 евра и 29. октобра 2021. године у износу од 640.762,00 евра, а све у складу са позитивним ревизијским извештајима.
2. Дана 16. марта 2021. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја са Анексом 1 од 29. октобра 2021. године између између Министарства привреде и привредног друштва “DRUŠTVO ZA INŽENJERING I USLUGE MILLENNIUM RESORTS DOO BEOGRAD” због доделе подстицаја за **улагање у изградњу интегрисаног велнес ризорта са два хотела и клиником за третмане и лаке медицинске интервенције у Врањској Бањи** (Министарство привреде, 2021). Вредност додељених подстицаја износи 10.143.837,30 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 15,45% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства је 65.638.373,00 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 145 нових радника на неодређено време. Овај уговор до фебруара 2022. године није у потпуности реализован. Прва транша одобрених подстицаја исплаћена је 10. децембра 2021. године у износу од 491.976,00 евра у складу са позитивним

ревизијским извештајем, док су остале три транше планиране за исплату током 2022., 2023. и 2024. године.

3. Дана 16. марта 2021. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја између Министарства привреде и привредног друштва АКЦИОНАРСКО ДРУШТВО ЗА ПРИРОДНА ЛЕЧИЛИШТА, TURIZAM, UGOSTITELJSTVO I PROIZVODNJU PLANINKA KURŠUMLIJA због доделе подстицаја за куповину и реконструкцију бањског комплекса “Жубор” у Куршумлијској Бањи (Министарство привреде, 2021а). Вредност додељених подстицаја износи 2.457.936,99 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 20,00% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства је 12.289.684,97 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 70 нових радника на неодређено време. Овај уговор до фебруара 2022. године није у потпуности реализован. Прва транша одобрених подстицаја исплаћена је 25. новембра 2021. године у износу од 1.172.190,00 евра у складу са позитивним ревизијским извештајем, док је друга транша планирана за исплату у 2022. години.
4. Дана 08. јуна 2021. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја између Министарства привреде и привредног друштва “ТМ HOSPITALITY DOO БЕОГРАД-VOŽDOVAC” због доделе подстицаја за изградњу хотела са 5* у општини Чајетина (Министарство привреде, 2021б). Вредност додељених подстицаја износи 2.126.840,00 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 20,00% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства је 10.634.200,00 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 72 нова радника на неодређено време. Овај уговор до фебруара 2022. године није у потпуности реализован. Планирано је да се додељени подстицај инвеститору исплати у три транше током 2022., 2023. и 2024. године, по усвојеним позитивним ревизијским извештајима.
5. Дана 11. октобра 2021. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја између Министарства привреде и привредног друштва “Privredno društvo za turizam i ugostiteljstvo ALCO GROUP HOTELI D.O.O. БЕОГРАД – Ћукарка” због доделе подстицаја за изградњу апартманског објекта и допунских садржаја хотела Торник Златибор (Министарство привреде, 2021в). Вредност додељених подстицаја износи 1.392.840,00 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 20,00% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства је 6.964.200,00 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 72 нова радника на неодређено време. Овај уговор до фебруара 2022. године није у потпуности реализован. Планирано је да се додељени подстицај инвеститору исплати у једној транши током 2022. године, по усвојеним позитивним ревизијским извештајем.
6. Дана 24. јануара 2022. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја између Министарства привреде и привредног друштва Друштво са ограниченом одговорношћу Promont Group за пројектовање, производњу и монтажу Нови Сад због доделе подстицаја за изградњу породичног хотела са гаражом и пратећим комплементарним туристичким садржајима у Врднику (Министарство привреде, 2022в). Вредност додељених подстицаја износи 4.800.000,00 евра, односно кориснику је на име подстицаја одобрено 20,00% оправданих трошкова улагања у основна средства. Најмања планирана вредност улагања у основна средства је 24.000.000,00 евра. Такође, истим уговором је предвиђено запошљавање најмање 70 нових радника на неодређено време. Овај уговор до

фeбруара 2022. године није у потпуности реализован. Планирано је да се додељени подстицај инвеститору исплати у три транше током 2022., 2023. и 2024. године, по усвојеним позитивним ревизијским извештајима.

У табели 10 је дат приказ наведених инвеститора којима су додељивани подстицаји за улагање у сектор туризма у бањским и климатским местима. Такође, приказани су пројекти подржани подстицајима, вредности укупних улагања које инвеститор мора да изврши како би добио подстицаје, висина одобрених подстицаја, као и број новозапослених радника.

Уочено је да је од укупно 14 додељених подстицаја у сектору услуга хотелског смештаја, од којих је 9 одобрено за инвестиције које су реализоване или су у фази реализације за пројекте у подручјима бања и то: подручју Врњачке бање у општини Врњачка Бања, подручју бање Врдник у општини Ириг, подручју Луковка бања у општини Куршумлија, подручју Сокобање у општини Сокобања и подручју Врањске бање у јединици локалне самоуправе Врањска Бања.

Укупно одобрени подстицаји инвеститорима у сектору услуга хотеског смештаја од 29.10.2018. до 24.01.2022. године износе 33.097.484,19 евра за инвестиције које су реализоване или су у фази реализације у вредности од 183.563.338,16 евра. Анализом уговора о додељеним подстицајима је утврђено да су у највећем броју случајева подстицаји износили 20% од вредности планиране инвестиције.

Уговор који је потписан за доделу подстицаја за реализацију пројекта изградње хотелског комплекса Врдничка кула у Врднику на подручју бање Врдник у општини Ириг је предвиђао да висина одобрених подстицаја износи 16,13% од укупне вредности пројекта. Такође, на територије општине Врањска Бања у којој је лоцирано подручје Врањске бање, одобрен је подстицај који износи 15,45% од укупне инвестиције за изградњу интегрисаног велнес ризорта са два хотела и клиником за третмане и лаке медицинске интервенције у Врањској бањи. Увидом у остале уговоре, закључено је да су ова два пројекта највреднија и да заједно чине готово половину вредности укупних пројеката који су суфинасирани подстицајима у складу са поменутиим уредбама.

До сада су подстицаји додељени само домаћим инвеститорима за *greenfield* и за *brownfield* инвестиције. Наиме, подстицаји који су одобрени за *greenfield* инвестиције у подручјима бања се односе на изградњу хотелско-рекреативног комплекса “Врњачке терме”, хотела “Бела Јела” у Луковкој Бањи у оквиру капацитета Специјалне болнице за рехабилитацију “Пролом Бања”, затим подстицаји који су додељени за изградњу интегрисаног велнес ризорта са два хотела и клиником за третмане и лаке медицинске интервенције у Врањској Бањи и изградњу породичног хотела са гаражом и пратећим комплементарним туристичким садржајима у подручју бање Врдник.

Подстицаји су коришћени и за *brownfield* инвестиције у подручју Врњачке бање: реконструкцију хотела “Фонтана”, хотела “Парк” и надоградњу хотелског комплекса Тонанти. Такође, као *brownfield* инвестиције за које су одобрени подстицаји државе реализована је реконструкција, адаптација и доградња Хотела Сунце у подручју бање Сокобања, као и инвестициони пројекат који се односи на хотелски комплекс Врдничка кула у подручју бање Врдник.

Табела бр. 10: Корисници државних подстицаја у сектору услуга хотелског смештаја

Датум закључења уговора	Инвеститори који су користили подстицаје	Пројекти који су подржани подстицајима	Вредност улагања (у еврима)	Укупно одобрени подстицаји (у еврима)	Број нових радника
29.10.2018.	Vita asistent d.o.o. Vrnjačka Banja	Реконструкција хотела “Фонтана” у Врњачкој Бањи	7.000.000,00	1.400.000,00	70
29.10.2018.	Sport agent d.o.o. Beograd	Изградњу Спортског комплекса Дивчибаре	7.852.000,00	1.570.400,00	70
29.10.2018.	Voda Sindelić RUC d.o.o. Ždrelo Petrovac	Изградња хотелско-рекреативног комплекса “Врњачке терме”	5.632.435,00	1.126.487,00	70
29.10.2018.	Promont Group d.o.o. Novi Sad	Инвестициони пројекат који се односи на хотелски комплекс Врдничка кула у Врднику	16.313.460,00	2.631.346,00	70
29.10.2018.	Alco Group hoteli d.o.o. Beograd	Изградња хотела Торник Златибор	5.655.026,00	1.131.005,20	77
29.10.2018.	Alco Group hoteli d.o.o. Beograd	Реконструкција хотела “Парк” у Врњачкој Бањи	2.511.113,00	502.222,60	72
29.10.2018.	ПК Трбич-Сунце д.о.о. Сокобања	Реконструкција, адаптација и доградња Хотела Сунце у Сокобањи	5.000.000,00	1.000.000,00	72
18.01.2019.	Tonanti d.o.o. Beograd	Инвестициони пројекта који се односи на хотелски комплекс Тонанти у општини Врњачка Бања	5.887.336,70	1.177.467,20	85
29.08.2019.	Planinka a.d. Kuršumlija	Изградња хотела “Бела Јела” у Луковкој Бањи	8.185.509,49	1.637.101,90	70
16.03.2021.	Millennium resorts d.o.o. Beograd	Улагање у изградњу интегрисаног велнес ризорта са два хотела и клиником за третмане и лаке медицинске интервенције у Врањској Бањи	65.638.373,00	10.143.837,30	145
16.03.2021.	Planinka a.d. Kuršumlija	Куповина и реконструкција бањског комплекса “Жубор” у Куршумлијској Бањи	12.289.684,97	2.457.936,99	70
08.06.2021.	TM hospitality d.o.o. Beograd	Изградње хотела са 5* на Златибору	10.634.200,00	2.126.840,00	72
11.10.2021.	Alco Group hoteli d.o.o. Beograd	Изградња апартманског објекта и допунских садржаја хотела Торник Златибор	6.964.200,00	1.392.840,00	72
24.01.2022.	Promont Group d.o.o. Novi Sad	Изградња породичног хотела са гаражом и пратећим комплементарним туристичким садржајима у Врднику	24.000.000,00	4.800.000,00	70
Укупно			183.563.338,16	33.097.484,19	1.085

Извор: Министарство привреде (2018, 2018а, 2018б, 2018в, 2018г, 2018д, 2018ђ, 2019, 2019а, 2021, 2021а, 2021б, 2021в, 2022в)

Према Gnjatović и Stanišić (2019, 117) циљ политике регионалног развоја је равномеран развој свих региона, односно приближавање мање развијених региона развијенијим. Улагања у најмање развијене регионе, односно у јединице локалне самоуправе које се у њима налазе, а на основу донетих уредби, се подстичу додељивањем највећих износа подстицаја. Разврставањем подручја бања у којима су реализовани подстицаји на основу развијености јединица локалне самоуправе у којима се налазе је приказано у Табели 11.

Табела бр. 11: Број додељених подстицаја у подручјима бања које су разврстане по развијености јединица локалне самоуправе у којима су лоциране

Подручја бања	ЈЛС у којима су додељени подстицаји	Број додељених подстицаја	Вредност додељених подстицаја (у еврима)	Развијеност ЈЛС
Врањска бања	Врање – Брањска Бања	1	10.143.837,30	Друга група
Врњачка бања	Врњачка Бања	4	4.206.176,80	
Врдник	Ириг	2	7.431.346,00	Трећа група
Сокобања	Сокобања	1	1.000.000,00	
Луковска бања	Куршумлија	1	1.637.101,90	Девастирана подручја

Извор: Министарство привреде (2022), Уредба о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину (2014)

Подстицаји су додељени у подручја бања која су лоцирана у јединицама локалне самоуправе које су разврстане у другој и трећој групи, као и у девастираним подручјима. Другој групи по развијености припадају јединице локалних самоуправа Врање (Врањска Бања) и Врњачка Бања у којима су инвеститори добили укупно 5 подстицаја. Укупна вредност додељених подстицаја који су одобрени за инвестиције у јединице локалних самоуправа које припадају другој групи износи 14.350.014,10 евра (10.143.837,30 евра за инвестицију у Врањској бањи и 4.206.176,80 евра за инвестиције у Врњачкој бањи). Трећој групи по развијености припадају јединице локалне самоуправе Ириг и Сокобања у којима је додељено укупно 3 подстицаја, док девастираним подручјима припада општина Куршумлија у којој је у подручје Луковске бање додељен један подстицај. Укупна вредност додељених подстицаја који су одобрени за инвестиције у јединице локалних самоуправа које припадају трећој групи износи 8.431.346,00 евра (7.431.346,00 евра за инвестиције у Иригу и 1.000.000,00 евра за инвестицију у Сокобањи), док вредност подстицаја који је додељен за инвестицију у Луковској бањи у општини Куршумлија износи 1.637.101,90 евра. Из наведеног произилази да је највише подстицаја додељено за пројекте који су реализовани или су у фази реализације у подручјима бања која се налазе у јединицама локалне самоуправе из друге групе иако се за инвестирање у ова подручја бања добија мањи износ подстицаја него за инвестиције у подручјима која су мање развијена. Може се закључити да су се инвеститори радије опредељивали за развијенија подручја бања и поред мањег износа подстицаја које ће добити. У овим случајевима може се претпоставити да је развијеност инфраструктуре, спремност локалне самоуправе да стварају повољан пословни амбијент и развијено туристичко тржиште били пресудни за опредељивање инвеститора за нова улагања.

Средства подстицаја за рехабилитацију постојећих и изградњу нових бањских комплекса се, између осталог, додељују за инвестиције које могу обезбедити најмање 70 нових запослених на неодређено време. Овај услов је прописан уредбом из 2018. године и није мењан 2019. године када је донета нова уредба. *Greenfield* и *brownfield* инвестиције за своју реализацију захтевају запошљавање радника. Приликом изградње нових објеката

или адаптације и надоградње постојећих ангажују су радници из сектора грађевине. Затим, када се непокретности изграде, потребно је запослити радна снага која ће радити у истима. Након почетка стављана у погон нових смештајних капацитета и пратећих објеката у сектору туризма, упошљавају се сектори пољопривреде, трговине и остали сектори из којих се објекти туризма снабдевају. Уколико постојећи капацитети ових сектора нису довољни, доћи ће до улагања у развој истих. На тај начин, према Gnjatović (2016), свака нова инвестиција у подручјима бања доводи до нових улагања, нових запошљавања, повећању стандарда становништва, развоју јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања и на крају до развоја читавог региона.

Табела бр. 12: Стопа незапослености у јединицама локалне самоуправе у којима су додељени подстицаји за инвестиције у подручја бања

Подручја бања	Јединице локалне самоуправе	2018	2019	2020
Врањска бања	Врањска Бања		31.47	29.57
Врњачка бања	Врњачка Бања	28.96	26.10	24.67
Врдник	Ириг	29.20	26.81	25.96
Сокобања	Сокобања	26.84	26.96	23.54
Луковска бања	Куршумлија	36.90	35.32	35.62

Извор: Републички завод за статистику (2019, 2020, 2021)

Табела 12 показује стопе незапослености у јединицама локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања у којима су реализоване инвестиције уз коришћење подстицаја који су добијени на основу поментих уредби. Година 2018. је посматрана као полазна зато што је исте донета Уредбе о условима и начину привлачења директних инвестиција када је држава отпочела са доделом подстицаја у подручја бања. Уочљив је пад стопе незапослености у јединицама локалне самоуправе у којима су лоцирана посматрана подручја бања. Ова чињеница говори у прилог позитивног утицаја директних инвестиција на смањење незапослености. Даља доследна примена законских решења којима се подстичу улагања у подручја бања, према Gnjatović и Stanišić (2019), може довести до уравнотеженијег регионалног развоја Републике Србије.

4.3. Стварање пословног амбијента за директна улагања

Јединице локалне самоуправе су задужене за стварање повољног пословног амбијента за директне инвестиције. Оне, као и носиоци политике привлачења инвестиција на националном нивоу, могу додељивати државну помоћ. Најшира дефиниција државне помоћи је “умањење јавног прихода или повећање јавног расхода” (Linde, Marković, 2017, 23). Наведено значи да је на јединицама локалне самоуправе да се одлуче за један од инструмената државне помоћи који би значео умањење јавних прихода, односно умањење или у потпуности ненаплаћивање неког од прихода који би иначе наплатили, а све у циљу привлачења инвеститора. Употреба одређеног инструмента државне помоћи мора бити у складу са циљевима које јединица локалне самоуправе има везано за развој туризма, односно у складу са Програмом локалног економског развоја. Овај програм би требало да садржи мере за подстицање запошљавања, мере за привлачење инвеститора и мере за подстицање конкурентности. Конкурентност се постиже привлачењем и доласком више нових инвеститора.

Јединица локалне самоуправе на располагању има различите инструменте политике привлачења директних инвестиција, као што су према Linde и Marković (2017, 35):

1. “субвенције,

2. издавање у закуп непокретности (грађевинског земљишта и/или објеката) које су у власништву јединица локалне самоуправе са умањеном накнадом или бесплатно,
3. изградња потребне инфраструктуре која се инвеститору може доделити са умањеном накнадом или без накнаде.”

Закон о претварању права коришћења у право својине на грађевинском земљишту уз накнаду (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 64/2015 и 9/2020) чланом 3. ставом 2. прописује да се висина накнаде за конверзију, коју утврђује орган јединице локалне самоуправе, може смањити и онда ово умањење представља државну помоћ. Одрцањем од овог прихода јединице локалне самоуправе стварају повољан пословни амбијент за директна улагања.

Даље, Законом о планирању и изградњи (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 72/2009, 81/2009 - испр., 64/2010 – одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - одлука УС, 50/2013 - одлука УС, 98/2013 - одлука УС, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019 – др. закон, 9/2020 и 52/2021) прописано је отуђивање или давање у закуп грађевинског земљишта у јавној својини са или без накнаде. Наиме, чланом 99. ставом 10. овог закона прописано је да “јединица локалне самоуправе може отуђити неизграђено грађевинско земљиште по цени која је мања од тржишне цене или отуђити грађевинско земљиште без накнаде, уз претходно прибављену сагласност Владе, ако се ради о реализацији инвестиционог пројекта којим се унапређује локални економски развој”. Разлика између тржишне вредности грађевинског земљишта и понуђене умањене цене представља државну помоћ коју јединице локалне самоуправе дају инвеститорима за улагања у подручја бања, између осталог.

Закон о јавној својини (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 72/2011, 88/2013, 105/2014, 104/2016 - др. закон, 108/2016, 113/2017, 95/2018 и 153/2020) прописује да је могуће издати у закуп непокретности које су у јавној својини. Уколико се цена закупа разликује од тржишне, односно ако јединица локалне самоуправе неком правном лицу да непокретност на коришћење по цени закупа која је нижа од тржишне, у складу са чланом 19. ставом 3. овог закона, разлика у висини цене закупа представља државну помоћ.

Јединице локалне самоуправе могу донети одлуку да инвеститору који се определи за улагање у подручја бања обезбеди градско грађевинско земљиште које је комплетно инфраструктурно опремљено. Овакво поступање локалних власти такође се обезбеђује повољан пословни амбијент за директна улагања.

Поред наведених инструмената политике привлачења директних инвестиција, јединице локалне самоуправе могу и на друге начине утицати на долазак инвеститора у подручја бања која су лоцирана на њиховој територији. Директна издвајања из буџета не могу да замене повољно пословно окружење. Према Udovički et al. (2019) “за инвеститоре подстицаји нису толико важни као компензација трошкова, већ као знак посвећености” како би се обезбедио повољан пословни амбијент за директна улагања. Потребна је стална комуникација са приватним сектором, односно са потенцијалним инвеститорима, а то јединице локалне самоуправе могу обезбедити зато што само оне најбоље познају неискоришћење економске потенцијале које поседују, као и потребе инвеститора са којима им се исти обраћају.

Улагањем у путну инфраструктуру подручја бања постају доступнија како за туристе, тако и за инвеститоре. Повољан пословни амбијент се ствара и издвајањем из буџета за изградњу комуналне инфраструктуре. Инвеститори ће се пре опредељивати да своја улагања изврше у подручја бања која су комунално опремљена, односно више ће их привући да смештаје капацитете изградње на парцелама које имају све потребне прикључке које је диница локалне самоуправе претходно обезбедила.

Даље, јединице локалне самоуправе могу створити повољан пословни амбијент едукацијом својих запослених (Жикић, Лукић, 2022) који би својим радом омогућили скраћење постојећих процедура за добијање дозвола за градњу или реконструкцију постојећих објеката.

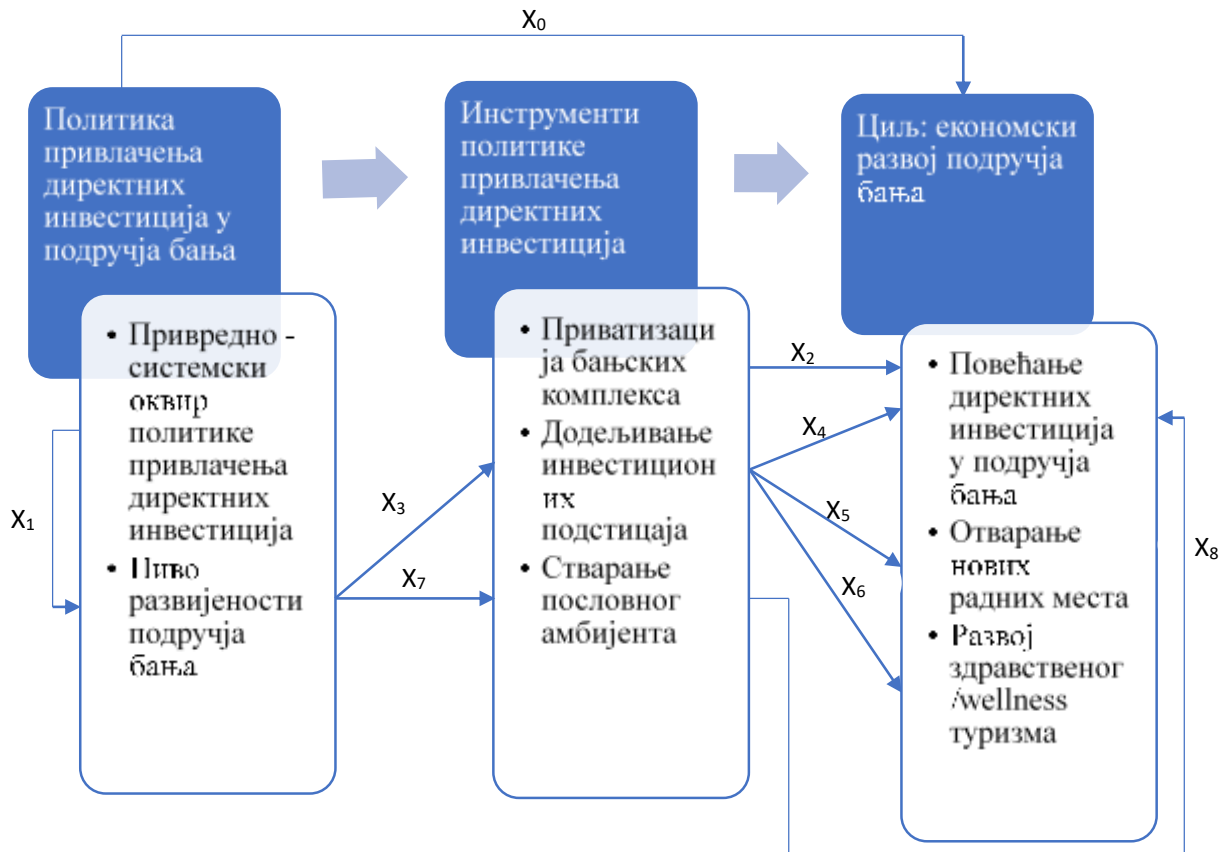
Јединице локалне самоуправе које су развијеније, због већих средстава у својим буџетима могу створити повољнији пословни амбијент, него неразвијеније јединице локалне самоуправе. Мање развијене јединице локалне самоуправе, због недостатка средстава, могу помоћ и подршку потражити од државе и на тај начин реализовати планиране инфраструктурне пројекте.

III ДЕО
ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ: СТАВОВИ
ПРЕДСТАВНИКА РЕЛЕВАНТНИХ ИНСТИТУЦИЈА И
ОРГАНИЗАЦИЈА О АДЕКВАТНОСТИ ПОЛИТИКЕ
ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У
ПОДРУЧЈА БАЊА

1. ИСТРАЖИВАЧКИ МОДЕЛ

Хипотезе постављене у овој докторској дисертацији тестиране су на основу истраживачког модела креираног по угледу на модел примењен у истраживању које су спровели Johnston et al. (2015) у студији случаја о проблемима планирања и развоја медицинског туризма на Јамајци. Истраживачки модел је прилагођен специфичној ситуацији везаној за адекватност политике привлачења директних инвестиција за економски развој на примеру студије случаја подручја бања у Републици Србији.

Слика бр. 3: Истраживачки модел

Извор: сопствена илустрација аутора

2. ИСТРАЖИВАЧКИ МЕТОД И ТЕХНИКА ИСПИТИВАЊА

Емпиријско истраживање у дисертацији је спроведено квалитативном методом, применом технике полуструктурираног дубинског интервјуа. Због недостатка релевантних података, употреба квантитативних метода којима би се испитали макроекономски ефекти примене политике привлачења директних инвестиција у подручја бања није била изводљива. Наиме, Министарство привреде Републике Србије је тек 2015. године, након доношења новог Закона о улагањима (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 89/2015 и 95/2018) почело да објављује податке о уговорима са домаћим и страним инвеститорима у којима се налазе и подаци о величини средстава подстицаја. Затим, ово Министарство је започело са објављивањем података везаних за примену новог концепта политике привлачења директних инвестиција у подручја бања Републике Србије тек 2018. године, када су Уредбом о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 18/2018) и посебном Уредбом о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 33/2019 и 42/2019) била регулисана питања везана за државне подстицаје за улагања у подручја бања. Тек од тада, на сајту Министарства привреде могу се наћи уговори о подстицајима у овој области, у којима се наводе величине инвестиција са једне и величине подстицаја са друге стране. До тада, подаци о величини подстицаја појединачним инвеститорима нису били објављивани. Само су се кумулативни износи додељених инвестиционих подстицаја на годишњем нивоу могли наћи у Извештајима о додељеној државној помоћи Комисије за контролу државне помоћи Републике Србије (Комисија за контролу државне помоћи, 2020). Такође, важно је напоменути да су подаци о цени по којој су инвеститори куповали бањске комплексе релативно скромни јер поступак својинске трансформације непокретности у подручјима бања кроз процесе приватизације и стечаја још увек није довршен. Пре доношења Закона о приватизацији 2014. године, успешно су била приватизована само три бањска комплекса. На основу Закона о приватизацији из 2014. године (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 83/2014, 46/2015, 112/2015 и 20/2016) и Закона о стечају (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 104/2009, 99/2011 – др. закон, 71/2012 – одлука УС, 83/2014, 113/2017, 44/2018 и 95/2018), до краја фебруара 2021. године, успешно је приватизовано још само пет бањских комплекса, док су на заједничким продајама Републичке дирекције за имовину и Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање приватизована три бањска комплекса. Због свих наведених разлога емпиријско истраживање је спроведено квалитативном методом.

Интервјуи који су коришћени за истраживање о ставовима представника релевантних институција и организација су одржани током 2020. године и сваки је трајао између 30 и 60 минута. Одговори испитаника су сачувани у аудио запису и забелешкама испитивача. Сви аудио записи су прекуцани, са именима лица која су учествовала испред одабраних институција и организација, њиховим функцијама у институцијама и организацијама, са датумом и временом трајања сваког интервјуа. Искази испитаника су граматички кориговани, без промене њиховог значења.

Одабраним испитаницима постављена су питања, груписана у четири тематске целине.

ПРЕДМЕТ/ТЕМА	ПИТАЊА ЗА ИНТЕРВЈУ
<p>ЕКОНОМСКЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ ЈЕДИНИЦЕ ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ У КОЈОЈ ЈЕ ЛОЦИРАНО ПОДРУЧЈЕ БАЊЕ</p>	<p>1. Који су, по Вашем мишљењу, кључни неискоришћени економски потенцијали Ваше општине? 2. Како оцењујете искоришћеност лековитог фактора, којим обилује Ваша општина? 3. Да ли сматрате да би реализацијом Програма локалног економског развоја Ваше општине могао да се повећа ниво развијености подручја бања?</p>
<p>ПРИВАТИЗАЦИЈА БАЊСКОГ КОМПЛЕКСА</p>	<p>1. Како је Ваше искуство са приватизацијом бањских комплекса? 2. Шта је, по Вашем мишљењу, узрок закаснеле приватизације бањских комплекса у Републици Србији? 3. Какав је Ваш став о повезаности решавања питања приватизације бањских комплекса и привлачења директних инвестиција у подручја бања?</p>
<p>ЗНАЧАЈ ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА УЗ ПОМОЋ ПОДСТИЦАЈА ЗА РАЗВОЈ ПОДРУЧЈА БАЊЕ</p>	<p>1. Према “Уредби о критеријумима за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја” обим подстицаја је у инверзном односу са нивоом развијености подручја бања (што је бања неразвијенија, требало би да добије из буџета више подстицаја). Колико је ово решење у пракси пресудно за потенцијалне инвеститоре? 2. Да ли сматрате да инвестициони подстицаји у сектору услуга хотелског смештаја могу позитивно да утичу на повећање нивоа развијености Ваше општине? 3. Колико су, по Вашем мишљењу, инвестициони подстицаји неопходан услов за привлачење директних инвестиција у подручје бање у Вашој општини? 4. Да ли би, по Вашем мишљењу, коришћење инвестиционих подстицаја у подручја бања решило проблем незапослености у Вашој општини? 5. Инвестициони подстицаји су намењени за ревитализацију постојећих и изградњу нових хотелских објеката у бањском подручју. Колико би, по Вашем мишљењу, наведено утицало на развој здравственог туризма у Вашој општини?</p>

<p>АКТИВНОСТИ НА ПОЉУ СТВАРАЊА АМБИЈЕНТА ЗА ПРИВЛАЧЕЊЕ ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ПОДРУЧЈЕ БАЊЕ</p>	<p>1. Колико, по Вашем мишљењу, ниво развијености Ваше општине утиче на формирање пословног амбијента за привлачење директних инвестиција?</p> <p>2. Ако су на територији Ваше јединице локалне самоуправе реализоване или су у фази реализације <i>brownfield</i> или <i>greenfield</i> инвестиције, какво је Ваше искуство у стварању повољног пословног амбијента?</p> <p>3. Шта је, по Вашем мишљењу, неопходно да се уради у Вашој општини, да би се унапредио пословни амбијент за привлачење директних инвестиција?</p>
--	--

Прва група питања која је постављена испитаницима је имала за циљ да се оцене потребе за инвестицијама у бањске комплексе и значај привлачења истих у јединице локалне самоуправе у којима се бање налазе. Испитаници су одговарали на питања везана за **економске специфичности јединице локалне самоуправе у којој је лоцирано подручје бање и за усклађеност програма локалног економског развоја са овим специфичностима.**

Друга група питања која је постављена испитаницима је имала за циљ да се оцени утицај решавања поступка приватизације, као одабраног инструмента политике привлачења директних инвестиција у подручја бања, **на долазак инвеститора** у ова подручја.

Трећа група питања која је постављена испитаницима је имала за циљ да се оцени утицај инвестиционих подстицаја, као одабраног инструмента политике привлачења директних инвестиција у подручја бања, **на долазак инвеститора** у ова подручја. Испитаници су одговарали на питања везана за значај привлачења директних инвестиција уз помоћ подстицаја за развој подручја бања.

Четврта група питања која је постављена испитаницима је имала за циљ да се оцени улога ЈЛС у стварању позитивног амбијента за привлачење инвестиција, као одабраног инструмента политике привлачења директних инвестиција у подручја бања. Испитаници су одговарали на питања везана за активности које ЈЛС спроводе са циљем стварања амбијента за привлачење директних инвестиција у подручје бање.

3. ИЗБОР УЗОРКА ИСПИТАНИКА

Узорак испитаника обухватио је представнике релевантних *институција* и *организација* у јединицама локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања у Републици Србији. У фази припреме за интервјуе, идентификовано је 27 јединица локалне самоуправе као релевантних *институција* у којима се налазе подручја бања и 28 РХ центара односно 27 туристичких организација као релевантних *организација* у испитиваним јединицама локалне самоуправе.

У циљу систематизације одговора испитаника, подручја бања су разврстана по основу развијености јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана у складу са Уредбом о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину (“Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2014).

Од укупно 27 представника идентификованих јединица локалне самоуправе, интервјуу се одазвало њих 18. Од укупно 28 представника РХ центара, интервјуу се одазвало њих 15, а од укупно 27 представника туристичких организација, њих 19. Према томе, интервју је обављен са 52 испитаника, што је 63,41% од укупног броја потенцијалних испитаника.

Јединице локалне самоуправе које су по степену развијености разврстане у **прву групу**, односно у групу чији је **степен развијености изнад републичког просека**, а у којима се налазе подручја бања су: Београд-Младеновац, Бор, Кањижа, Ниш – Нишка Бања, Суботица и Чачак. На територији побројаних јединица локалне самоуправе налази се седам бањских места и то: Селтерс бања на територији јединице локалне самоуправе Младеновац, Брестовачка бања на територији јединице локалне самоуправе Бор, Бања Кањижа на територији јединице локалне самоуправе Кањижа, Нишка бања на територији јединице локалне самоуправе Нишка Бања, Палић на територији јединице локалне самоуправе Суботица, Горња Трепча и Овчар бања на територији јединице локалне самоуправе Чачак.

Позиву за интервјуисање су се одазвали представници следећих *организација*:

1. Представник Туристичке организације Младеновца,
2. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Кањижа” у Кањижи,
3. Представник Института за лечење и рехабилитацију “Нишка бања” у Нишкој Бањи,
4. Представник Туристичке организације Ниш,
5. Представник Туристичке организације општине Суботица,
6. Представник “Атомске бање” у Горњој Трепчи,
7. Представник Туристичке организације Чачак.

Такође, позиву на интервју, из најразвијеније групе јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања, одазвали су се представници следећих *институција*:

1. Представник општине Младеновац,
2. Представник општине Кањижа за област туризма,
3. Представник општине Кањижа који се бави пословима Туристичке организације,
4. Председник општине Нишка Бања,
5. Представник општине Чачак.

Јединице локалне самоуправе које су по степену развијености разврстане у **другу групу**, односно у групу чији је **степен развијености у распону од 80% до 100% републичког**

просека, а у којима се налазе подручја бања су: Аранђеловац, Бечеј, Врање, Врњачка бања, Зајечар и Зрењанин. На територији побројаних јединица локалне самоуправе налази се шест бањских места и то: Буковичка бања на територији јединице локалне самоуправе Аранђеловац, бања Бечеј на територији јединице локалне самоуправе Бечеј, Врањска бања на територији јединице локалне самоуправе Врање, Врњачка бања на територији јединице локалне самоуправе Врњачка Бања, Гамзиградска бања на територији јединице локалне самоуправе Зајечар и Русанда Меленци на територији јединице локалне самоуправе Зрењанин.

Позиву за интервјуисање су се одазвали представници следећих *организација*:

1. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Буковичка бања” у Аранђеловцу,
2. Представник Туристичке организације општине Аранђеловац,
3. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Меркур” у Врњачкој Бањи,
4. Представник Туристичке организације општине Врњачка Бања,
5. Представник Специјалне болнице “Русанда” у Меленцима,
6. Представник Туристичке организације града Зрењанина.

Такође, позиву на интервју, из друге групе јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања, одазвали су се представници следећих *институција*:

1. Представник Одељења за урбанизам и грађевинарство општине Аранђеловац,
2. Представник Одељења за привреду у општини Бечеј,
3. Представник општине Врњачка Бања,
4. Представник града Зрењанина.

Јединице локалне самоуправе које су по степену развијености разврстане у трећу групу, односно у групу недовољно развијених јединица локалне самоуправе чији је **степен развијености у распону од 60% до 80% републичког просека**, а у којима се налазе подручја бања су: Смедеревска Паланка, Ивањица, Ириг, Краљево, Лозница, Нови Пазар и Сокобања. На територији побројаних јединица локалне самоуправе налази се седам бањских места и то: Паланачки Кисељак на територији јединице локалне самоуправе Смедеревска Паланка, Ваздушна бања Ивањица на територији јединице локалне самоуправе Ивањица, Врдник на територији јединице локалне самоуправе Ириг, Матарушка бања на територији јединице локалне самоуправе Краљево, бања Ковиљача на територији јединице локалне самоуправе Лозница, Новопазарска бања на територији јединице локалне самоуправе Нови Пазар и Сокобања на територији јединице локалне самоуправе Сокобања.

Позиву за интервјуисање су се одазвали представници следећих *организација*:

1. Представник опште болнице “Стефан Високи” у Смедеревској Паланци,
2. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица,
3. Представник Туристичке организације општине Ивањица,
4. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Термал” у Врднику,
5. Представник Туристичке организације општине Ириг,
6. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Агенс” у Матарушкој Бањи,
7. Представник Туристичке организације Краљево,
8. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Ковиљача” у Лозници,
9. Представник Туристичке организације града Лознице,

10. Представник Специјалне болнице за прогресивне мишићне и неуромишићне болести - Нови Пазар у Новом Пазару,
11. Представник Туристичке организације Нови Пазар,
12. Представник Туристичке организације Сокобања.

Такође, позиву на интервју, из треће групе јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања, одазвали су се представници следећих *институција*:

1. Представник општине Смедеревска Паланка,
2. Представник општине Ивањица,
3. Представник општине Ириг,
4. Представник града Краљево,
5. Представник града Новог Пазара.

Јединице локалне самоуправе које су по степену развијености разврстане у **четврту групу**, односно у групу изразито недовољно развијених јединица локалне самоуправе **чији је степен развијености испод 60% републичког просека**, а у којима се налазе подручја бања су: Љиг, Мионица, Нова Варош, Прибој и Рашка. На територији побројаних јединица локалне самоуправе налази се пет бањских места и то: бања Љиг на територији јединице локалне самоуправе Љиг, бања Врујци на територији јединице локалне самоуправе Мионица, Ваздушна бања Златар на територији јединице локалне самоуправе Нова Варош, Прибојска бања на територији јединице локалне самоуправе Прибој и Јошаничка бања на територији јединице локалне самоуправе Рашка.

Позиву за интервјуисање су се одазвали представници следећих *организација*:

1. Представник Туристичке организације општине Љиг,
2. Представник Туристичке организације општине Нова Варош,
3. Представник одељења Прибојске болнице - центар за рехабилитацију “Прибојска бања” у Прибојској Бањи,
4. Представник Туристичке организације Прибој.

Такође, позиву на интервју, из четврте групе јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања, одазвали су се представници следећих *институција*:

1. Представник општине Љиг,
2. Представник општине Нова Варош,
3. Представник општине Прибој.

Јединице локалне самоуправе које су по степену развијености разврстане у четврту групу, али представљају девастирана подручја чији је **степен развијености испод 50% републичког просека**, а у којима се налазе подручја бања су: Бујановац, Куршумлија и Медвеђа. На територији побројаних јединица локалне самоуправе налазе се три бањска места и то: Бујановачка бања на територији јединице локалне самоуправе Бујановац, Луковска бања на територији јединице локалне самоуправе Куршумлија и Сијаринска бања на територији јединице локалне самоуправе Медвеђа.

Позиву за интервјуисање су се одазвали представници следећих *организација*:

1. Представник предузећа “Планинка” а.д. Куршумлија,
2. Представник Туристичке организације општине Куршумлија,
3. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Гејзер” у Сијаринској бањи,
4. Представник Туристичке организације општине Медвеђа.

Такође, позиву на интервју, из групе девастираних подручја у којима су лоцирана подручја бања, одазвали су се представници следећих *институција*:

1. Представник општине Куршумлија,
2. Представник општине Медвеђа.

Сви представници институција и организација који су се одазвали на интервјуе, одговарали су на питања из прве три тематске целине. Питања из четврте тематске целине, пак, постављена су представницима институција, односно ЈЛС које утичу на стварање повољног пословног амбијента. Такође, интервјусани су и представници организација, а то су туристичке организације које могу дати критички осврт на рад својих ЈЛС. Дакле, на питања из четврте тематске целине нису одговарали представници специјалних болница које се налазе у испитиваним подручјима бања.

4. АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

4.1. Економске специфичности јединице локалне самоуправе у којој је лоцирано подручје бање

Постављена питања:

- 1. Који су, по Вашем мишљењу, кључни неискоришћени економски потенцијали Ваше општине?*
- 2. Како оцењујете искоришћеност лековитог фактора, којим обилује Ваша општина?*
- 3. Да ли сматрате да би реализацијом Програма локалног економског развоја Ваше општине могао да се повећа ниво развијености подручја бања?*

4.1.1. Одговори испитаника из прве групе ЈЛС по степену развијености

Истраживањем је утврђено да РХ центар не постоји на подручју бање Палић, затим да Овчар бања није у функцији, односно да не ради и да је Туристичка организације општине Кањижа ликвидирана 2015. године, те да у општини Кањижа постоји одељење које се бави пословима туристичке организације.

Анализом спроведених интервјуа утврђено је да су се сви испитаници сложили да је туризам један од кључних неискоришћених економских потенцијала узоркованих општина. Заправо, различити видови туризма се истичу као неискоришћени економски потенцијал, а управо из разлога недостатка смештајних капацитета и туристичке инфраструктуре. Додатне инвестиције у испитивана подручја бања би довеле до повећања смештајних капацитета и до развоја свих видова туризма, а посебно бањског, у јединицама локалне самоуправе.

Сви саговорници су се сложили да је потребно развијати и рекреативни туризам кроз инвестиције у изградњу нових велнес капацитета за госте који нису у бање дошли због рехабилитације, већ због коришћења лековитог фактора за рекреацију. Саговорник из општине Младеновац истиче да је потребно извршити улагања у спортски центар који се налази на територији општине Младеновац управо због Селтерс бање и потенцијала за припреме и оправак спортиста и играча. По речима представника општине Кањижа у плану је изградња отвореног базена, али би била корисна и изградња једног “велнес хотела који би обухватао високо потрошачке госте, који не би имао медицински садржај”. У Нишкој Бањи као потенцијал за развој велнес туризма истичу и хотелe који су приватизовани, али нису реновирани. Представник Туристичке организације Суботица је закључио да је потпуније искоришћење “гео-термалних капацитета локалитета Палић, и подручја бање Палић свакако једна од ствари на којима ће се радити у наредним годинама” и који ће довести до повећања туристичког промета на дестинацији. Такође, представник “Атомске бање” Горња Трепча је између осталог истакао да је кључна неискоришћена могућност њихове здравствене установе управо развој рекреативног туризма, односно “потребно нам је да развијемо рекреативне садржаје: прављење спа комплекса, великог олимпијског базена. То је нешто у ком правцу ми планирамо да се развијамо.”

Потенцијал за инвеститоре саговорници виде и у производњи органске хране и преради исте, затим регистрању производа са заштићених географских подручја и уврштавању у туристичку понуду хране из својих крајева. У Сићеву се налази и виногорје које представља економски потенцијал развоја пољопривреде и гастрономије. Представник

општине Младеновац је истакао да би “регистрована сеоска домаћинства сигурно препознала свој интерес да уреде смештајне капацитете у оквиру својих газдинстава и, наравно, производе и продају здраву храну”, док је представник Нишке Бање указао на то да “треба да се развија етно туризам. Имате ту напуштена села. Потребна су мала улагања да се то направи, да се заштите.” Исто тако, представник Туристичке организације Суботица сматра да “потенцијали винарија и аутентичних салаша, у околини Суботице и Палића, нису до краја искоришћени. Такође, наша дестинација има велики број произвођача органске хране.”

Испитаници општина Младеновац и Нишке Бање су истицали и неискоришћене туристичке потенцијале туристичких тура и спајања више туристичких локалитета. Тако представник општине Младеновац наводи да су “предвидели једну туристичку туру од деспота до краља. Прошло би се кроз Орашац где је подигнут Први српски устанак, па онда кроз Тополу, па Оплењак, па Павловац, манастир Тресије. У сарадњи са својим комшијама, Аранђеловчанима и Тополцима, могли бисмо да понудимо више смештајних капацитета”. Истовремено, представник Нишке Бање истиче Сићевачку и Јелашничку клисуру као неискоришћене потенцијале. У Сићевачкој клисури су нађени остаци хомоеректуса стари пола милиона година, док су у Јелашничкој клисури, националном парку, пронађени остаци неандерталца. Такође, истичу да су “Сићевачка клисура и Јелашничка клисура дом *Ramonda Serbica* која само ту расте.”

Поред наведених неискоришћених економских потенцијала општина, четири потенцијала у којима испитаници виде шансу за привлачење директних инвестиција и који се издвајају по својим специфичностима су: сертификација општине Кањижа као еколошке општине, развој денталног туризма у општини Суботица, затим развој верског туризма и организовање туристичких тура у општини Младеновац. Развојем ових потенцијала општине би постале атрактивније туристичке дестинације. Наиме, представник општине Кањижа је навео да је “Кањижа једна од ретких општина која нема ни једну дивљу депонију. Регионална депонија је једно од највећих улагања Европске уније до сада у Србији”. Он је додао и то да је вредност инвестиције износила око двадесет пет милиона еура и да ова регионална депонија покрива више градова: Суботицу, Кањижу, Кнежевац, Сенту. Представник Туристичке организације Суботице је истакао да би “посетиоци који долазе из развијенијих земаља добили много више, за исти новац који би потрошили у својим државама” за медицинске услуге у области денталног туризма. Као посебни неискоришћени вид туризма у Младеновцу истиче се верски туризам због близине манастира Павловац који је задужбина деспота Стефана Лазаревића.

Саговорници су истакли да се сусрећу са привредно-системским препрекама које им отежавају да наведени економски потенцијали буду у потпуности искоришћени. Запажено је да постоји исти проблем код општина Младеновац и Нишка Бања, на чијим територијама се налазе Селтерс и Нишка бања. Наиме, испитаници су истакли да обе општине припадају градовима, Београду и Нишу, односно да представљају градске општине и да због тога имају мању надлежност од јединица локалне самоуправе које не припадају градовима, те да то представља проблем у одлучивању и усмеравању средстава за развој подручја бање. Ипак, представник општине Младеновац је истакао да су “изменом статута града Београда добили одређене надлежности, па уређењем и доношењем планова детаљне регулације моћи ћемо ово да променимо”. Такође, проблем код управљања и одлучивања постоји и у Специјалној болници за рехабилитацију “Бања Кањижа” чији је оснивач влада аутономне покрајине Војводине.

Даље, представници општине Младеновац, као и представници бање Кањижа и одељења у општини Кањижа које се бави пословима туристичке организације као разлог за недовољан број директних инвестиција и недовољну посећеност подручја бања на њиховим територијама наводе и нерекламирање. Сви испитаници из Кањиже посебно истичу као проблем ликвидацију Туристичке организације и непостојање канцеларије и инфопулта на ком би заинтересовани могли да се информишу о туристичкој понуди и потенцијалима ове општине.

Проблем на територији општине Чачак је неискоришћеност Овчар бање као економског потенцијала и немогућност инвестирања у бању због нерешених имовинско-правних односа. Наиме, бања се налази на територији две општине – Лучани и Чачак, али такође један део бање припада и Српској православној цркви. Саговорник из општине Чачак наводи да у већем делу Овчар бање не постоји исправна вода за пиће и да бања готово и да не ради.

Одговор на питање о искоришћености лековитог фактора којим обилују испитиване општине су дали сви испитаници, осим представника Туристичке организације општине Суботица, изјашњавајући се да је искоришћеност недовољна. На територији свих општина је вода лековити фактор, с тим што се на подручју бање “Кањижа”, поред воде јавља и лековито блато. Лековити фактор је јавно добро. Већом искоришћеношћу лековитог фактора - воде, а до које би дошло привлачењем директних инвестиција за изградњу нових смештајних капацитета и реновирања старих, повећали би се и приходи у општинским буџетима кроз плаћање надокнаде за коришћење. Представници свих испитиваних институција и организација општине Чачак су изнели тврдњу да се лековити фактор, односно лековита вода не користи у Овчар Бањи.

Решавање привредно-системских проблема који се тичу децентрализације, односно одлучивања на нивоу јединица локалне самоуправе у којима се налазе бање, позитивно би утицало на развој самих подручја бања и на смањење разлика у нивоу развијености општина којима припадају. Испитаници су свесни да постоје препреке и сви се слажу да је туризам у својим различитим видовима неискоришћени економски потенцијал управо због недовољних улагања у смештајне капацитете и пратећу инфраструктуру. Поред свих проблема, запажено је да се види напредак. Реализоване активности у јединицама локалне самоуправе у којима се налазе подручја испитиваних бања се односе на реновирање делова постојећих капацитета у Институту за рехабилитацију “Селтерс бања” и Институту за лечење и рехабилитацију “Нишка бања”. Интервјуисани представници институција и организација Чачка наводе да је бања “Горња Трепча” у медицинском туризму релативно добро развијена. Општина Нишка Бања је на улазу у Нишку Бању уложила у инфраструктурно опремање туристичко пословне зоне која се простире на тридесет хектара. Ова зона је спремна за нова улагања и на тај начин су створени услови за привлачење директних инвестиција.

Посебно је потребно истаћи да су сви испитаници дали потврдан одговор на питање “Да ли сматрате да би реализацијом Програма локалног економског развоја Ваше општине могао да се повећа ниво развијености подручја бања?”. Програми локалних економских развоја су битни плански документи у којима се предвиђа и развој бања. Анализом спроведеног интервјуа са представником општине Кањижа који је задужен за послове које је некада водила Туристичка организација у овој општини закључено је да општина активно учествује у изради пројектних пријава везаних за простор бање којима се

аплицира за добијање средстава од државе, преко ресорног министарства, за обнову базена и постојећих објеката. Представник Туристичке организације Ниш истиче да је потребан “стручнији приступ стратешком планирању, управљању, контроли и евалуацији импакта програма”. Саговорник из Туристичке организације Суботица наводи да “се пројекти из Стратегије локалног економског развоја у нашем граду увелико реализују, нарочито у области промоције туризма и одрживог развоја”. Неки од највећих пројеката који су у току у Суботици су изградња комплекса базена у бањи Палић, изградња јавне инфраструктуре Палића, повезивање канализационе мреже насеља Палић са градским пречистачем отпадних вода, пројекат ревитализације језера Палић и формирање заштитног појаса око језера. Реализација ових пројеката, по речима саговорника, ће сасвим сигурно допринети развијености бање Палић. С друге стране, интервјуисани представник општине Чачак наводи да се програми локалног економског развоја усвајају због подстицања конкурентности у привреди у њиховој општини и да не могу да утичу на развој самих бањских лечилишта, али да би се реализацијом истих могао повећати ниво развијености подручја бања.

Из ових реализованих активности може се закључити да је, и поред наведених системских проблема, нађен начин да се унапреди пословни амбијент за привлачење директних инвестиција. Представници испитиваних организација и институција схватају значај планских докумената и реализације истих. Сви саговорници су свесни да је за привлачење директних инвестиција потребан повољан пословни амбијент који јединице локалне самоуправе креирају. Закључак је да је напредак видљив, али да ће се решавањем наведених привредно-системских проблема још више унапредити пословни амбијент за привлачење директних инвестиција у подручја бања.

4.1.2. Одговори испитаника из друге групе ЈЛС по степену развијености

Утврђено је, а на основу спроведених интервјуа, да у Бечеју не постоји РХ центар као самостална организација, већ једно одељење Дома здравља се бави дневном рехабилитацијом, односно не постоје смештајни капацитети за лежеће пацијенте.

Анализом интервјуа закључено је да је неискоришћени економски потенцијал интервјуисаних јединица локалне самоуправе туризам, а посебно бањски туризам. Представник Туристичке организације града Зрењанина посебно истиче да су економски неискоришћени потенцијали овог града, поред наведеног бањског туризма и сеоски туризам, бајк туризам, речни туризам, туристичке туре, манифестациони туризам, ловни туризам, гастрономија и релакс туризам. Сви испитаници су се сложили да за развој свих видова туризма на територији њихових јединица локалне самоуправе недостају смештајни капацитети. У Зрењанину постоје само хотели Војводина и Каштел Ечка, поред смештајних капацитета специјалне болнице. Према речима представника Туристичке организације града Зрењанина, ти капацитети су недовољни за развој рекреативног туризма. Сви представници општине Аранђеловац истичу да Специјална болница за рехабилитацију “Буковичка бања” у Аранђеловцу нема довољно смештајних капацитета за пријем свих заинтересованих пацијената и, како тврди представник Туристичке организације Аранђеловац, проблем је у непрепознатљивости ове општине за нове инвеститоре. Саговорници из Врњачке Бање истичу да је Врњачка Бања локомотива бањског туризма и да се ова бања, као и остале могу развијати само ако се врши капитализација природних ресурса. “Мора да се крене од природних потенцијала сваког места који се стављају у функцију инвестиција и прави се позитивни економски ефекат на целу локалну самоуправу... туризам покреће све, покреће и пољопривреду и

саобраћај и инфарструктуру и здравство, све привредне гране”, објашњава представник општине Врњачка Бања.

Уочено је да су сви представници испитиваних организација и институција свесни потенцијала и праваца за даљи развој и да сви заједно, свако из своје надлежности, раде ка остваривању циља, а то је развој туризма у својим јединицама локалне самоуправе кроз стварање услова за реконструкцију постојећих и изградњу нових смештајних капацитета. Према речима представника Специјалне болнице за рехабилитацију “Буковичка бања”, ова болница је комплетно реновирана, адаптирано је и поткровље зграде, како би се повећали смештајни капацитети и очекује се да се заврши и адаптација подрумског дела, где ће се направити сала за састанке и терапијски блок за будуће комерцијалне пацијенте. Истиче да су у претходном периоду, кроз поступак стечаја који се води над стечајним дужником “Букуљска нова слатина” у стечају, Аранђеловац, продата два хотела - Шумадија и Старо здање, те да ће нови инвеститор реновирањем ових објеката повећати смештајне капацитете општине Аранђеловац. Такође, Специјална болница за рехабилитацију “Буковичка бања” има у плану да у објекту “Старе котларнице”, а за шта је добијена сагласност Републичке дирекције за имовину и општине, направи између 50 и 100 нових постеља за смештај искуључиво комерцијалних пацијената, који желе да користе њихову минералну воду, климу и природни лековити фактор. Представник Специјалне болнице за лечење и рехабилитацију “Меркур” Врњачка Бања у својим одговорима наводи да је ова специјална болница прва државна установа која улаже девет милиона евра из сопствених средстава за градњу хотела од пет звездица, како би омогућила смештај за захтевне госте који желе максималан садржај за одмор и рекреацију.

Представник општине Бечеј истиче да је 2011. године усвојен План детаљне регулације и да је један инвеститор већ купио парцелу са планом да гради хотеле у бањском комплексу. Представник града Зрењанина је објаснио да је План детаљне регулације усвојен на скупштини 2019. године и за бањско-рекреативни центар Русанда у Меленцима. Измени претходно усвојеног плана се приступило како би се понудила могућност реконструкције постојећих објеката и изградње нових објеката, како смештајних, тако и оних који су пратећи за искоришћење тог потенцијала бање. “Детаљним планом регулације предвиђено је измештање самог центра бање, нашег трга на постојећи паркинг, предвиђена је изградња пет до шест хотела и остављење простора за спортске хале и друге потребне пратеће туристичке садржаје”, истакао је представник Специјалне болнице “Русанда” Меленци. Повећањем понуде саме бање отвара се могућност и за даљи развој. По речима представника града Зрењанина, тренутно је у току реконструкција терена и стадиона који се налазе у бањи, захваљујући средствима Владе Републике Србије. Вредност инвестиције је двадесет седам милиона динара. Усвајањем ових планова детаљне регулације у Бечеју и Зрењанину створене су системске основе за привлачење директних инвестиција.

Према речима представника општине Аранђеловац, Општина израђује измену плана детаљне регулације парка Буковичке бање, како би се омогућило реновирање поменутих хотела Шумадија и Старо здање. Тренутно није могућа нова изградња у парку, али општина Аранђеловац на томе ради са Заводом за заштиту природе Србије и Заводом за заштиту споменика културе из Крагујевца, како би се стекли услови за проширење капацитета специјалне болнице, чија зграда је под заштитом Завода за споменике културе. Планом ће бити предвиђена и градња објеката са нижим категоризацијама, са три или четири звездице, за смештај мање платежних гостију.

Представници општине Аранђеловац и Специјалне болнице “Русанда” Меленци скрећу пажњу и на недовољан маркетинг који би потпомогао промоцији самих места и бања, а на основу ког би ова подручја била препозната и од стране потенцијалних инвеститора. У бањи Русанда се налази лековито блато које је јединствено по свом саставу. Већим улагањем у маркетинг би се развио туристички потенцијал ових подручја.

Запажено је да су сви сагласни да су планови развоја јако битни документи, али да је битно праћење спровођења истих. Потребан је оспособљен кадар који ће све то водити, па представник Специјалне болнице за лечење и рехабилитацију “Меркур” Врњачка Бања истиче да је потребно улагати и у едукацију и школовање кадрова. Представник општине Аранђеловац је истакао: “Врло је битно да имамо комплетну документацију, почевши од стратегије, па онда акционих планова, па урбанистичких планова. Потребно је да сва та документа буду усклађена и да се зна листа приоритета.” Такође, по речима представника Туристичке организације Врњачке Бање “планови морају да буду у складу са временом и развојем нових информационих технологија. Данас се директна продаја одвија преко друштвених мрежа, које планови развоја нису раније предвиђали. Зато је потребно да се планови прилагођавају новим околностима.”

На постављено питање о оцени искоришћености лековитог фактора којим обилују подручја бања, сви испитаници су се сложили да лековити фактор није у потпуности искоришћен. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Буковичка бања” наводи да “ако се изграде нови смештајни капацитети биће још већа искоришћеност лековитог фактора”. Представник Туристичке организације Аранђеловац истиче да је вода добро искоришћена када се сагледа продаја флаширане, минералне воде, али није довољно искоришћена у терапеутске сврхе. Затим, представник Специјалне болнице “Русанда” Меленци наводи да се у кругу њихове установе налази геотермална бушотина са температуром воде од 32-35 °С, али да је не користе за пуњење базена и када за терапеутске сврхе. Представник општине Бечеј указује да се геотермална вода може користити за загревање објеката на територији општине и да је вода из геотермалних бушотина недовољно искоришћена, те да се данас она користи само за загревање спортског центра. Термална и минерална вода која представља необновљиви лековити фактор се, по речима представника општине Врњачке Бање, злоупотребљава у хотелским објектима, зато што се уместо за лечење користи за прање суђа, економата и као техничка вода. Такође, истиче да новац који се наплаћује по основу накнада за коришћење мора бити наменски искоришћен за одржавање изворишта и уређење паркова и да би се на тај начин постигао вишеструки економски ефекат за јединице локалне самоуправе.

4.1.3. Одговори испитаника из треће групе ЈЛС по степену развијености

Утврђено је, а на основу спроведених интервјуа, да је у Смедеревској Паланци ликвидирана Туристичка организација. Такође, на територији ове општине терапије које би пружао РХ центар спроводи одељење Опште болнице “Стефан Високи” у Смедеревској Паланци, које нема смештајне капацитете за вишедневну терапију.

Неискоришћени економски потенцијал, по мишљењу свих саговорника, је бањски туризам, те представници Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица, Специјалне болнице за рехабилитацију “Термал”, Специјалне болнице за рехабилитацију “Агенс”, Специјалне болнице “Нови Пазар” су се сложили да ове организације немају смештајне капацитете за комерцијалне госте, већ су окренути пружању медицинских услуга и

здравственом туризму. Ваздушна бања Ивањица, по речима представника Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица, није била интересантна за инвеститоре, па је развијан само медицински део. Ванстандардне услуге, као што су прегледи, масажа и акупунктура, су у Специјалној болници за рехабилитацију “Термал” укинуте, па ова организација нема смештајне капацитете за туристе који би дошли због рекреације и одмора. Матарушка бања, у којој се налази Специјална болница за рехабилитацију “Агенс” и поред доброг географског положаја нема развијен туристички део понуде, који би, по речима представника Специјалне болнице за рехабилитацију “Агенс”, могао да се искористи на прави начин за привлачење инвеститора.

Близина јединица локалне самоуправе Ириг и Нови Пазар манастирима и верским споменицима представља неискоришћени економски потенцијал у верском туризму. Заправо, представник града Новог Пазара истиче да је град Нови Пазар “град са три верска споменика под заштитом UNESCO”, док представник Туристичке организације Нови Пазар наводи да “Пазар и ова сама регија обилује културно историјским наслеђем, посебно из Немањинског периода и заоставштина из Османског периода, затим Римског и Илирског период итд.”.

Пољопривреда представља још један неискоришћени економски потенцијал јединица локалне самоуправе Ивањице, Лознице, Ирига и Сокобање. Саговорници из организација и институција из побројаних јединица локалне самоуправе су се сложили да је пољопривреда повезана са туризмом преко ког је могућ пласман пољопривредних производа. Представник Туристичке организације Ивањица, између осталог, истиче да је “Ивањица ваздушна бања и да је у близини Голија која је специјални резерват биосфере, под заштитом Унеска” и да “сви производи могу да добију заштитни знак, јер потичу из резервата биосфере”, те да се продајом у туристичким објектима може постићи цена која је и по десет пута већа него тренутна цена на пијацама. Инвестиције у пољопривредну производњу у Иригу и Сокобањи се усмеравају на производњу органски узгајане хране. Представник општине Ириг је напоменуо да општина Ириг стреми ка томе да постане еколошка општина, односно да планирају да, што се индустрије тиче, дозволе градњу фабрика за прераду воћа и рециклажу, те да су схватили да је раније обезбеђен простор за развој индустријске зоне непотребан због опредељења за нови правац развоја - “бање, воћарство, виноградарство и екологија”. “Сокобањска општина је већ у два наврата сертифицирована као еколошко подручје од стране Швајцарске агенције ИМО” истиче представник Туристичке организације Сокобања. Он, између осталог, наводи да шумски плодови и лековито биље који се уберу са овог подручја имају печат органског порекла зато што у близини Сокобање нема озбиљних загађивача, те да овај вид производње представља неискоришћени економски потенцијал који би новим инвестицијама уместо досадашње “компаративне предности, могао да постане конкурентска предност”.

Развој туризма на планинама, кроз изградњу нових смештајних капацитета, које се налазе у близини Сокобање, као што су Озрен и Ртањ, и у близини Лознице – Гучево и Цер, представљају још један неискоришћени економски потенцијал који истичу представници Туристичке организације Сокобања и Туристичке организације Лозница. Планине Гучево и Цер пружају услове за развој авантуристичког туризма кроз инвестирање у изградњу авантура паркова и планинских центара.

Специфичности, по којима се издвајају градови Лозница и Нови Пазар су и развој манифестационог туризма, изградња смештајних капацитета у Тршићу и на обали реке Дрине – Дринска ривијера на територији јединице локалне самоуправе Лозница и развој

шопинг туризма и гастрономије у Новом Пазару. Такође, представник Туристичке организације града Лознице је посебно истакао да је долазак многобројних инвеститора у индустријске делове града довео до повећања броја страних туриста у овом граду, те да је то довело до потребе за изградњом нових смештајних капацитета.

Одговор највећег дела саговорника на питање “Како оцењујете искоришћеност лековитог фактора, којим обилује Ваша општина?” је био да је искоришћеност лековитог фактора недовољна, чак представници институција и организација из Смедеревске Паланке истичу да се лековита вода на територији њихове једнице локалне самоуправе не користи. Наиме, представници институција и организација из Ивањице упућују на недовољну искоришћеност лековитог фактора – ваздуха, због мањег броја туриста који би исти више користили уколико би се изградили нови смештајни капацитети. Саговорник из Туристичке организације Краљево је истакао да Специјална болница за рехабилитацију “Агенс” успешно послује и да у свом саставу има термални базен, али да искоришћеност лековитог фактора није потпуна, зато што је потребно изградити нове објекте који би користили воду. У Новопазарској бањи 10 хотела користи воду као лековити фактор, по речима представника Специјалне болнице “Нови Пазар”, али представник града Новог Пазара истиче да према студији о термалним водама, коју су радили, две трећине града лежи на термалном језеру, те да има великих потенцијала. Сјајан капацитет, по речима саговорника из Туристичке организације Сокобања, има и природан лековити фактор који се налази на територији Сокобање, али “се један део одлива и иде централним градским потоком. Он се може користити макар за догревање просторија, док се не стави у функцију неке можда *brownfield* или *greenfield* инвестиције, кроз своју примарну функцију неког бањског лечилишта или евентуално новог велнес или спа центра.” Такође, улагањем у систем грејања у купатило на Бањици продужила би се сезона са досадашња четири месеца у летњој сезони на коришћење током целе године. Са друге стране, представници институција и организација из Ирига су се сложили да је лековити фактор искоришћен изградњом хотела Фрушке терме и хотела Врдничке куле. Специјална болница за рехабилитацију “Термал” има своје отворене и затворене базене, али и приватни хотели имају базене кроз које протиче термална вода. Повећањем смештајних капацитета је повећана искоришћеност воде као лековитог фактора, тако да се сада, по речима представника општине Ириг, “може поради на системима уштеде те бањске воде, зато што имамо неке објекте који ту воду користе за базене кроз које вода протиче као река и јако велика количина воде се троши”. Економичнијим коришћењем воде и планском градњом и правилнијим распоредом нових објеката, као и окончањем радова на новој бушотини, омогућила би се дужа експлоатација лековитог фактора. Такође, представници Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Ковиљача” и Туристичке организације града Лознице сматрају да је лековити фактор добро искоришћен управо због повећања смештајних капацитета који омогућавају боравак туристима којима је доступан лековити фактор у специјалној болници из које се прати и квалитет воде и раде геотермална истраживања.

Анализом спроведених интервјуа утврђено је да на постављено питање “Да ли сматрате да би реализацијом Програма локалног економског развоја Ваше општине могао да се повећа ниво развијености подручја бања?” сви испитаници су дали потврдан одговор и показали да су свесни значења израде планских докумената и реализације истих. Представник општине Ириг истиче да програм локалног економског развоја “мора да се уради квалитетно и стручно укључујући све релевантне факторе, односно што већи број људи”, те да се често у пракси дешава да се програми напишу за врло кратак временски период. Такође, представник Туристичке организације Сокобања истиче да “су та

стратешка документа изузетно важна, али да су код нас неког осредњег квалитета” и да их “не прате адекватни акциони планови који су огледани у реалним пројектима.” Међутим, он даље наводи да је ситуација у Сокобањи мало боља у односу на остатак Републике Србије и да ће они донети “програм развоја туризма који је усклађен и са стратегијом локалног економског развоја и са генералним планом и мастер планом који је истекао пре 5 година, али се сада ажурира”. Представник Туристичке организације Краљево истиче да Стратегија развоја града Краљева “предвиђа ревитализацију Матарушке и Богutowачке бање кроз претварање ових бања у модерне спа центре као и израду плана развоја и инфраструктурно опремање малих бањских центара на бањским извориштима Витановац и Сирча”. Све ово ће допринети повећању смештајних капацитета у овим бањама. Посебна ставка у Стратегији града Новог Пазара, по речима представника Туристичке организације Нови Пазар, се односи на развој бањског туризма. Саговорник из Туристичке организације града Лознице између осталог наводи и да је “нови план да се прошире садржаји бања како би људи долазили и на рекреацију користећи и неке друге садржаје, а не само лековита својства. Управо ће и бања Ковиљача, односно специјална болница која има сјајан велнес центар, добити на проширењу својих капацитета.”

Запажено је да се у испитиваним јединицама локалне самоуправе, приликом реализације планова наилази и на одређене проблеме. Наиме, представници Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица, општине Ивањица и Специјалне болнице за рехабилитацију “Термал” су нагласили да у овим јединицама локалне самоуправе недостаје едуковани кадар. Јединица локалне самоуправе Ивањица је слабо насељена и суочена је са проблемом сталног одлива кадрова, али по речима представника општине Ивањица “услов останка људи је развој туризма, који ће људе задржати у тим подручјима. Развојем туризма добили би квалитетан пут, добили би госте, посао и могућност да пласирају своје производе. Млади би остали и добили би могућност да се запосле.” С друге стране, представник Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица истиче да су плате ниске и да је то један од разлога за одлазак људи из ових крајева, док представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Термал” наглашава да је проблем, не само недостатак кадра, већ да постојећи није адекватно едукован и да је потребно радити на побољшању маркетинга, како би сваки заинтересовани туриста добио потребне информације о туристичким производима места. Недостатак инфраструктуре, као проблем истичу представници Туристичких организација Ириг и Нови Пазар. С једне стране, Нови Пазар као туристичка дестинација, па самим тим и Новопазарска бања, није близу аутопута и железнице, док са друге стране, доласком инвеститора у Ириг и изградњом нових смештајних капацитета јединица локалне самоуправе не стиже да инфраструктурним улагањима испрати нове инвестиције.

Поред наведених проблема, представник Туристичке организације Ириг је скренуо пажњу на надлежности у управљању бањом, као системски недостатак. Бањом у Иригу управља покрајина, а не људи из јединице локалне самоуправе који су много упућенији у рад и организацију саме бање.

Јединице локалне самоуправе које су по степену развијености сврстане у трећу групу располажу са мањим буџетима, у односу на јединице локалне самоуправе које су сврстане у прву или другу групу. Представници општине и Туристичке организације Ивањица су указали на овај проблем. Наиме, инфраструктурне пројекте, као што су изградња путне инфраструктуре, водоводне и канализационе мреже, као и прераду отпадних вода мора држава да подржи. Све ово је предуслов за изградњу нових

смештајних капацитета. Један туриста дневно произведе 5 килограма отпада. Уколико би се изградили нови смештајни капацитети и уколико се на време не уложи у мере које штите природу, доласком туриста у већем броју, могло би да дође до загађења изворишта вода. По речима представника општине Ивањица, на јединицама локалне самоуправе је да покажу иницијативу и да спроводе неке мање пројекте (изградња видиковаца, планинских стаза), али да за инвестиције које се односе на путну инфраструктуру, водовод и канализацију, држава мора издвојити средства. Обезбеђивањем средстава за ова примарна улагања, створиће се услови за долазак инвеститора и изградњу нових смештајних капацитета.

Анализом спроведених интервјуа утврђено је да су, и поред многобројних проблема, одређена улагања извршена у повећање смештајних капацитета и развој туристичке и путне инфраструктуре. По речима представника Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица, након хаварије која се десила у самој специјалној болници, преко Канцеларије за управљање јавним улагањима, Специјална болница за рехабилитацију Ивањица је урадила план адаптације објекта. Адаптацијом специјалне болнице би се побољшали смештајни капацитети и зграда која је, без реновирања до данас, пуштена у рад 1978. године, би се “прилагодила пословању XXI века и новим стандардима”. Представник града Краљева истиче да је град Краљево својим средствима успео да на планини Гоч изгради велики павиљон са 130 кревета, а реконструкцију спортских терена и изградњу жичаре на Гочу су спровели уз помоћ Кабинета министра без портфеља задуженог за демографију и популациону политику. Такође, напоменуто је да је у сарадњи са Путевима Србије у фази реализације инвестиција у путну инфраструктуру према планини Гоч у вредности од 144 милиона динара. Територија јединице локалне самоуправе Лозница се истиче по великим улагањима у туризму. Наиме, саговорник из Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Ковиљача” је закључио да је њихова лоша страна инфраструктура, али да су последњих неколико година побољшали тај сегмент, те да су изградили спа центар и адаптирали своје објекте у објекте са 4-5 звездица и на тај начин су побољшали своје смештајне капацитете и повећали понуду туристичких услуга. Представник Туристичке организације града Лознице, између осталог наводи да су на подручју бање, у последњих пар година, изграђени читави комплекси зграда са апартманима за издавање, те да ће смештајни капацитети бити повећати након реновирања хотела Подриње и Гучево који се налазе у самој бањи и који су продати у стечајном поступку, “тако да са отварањем још два објекта у врло кратком времену, ми ћемо заиста увећати своје капацитете”. Даље, инвеститор компанија Милт је у самом центру бање Ковиљача купила једну велику парцелу “са намером да се ту прави један нови хотел са девет спратова и са пет звездица управо за богату клијентелу”. Реновирано је велелепно здање Кур салон у бањи Ковиљачи. Туристичка организација града Лознице улаже велике напоре и у маркетинг и свеобухватну промоцију туристичке понуде, “присутни су свуда, и на телевизији, радију и на интернет радију. Имамо сајт на 6 језика.” Представници институција и организација из Новог Пазара су се сложили да су смештајни капацитети Специјалне болнице “Нови Пазар” стално попуњени, али су у последње три године изграђена нова три хотела у близини. На овај начин је повећана понуда смештаја за туристе и кориснике услуга Новопазарске бање. Представник Туристичке организације Нови Пазар посебно истиче да “је то кренуло са наградом коју смо ми као град добили – Еден награда – постали смо идеална дестинација Европе у Србији (Изузетне дестинације Европе – EDEN). Некако је та година била кључна да превасходно приватни сектор препозна туризам као један од развојних потенцијала.” Представник Туристичке организације Сокобања наводи да на подручју њихове бање има нових инвестиција. Наиме, отворен је хотел Сунце који “има сјајан велнес и спа део,

са 18 велнес јединица, са 3 базена – једним отвореним” и да су ови базени на систему термоминералне воде на Бањици.

4.1.4. Одговори испитаника из четврте групе ЈЛС по степену развијености

Утврђено је, а на основу спроведених интервјуа, да у Љигу и Новој Вароши не раде РХ центри који су некада били у функцији, док Центар за рехабилитацију у Прибојској бањи припада Прибојској болници и послује као одељење исте.

Водећи економски потенцијал свих испитиваних јединица локалне самоуправе је туризам, а посебно подручја бања које се налазе на њиховим територијама. Наиме, по речима представника Туристичке организације општине Љиг, у бањи Љиг се налази цео комплекс који је спреман за инвестирање, зато што је стари хотел који је некада пословао са РХ центром тренутно девастиран и не ради. Планина Златар, по наводима представника Туристичке организације општине Нова Варош, која је проглашена ваздушном бањом има покривеност четинарима око 70%, има велики туристички потенцијал, а посебно за боравак спортиста у периоду припрема за такмичења и ђака за време рекреативних настава и екскурзија. Прибојска бања је, по речима представника Центра за рехабилитацију “Прибојска бања” центар рехабилитације западне Србије. Потенцијал ове бање би био много више искоришћен када би се инвестирало у садржаје и смештајне капацитете који би комерцијално били искоришћени. Наиме, повезивањем постојећег базена и објекта у ком је смештен Центар за рехабилитацију “Прибојска бања” омогућила би се већа посећеност током целе године. Ова бања се издваја по различитим методама лечења у којима лежи потенцијал, али да би се он у потпуности искористио потребно је извршити улагања у инфраструктуру и изградњу нових смештајних капацитета. Спајањем Прибојске бање, Златара и Златибора новим путевима могла би се тржишту презентовати јединствена туристичка понуда.

Поред подручја бања, у испитиваним ЈЛС, по тврдњама представника организација и институција, туризам се може развијати и на околним планинама, рекама и језерима. Тако, недалеко од бање Љиг се налази туристичко излетиште Рајац које, по речима представника општине Љиг “нема никакве смештајне капацитете и остале садржаје за туристе”. Представник туристичке организације општине Нова Варош наводи да је општина Нова Варош једина општина у Србији која има три језера – Радоињско, Златарско и Увачко. Неискоришћени економски потенцијал јединице локалне самоуправе Прибој су, по речима представника општине Прибој, и река Лим, језеро Потпећ и многобројни верски споменици у околини подобни за развој верског туризма.

Представник Туристичке организације општине Љиг наводи да је неискоришћени економски потенцијал ове општине и индустријска зона која је у фази формирања и припреме за нове инвеститоре. Специфичност општине Нова Варош се, по речима представника општине Нова Варош, огледа у неискоришћеним економским потенцијалима у производњи органске хране и развој малог породичних бизниса и предузетништва који “у будућности може донети опстанак младих у овој средини и даљи развој мале привреде”.

Искоришћавање наведених економских потенцијала, а посебно везаних за бањске комплексе, је по речима представника општина Љиг и Прибој, онемогућено због малог буџета са којим располаже општина Љиг и немогућности утицања општине на решавање стечајног поступка који се води над стечајним дужником Суворор у чијој имовини су и

објекти који се налазе у бањи Љиг, као и немогућности уговарања ноћења и утицања на изградњу смештајних капацитета у Прибојској бањи од стране општине Прибој.

Анализом спроведених интервјуа је утврђено да су, и поред наведених проблема, са циљем унапређења туризма у подручјима бања, поједини пројекти реализовани. Путна инфраструктура је, захваљујући изградњи аутопута који пролази поред Љига, омогућила остваривање предуслова за долазак инвеститора. Представник Туристичке организације општине Нова Варош је навео да је затварањем РХ центра на Златару и хотела Панорама туризам до 2012. године на планини Златар престао да постоји. Општина је 2012. године закупила хотел Панораму на 10 година и тај корак је представљао преокрет у бањском туризму у овом подручју. Наиме, препознавањем туризма од стране општине као привредне гране, почели су да се граде и нови смештајни капацитети – хотел Златарски златник, хотел Златарски бисер и многобројни новоизграђени апартмани. Поред општине Нова Варош, ресорно министарство је извршило улагања у туристичку инфраструктуру на Златару. Заједничким деловањем општине и државе број остварених ноћења, који је пре 2012. године износио 2.000, је 2019. године повећан на преко 120.000. Представник Центра за рехабилитацију “Прибојска бања” посебно истиче рад на промовисању Прибојске бање кроз науку. Такође, представник Туристичке организације Прибој наводи да су инвеститори у Прибојску бању почели да улажу пре четири године. Реновирали су базени у бањи и у току је реализација приватне инвестиције везане за реновирање хотела у Прибојској бањи у вредности од око два и по милиона евра. Мештани бање су адаптирали своја домаћинства у апартмане чији гости користе услуге Центра за рехабилитацију “Прибојска бања”. Затим, он наводи да Туристичка организација Прибој излази у сусрет свим домаћинствима која се баве туризмом и да се преко Туристичке организације “склапају уговори, врши наплата боравишне таксе, плаћају порези” и након тога се остатак новца уплаћује на рачуне домаћинства, те да се на тај начин без накнада за ове административне послове помаже домаћинствима које имају смештајне капацитете.

Сви испитаници су се сложили да је искоришћеност лековитог фактора којим обилују територије њихових општина мала. Наиме, представник Туристичке организације општине Љиг наводи да се вода данас не користи, односно да је у претходном периоду, док је радио хотел у бањи, у употреби била стара бушотина и да су пре десетак до петнаест година започели истраживања на новој бушотини. Надају се да ће доласком нових инвеститора и улагањима у реновирање старих и изградњом нових смештајних капацитета отпочети и експлоатација нове бушотине. Престанком рада РХ центра на Златару, по речима представника општине Нова Варош, када је број ноћења са 120.000 у 2005. години пао на 6.000 у 2012. години, туризам на Златару је претрпео транзицију од здравственог ка рекреативном, тако да “посматрајући претходних 10 година, здравствени тј. лековити фактори нису били искоришћени ни у приближном степену као што је то било претходних 35 година”. Улагањем у приватни смештај и РХ центар повећала би се искоришћеност лековитог фактора. Поред напора општине Прибој, по речима њиховог представника, да улагањем у инфраструктуру Прибојска бања приближи туристима, искоришћеност лековитог фактора је на ниском нивоу због недостатка инвестиција које би, поред улагања у смештајне капацитете, биле потребне и за изградњу ресторана и осталих туристичких садржаја у бањи.

Реализацијом програма локалног економског развоја би се повећао ниво развијености подручја бања која су лоцирана у испитиваним јединицама локалне самоуправе. Наиме, по наводима представника Туристичке организације општине Љиг, бања се налази у свим

планским документима којима је предвиђен и простор за ширење бање, али тек доласком инвеститора ти планови могу бити и остварени. Планским документима општине Нова Варош, по речима саговорника из општине Нова Варош, предвиђено је да је развој туризам један од стратешких циљева, заправо “планови капиталних инвестиција од 2014. године до данас, постављали су основе развоја туристичке инфраструктуре кроз пројектно финансирање и програмски буџет”.

4.1.5. Одговори испитаника из ЈЛС у девастираним подручјима

Утврђено је, а на основу спроведених интервјуа, да је предузеће “Планинка” а.д. из Куршумлије власник смештајних капацитета у Луковској бањи и климатским местима Куршумлијска бања и Пролом бања.

Кључни неискоришћени економски потенцијал испитиваних јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања је туризам захваљујући нетакнутој природи. Луковска бања се развија од 1999. године, по речима свих саговорника са територије општине Куршумлија. Наиме, бањски туризам у Луковској бањи је потенцијал кога су свесни и како би био што боље искоришћен, у току је изградња хотела “Бела јела” који ће имати четири звездице. Изградњом нових смештајних капацитета и повећањем броја ноћења, постићи ће се већа искоришћеност економских потенцијала. Представник општине Куршумлија истиче да је туризам примаран циљ чији се развој очекује у наредном периоду. Такође, он даље скреће пажњу на постојање туристичких атракција и у центру града, као што је ресторан “Европа” у ком је Нушић писао Сумњиво лице и кућа Косте Пећанца. Посетиоци би, поред бање која се налази на ободу града, имали шта да обиђу и у самом граду. На тај начин би се туристичка понуда употпунила. Представник туристичке организације општине Медвеђа наводи да је Специјална болница за рехабилитацију “Гејзер” настала деведесетих година користећи смештајне капацитете хотела који није могао да опстане бављењем искључиво комерцијалним услугама у туризму. Сијаринска бања има много неискоришћених потенцијала који би били више искоришћени изградњом бар још два хотела, али да је за то потребан долазак инвеститора. Такође, како саговорник из Туристичке организације општине Медвеђа наводи, “за градњу хотела морала би да дође инвестиција у смислу уређења бање и побољшања супраструктуре на самој дестинацији”. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Гејзер” истиче да у Сијаринској бањи постоји и ватерполо базен, али да је потребно инвестирати у покривање и грејање истог у зимским месецима како би се туристичка сезона продужила на целу годину. Специфичност ове бање је и постојање гејзира који представља извор термо-минералне воде температуре 71 степен у чијој околини се налазе базени, који такође представљају економски потенцијал.

Саговорници наводе да поред бања, као неискоришћених економских поренцијала, обе јединице локалне самоуправе имају нетакнуту природу погодну за развој пољопривреде и органске производње и пласман тих производа кроз туризам. Тако представник Туристичке организације општине Куршумлија истиче да је” општина Куршумлија место нетакнуте природе са богатим шумама и чистим ваздухом, погодна за производњу најбољег органског, јагодичастог воћа и лековитог биља.” Са друге стране представник општине Медвеђа, између осталог, наводи да општина Медвеђа обилује многим природним богатствима која се могу искористити за развој пољопривреде и сточарства, дрвне индустрије и рудника.

Представник Туристичке организације општине Куршумлија наводи да је неискоришћени економски потенцијал парк природе Радан који представља заштићено подручје. “Недовољна искоришћеност овог локалитета подразумева неискоришћеност здравог и лековитог биља, могућности за развој рекреативног и спортског туризма као и ловног туризма, кулурно- историјског туризма.” По речима овог саговорника, инвестиције и капитал су потребни за покретање и развој сеоског туризма, који је још увек на јако ниском нивоу. У околини Сијаринске бање налази се Царичин град, који због свог историјског значаја и археолошких налазишта, представља туристички потенцијал, како наводи представник општине Медвеђа.

Представник предузећа “Планинка” а.д. Куршумлија наводи да је туризам препознат као економски потенцијал јединице локалне самоуправе на чијој територији се налази Луковска бања, те да је након 1999. године, након затварања фабрике тепиха у којој је радио велики број људи, прво изграђен хотел “Копаник”, а касније и хотел “Јелек” и извршено је улагање у изградњу смештајних капацитета у приватном смештају. Ова преорјентација на туризам довела је до смањења иселјавања становништва из овог краја. Људи су почели да се баве продајом сувенира, шумских плодова и зимница. Представник општине Медвеђа између осталог наводи да је јединица локалне самоуправе почела да улаже у Сијаринску бању, те да су купили дванаест киоска за отварање сувенирница.

Сви саговорници су одговорили да постоји простор за бољу искоришћеност лековитог фактора. Наиме, по речима представника предузећа “Планинка” а.д. Куршумлија “у Луковској бањи имамо чак 37, до сада, испитаних извора са температуром до 68 степени”. Откривен је још један извор са температуром воде од 68 степени који ће бити искоришћен градњом новог хотела. Изградњом смештајних капацитета лековити фактори ће бити боље искоришћени. Представник Туристичке организације општине Куршумлија наводи да ће се лековити фактор више и боље искористити ако се прошири туристичка понуда и ако се уведу нови туристички производи у туристичкој понуди општине. Потенцијали лековитог фактора у Сијаринској бањи, по речима саговорника из Туристичке организације општине Медвеђа, су огромни. Деведесетих година су вршена истраживања и направљена је бушотина из које је добијен млаз воде са 85 степени. Топлотна енергија ове воде се тренутно користи само за загревање специјалне болнице, али уз инвестиције, се може користити за загревање и других објеката на територији јединице локалне самоуправе.

Треће постављено питање саговорницима је било “Да ли сматрате да би реализацијом Програма локалног економског развоја Ваше општине могао да се повећа ниво развијености подручја бања?”. Представници свих испитиваних организација и институција су дали потврдан одговор. “Локалним економским планом и конкретним мерама истог требало би дефинисати директно али и индиректно учешће свих друштвених групација нашег друштва у смислу унапређења и развоја подручја у коме се бање налазе.” истиче представник Туристичке организације општине Куршумлија. Планирана је изградња велнес и спа центра у Сијаринској бањи и окончање рестаурације римског купатила које припада специјалној болници, по речима представника Специјалне болнице за рехабилитацију “Гејзер”. Вредност инвестиције изградње велнес и спа центра, како наводи представник општине Медвеђа, износи десет милиона и биће реализована преко Министарства трговине, туризма и телекомуникација. Он, такође, истиче да је планирано да се испред улаза у Сијаринску бању на парцели од 3 ха изгради фабрика за флаширање киселе воде. Овом инвестицијом би искоришћеност воде била већа.

4.1.6. Дискусија

Прва група питања је испитаницима постављања са циљем тестирања посебне хипотезе: Х1 – Привредно системска решења политике привлачења директних инвестиција позитивно утичу на смањивање разлика у нивоу развијености подручја бања.

Спроведено истраживање је показало да је највећи неискоришћени економски потенцијал свих испитиваних јединца локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања туризам. Бањски туризам је издвојен као посебан вид туризма који је у фокусу свих испитаника. Сви испитаници су свесни да улагањем у изградњу нових и ревитализацију постојећих смештајних капацитета, као и улагањем у изградњу осталих објеката (базена, пешачких стаза, парковских површина) туристичке инфраструктуре могу повећати понуду и привући туристе. Саговорници су истицали да је и путна инфраструктура јако битна за развој једне туристичке дестинације. Такође, боља искоришћеност лековитог фактора (воде, блата и ваздуха) се може остварити директним инвестицијама. Посебно се истакло да је производња органске хране директно везана за искоришћавање лековитих фактора и нетакнуте природе. Поједини саговорници су навели да формирање туристичких тура кроз повезивање више дестинација, а које може бити реализовано кроз бољу промоцију и улагања у путну инфраструктуру, може повећати ниво развијености подручја бања.

Побројани неискоришћени потенцијали, економски и природни (лековити фактор), се могу више искористити уколико би се превазишле одређене препреке привредно системског карактера. Проблеми привредно системског типа, са којим се сусрећу јединице локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања, се могу сврстати у три групе:

1. *Ниво одлучивања*: анализом спроведених интервјуа је закључено да се поједине јединице локалне самоуправе суочавају са немогућношћу доношења одлука у вези инвестиција у подручја бања које су лоциране на њиховој територији. Неке од општина, као што су Младеновац и Нишка Бања, су у саставу већих градова у којима се доносе одлуке. Затим јединице локалне самоуправе које се налазе у саставу аутономне покрајне Војводина немају надлежност за доношење одлука у подручјима бања које су на њиховој територији. Децентрализацијом би се омогућила већа самосталност код доношења одлука које се тичу самих подручја бања.
2. *Немогућност улагања због ниских буџета јединица локалне самоуправе*: јединице локалне самоуправе које се налазе у девастираним подручјима или које припадају четвртој групи по развијености не могу самостално, без помоћи државе, да улажу и инфраструктуру, како путну, тако и водоводну и канализациону. Ова зависност од средстава из државног буџета онемогућава ефикасније стварање повољног амбијента за привлачење инвестиција.
3. *Доношење планских документа*: планска документа као што су Планови генералне и детаљне урбанистичке регулације се доносе у јединцама локалне самоуправе које су на вишем нивоу развијености, док се у јединцама локалне самоуправе које су на nižем нивоу развоја планови не доносе због недостатка средстава и кадрова.

Превазилажењем наведених привредно системских проблема повећао би се, а на основу спроведеног истраживања, ниво развијености подручја бања.

Слика бр. 4: Утицај неискоришћених потенцијала и Програма локалног економског развоја на привлачење директних инвестиција

Извор: Истраживање аутора

Горња слика приказује синергетски ефекат који дају неискоришћени економски потенцијали и лековити фактор са једне стране и Програми локалног економског развоја са друге стране. Наиме, спроведено истраживање је показало да је искоришћеност економских потенцијала и лековитог фактора код развијенијих општина, и поред тврдњи скоро свих испитаника да искоришћеност може бити боља, на знатно већем нивоу у односу на мање развијене општине. Ова констатација се заснива на закључку да је у развијенијим општинама (прва и друга група јединица локалне самоуправе по степену развијености) много више уложено у већу искоришћеност економских потенцијала, и показује да је искоришћеност ових потенцијала директно повезана са нивоом развијености.

Привредно системска решења, која креирају јединице локалне самоуправе и држава утичу на ниво развијености подручја бања. Анализа спроведених интервјуа је показала да су сви испитаници свесни значаја постојања Програма локалног економског развоја, али је запажено да се код јединца локалне самоуправе код којих је ниво развијености на нижем нивоу ови програми доносе, али се не реализују, док је примећено да то није случај код јединица локалне самоуправе које су на вишем нивоу развоја.

Неискоришћени економски потенцијали и лековити фактор којим обилује јединица локалне самоуправе у којој је лоцирано подручје бање представљају основ за долазак инвеститора. Међутим, да би се повећала искоришћеност економских потенцијала и да би се експлоатација лековитог фактора вршила у складу са одрживим развојем потребно је да се улагања врше у складу са планским документима које доноси јединица локалне самоуправе. Односно потребно је да јединице локалне самоуправе и држава, кроз привредно системска решења активно учествују у адекватној расподели својих потенцијала.

Бољим планским искоришћењем економских потенцијала, које се може остварити кроз долазак инвеститора и унапређење привредно системских решења, довело би до развоја мање развијених јединица локалне самоуправе и до њиховог приближавања јединицама локалне самоуправе које се налазе на већем нивоу развијености. Из свега наведеног произилази да је овим истраживањем **доказана прва посебна хипотеза** да привредно системска решења политике привлачења директних инвестиција позитивно утичу на смањивање разлика у нивоу развијености подручја бања.

4.2. Приватизација бањског комплекса

Постављена питања:

- 1. Каково је Ваше искуство са приватизацијом бањског комплекса?*
- 2. Шта је, по Вашем мишљењу, узрок закаснеле приватизације бањских комплекса у Републици Србији?*
- 3. Какав је Ваш став о повезаности решавања питања приватизације бањских комплекса и привлачења директних инвестиција у подручја бања*

4.2.1. Одговори испитаника из прве групе ЈЛС по степену развијености

Интервјуисани представници организација и институција су на постављено питање о искуству са приватизацијом бањских комплекса дали две врсте одговора. Наиме, анализом спроведених интервјуа утврђено је да на територији подручја Селтерс бање, бање Кањижа и бање Палић није било приватизације бањских комплекса и да испитаници немају искустава са приватизацијом. У Младеновцу, осим Самачког хотела, који је у власништву стечајног дужника Концерн “Петар Драпшин” у стечају из Младеновца, а чија је продаја у стечајном поступку била неуспешна (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2020), нема других хотела и смештајних капацитета који се могу кроз стечај или приватизацију изложити продаји. Чак, према речима представника општине Младеновац, и овај хотел се налази на малој парцели, па је питање да ли ће будући инвеститор, улагањем кроз реконструкцију, на истом месту отворити хотел. Представник општине Кањижа истиче да се на територији бање Кањижа налазе два хотела – хотел Лупус и хотел Аква Панон. По његовим речима, оба ова хотела су направљена посредством јавно-приватног партнерства. Саговорник из Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Кањижа” у Кањижи наводи да је специјална болница учествовала у изградњи ових хотела, с обзиром на то да су грађени на земљишту које припада покрајини, и да имају пар својих соба у оба хотела. Гости ових хотела користе услуге специјалне болнице. Представник Туристичке организације општине Суботица истиче да су “хотели и смештаји у оквиру бање Палић у потпуности у приватном власништву”, али да се пројекат изградње комплекса базена на Палићу финансира средствима из буџета града Суботице, Покрајинске владе и Министарства трговине, туризма и телекомуникација.

С друге стране, представници институција и организација из Нишке Бање и Чачка су се изјаснили да су на подручју бања имали приватизацију, али њихова искуства се разликују. Наиме, приватизацијом Акционарског друштва за хотелијерство, туризам, спољну и унутрашњу трговину и игре на срећу “Србија-турист” из Ниша 2003. године, између осталог, продата су и два хотела који се налазе у Нишкој Бањи (Министарство привреде, 2003а). Према речима представника Института за лечење и рехабилитацију “Нишка бања” у Нишкој Бањи, ова два хотела не раде и девастирана су. Сви представници организација и институција из Нишке Бање су се сложили да је искуство које имају са приватизацијом лоше. За разлику од Нишке Бање, на територији јединице локалне самоуправе Чачак, 2008. године је извршена приватизација Друштвеног предузећа Природно лечилиште “Горња Трепча” из Горње Тречке (Министарство привреде, 2008). Представници “Атомске бање” у Горњој Тречки, општине Чачак и Туристичке организације Чачак су изјавили да приватизација Атомске бање представља један од најпозитивнијих примера приватизације. По речима представника “Атомске бање” у Горњој Тречки, након приватизације, број запослених је утростручен, реконструисани су стари објекти и изграђени су нови, повећан је број туриста и остварених ноћења. Ова приватизације представља “један изузетно важан замајац у

развоју”. У овој установи се развија медицински туризам, али развијено је и цело туристичко место.

Анализом спроведених интервјуа, утврђено је да представници са територије јединице локалне самоуправе Чачак позитивно гледају на приватизацију бањских комплекса, док су представници Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Кањижа” у Кањижи и Института за лечење и рехабилитацију “Нишка бања” у Нишкој Бањи против приватизације ових организација. Наиме, по речима представника Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Кањижа” у Кањижи, потребно је приватизовати објекте који се баве велнесом, док специјалне болнице које се баве медицинским туризмом и продуженом рехабилитацијом не треба приватизовати, како би ове услуге остале да буду доступне свим грађанима. Ово мишљење дели и представник општине Нишке Бање, који истиче да је Институт за лечење и рехабилитацију “Нишка бања” у Нишкој Бањи једини институт који се налази у некој бањи и да се институт бави базичним истраживањима, која нису профитабилна. Ослонац овог института је Медицински факултет из Ниша чији доктори наука раде као сарадници на институту. Сви саговорници из Нишке Бање су навели да није потребно да се приватизују бање које раде и које доносе профит, већ је потребно приватизовати оне које не раде. Напомињемо да је Институт за лечење и рехабилитацију “Нишка бања” у Нишкој Бањи на списку специјалних болница које су предвиђене за приватизацију, али због нерешених имовинско-правних односа приватизација до данас није спроведена (Министарство привреде, 2015). Такође, представник општине Младеновац негативно гледа на приватизацију Селтерс бање из истих разлога као и саговорници из бање Кањижа и Нишке бање.

Узроци закаснеле приватизације бањских комплекса у Републици Србији, су по речима саговорника различити. Највећи број њих наводи као разлог нерешене имовинско-правне односе и имовинске парнице са ПИО фондом. Затим, представник Туристичке организације Ниш између осталог као разлог наводи и нерешено питање реституције, односно повраћаја одузете имовине, као и недостатак Закона о приватизацији бања. Представник Туристичке организације општине Суботица истиче “да је разлог томе пре свега незаинтересованост озбиљних инвеститора, који до недавно нису препознавали потенцијале бањског туризма у Србији”, те да се та чињеница у последње време мења, због добре промоције ових дестинација и све већег броја посетилаца.

Закључак који доносимо на основу одговора на треће постављено питање, а које гласи “Какав је Ваш став о повезаности решавања питања приватизације бањских комплекса и привлачења директних инвестиција у подручја бања?” је да је већина саговорника одговорила да би решавањем приватизације бањских комплекса дошло до повећања прилива директних инвестиција у подручја бања. Представник Туристичке организације Суботица наводи да приватизација није пресудна за привлачење инвестиција, а представник Туристичке организације Младеновац каже да не мора да постоји директна веза између ових процеса. Сви остали се слажу да би уласком капитала у бањске комплексе кроз процес приватизације довело до доласка и других инвеститора. С тим у вези, представник “Атомске бање” у Горњој Трепчи изјављује да ће “приватизација апсолутно покренути и повећати број инвестиција у тим местима где се налазе”, те да су они прави пример за то. Даље, представник општине Чачак наводи да је након приватизације Атомске бање повећан број категоризованих угоститељских објеката за које је надлежна локална самоуправа и да је на тај начин повећана понуда туристичког места.

4.2.2. Одговори испитаника из друге групе ЈЛС по степену развијености

Искуство са приватизацијом бањских комплекса, од четири испитивана подручја бања, имала су два. Заправо, представници институција и организација из Бечеја и Зрењанина су одговорили да нису имали приватизацију у својим бањским комплексима. С друге стране, на подручјима Буковичке бање и Врњачке бање било је својинских трансформација хотела и ресторана кроз поступак приватизације и поступак стечаја, а што су сви интервјуисани представници и потврдили. Акционарско друштво за туризам и угоститељство “Хотел Извор” је приватизован на аукцији 2003. године (Министарство привреде, 2003б). По речима представника општине Аранђеловац овај хотел успешно ради након спроведене приватизације. Продајом стечајног дужника АД за туризам и угоститељство “Букуљска нова слатина” у стечају из Аранђеловца као правног лица 2019. године извршена је својинска трансформација из друштвене својине у приватну својину, између осталог и хотела Старо здање, хотела Шумадија, ресторана Аркаде и бифеа Шкољка (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2019). Представник Туристичке организације општине Аранђеловац је констатовао да је овом продајом Аранђеловац добио новог инвеститора за хотеле који се налазе на подручју Буковичке бање. Продаја хотела Звезда 1, Фонтана, Звезда 2 и кафеа Швајцарија у Врњачкој Бањи извршена је у току 2017. године у току стечајног поступка који се води над стечајним дужником ХТП Фонтана АД у стечају из Врњачке Бање (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2017, 2017а и 2017б). Представник општине Врњачка Бања истиче да је једница локалне самоуправе активно учествовала у проналажењу инвеститора и потенцијалних купаца приликом наведених продаја хотела, подстичући здраву конкуренцију. Општина Врњачка Бања је знала шта од ког хотела очекује и у ком смеру је потребно да се они развијају. Знали су који хотел “има огроман велнес центар, који хотел је конгресни хотел, који хотел је мањи али луксузан за одређене амбасадоре, за велике компаније итд.”, па су у складу са стратегијом развоја места тражени и анимирани и одговарајући инвеститори који би могли да успешно спроведу реновирање ових смештајних капацитета.

Представници Специјалне болнице за рехабилитацију “Буковичка бања” у Аранђеловцу, Специјалне болнице за рехабилитацију “Меркур” у Врњачкој Бањи и Специјалне болнице “Русанда” у Меленцима посебно истичу да је здравствени систем организован тако да се продужена рехабилитација не спроводи у болничким и клиничким центрима, већ у специјалним болницама за рехабилитацију, те да би приватизацијом специјалних болница за рехабилитацију вероватно нестао овај медицински део који се спроводи у њиховим организацијама. Саговорник из Специјалне болнице за рехабилитацију “Меркур” у Врњачкој Бањи каже да је донет правац приватизације бањских комплекса и да је добро спровести приватизацију девастираних бања и оних које не раде. Важно је напоменути да је Специјална болница за рехабилитацију “Меркур” у Врњачкој Бањи на списку специјалних болница које су предвиђене за приватизацију, али због парнице са ПИО фондом и нерешених имовинско-правних односа приватизација до данас није спроведена (Министарства привреде, 2015).

Узроци закаснеле приватизације бањских комплекса у Републици Србији, по речима саговорника, су многобројни. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Буковичка бања” у Аранђеловцу истиче да су главни проблеми нерешени имовинско-правни односи и парнице са ПИО Фондом. Даље, по речима представника општине Аранђеловац, на ободу парка Буковичке бање, ван заштићене културне целине, налази се објекат који је у власништву ПИО Фонда. Овај објекат, чија је изградња започета пре

неколико деценија, требало је да постане нови РХ завод. Локалне власти су заинтересоване да се изградњом започетог објекта исти приведу намени и надају се да се уз помоћ државе, то успети и да учине. Такође, представник Специјалне болнице “Русанда” Меленци истиче да је власник њихових објеката ПИО Фонд и РФЗО, а да је земљиште покрајинско, те да такви власнички односи отежавају реализацију инвестиција.

Представници Туристичке организације општине Аранђеловац и Специјалне болнице за рехабилитацију “Меркур” у Врњачкој Бањи наводе да је узрок закаснеле приватизације бањских комплекса у Републици Србији нејасна политика и стратегија државе. Наиме, по речима представника Специјалне болнице за рехабилитацију “Меркур” у Врњачкој Бањи постоји неколико модела за приватизацију бања. Један је Мађарски, а други Словеначки. Мађарска је бање предала на управљање локалним самоуправама које су улагале своја средства за изградњу бањских комплекса, док је у Словенији извршена приватизација, али у оба ова модела су у бањама изгубљене медицинске услуге. У бањама које се налазе на територији Републике Србије је уз помоћ државе сачувана рехабилитација. Држава је схватила да је потребно извршити улагања у бањске комплексе, како би се повећала њихова вредност пре продаје, је мишљење представника града Зрењанина, са којим се слаже и саговорник из општине Бечеј. Представник општине Врњачка Бања посебно истиче да се “изгубила свест о бањама као једином и правом туристичком потенцијалу Србије”.

Анализом спроведених интервјуа утврђено је да су сви представници организација и институција изјавили да би решавањем питања приватизације бањских комплекса дошло до привлачења директних инвестиција у подручја бања. Представник општине Аранђеловац истиче да је детаљним урбанистичким планом који раде за парк Буковичке бање предвиђено проширење специјалне болнице и реконструкција хотела који су купљени у стечајном поступку. Он, такође наводи да је “након приватизације хотела Извор у наредних 5 година скочила производња козијег сира”, а што је у директној вези са доласком новог инвеститора и приватизацијом хотела Извор због повећање тражње за овим производом. По речима представника општине Бечеј уколико би дошло до успешне приватизације бањског комплекса, дошло би до доласка и других инвеститора. Пример за то је и Врњачка бања, а што потврђују сви саговорници са подручја ове бање. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Меркур” у Врњачкој Бањи наводи да је након отварања пет нових хотела дошло до директних улагања у ресторане и кафиће. Такође, ресорно министарство и општина су уложили у реконструкцију шеталишта и парка. Приватизовани хотели у Врњачкој Бањи привлаче и друге инвеститоре, по речима представника општине Врњачка Бања, зато што је тржиште развијено. По речима овог саговорника улагањем у туризам, односно у хотеле, прво се покреће грађевинска оператива која упошљава велики број људи за изградњу или ревитализацију објеката. Затим се покреће трговина због опремања хотела. Након изградње и опремања хотела упошљава се радна снага која ће радити у тим хотелима, а онда и остали почињу да улажу у садржаје које ће клијенти из хотела конзумирати. То је трајан процес, зато што сваки нови гост доводи до нове потрошње производа и услуга. Туризам је “грана у којој је сигурна наплата услуге, зато што гост уплати па користи све бенефите”.

4.2.3. Одговори испитаника из треће групе ЈЛС по степену развијености

Анализом спроведених интервјуа, а сагледавајући узорак на ком је спроведено истраживање, утврђено је да искуства са приватизацијом бањских комплекса нису имали испитаници са територија подручја бања које су лоциране у јединицама локалне самоуправе Ивањица, Ириг и Нови Пазар. Остали испитаници су се изјаснили да су на подручјима њихових бања спроведене или су у фази спровођења својинске трансформације власништва над хотелима кроз приватизацију или стечајни поступак. Угоститељско – туристичко предузеће “Паланка” а.д. из Смедеревске Паланке је 30.01.2004. године продато на аукцији коју је организовала Агенција за приватизацију (Министарство привреде, 2004). По речима представника опште болнице “Стефан Високи” у Смедеревској Паланци, имовина овог предузећа је након приватизације више пута мењала власника, али ове својинске промене нису позитивно утицале на развој подручја бање Паланачки кисељак. Представник Туристичке организације града Краљева истиче да је Привредно друштво Матарушка и Богutowачка бања друштво са ограниченом одговорношћу већ неколико година у стечајном поступку и да се на списку имовине овог привредног друштва налазе објекти који су лоцирани, између осталог, и на територији подручја Матарушке бање.¹ Представник Туристичке организације града Лознице истиче да су у претходном периоду у стечајном поступку продати хотели који се налазе на подручју бање Ковиљаче, те да они још увек нису у функцији, али да очекује да ће у наредном периоду нови инвеститор извршити адаптацију и реконструкцију смештајних капацитета. Наиме, увидом у доступне податке Агенције за лиценцирање стечајних управника утврђено је да су на јавном надметању које је одржано дана 15.05.2019. године ради продаје имовине стечајног дужника ХТП “Бања Ковиљача” а.д. у стечају новог власника добили хотели “Подриње” и “Гучево” (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2019а). Такође, утврђено је да је 30.07.2020. године одржано јавно надметање ради продаје имовине наведеног стечајног дужника, када су продати ресторан “Три чесме” и млечни ресторан “Подриње” кафе-посластичарница (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2020а). Сви наведени објекти су лоцирани на територији подручја бање Ковиљача. Представник Туристичке организације Сокобања између осталог, наводи да се поновна продаја хотела “Сунце” догодила пре пар година. Наиме, по његовим речима, хотел “Сунце” је приватизован, али због лошег руковођења истим отворен је стечајни поступак током ког је овај хотел нашао новог власника који га је реновирао и поново пустио у рад, повећавајући смештајне капацитете у Сокобањи. Наиме, дана 24.09.2015. године продат је стечајни дужник Друштво са ограниченом одговорношћу за пољопривредну производњу, прераду, промет и угоститељство ПК Требиш-Сунце у стечају из Сокобање као правно лице (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2015). На списку продате имовине био је и хотел “Сунце”. Представник Туристичке организације Сокобања, такође истиче да се на подручју Сокобање налазе и други хотели који су у друштвеном власништву. Увидом у доступне податке Агенције за лиценцирање стечајних управника утврђено је да се као имовина стечајног дужника Лептерија д.о.о. у стечају из Сокобање налазе хотел “Турист”, ресторан “Чока” и део хотела “Здрављак” (Агенција за лиценцирање стечајних

¹ Дана 12.05.2021. године на јавном надметању у организацији Агенције за лиценцирање стечајних управника продато је правно лице Привредно друштво Матарушка и Богutowачка бања друштво са ограниченом одговорношћу у стечају (Агенција за лиценцирање стечајних управника, 2021) чиме је окончан процес својинске трансформације хотела „Термал“, ресторана „Југославија“, ресторана-посластичарнице „Капица“, објеката „Старо Купатило“, објеката „Ново Купатило“, вила „Козара“, „Триглав“ и „Столови“, као и дела хотела „Жича“ који се налазе на територији Матарушке бање.

управника, 2015а). Продајом ових објеката окончао би се процес својинске трансформације на територији подручја Сокобање.

Представници институција и организација из Ивањице, Ирига, Лознице и Сокобање посебно истичу специфичности специјалних болница које се баве рехабилитацијом, те да је приликом приватизације истих потребно направити разлику између делова специјалних болница које се баве здравственим туризмом и делова који служе за рекреацију. Наиме, Представник Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица наводи три разлога због којих није добро приватизовати специјалне болнице. Прво, свака бања има неку своју специфичност по којој се разликује од других и зато има своју важност у друштву, затим нови власник може одлучити да се више не бави туризмом и на крају, уколико одлучи да се бави туризмом, због остваривања већег профита, мање платежни гости, којима је до сада држава дотирала део трошкова, неће више моћи да користе услуге рехабилитације. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Ковиљача” у Лозници такође истиче да би приватизацијом специјалних болница био изгубљен социјални карактер који оне данас имају. Затим представник општине Ириг наводи да су потребна додатна улагања како би се у специјалним болницама које данас послују издвојио део који се користи за здравствене намене од туристичког дела. Као пример он наводи Специјалну болницу за рехабилитацију “Термал” која има базен који у истом тренутку користе пацијенти и људи који су дошли на рекреацију, те да “мешање високог велнес и спа туризма и овог здравственог није добро” и да због тога губе госте.

Увидом у списак Министарства привреде утврђено је да су Специјална болница за рехабилитацију “Термал” у Врднику, Специјална болница за рехабилитацију “Бања Ковиљача” у Лозници и Специјална болница за неспецифичне плућне болести “Сокобања” предвиђене за приватизацију (Министарство привреде, 2015). Саговорници из Туристичких организација општина Ивањице и Сокобање се слажу да до приватизације комерцијалног дела специјалних болница мора доћи, али да је потребно оставити један део смештајних капацитета за рехабилитацију.

Највећи број саговорника је као узрок закаснеле приватизације бањских комплекса у Републици Србији навео нејасно власништво, односно нерешене имовинско-правне односе. Представник општине Ивањица је навео да је у тренутку када су почеле најаве приватизације њихове специјалне болнице, ПИО фонд почео да се уписује као власник. До приватизације није дошло, али због оваквих имовинско-правних односа онемогућена је и држава да улаже средства из буџета у имовину која је у власништву ПИО фонда, те овај проблем доводи до отежаног или никаквог реновирања постојећих смештајних капацитета. Представник града Новог Пазара истиче да би пре приватизације морале да се обаве анализе и процене потенцијала и да је потребно “информисати инвеститоре, објаснити им те потенцијале, представити како су ти потенцијали искоришћени у свету и на крају су потребни подстицаји од државе за спровођење тих инвестиција”. Поред проблема имовинско-правне природе, представник Туристичке организације Сокобања истиче да постоје и системски проблеми, односно да постоји колизија између прописа, као што су “Закон о бањама, Закон о туризму, Закон о водама и Закон о заштити природе”. Мишљење овог саговорника је да је пре приватизације потребно ускладити наведене законе. На крају, он наводи да су проблем закаснеле приватизације бањских комплекса у Републици Србији и скромни капацитети у локалним самоуправама које имају одређене ингеренције додељене од стране државе, а оне се највише тичу термоминералне воде која представља основ за развој бањског туризма.

Треће питање, постављено испитаницима било је: “Какав је Ваш став о повезаности решавања питања приватизације бањских комплекса и привлачења директних инвестиција у подручја бања?”. Сви саговорници, осим представника Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица и Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Ковиљача” у Лозници, сматрају да постоји директна веза, односно да би решавањем питања приватизације бањских комплекса дошло до повећања директних инвестиција у подручја бања. С друге стране, представник Туристичке организације града Лознице тврди да ће долазак инвеститора зависити од политике пословања новог власника и промоције коју би он спровео. Своје ставове о неповезаности окончања поступка приватизације и доласка директних инвестиција у подручја бања, представници Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица и Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Ковиљача” у Лозници црпе из својих примера. Тако, представница Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица је мишљења да успех њихове специјалне болнице зависи од успешности рада менаџмента који води болницу и одличног потенцијала који они могу искористити. Она, даље, наводи да им је за превазилажење тренутних проблема потребна помоћ државе, али да “све овако како је сада може да функционише”. Такође, представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Ковиљача” у Лозници истиче да је у њихов крај већ дошло доста инвеститора и да је потенцијални проблем недостатак радне снаге. Велики број инвеститора је дошао и у подручје бање Врдник. Наиме, представници институција и организација из Ирига наводе да у овом крају није било приватизације, али да су инвеститори ипак дошли и да су донели развој који је даље привукао нове директне инвестиције. Канцеларија Туристичке организације општине Ириг се налази на путу који води у бању, и по речима њиховог представника, посећеност и развој показује и чињеница да је раније тим путем пролазило 10 аутомобила у једном сату, а да данас пролази 30 аутомобила у минути. Долазак инвеститора ствара конкуренцију која је пожељна, истиче представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Агенс” у Матарушкој бањи. Саговорник из Туристичке организације Краљево наводи да би “директне инвестиције у подручја бања довеле до развоја бањских комплекса и да су оне неопходан услов како би се српске бање претвориле у модерне спа центре које пружају услуге које траже савремени туристи”. За Сокобању су два момента кључна, како наводи представник Туристичке организације Сокобања, а то су својинска трансформација ХТП Лептерија у стечају у чијем су саставу хотели који се налазе у подручју бање и приватизација специјалне болнице у Сокобањи, зато што ће се на тај начин повећати поверење инвеститора и Сокобања ће постати атрактивнија за улагања која ће довести до већег развоја.

4.2.4. Одговори испитаника из четврте групе ЈЛС по степену развијености

Детаљном анализом спроведених интервјуа утврђено је да саговорници нису имали директног искуства са приватизацијом бањских комплекса који се налазе на територијама јединица локалне самоуправе Љиг, Нова Варош и Прибој. Наиме, представници општине Љиг и Туристичке организације општине Љиг су навели да се у бањи Љиг налази комплекс са хотелом и пратећим објектима који припадају стечајном дужнику Сувобор у стечају из Љига. Чак је и извориште у оквиру овог комплекса у стечају, те да они, као јединица локалне самоуправе немају приступ истом. Стечајну масу стечајног дужника Сувобор д.о.о. у стечају Љиг, између осталог чине “Хотел” Љиг, РХ Центар, олимпијски базен, кафана “Рајац” и мотел “Љиг”. Имовина овог стечајног дужника је у власништву Републике Србије (Агенција за лиценцирање стечајних

управника, 2020б). Представник Туристичке организације општине Љиг истиче да овај комплекс није излаган продаји због решавања имовинско-правних односа.

Ваздушна бања Златар је некада имала РХ Центар Златар који је радио и по речима саговорника из општине Нова Варош и Туристичке организације општине Нова Варош, највећи губитак овог подручја бање је затварање овог хотела. Увидом на сајт Републичке дирекције за имовину утврђено је да су Републичка дирекција за имовину Републике Србије и Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање крајем 2019. године објавили први оглас ради отуђења непокретности бањског комплекса “Златар” у Новој Вароши путем прикупљања писаних понуда (Републичка дирекција за имовину, 2019). Предметна непокретност, односно бањски комплекс у ваздушној бањи Златар је у тренутку продаје био у својини Републике Србије и својини Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање. Након спроведене продаје, односно својинске трансформације, комплекс је добио новог власника, али и даље није у функцији.

Центар за рехабилитацију “Прибојска бања”, за разлику од претходно два наведена, ради, али са својим специфичностима. Наиме, манастир свети Никола се налази у близини Прибојске бање и целокупно земљиште и објекти су кроз процес реституције враћени 2012. године Српској православној цркви, по речима представника одељења Прибојске болнице - центар за рехабилитацију “Прибојска бања” у Прибојској Бањи. Средином 2019. године црква је један спрат објекта у бањи уступила Прибојској болници који се данас користи за рехабилитацију пацијената. Представник општине Прибој истиче да без сагласности цркве нико не може да инвестира у бањски комплекс.

Узрок закаснеле приватизације бањских комплекса у Републици Србији, по мишљењу свих саговорника су нерешени имовинско-правни односи. Представник Туристичке организације општине Љиг наводи да је разлог и то што држави развој туризма, па самим тим и бањског туризма није био приоритет. Саговорник са одељења Прибојске болнице - центар за рехабилитацију “Прибојска бања” у Прибојској Бањи истиче да би “држава требало да контролише један део постеља, а да се комерцијални део да приватницима”, те да би то требало да буде комбинација државе и приватног капитала зато што је рехабилитација врло битна грана медицине.

Иако у испитиваним подручјима бања или није било поступака приватизације или се још увек не могу видети њихови ефекти, представници свих организација и институција су изнели став да постоји директна веза између решавања питања приватизације бањских комплекса и привлачења директних инвестиција у подручја бања. Заправо, представник општине Љиг истиче да им је бања једини ресурс, те да би својинском трансформацијом кроз продају комплекса у бањи сигурно привукли и друге инвеститоре, зато што би, због потенцијала које бања има, постојала потреба за изградњом нових смештајних капацитета. На продају РХ центра за Златару благонаклоно гледају и представници институција и организација из Нове Вароши. “Генератор даљег развоја биће отварање капацитета РХ Центра у било ком смислу” наводи представник општине Нова Варош. Саговорник из Туристичке организације општине Нова Варош додаје да би “сигурно скочиле цене плацева и мештани би имали корист од тога, а и нови инвеститори би се врло брзо појавили поред већ постојећих”, те да би се све ово догодило када нови инвеститор изврши улагања у адаптацију смештајних капацитета РХ центра на Златару. Када би се у Прибојској бањи развио здравствени туризам, по речима саговорника са одељења Прибојске болнице - центар за рехабилитацију “Прибојска бања” у Прибојској Бањи, уложило би се и у изградњу ресторана и других угоститељских објеката. Такође,

отворила би се могућност за продају органске хране из овог краја. Представник општине Прибој наводи да би се тада створило тржиште на коме би сви који сада имају проблем са пласманом производа, могли брже и лакше да дођу до потрошача.

4.2.5. Одговори испитаника из ЈЛС у девастираним подручјима

Анализом спроведених интервјуа утврђено је да је на територији јединице локалне самоуправе Куршумлија било приватизације бањских комплекса, док на територији јединице локалне самоуправе Медвеђа није било приватизације бањских комплекса. Наиме, привредно друштво АД “Планинка” Куршумлија је основано 09. јануара 1964. године. Године 1999. године ово предузеће је приватизовано тако што су радници постали акционари са 95% учешћа у капиталу (Планинка Куршумлија, 2020). Ова година представља почетак приватизације бања које се налазе у општини Куршумлија. Сви представници организација и институција из Куршумлије су се сложили да је ова приватизација један од примера успешне приватизације. У оквиру привредног друштва АД “Планинка” Куршумлија пословале су до 2019. године две бање – Луковска и Пролом. Током 2019. године, а у складу са огласом Републичке дирекције за имовину Републике Србије и Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање (Републичка дирекција за имовину, 2019а), привредно друштво АД “Планинка” Куршумлија је постала власник и хотела “Жубор” у Куршумлијској бањи. Визија је, по речима саговорника из предузећа “Планинка” а.д. Куршумлија, била да “општина Куршумлија обједини своју понуду, да све три бање буду познате и под једним кровом”. Он сматра да ће свака бања имати своју клијентелу и да нико никоме неће одвлачити туристе и “да ће се туристи који су некада долазили у Куршумлијску бању вратити”. “Покретање овог бањског комплекса представља нови живот, за не тако велики број мештана који су овде остали да живе, нову шансу за посао младих људи из Куршумлије али и околине, и унапређење комплетне туристичке понуде бањског туризма на територији куршумлијске општине”, истиче представник Туристичке организације општине Куршумлија.

Представници Специјалне болнице за рехабилитацију “Гејзер” и Туристичке организације општине Медвеђа су навели да се не слажу са потенцијалном приватизацијом бање и да је потребно да бања остане у државном власништву због продужене рехабилитације и медицинских третмана који се пружају у Сијаринској бањи, иако се Специјална болница за рехабилитацију “Гејзер” у Сијаринској бањи налази на списку Министарства привреде за приватизацију (Министарство привреде, 2015). По речима представника Туристичке организације општине Медвеђа, Сијаринска бања је свој врхунац достигла 1978. године, када је забележен највећи број гостију, који је тада износио око 18.000. Саговорници из организација и институција са територије јединице локалне самоуправе Медвеђа истичу да у Сијаринској бањи постоји само хотел “Гејзер”. Наиме, представник Туристичке организације општине Медвеђа, између осталог, наводи да је “1954. године изграђен први хотел који се звао Београд са 120 постеља” и да је 1974. године он адаптиран и проширен у хотел са 267 постеља. Од тада се мења назив хотела у хотел “Гејзер”. Представник општине Медвеђа истиче да је 2010. године постојао план за градњу новог хотела чији инвеститори би били из Русије, али да ова инвестиција није остварена.

Представници свих институција и организација са територија јединица локалне самоуправе Куршумлија и Медвеђа који су интервјуисани су се сложили да су нерешени имовинско-правни односи узрок закаснеле приватизације бањских комплекса у

Републици Србији. Конкретно, парница коју је ПИО фонд водио против Специјалне болнице за рехабилитацију “Гејзер” у Сијаринској бањи је окончана у корист ПИО фонда, тако да сада власништво над специјалном болницом имају Министарство здравља и ПИО фонд, истиче представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Гејзер”. Поред нерешених имовинско-правних односа, представник Туристичке организације општине Куршумлија наводи да “узрок недовршене приватизације бањског комплекса треба тражити и у неповољном миграционом статусу општине”.

Сви саговорници су на постављено питање “Какав је Ваш став о повезаности решавања питања приватизације бањских комплекса и привлачења директних инвестиција у подручја бања?” исказали став да постоји повезаност између решавања питања приватизације бањских комплекса и привлачења директних инвестиција у подручја бања, односно да уколико би се окончали поступци приватизација, дошло би до доласка инвеститора. Представник предузећа “Планинка” а.д. Куршумлија истиче да су, због доброг пословања њиховог предузећа, отворени ресторани у бањама. Затим, представник општине Куршумлија, између осталог наводи, да је због продаје хотела “Жубор” порасла потражња за земљиштем у близини. “Иако спада у групу девастираних подручја, општина Куршумлија има амбицију да развој својих капацитета базира на стратешким опредељењима и документима усвојеним од стране надлежних органа, како би се туристичка политика креирала и водила у складу са јасно дефинисаним циљевима” као одговор на питање наводи саговорник из Туристичке организације општине Куршумлија.

4.2.6. Дискусија

Друга група питања испитаницима је постављена са циљем тестирања друге посебне хипотезе: Х2 - Решавање проблема приватизације бањских комплекса охрабрује потенцијалне инвеститоре.

Анализом спроведених интервјуа утврђено је да је у неким подручјима бања било приватизације, док у другим није. На основу овог критеријума анализирана подручја бања се могу поделити као у Табели 13. У табели нису приказана сва подручја бања (28), већ само подручја бања у којима је спроведено истраживање (22).

Табела бр. 13: Разврставање испитиваних подручја бања на основу спроведених приватизација бањских комплекса

Развијеност	Подручја бања у којима је спроведена приватизација	Подручја бања у којима није спроведена приватизација
Прва група	<ul style="list-style-type: none"> • Нишка бања • Горња Трепча 	<ul style="list-style-type: none"> • Селтерс бања • бања Кањижа • Палић • Овчар бања
Друга група	<ul style="list-style-type: none"> • Буковичка бања • Врњачка бања 	<ul style="list-style-type: none"> • бања Бечеј • Русанда
Трећа група	<ul style="list-style-type: none"> • Паланачки Кисељак • Матарушка бања • бања Ковиљача • Сокобања 	<ul style="list-style-type: none"> • Ваздушна бања Ивањица • Врдник • Новопазарска бања

Развијеност	Подручја бања у којима је спроведена приватизација	Подручја бања у којима није спроведена приватизација
Четврта група	<ul style="list-style-type: none"> Ваздушња бања Златар 	<ul style="list-style-type: none"> бања Љиг Прибојска бања
Девастирана подручја	<ul style="list-style-type: none"> Луковска бања 	<ul style="list-style-type: none"> Сијаринска бања

Извор: Истраживање аутора

Од укупно 28 подручја бања интервјуисани су представници институција и организација у 22 подручја бања. Саговорници из десет подручја бања су се изјаснили да су имали искустава са приватизацијом бањских комплекса, односно са својинском трансформацијом кроз поступке приватизације и стечаја предузећа која су у већинском државном или друштвеном власништву. Дакле, у већини бањских комплекса испитиваних подручја бања, њих дванаест, питање дефинисања власништва још увек је отворено. Табела 13 такође указује на чињеницу да се бањска подручја која нису имала искуства са приватизацијом налазе како у развијеним и мање развијеним тако и у неразвијеним и девастираним јединицама локалне самоуправе. Ова чињеница наводи на закључак да је дефинисање имовинско-правних односа у комплексима бања Републике Србије као услова за сигурност потенцијалних инвеститора општег, системског карактера.

Нерешени имовинско-правни односи и парнице које се дуго низ година воде са ПИО фондом су најчешће наведени као узроци закаснеле приватизације бањских комплекса у Републици Србији. Поред ових разлога, саговорници су наводили и нејасну стратегију државе, незаинтересованост озбиљних инвеститора, исељавање становништва из подручја бања које не раде, као и слабе капацитете у јединицама локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања, а које у овом процесу имају веома значајну улогу. Један број саговорника је као узрок закаснеле приватизације бањских комплекса навео и разлоге који су системске природе. Код ових одговора, посебно се истичу два, а она се односе на непостојање Закона о приватизацији бања и постојање колизије између одредби које су прописане кључним законима који регулишу бање (Закон о бањама, Закон о туризму, Закон о водама и Закон о заштити природе).

Велики број саговорника, а посебно саговорника из неприватизованих специјалних болница су истакли да нису за приватизацију специјалних болница. Навели су да се у овим установама врши продужена рехабилитација која би се приватизацијом изгубила, зато што нови власник не би имао економских интереса да се истом бави. По њиховим речима, бање би тада постале само места за рекреацију, а не и за лечење. Као модел приватизације, они предлажу раздвајање здравственог од велнес дела и продају само објеката који се баве велнесом, док делови који се баве здравственим туризмом морају остати у власништву државе. С друге стране, ово истраживање је показало да су два бањска комплекса успешно приватизована и то по различитим моделима приватизације, те да се у овим комплексима спроводи продужена рехабилитација и лечење. Ради се о Луковској бањи која је приватизована 1999. године у складу са Законом о својинској трансформацији (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 32/97) и о Природном лечилишту “Горња Трепча” из Горње Трпче – сада “Атомска бања” која је приватизована 2008. године у складу са Законом о приватизацији (“Службени гласник Републике Србије” бр. 38/2001, 18/2003, 45/2005 и 123/2007). Ове приватизације су спроведене по различитим законским решењима и сви представници институција и организација из ових подручја бања сматрају да су ова два примера најуспешнији

примери приватизација у Републици Србији иако се Горња Трепча налази у првој групи по развијености док се Луковска бања налази у девастираном подручју.

Поред изношења различитих ставова око питања приватизације, само су се четири иситаника изјаснила да не виде повезаност између решавања питања приватизације бањских комплекса и привлачења додатних директних инвестиција у подручја бања, док су се сви остали саговорници сложили да би окончање поступка приватизације представљало позитиван импулс за долазак инвеститора. Наиме, представници Туристичке организације Младеновца, Туристичке организације општине Суботица, Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица и Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Ковиљача” у Лозници су изнели став да не постоји повезаност између решавања питања приватизације бањских комплекса и привлачења додатних директних инвестиција у подручја бања наводећи као разлог долазак инвеститора у њихово подручје бања и без приватизације. Заправо у подручјима Селтерс бање, бање Палић и ваздушне бање Ивањица до сада није ни било приватизације, док је долазак инвеститора, по речима саговорника из Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Ковиљача” у Лозници, био изазван инвестицијама у друге индустријске и производне гране. Уочено је да су представници друге и четврте групе по развијености, као и представници девастираних подручја у којима су лоцирана подручја бања једногласно рекли да би доласком новог власника кроз процес приватизације оживео крај и да би то била иницијална каписла за долазак и других инвеститора. Овим се може закључити да је **друга посебна хипотеза доказана**, односно да би решавање проблема приватизације бањских комплекса охрабрило потенцијалне инвеститоре да улажу у бањске комплексе.

4.3. Значај привлачења директних инвестиција помоћу инвестиционих подстицаја за развој подручја бања

Постављена питања:

- 1. Према “Уредби о одређивању критеријумима за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја” обим подстицаја је у инверзном односу са нивоом развијености подручја бања (што је бања неразвијенија, требало би да добије из буџета више подстицаја). Колико је ово решење у пракси пресудно за потенцијалне инвеститоре?*
- 2. Да ли сматрате да инвестициони подстицаји у сектору услуга хотелског смештаја могу позитивно да утичу на повећање нивоа развијености Ваше општине?*
- 3. Колико су, по Вашем мишљењу, инвестициони подстицаји неопходан услов за привлачење директних инвестиција у подручје бање у Вашој општини?*
- 4. Да ли би, по Вашем мишљењу, коришћење инвестиционих подстицаја у подручја бања решило проблем незапослености у Вашој општини?*
- 5. Инвестициони подстицаји су намењени за ревитализацију постојећих и изградњу нових хотелских објеката у бањском подручју. Колико би, по Вашем мишљењу, наведено утицало на развој здравственог туризма у Вашој општини?*

“Уредбом о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја” (2019), између осталог, је прописано да ће се више средстава на име подстицаја одобрити инвеститорима који средства улажу у подручја бања која су лоцирана у јединицама локалне самоуправе која припадају ниже ранжираним групама по развијености. Своје ставове о овим одредбама су испитаници

изнели одговарајући на прво питање, осврћући се, при том, на то да ли је њихов положај пресудан за долазак инвеститора, односно да ли то што се њихово подручје бања налази на територији развијенијих или неразвијенијих група јединица локалне самоуправе опредељује инвеститоре за улагање, односно да ли инвеститори више улажу у неразвијенија подручја бања зато што добијају више подстицаја од државе. Представници институција и организација су се, одговарајући на друго питање, изјаснили да ли инвестициони подстицаји, односно инвестиције које су захваљујући њима дошле у њихова подручја бања, позитивно утичу на развијеност јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања.

Одговори на треће питање су показали да ли би инвеститори свој новац уложили у подручја бања и у случају да нема подстицаја, односно да ли инвеститор своју одлуку о инвестирању доноси само на основу висине подстицаја који се додељују за дато подручје бања или су то и неки други критеријуми.

Остала питања су постављана са циљем да се одреди веза, односно утицај, између додељивања инвестиционих подстицаја инвеститорима који улажу у подручја бања и показатеља економског развоја јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања. Наведена уредба прописује да инвестициони пројекти за које се додељују средства морају да обезбеде запошљавање најмање 70 новозапослених радника на неодређено време.

4.3.1. Одговори испитаника из прве групе ЈЛС по степену развијености

Анализом спроведених интервјуа утврђено је да до сада није било реализованих подстицаја у испитиваним подручјима бања, али су се сви саговорници сложили да је потребно веће подстицаје давати у мање развијена подручја. “Пракса давања већих подстицаја неразвијенијим подручјима, није карактеристична само за туризам. Примењује се у свим привредним гранама, и то је део који је донекле оправдан, јер се на тај начин омогућује равномеран развој свих подручја.” наводи представник Туристичке организације општине Суботица. Саговорник из општине Кањижа за област туризма је закључио да су развијеније јединице локалне самоуправе у бољем положају зато што имају добру инфраструктуру и приступачније су туристима. Представник општине Чачак, између осталог наводи, да је потребно извршити ревидирање списка по ком су јединице локалне самоуправе рангиране, зато што сматра да су неке јединице локалне самоуправе развијеније у односу на групу у којој се данас налазе, та да бенефите које им пружа ниже рангирани статус користе.²

С друге стране, одговори представника институција и организација из Младеновца и Нишке Бање се подударају. Они истичу да се и Младеновац и Нишка Бања налазе у првој групи јединица локалне самоуправе по степену развијености захваљујући градовима Београду и Нишу, али да су они сами на знатно нижем нивоу развоја. Ова ситуација представља проблем због доделе подстицаја потенцијалним инвеститорима. Наиме, представник општине Нишка Бања је као пример навео ваучере који се као мера подстицаја додељују заинтересованим туристима за одлазак на одмор у мање развијена подручја. Он је изнео да су након обраћања надлежном министарству успели да Нишку Бању уврсте у дестинације за које се додељују ваучери и на тај начин су привукли

² Последње рангирање јединица локалне самоуправе према степену економске развијености објављено је у Уредби о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину („Службени гласник Републике Србије, бр. 104/2014).

додатан број гостију и попунили смештајне капацитете у бањи. Нишка Бања, с обзиром на то да спада у прву групу јединица локалне самоуправе по степену развијености није првобитно била на списку за доделу предметних ваучера. Представник општине Нишка Бања је предочио и проблем малог броја остварених ноћења у току године, те да инвеститори овај показатељ узимају у обзир приликом опредељивања за улагање. Он сматра да би само уз помоћ подстицаја државе успели да изађу из тог зачараног круга, односно да би се изградњом новог хотела повећао број ноћења, а тиме би се привукле и нове инвестиције.

Иако није било подстицаја у испитиваним подручјима бања, сви саговорници су закључили да би инвестициони подстицаји у сектору услуга хотелског смештаја позитивно утицали на повећање нивоа развијености њихових јединица локалне самоуправе. Наиме, “свака инвестиција, па тако и она у хотелске смештаје, позитивно утиче на развијеност подручја” наводи представник Туристичке организације општине Суботица. Гости који користе услуге бањских комплекса имају и ванпансионску потрошњу која позитивно утиче на развој. Такође, представник Туристичке организације Чачка је истакао да су потребни подстицаји, односно “субвенције привредним субјектима, мере за подстицање запошљавања, мере за одрживи развој подручја, мере за привлачење инвестиција. Овим мерама би се могао повећати ниво развијености подручја бање”.

Анализом интервјуа утврђено је да се пет представника институција и организација изјаснило да су инвестициони подстицаји неопходан услов за привлачење директних инвестиција (представници из Младеновца и Нишке Бање), док је седам њих навело да подстицаји нису неопходан услов и да инвеститори у подручја бања која су лоцирана на територији њихових ЈЛС улажу средства без обзира на подстицаје. Наиме, представници општине Младеновац, Туристичке организације Младеновца, Института за лечење и рехабилитацију “Нишка бања” у Нишкој Бањи, општине Нишка Бања и Туристичке организације Ниш су изнели заједнички проблем а то је да њихове ЈЛС немају довољно средстава за улагање и да им је потребна помоћ градова на чијим територијама се налазе, као и подршка државе. С друге стране, представници из Кањиже, Суботице и Чачка тврде да за долазак инвеститора у подручја бања које се налазе на територијама њихових ЈЛС подстицаји нису неопходан услов. Они су се сложили да су подстицаји пожељни и да свим инвеститорима значе, али да инвеститори када доносе одлуку где ће инвестирати сагледавају и остале услове. Представник општине Кањижа који се бави пословима Туристичке организације истиче да је инфраструктура у Кањижи добра, да је велика предност и њихова близина граници. Затим, представник Туристичке организације општине Суботица наводи да Суботица, а поготову Палић имају дугу традицију као туристичка дестинација. Он, такође, између осталог наводи да је “развијена инфраструктура и субструктура, стручна радна снага, велики број манифестација и разноврсна понуда дестинације свакако пресудна за привлачење директних инвестиција. Инвестициони подстицаји могу да буду тас на ваги, уколико се инвеститор двоуми између више дестинација.”

Долазак инвеститора који би користили подстицаје у испитиваним подручјима бања би довело до смањења незапослености, али представници институција и организација из Кањиже, Чачка и Суботице истичу да на подручјима њихових ЈЛС почиње да недостаје кадар, односно да код њих радна снага долази из других ЈЛС. Представници институција и организација из Младеновца и Нишке Бање истичу да би се незапосленост смањила, али не у потпуности. Смањење стопе незапослености би се десило кроз “запошљавање и

самозапошљавање у сектору туризма, али и у привредним гранама које су у ланцу вредности са туризмом и угоститељством”, наводи представник Туристичке организације Ниш.

Ревитализација постојећих и изградња нових хотелских објеката уз помоћ инвестиционих подстицаја би довела до развоја здравственог туризма у испитиваним подручјима бања је одговор који смо добили од свих саговорника. Наиме, представник општине Младеновац је истакао да би се изградњом нових смештајних капацитета на подручју Селтерс бање смањило време чекања за добијање медицинских услуга које се пружају у овој бањи. Даље, представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Кањижа” у Кањижи наводи да се у њиховој организацији смештају гости чије трошкове боравка покрива ПИО фонд. Ово доводи до остваривања великих губитака, али када би се изградили нови смештајни капацитети у којима би се смештали туристи који би користили услуге специјалне болнице, онда би се економски положај специјалне болнице знатно побољшао. Овчар бања је подручје у ком би сигурно уз помоћ инвестиционих подстицаја инвеститор саградио нове смештајне капацитете у којима би се спроводили медицински третмани лековитим фактором. На овај начин би се развио здравствени туризам у овој бањи, наводи представник “Атомске бање” у Горњој Трепчи.

4.3.2. Одговори испитаника из друге групе ЈЛС по степену развијености

Уредбом о одређивању критеријумима за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (2019) је између осталог прописано да је ниво подстицаја који се додељује у инверзном односу са нивоом развијености подручја бања. Увидом на сајт Министарства привреде утврђено је да су четири инвеститора добила подстицаје за своја улагања у подручје Врњачке бање, а све у складу са Законом о улагањима (Министарство привреде, 2022). Наиме, дана 29. октобра 2018. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја између Министарства привреде и привредног друштва VITA ASISTENT DOO VRNJAČKA BANJA због доделе подстицаја за реконструкцију хотела “Фонтана” у Врњачкој Бањи у општини Врњачка Бања (Министарство привреде, 2018). Дана 29. октобра 2018. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја са Анексом 1 од 17. јуна 2019. године између Министарства привреде и привредног друштва Voda Sinđelić RUC Ždrelo društvo за производњу, трговину и угоститељство доо Ždrelo Petrovac због доделе подстицаја за изградњу хотелско-рекреативног комплекса “Врњачке терме” у општини Врњачка Бања (Министарство привреде, 2018б). Дана 29. октобра 2018. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја са Анексом 1 од 29. августа 2019. године и Анексом 2 од 01. марта 2021. године између Министарства привреде и привредног друштва Privredno društvo за turizam i ugostiteljstvo ALCO GROUP HOTELI D.O.O. BEOGRAD - Ćukarica због доделе подстицаја за реконструкцију хотела “Парк” у Врњачкој Бањи (Министарство привреде, 2018д). Дана 18. јануара 2019. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја са Анексом 1 од 29. августа 2019. године између Министарства привреде и привредног друштва Tonanti d.o.o Beograd због доделе подстицаја за инвестициони пројекат који се односи на хотелски комплекс Тонанти у општини Врњачка Бања (Министарство привреде, 2019). Представници институција и организација из Врњачке Бање, а с обзиром на то да у овој групи анализираних интервјуа једини имају искуства са инвеститорима који су добили подстицаје, наводе да Врњачка бања треба да буде пример добре праксе и да је улога јединице локалне самоуправе пресудна. Наиме, по речима представника општине Врњачка Бања, будући инвеститор “може да има дуплиран ниво улагања у некој од неразвијених општина, али ако он нема пут до те општине, или ако

има неуређен простор, парковске површине, ако нема сличних атракција”, он неће улагати тамо, зато што неће имати “пласман свог хотела”. Саговорник из општине Врњачке Бање наводи да се подстицаји вишеструко исплате држави, “запошљавају се радници и кроз порезе на зараде, кроз јавну потрошњу уложено у периоду од годину дана” се враћа. Представници Одељења за урбанизам и грађевинарство општине Аранђеловац и Туристичке организације општине Аранђеловац су се сложили да инвеститори ипак више бирају развијенија подручја бања за своје инвестиције, зато што је тржиште за пласман производа у тим бањама већ оформљено. Приликом одлучивања за улагање у одређено подручје, инвеститори узимају у обзир више параметара, по мишљењу представника града Зрењанина, а то су “удаљеност од одређених градова, због доласка потенцијалних туриста, пратећа инфраструктура до самих тих објеката и висина подстицаја”.

Додељени подстицаји у сектору услуга хотелског смештаја позитивно утичу на ниво развијености јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања где се ти подстицаји реализују, мишљење је свих представника организација и институција. Саговорник из Туристичке организације општине Врњачка Бања истиче да се захваљујући овим подстицајима запошљава радна снага, повећавају се приходи у буџету по основу наплаћивања пореза на коришћење градског грађевинског земљишта, утрошка воде, комуналних услуга и остало. С друге стране, представник општине Врњачка Бања, сматра да подстицаји код озбиљних инвеститора служе за подизање нивоа квалитета услуга. Наиме, добијање подстицаја наводи инвеститора да уместо хотела са 4 звезде сазида хотел са 5 звезда, или да “уместо једног базена догради још два или три базена”. Све ово подиже квалитет услуге и понуде, “подиже се стандард места, подиже се развој локалне самоуправе и подиже се конкуренција на Европском и светском тржишту”.

Мишљења саговорника о неопходности инвестиционих подстицаја за привлачење директних инвестиција су подељена. Наиме, представници Одељења за привреду у општини Бечеј и Туристичке организације града Зрењанина су се изјаснили да су подстицаји неопходан услов за долазак инвестиција у њихова подручја бања. С друге стране, сви остали представници организација и институција су потврдили да у њихова подручја бања долазе инвеститори и без подстицаја, али да су подстицаји пожељни и да представљају добар инструмент политике привлачења директних инвестиција у подручја бања. Инвеститори, углавном, очекују неки подстицај (обезбеђење прикључака за струју или воду нпр.), наводи представник Туристичке организације општине Аранђеловац. Саговорник из општине Врњачка Бања, на чијој територији су реализована четири инвестициона подстицаја, истиче да су се инвеститори прво одлучили да инвестирају и почели са изградњом или адаптацијом постојећих смештајних капацитета, па су тек након тога добили подстицаје од државе. Он тврди да су инвеститори “донели одлуку на основу онога што су видели, односно уређености општине, спремности општине, доброг маркетинга, пропаганде, туристичких садржаја, потенцијала”. Такође, као пример наводи изградњу новог хотела од близу 25.000 м² од стране инвеститора из Индије, који се определио за ово бањско подручје независно од подстицаја. Представник општине Врњачка Бања, посебно истиче да су подстицаји “неопходан услов за развој и подршку оних компанија које нису на нивоу компанија које су већ дуго у области туризма и које из сопствених ликвидних средстава финансирају своје будуће пројекте, односно будуће хотеле које купују”. Политиком додељивања инвестиционих подстицаја се даје “могућност и онима који су доста мање развијени”. Великим компанијама свака подршка служи за подизање стандарда и побољшање квалитета услуга.

Инвестициони подстицаји су један од механизма за решавање питања незапослености, мисле сви саговорници. Преко 1.000 људи је у Врњачкој Бањи запослено у последње две године у хотелској индустрији, наводи представник општине Врњачке Бање. Он, даље, закључује да је “хотелска индустрија, поред много директних радника у хотелима, повукла и развој других услужних грана. То су саобраћај и туризам, али и за саму градњу хотела упослена је велика грађевинска оператива и број радника је еквивалентан броју радника који је укључен у само угоститељство.” Хотелијерство је “радно интезивна грана која запошљава велики број људи и све је у свету аутоматизовано сем хотела, односно ресторана”, наводи представник Туристичке организације општине Врњачка Бања. Међутим, саговорник из Туристичке организације општине Аранђеловац је указао на проблем који се десио у Аранђеловцу, а то је да је инвеститор након истека рока из уговора о субвенцијама отпустио 50 запослених радника. По његовом мишљењу је потребно да јединица локалне самоуправе нађе начин да инвеститора услови да ти рокови буду дужи, односно да не дође до отказивања уговора о раду. Представници Одељења за урбанизам и грађевинарство општине Аранђеловац и Туристичке организације општине Врњачка Бања наводе да је потребно порадити на едукацији и образовању, како би се у хотелима и осталим услужним објектима запошљавао високо образовани кадар.

Инвестициони подстицаји су намењени за ревитализацију постојећих и изградњу нових хотелских објеката у бањском подручју. На питање “Колико би, по Вашем мишљењу, то утицало на развој здравственог туризма у Вашој општини?”, сви саговорници су одговорили да би реализацијом инвестиционих подстицаја дошло до повећања смештајних капацитета, чијим попуњавањем би се повећао број конзумента у специјалним болницама које представљају главни основ за развој здравственог туризма. Уколико би инвеститори нових смештајних капацитета у своју туристичку понуду уврстили и услуге специјалне болнице, онда би, а на основу наплаћених третмана, специјална болница имала “више новца да уложи у развој својих услуга и капацитета које има”, наводи представник Туристичке организације општине Аранђеловац.

4.3.3. Одговори испитаника из треће групе ЈЛС по степену развијености

Решење које је понуђено у Уредби о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (2019), а које се односи на додељивање већих подстицаја инвеститорима који се определе да инвестирају у подручја бања која су лоцирана у јединицама локалне самоуправе које су мање развијене, сви представници испитиваних организација и институција сматрају добрим и очекују да ће позитивно утицати на долазак инвеститора у њихове бање. Анализом интервјуа наметнуо се закључак да један део испитаника није упознат са предметном уредбом и то су углавном они представници институција и организација у чијим јединицама локалне самоуправе није ни било долазака инвеститора у подручје бања који су користили права које уредба нуди, као што су Смедеревска Паланка, Ивањица, Краљево, Лозница и Нови Пазар. “Политика Владе се заснива на принципу равномерног регионалног развоја”, наводи представник града Краљево. Саговорник из општине Ивањице истиче да је туризам у јединицама локалне самоуправе које припадају првој и другој групи већ развијен и да због тога он сам привлачи инвеститоре да улажу, па им подстицаји нису ни потребни. Мишљење представника Туристичке организације Нови Пазар је да ће се инвеститори ипак радије определити за улагање у мање развијена подручја бања због већег износа подстицаја које могу добити од државе.

Увидом у сајт Министарства привреде утврђено је да су два инвеститора добила подстицаје за своја улагања у подручја бања Врдник и Сокобање, а све у складу са Законом о улагањима (Министарство привреде, 2022).

Наиме, дана 29. октобра 2018. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја са Анексом 1 од 10. маја 2021. године између Министарства привреде и привредног друштва *Društvo sa ograničenom odgovornošću Promont Group* за пројектовање, производњу и монтажу *Novi Sad* због доделе подстицаја за инвестициони пројекат који се односи на хотелски комплекс Врдничка кула у Врднику у општини Ириг (Министарство привреде, 2018в). Инвеститор који је дошао у подручје бање Врдник је започео своју инвестицију и изградњу смештајних капацитета, па је тек након тога добио подстицај од стране државе, наводи представник општине Ириг. Промонт група је у последњих 5 година уложила преко 50 милиона евра у Ириг - варошицу од 3.500 становника, истиче саговорник из Туристичке организације општине Ириг. С друге стране, представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Термал” у Врднику је закључио да су подстицаји потребни мање развијеним подручјима, али да би подстицаје требало давати полако, у траншама, зато што велика количина новца одједном није гарант да ће се инвестиција реализовати, опстати и на крају исплатити. Такође, дана 24. јануара 2022. године закључен је још један уговор са истим инвеститором о додели средстава подстицаја због доделе подстицаја за изградњу породичног хотела са гаражом и пратећим комплементарним туристичким садржајима у Врднику (Министарство привреде, 2022в).

Дана 29. октобра 2018. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја између Министарства привреде и привредног друштва Друштво са ограниченом одговорношћу ПК Требич-Сунце Сокобања због доделе подстицаја за реконструкцију, адаптацију и доградњу Хотела Сунце у Сокобањи у општини Сокобања (Министарство привреде, 2018ђ). Представник Туристичке организације Сокобања је изнео своја искуства. Он је за инвеститора прво, на основу статистичких података из туристичко информативног центра, спровео истраживање, које је показало да постоји велика потражња за објектом високе категорије. Приликом презентације, он је навео да Сокобања “још увек има доста компаративних предности, а не конкурентских”, те да је јако битно да буду једни од првих који ће изградити смештаје капацитета високе категорије и да за све то могу добити и субвенцију, односно подстицаје државе.

Добијањем инвестиционих подстицаја у сектору услуга хотелског смештаја, долази до изградње или адаптације смештајних капацитета који доводе до повећања нивоа развијености јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања је мишљење свих саговорника. Представници општине Ивањица и града Новог Пазара су се сложили да је туризам покретач развоја свих других делатности у једној јединици локалне самоуправе и да је потребно озбиљније схватити улогу и значај туризма. Саговорник из општине Ириг наводи да ће се сви уложени подстицаји вишеструко вратити преко наплате пореза, док представник Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Ковиљача” у Лозници истиче да развој једне бање, а који се може постићи коришћењем подстицаја, позитивно утиче на развој инфраструктуре, путева и привреде уопште. Након доласка инвеститора у подручје бање Врдник, број ноћења у 2020. години је 100% увећан у односу на исти период 2019. године, наводи представник Туристичке организације општине Ириг. Сваки гост има и ванпансионску потрошњу која индиректно доводи до повећања прихода у општинском буџету, а који има за резултат повећање нивоа развијености читаве општине.

Представници институција и организација на питање “Колико су, по Вашем мишљењу, инвестициони подстицаји неопходан услов за привлачење директних инвестиција у подручје бање у Вашој општини?” одговорили су на следећи начин. Представници Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица, општине Ивањица, Туристичке организације општине Ивањица и Специјалне болнице за рехабилитацију “Агенс” у Матарушкој Бањи су се изјаснили да су за долазак инвеститора неопходни подстицаји државе и да се инвеститори теже одлучују да улажу у подручја где су подстицаји мањи. С друге стране, представници опште болнице “Стефан Високи” у Смедеревској Паланци, Специјалне болнице за рехабилитацију “Термал” у Врднику, општине Ириг, Туристичке организације општине Ириг, града Краљева, Туристичке организације Краљево, Туристичке организације града Лознице, града Новог Пазара, Туристичке организације Нови Пазар и Туристичке организације Сокобања су мишљења да инвестициони подстицаји нису неопходан услов за долазак инвеститора у подручја њихових бања. Наиме, представник општине Ириг истиче да се инвеститор за њих определио, не због висине подстицаја које ће добити, него због специфичности и лепоте које њихов крај нуди. Инвеститор је био свестан да ће “сам морати да плаћа довод гаса, струје, канализације и осталог”. Поред свега тога, он је решио да ивестира. Инвестициони подстицаји су пожељни, али нису опредељујући услов за доношење одлука инвеститора. Представник Туристичке организације Сокобања закључује да они имају “приватне инвестиције и без подстицаја. Имамо и Соко терме које су од 2014. године отворене, па 2017. године Натали спа. Ове инвестиције су у Сокобању дошле без подстицаја.”

Незапосленост није мали проблем са којим се сусрећу јединице локалне самоуправе. За решавање питања незапослености могу помоћи и инвестициони подстицаји који стоје на располагању потенцијалним инвеститорима. Да би се доласком инвеститора у подручја бања и коришћењем подстицаја делимично решио проблем незапослених, једногласно су се сложили сви представници организација и институција. “Транзицијом, привреда града Краљева је разорена, многи људи су остали без посла, па би ревитализацијом бањског комплекса успела делимично да се реши незапосленост,” истиче представник Туристичке организације Краљево. Стручан кадар се из Сокобање одлива након завршетка сезоне, односно након 15. октобра, када остају без посла и на бироу рада је углавном неквалификован кадар. Изградњом нових смештајних капацитета, који би радили током целе године и запошљавањем високообразованог кадра у тим објектима, стручан кадар би остао у Сокобањи, закључује представник Туристичке организације Сокобања. Међутим, представници из Ирига су изнели проблем недостатка кадрова. “Ми одавно немамо ни куvara, ни конобара, ни спремачица. Ми смо имали незапосленост пре 4 године 52%, сада имамо 18%. Значи, када је дошла инвестиција довела је до тога да се добар део људи запослио као возачи, као спремачице, куvari, рецепционари. Много људи који раде су из Врдника и из Ирига, али има много људи који долази из Руме, Новог Сада и осталих места”, наводи представник општине Ириг.

Сви саговорници су навели да би инвестициони подстицаји који су намењени за ревитализацију постојећих и изградњу нових хотелских објеката у бањском подручју утицали на развој здравственог туризма у њиховим јединицама локалне самоуправе. Представник Специјалне болнице за рехабилитацију Ивањица наводи да би доласком инвеститора који би користили подстицаје могао да се одвоји здравствени део бање од рекреативног дела, чиме би се знатно повећао квалитет услуга у здравственом туризму. Даље, саговорник из Специјалне болнице за рехабилитацију “Термал” у Врднику је скренуо пажњу на чињеницу да се у неким објектима који су у приватном власништву, а који се налазе у подручју њихове бање, обављају здравствени третмани са већим нивоом

квалитета услуге, која је знатно скупља него у његовој специјалној болници. Ово је пример који показује да би “ширење смештајних капацитета утицало на развој здравственог туризма”. Постоји велики број заинтересованих туриста, по речима представника Туристичке организације града Лознице, који желе хотелски смештај, а који би користили услуге Специјалне болнице за рехабилитацију “Бања Ковиљача”. Изградњом нових смештајних капацитета, повећао би се број гостију који би платили за услуге специјалне болнице. Такође, попуњеност капацитета Специјалне болнице за прогресивне мишићне и неуромишићне болести - Нови Пазар у Новом Пазару је 100%, по речима саговорника из Туристичке организације Нови Пазар, али “ако би се отворили још неки хотели то би утицало на развој здравственог туризма”. Трендови у свету су се променили. Људи много више времена посвећују очувању свог здравља одласком у ненарушену природу и места за активан одмор. Некада није било атрактивно доћи у Сокобању, али данас, по речима представника Туристичке организације Сокобања, када је животна средина деградирана, права је реткост имати незагађено окружење као што је у Сокобањи. Он даље наводи да “управо људи имају потребу за таквим дестинацијама, а ово је само додата вредност. У прилог томе говори да Сокобања има највиши просек боравка у Србији, што само показује да људи имају шта овде да раде и да овде проводе годишњи одмор. Не долазе на једну ноћ или викенд.” Улагањем у смештајне капацитете у Сокобањи би се поспешило развој здравственог туризма у нетакнутој природи.

4.3.4. Одговори испитаника из четврте групе ЈЛС по степену развијености

Анализом спроведених интервјуа утврђено је да представници испитиваних институција и организација нису упознати са одредбама Уредбе о одређивању критеријумима за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (2019). Сви су се сложили да је малим неразвијеним ЈЛС потребна помоћ државе како би успеле да развију путну и комуналну инфраструктуру. Представник Туристичке организације општине Нова Варош наводи да су инвеститори долазили и да су задовољни локацијом, али да након провере комуналних прикључака, утврде да “је струја удаљена 5км, да воде уопште нема у кругу од 10км” и да након тога одустану и оду да улажу у велике центре попут Копаоника, Златибора и Врњачке Бање. С друге стране, представник општине Прибој је указао на још један проблем, а то су нелегални приватни смештајни капацитети. Власници ових смештајних капацитета не испуњавају услове за конкурисање за доделу подстицаја. Он, даље, наводи да би подстицаји инвеститорима допринели подизању квалитета услуга на виши ниво.

Иако немају искуства са доделом инвестиционих подстицаја, сви представници су се сложили да би инвестициони подстицаји довели до повећања нивоа развијености подручја бања које су лоциране на територијама њихових јединица локалне самоуправе, али и на развој општина у целини. “Туризам је област која има најбржи обрт профита. Развојем хотелијерства на Златару позитивно ће се утицати на развој услужног сектора”, наводи представник општине Нова Варош.

Размишљања у вези неопходности инвестиционих подстицаја за долазак инвеститора у подручја испитиваних бања су подељена. Наиме, представници општине Љиг, Туристичке организације општине Љиг, општине Прибој и Туристичке организације Прибој сматрају да подстицаји нису неопходан услов за долазак инвеститора. Они могу представљати само додатни бенефит, али конкретно и бања Љиг и Прибојска бања имају нерешене имовинско-правне односе који предствљају главну препреку за долазак инвеститора. С друге стране, тако не мисле представници општине Нова Варош,

Туристичке организације општине Нова Варош и представник одељења Прибојске болнице - центар за рехабилитацију “Прибојска бања” у Прибојској Бањи. “Привлачење директних инвестиција је комплексна област, држава ће подстицајима привући инвеститоре да улажу у мале неразвијене општине и њихове бањске капацитете.”, наводи саговорник из општине Нова Варош. Новој Вароши су потребни велики инфраструктурни пројекти за чију реализацију је потребна помоћ државе и због тога је потребно првим инвеститорима дати подстицаје како би се одлучили да крену да улажу у подручје бање, истиче представник Туристичке организације општине Нова Варош.

Проблем незапослености се јавља у свим јединицама локалне самоуправе које су у четвртој групи по развијености обухваћене истраживањем. Велики број радника из индустрије је остао без посла. Они запослење траже у другим делатностима, па и у туризму. Међутим, школованих радника који траже посао у туризму нема. Један од разлога је и миграција становништва из мање развијених у развијене делове земље или одлазак у иностранство. Ово се посебно односи на младе. Данас у Прибоју нема школованог кадра за бављење туризмом, “нико не говори језике, немамо конобаре, куваре и све које захтева високи туризам”, наводи представник Туристичке организације Прибој. “Подизање нивоа квалитета услуга смештаја, хране, здравственог и рекреативног туризма директно би утицала на повећање запослености и повратак младих квалификованих радника у општину”, закључује представник општине Нова Варош.

РХ центри у бањи Љиг и ваздушној бањи Златар не раде. Они су били носиоци здравственог туризма у овим подручјима бања. Сви представници испитиваних подручја бања су се сложили да би развоју здравственог туризма у њиховим подручјима бања допринело улагање инвеститора у ревитализацију постојећих или изградњу нових смештајних капацитета.

4.3.5. Одговори испитаника из ЈЛС у девастираним подручјима

Анализирана подручја бања која припадају девастраним подручјима по развијености су подручје Луковске бање и подручје Сијаринске бање. Утврђено је да су се инвестиције уз помоћ ивестиционих подстицаја оствариле у подручју Луковске бање, док улагања са коришћењем инвестиционих подстицаја у подручју Сијаринске бање није било.

Увидом у сајт Министарства привреде утврђено је да је један инвеститор добио два подстицаја за улагање на подручју општине Куршумлија, и то по један за улагања у Луковској бањи и Куршумлијској бањи, а све у складу са Законом о улагањима (Министарство привреде, 2022). Наиме, дана 29. августа 2019. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја са Анексом 1 од 10. маја 2021. године између између Министарства привреде и привредног друштва АКЦИОНАРСКО ДРУШТВО ЗА ПРИРОДНА ЛЕЋИЛИШТА, ТУРИЗАМ, УГОСТИТЕЛЈСТВО И ПРОИЗВОДНЈУ ПЛАНИНКА КУРШУМЛИЈА због доделе подстицаја за изградњу хотела “Бела Јела” у Луковској Бањи, у циљу проширења капацитета Луковске Бање, у оквиру капацитета Специјалне болнице за рехабилитацију “Пролом бања” (Министарство привреде, 2019а). Даном 16. марта 2021. године закључен је Уговор о додели средстава подстицаја између Министарства привреде и привредног друштва АКЦИОНАРСКО ДРУШТВО ЗА ПРИРОДНА ЛЕЋИЛИШТА, ТУРИЗАМ, УГОСТИТЕЛЈСТВО И ПРОИЗВОДНЈУ ПЛАНИНКА КУРШУМЛИЈА због доделе подстицаја за куповину и реконструкцију бањског комплекса “Жубор” у Куршумлијској Бањи (Министарство привреде, 2021а). Сви представници институција и организација из општине Куршумлије су се сложили да су подстицаји јако значајни за девастирана подручја, а посебно за подручја која су уз административну

линију, као што је општина Куршумлија. Представник предузећа “Планинка” а.д. Куршумлија истиче да њима значи већи износ подстицаја које добијају инвеститори за улагања у девастирана подручја. “Инвестициони подстицаји од стране Владе Републике Србије од пресудне су важности и свакако би позитивно утицали на повећање нивоа развијености подручја бања али и не само бањског него комплетног куршумлијског краја. На тај начин зауставило би се демографско пражњење територије, спречио одлазак младих у веће центре и иностранство, привукле нове инвестиције и страни капитал, створила повољна пословна и стабилна клима за живот наших суграђана”, наводи представник Туристичке организације општине Куршумлија. Инвестициони подстицаји могу позитивно да утичу на развијеност јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања. Представник општине Куршумлија закључује “сваки гост више, сваки лежај више, сваки објекат више, нама је већи приход. Сваки радник запослени више, нама је већи приход.” Све ово утиче на повећање буџета општине.

С друге стране, представници институција и организација из Медвеђе износе да би било добро да неки од инвеститора препозна Сијаринску бању као потенцијал за инвестирање, те да би висина подстицаја које добијају за инвестирање у девастирана подручја доста помогла у том процесу. Приватних инвеститора нема, али у развој здравственог туризма улаже држава. Наиме, представник општине Медвеђа наводи да су се уз помоћ државе реализовале или су у фази реализације следеће инвестиције. Прво, Министарство привреде је финансирало 40 милиона динара у реконструкцију једног купатила, док је Министарство туризма одобрило средства за изградњу велнес и спа центра, а чија се изградња очекује у наредном периоду. Положај Сијаринске бање у девастираном подручју је препознат и код субвенција које држава даје за коришћење ваучера за смештајне капацитете у Сијаринској бањи, по речима представника Туристичке организације општине Медвеђа. Наиме, у Сијаринској бањи нема луксузних одмаралишта, гости су ниже платежне моћи, па им дотација државе у виду ваучера од 5.000 динара, повећава број остварених ноћења.

Свесни позитивног утицаја инвестиционих подстицаја на развој подручја бања, али и самих општина, као и положаја у девастираним подручјима, сви представници организација и институција су се сложили да су инвестициони подстицаји неопходан услова за привлачење директних инвестиција у подручја Луковске и Сијаринске бање. Представник Туристичке организације општине Куршумлија је скренуо пажњу на неопходну помоћ државе за “уређење путне инфраструктуре, побољшање демографске политике не само бањских центара него и општине”.

Уредбом о одређивању критеријумима за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (2019) је између осталог прописано да су инвеститори који добију подстицаје дужни да запосле најмање 70 нових радника на неодређено време. Корисници подстицаја из Куршумлије, потврђују да ће запослити нове људе и да ће уз помоћ подстицаја бити делимично решен проблем незапослености. Наиме, “највећи проблем куршумлијске општине је интензивно демографско пражњење ове територије”, наводи представник Туристичке организације општине Куршумлија. Овај проблем наводе и сви саговорници из општине Медвеђа. Подстицаји у подручју Сијаринске бање, којима се надају, би могли да зауставе одлазак младих из тих крајева.

Позитивна корелација између коришћења инвестиционих подстицаја и развоја здравственог туризма постоји, наводе сви испитаници. Саговорник из предузећа “Планинка” а.д. Куршумлија истиче да ће у Луковској бањи уз помоћ подстицаја бити

изграђени нови смештајни капацитети и да је њима у “првом плану био развој здравственог туризма”, при чему је развој велнес туризма само допуна за млађу клијентелу и да кроз све “маркетиншке поруке привлачимо туристе у здравствени туризам”. На крају, он закључује да су “подстицаји и изградња нових капацитета у директној вези са здравственим туризмом, односно његовим даљим развојем”.

4.3.6. Дискусија

Питања везана за значај привлачења директних инвестиција помоћу инвестиционих подстицаја су постављана ради доказивања посебних хипотеза:

X3 – Што је боља изграђеност инфраструктуре у јединицама локалне самоуправе у којима се налазе подручја бања, то је већа заинтересованост потенцијалних инвеститора за коришћење инвестиционих подстицаја.

X4 – Инвестициони подстицаји позитивно утичу на привлачење директних инвестиција.

X5 – Инвестициони подстицаји позитивно утичу на отварање нових радних места.

X6 – Инвестициони подстицаји позитивно утичу на развој здравственог туризма.

Политика државе је равномеран регионални развој. Ову политику држава, између осталог спроводи и релативно већим подстицањем инвеститора да улажу у мање развијена подручја. Подручја бања се налазе у различитим по степену развијености јединицама локалне самоуправе. Доношењем Уредбе о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (2019), између осталог, законодавац је желео да поспешу равномеран регионални развој додељивањем већег износа подстицаја инвеститорима који желе да улажу у јединице локалне самоуправе које су мање развијене. Улагање у подручја бања које се налазе у овим јединицама локалне самоуправе довело би до развоја и самих јединица локалне самоуправе, па самим тим и до развоја неразвијених региона.

Анализом спроведених интервјуа утврђено је да потенцијални инвеститори првенствено обраћају пажњу на изграђеност инфраструктуре, па тек онда одлучују о исплативности инвестиционих подстицаја. Подручја бања, лоцирана у јединицама локалне самоуправе које су развијеније, имају бољу инфраструктуру и приступачније су туристима. Самим тим, ова подручја имају релативно развијено туристичко тржиште и омогућавају бржи поврат уложених инвестиција. Због тога су она чешће бирана за инвестирање и изградњу нових смештајних капацитета. У складу са изнетим, утврђено је да је **посебна хипотеза X3 доказана**.

Представник општине Чачак је навео да је потребно ревидирати постојећи списак јединица локалне самоуправе по развијености зато што неке јединица локалне самоуправе, које се данас налазе у мање развијеним групама, заслужују да буду у некој од развијенијих група јединица локалне самоуправе, а што би проузроковала мањи ниво инвестиционих подстицаја које инвеститори данас добијају за улагања у подручјима бања које су лоциране у тим јединицама локалне самоуправе.

Закључено је да су сви испитаници упознати са политиком равномерног регионалног развоја коју спроводи држава, али испитаници из мање развијених општина, осим оних где су подстицаји за инвестиције у подручја бања остварени, нису упознати са одредбама Уредбе о одређивању критеријумима за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (2019). Уз државне инвестиције у

инфраструктурне објекте, презентовање одредби поменуте уредбе потенцијалним инвеститорима би могло да доведе до одређивања за улагање у мање развијена подручја бања.

Увидом у сајт Министарства привреде, утврђено је да се од девет инвестиционих подстицаја, који су у складу са предметном уредбом додељена, четири су припала инвеститорима у Врњачкој Бањи која се налази у другој групи јединица локалне самоуправе по степену развијености; три подстицаја су додељена инвеститорима који су уложили средства у подручјима бања које се налазе у трећој групи јединица локалне самоуправе по степену развијености, и то за инвестиције у Иригу и Сокобањи, док су два инвестициона подстицаја додељена истом инвеститору за улагање у подручју општине Куршумлија која припада групи девастираних јединица локалне самоуправе. У Табели 14 је приказан списак додељених подстицаја.

Табела бр. 14: Додељени инвестициони подстицаји у испитиваним подручјима бања

Развијеност	Подручја бања у којима је била реализована инвестиција	Предмет подстицаја
Друга група	<ul style="list-style-type: none"> Врњачка бања 	Реконструкција хотела “Фонтана”
		Изградња хотелско - рекреативног комплекса “Врњачке терме”
		Реконструкција хотела “Парк”
Трећа група	<ul style="list-style-type: none"> Врдник 	Инвестициони пројекат који се односи на хотелски комплекс Врдничка кула
		Изградња породичног хотела са гаражом и пратећим комплементарним туристичким садржајима у Врднику
	<ul style="list-style-type: none"> Сокобања 	Реконструкција, адаптација и доградња Хотела Сунце
Девастирана подручја	<ul style="list-style-type: none"> Луковска бања 	Изградња хотела “Бела Јела”
	<ul style="list-style-type: none"> Куршумлијска бања 	Реконструкција комплекса “Жубор”

Извор: Министарство привреде (2022)

Први уговори између инвеститора и Министарства привреде су потписани крајем 2018. године, након које су инвеститори наставили да се интересују и да подносе захтеве за одобрење својих пројеката код надлежног министарства. Очекује се да ће се овај тренд наставити, с обзиром на добијене резултате овог истраживања.

У складу са посебном хипотезом Х4, испитаници су били мишљења да инвестициони подстицаји могу позитивно да утичу на привлачење директних инвестиција у подручја бања. Међутим, истраживање је показало, а узимајући у обзир одговоре на треће постављено питање: “Колико су, по Вашем мишљењу, инвестициони подстицаји неопходан услов за привлачење директних инвестиција у подручје бање у Вашој општини?”, да је распрострањено и мишљење да је инвеститоре могуће привући без

инвестиционих подстицаја, и то нарочито када се ради о развијенијим општинама. Наиме, инвестициони подстицаји су позитивна мера и они свакако значе инвеститорима, на шта су у великом броју указали испитаници. Треба, међутим, имати у виду да се 29 представника испитиваних институција и организација изјаснило да инвестициони подстицаји нису неопходан услов за долазак инвеститора у њихова подручја бања, док је њих 20 рекло да су они неопходан услов. Уочено је да различита мишљења о неопходности инвестиционих подстицаја имају испитаници из прве четири групе ЈЛС по степену развијености, док су се сви испитаници из групе девастираних подручја изјаснили да су инвестициони подстицаји неопходан услов за привлачење инвеститора.

Одговорима испитаника на четврто постављено питање које је гласило “Да ли би, по Вашем мишљењу, коришћење инвестиционих подстицаја у подручја бања решило проблем незапослености у Вашој општини?” утврђено је да је доказана пета посебна хипотеза Х5 – *Инвестициони подстицаји позитивно утичу на отварање нових радних места*. Наиме, испитаници су става да коришћење подстицаја стимулише долазак инвеститора који, да би реализовали своје инвестиције, за градњу нових или адаптацију постојећих смештајних капацитета упошљавају радну снагу прво кроз грађевинску оперативу, а касније кроз послове у туризму и све делатности које прате туризам.

Представници институција и организација из четврте групе изразито неразвијених јединица локалне самоуправе, као и из јединица локалне самоуправе које припадају групи девастираних подручја су се сложили да би коришћењем инвестиционих подстицаја решили проблем незапослености у њиховим јединицама локалне самоуправе, али напомињу да је у овим подручјима присутно велико демографско пражњење и да образовани и млади људи одлазе у потрази за послом. Они сматрају да би долазак нових инвестиција довео до заустављања овог тренда, зато што би млади имали могућност да нађу посао и на тај начин би се одлучили да остану. Такође, ови представници наводе да им је за развој подручја бања потребан и високо квалификован кадар.

Проблем незапослености би се, коришћењем инвестиционих подстицаја у подручјима бања, делимично решило у Маденовцу и Нишкој Бањи, које по нивоу развијености припадају првој групи јединица локалне самоуправе. Ово мишљење деле и представници свих институција и организација из ЈЛС које су у трећој групи по развијености. С друге стране, представници институција и организација из Кањиже, Чачка, Суботице, Врњачке Бање и Ирига наводе да њима недостаје кадар и да радна снага у подручјима њихових бања долази са територија других јединица локалне самоуправе.

Шеста посебна хипотеза Х6 – *Инвестициони подстицаји позитивно утичу на развој здравственог туризма* је доказана овим истраживањем узимајући у обзир одговоре испитаника на пето постављено питање: “Инвестициони подстицаји су намењени за ревитализацију постојећих и изградњу нових хотелских објеката у бањском подручју. Колико би, по Вашем мишљењу, то утицало на развој здравственог туризма у Вашој општини?”

Саговорници из свих институција и организација су се сложили да би коришћење инвестиционих подстицаја довело до изградње нових и ревитализације постојећих смештајних капацитета, а што би даље довело до могућности да већи број туриста користи здравствене услуге које се нуде у објектима специјалних болница које су смештене у подручјима бања.

4.4. Активности на пољу стварања амбијента за привлачење директних инвестиција у подручје бање

Постављена питања:

1. *Колико, по Вашем мишљењу, ниво развијености Ваше општине утиче на формирање пословног амбијента за привлачење директних инвестиција?*
2. *Ако су на територији Ваше јединице локалне самоуправе реализоване или су у фази реализације *brownfield* или *greenfield* инвестиције, какво је Ваше искуство у стварању повољног пословног амбијента?*
3. *Шта је, по Вашем мишљењу, неопходно да се уради у Вашој општини, да би се унапредио пословни амбијент за привлачење директних инвестиција?*

4.4.1. Одговори испитаника из прве групе ЈЛС по степену развијености

Ниво развијености јединица локалне самоуправе је, по мишљењу већине испитаника, од пресудног значаја за креирање одговарајућег пословног амбијента за привлачење директних инвестиција. Овај став су релативизовали само представници општине Кањижа и Нишке Бање. Наиме, представник општине Кањижа за област туризма истиче специфичности положаја њихове јединице локалне самоуправе. Близина Мађарске границе и двојно држављанство већине становништва, које поседују становници Кањиже омогућило је коришћење подстицајних средстава које је одобрила Република Мађарска за своје држављане. Пре неколико година Мађарска је одобрила буџет од око 150 милиона еура за помоћ газдинствима за куповину пољопривредне механизације. Поред саговорника из општине Кањижа за област туризма, представник општине Нишка Бања наводи да општина Нишка Бања није самостална и да њихов буџет није велики и да износи 120 милиона динара годишње. Овај буџет није довољан за неке од капиталних инфраструктурних инвестиција које би општина морала да реализује како би обезбедила повољнији пословни амбијент. Због тога, представник општине Нишка Бања истиче да они улажу напор да у непосредном контакту са инвеститорима покушају да анимирају њихов долазак. Он, такође, наводи да им град Ниш помаже у реализацији пројекта изградње сајмишта којим би се подстакло развој сајамског туризма у Нишкој Бањи, па самим тим и у целој јужној Србији. С друге стране, остали саговорници су мишљења да ниво развијености њихових јединица локалне самоуправе олакшава стварање повољног пословног амбијента које се огледа у могућности изградње путне и комуналне инфраструктуре. Представник општине Чачак наводи да је Чачак јако добро стратешки позициониран у односу на саобраћајнице и аеродром у близини. Он, између осталог, наводи да њихов град може да “уђе у суфинансирање неких путева, водовода и канализације” заједно са републиком.

Представник Туристичке организације општине Суботица, а везано за искуство у стварању повољног пословног амбијента у подручју бање Палић, између осталог истиче да код њих постоје “скраћене процедуре, ефикасна администрација, пратећа инфраструктура, стручна радна снага и повезаност са значајним саобраћајницама” што им омогућава креирање повољног пословног амбијента за привлачење инвеститора. Град Чачак је, уз помоћ НАЛЕДа, ушао у “процес сертификације градова и општина са повољним пословним окружењем”, истиче представник општине Чачак. Након добијања сертификације градска управа ће постати “сервис, као продужена рука и грађана и инвеститора”. Саговорник из општине Нишка Бања наводи да на подручју бање нису имали много инвеститора, али да су спремни да изађу у сусрет, те да су померали трасе аутобуса како би радници лакше долазили на посао у новоотворене фабрике. На подручју Селтерс бање није било *brownfield* и *greenfield* инвестиција, па представници општине

Младеновац и Туристичке организације Младеновца нису имали искуства у стварању повољног пословног амбијента.

Унапређење пословног амбијента је циљ свих саговорника. “Суботица је један од рекордера у привлачењу страних инвестиција у Србији” је мишљење саговорника из Туристичке организације општине Суботица. Представник општине Младеновац истиче да су за долазак инвеститора у подручје Селтерс бање од пресудног значаја усвајање плана детаљне регулације и већа улагања у инфраструктуру, док представник општине Кањижа за област туризма, између осталог, наводи да је маркетинг на првом месту, односно промоција бање Кањижа, најважнија за долазак инвеститора. Нишка бања је касно ушла у програм коришћења државних ваучера, као подстицајног средства за развој туризма. Саговорник из општине Нишка Бања сматра да би на развој Нишке бање утицало успостављање мреже туристичких агенција које послују по свим градовима у Републици Србији које би у своје понуде уврстиле и смештајне капацитете у њиховој бањи. На подручју јединице локалне самоуправе Чачак се налазе две бање, Горња Трепча и Овчар бања. Мишљење представника општине Чачак је да би побољшање комуникације између домаћинстава која се баве туризмом у подручју бање Горња Трепча и потенцијалних гостију довело до веће посећености и остваривања већег броја ноћења, па самим тим и до потребе да се изграде нови смештајни капацитети, односно до доласка нових инвеститора у подручје ове бање. Наиме, власници домаћинстава која имају смештајне капацитете углавном немају интернет адресе и не говоре стране језике, а то отежава комуникацију са гостима. Даље, он наводи да је за долазак инвеститора у Овчар бању потребно уложити средства и напор да се реше проблеми воде за пиће, имовинско-правних односа и ингеренција две општине на чијим територијама је смештена Овчар бања.

4.4.2. Одговори испитаника из друге групе ЈЛС по степену развијености

Јединице локалне самоуправе својим активностима стварају повољан пословни амбијент за привлачење директних инвестиција. Сви испитаници из друге групе ЈЛС су се сложили да ниво развијености јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања утиче на формирање пословног амбијента за привлачење директних инвестиција. При томе, они су истакли значај финансијске подршке државе у овој области.

Саговорник из општине Врњачка Бања наводи да је проблем код развијенијих општина смањена помоћ и подршка државе управо због већег нивоа развијености. Врњачка Бања на годишњем нивоу од државе прими 87 милиона динара, док ЈЛС које су мање развијене добијају и до 6 пута више средстава од државе. Затим, по речима овог саговорника, када више развијене општине конкуришу за пројекте код надлежних министарстава, онда се предност при додели средстава даје мање развијеним јединицама локалне самоуправе. Међутим, Врњачка Бања је и уз мању подршку државе успела да анимира и доведе већи број инвеститора, захваљујући добром менаџменту ЈЛС и добром пословном амбијенту који је креиран. С друге стране, представник Туристичке организације општине Врњачка Бања је истакао да је њихова ЈЛС изградила додатне садржаје које туристи користе када напусте објекте у којима су смештени. Са овом констатацијом се сложио и саговорник из општине Врњачка Бања, који је додао да је њихова општина из сопствених средстава “уредили централни бањски парк, главну шетачку зону, неколико кружних токова, фонатна, вештачких водопада, летње позорнице, организовала велики број манифестација које окупљају велики број посетилаца”, а све са циљем повећања

интересовања инвеститора да улажу у подручје Врњачке бање. Даље, представник Туристичке организације општине Врњачка Бања наводи да је, након изградње нових и адаптације старих хотела, повећана потрошња воде за 100%, те да је општина улагањима из сопствених средстава успела да обезбеди инфраструктурну опремљеност за овај нагли скок потрошње.

Зрењанин је једница локалне самоуправе са развијеном инфраструктуром. “Кад имате једну развијену средину, много је лакше издвојити и дати и подстицати развој инвестиционог циклуса него у некој неразвијеној средини”, речи су представника Туристичке организације града Зрењанина. Сваки инвеститор, пре доношења одлуке о инвестирању, интересује се о удаљености од аутопута, железнице, речног саобраћаја, вредности земљишта и износа комуналија. Представник града Зрењанина наводи да су код ЈЛС које се налазе у другој групи по развијености ови услови или обезбеђени или их је лакше обезбедити. Због тога је отворен пут за позитивне одлуке о инвестирању. Представник Одељења за привреду у општини Бечеј истиче да инвеститори код њих осећају сигурност за своје инвестиције.

На територији јединице локалне самоуправе Аранђеловац није било много *greenfield* и *brownfield* инвестиција. Остваривање *greenfield* инвестиција у Аранђеловцу је било отежано због непостојања слободних парцела које су у власништву општине, мишљење је представника Одељења за урбанизам и грађевинарство општине Аранђеловац, али су у последње време продати смештајни капацитети стечајних дужника који представљају *brownfield* инвестицију. Представник Туристичке организације општине Аранђеловац наводи да је “локална самоуправа свој план детаљне регулације прилагодила и одређен је део града, који је служио као индустријска зона, који је званично преименован у туристичку зону” и да су те парцеле намењене за развој туризма и градњу смештајних капацитета.

Подручје бање Бечеј је за сада без реализованих *greenfield* и *brownfield* инвестиција, али представник Одељења за привреду у општини Бечеј истиче да њихова јединица локалне самоуправе прати инвеститоре који улажу у њихову индустријску зону кроз изградњу потребне инфраструктуре. Врњачка Бања је јединица локалне самоуправе на чијој територији је било више *brownfield* и *greenfield* инвестиција. Изградња аквапарка и дечијег забавног парка су две *greenfield* инвестиције у Врњачкој Бањи. Јединица локалне самоуправе је, по речима представника општине Врњачка Бања, извршила припрему земљишта кроз комуналну инфраструктурну опремљеност и издала земљиште у закуп инвеститорима. Даље, саговорник из Туристичке организације општине Врњачка Бања, додаје да је општина, а у циљу привлачења инвестиција, инвеститоре ослобађала комуналних дажбина или је давала олакшице за изградњу, издавала “електронске дозволе за мање од недељу дана”. Представници града Зрењанина и Туристичке организације града Зрењанина деле мишљење да град Зрењанин чини све да помогне новим инвеститорима и да олакша остварење њихових инвестиција. Они наводе да имају реализованих инвестиција у две индустријске зоне, те да свим заинтересованим инвеститорима, поред развијене путне инфраструктуре, обезбеђују и убрзан процес добијања дозвола од стране њихове градске администрације, као и канцеларијски простор у граду који инвеститори могу бесплатно да користе. Такође, саговорник из града Зрењанина истиче да су посвећени и привлачењу инвеститора у подручју бање Русанда која се налази на територији њихове јединице локалне самоуправе.

Треће постављено питање саговорницима је гласило “Шта је, по Вашем мишљењу, неопходно да се уради у Вашој општини, да би се унапредио пословни амбијент за привлачење директних инвестиција?”. Одговори представника Одељења за урбанизам и грађевинарство општине Аранђеловац, Туристичке организације општине Аранђеловац и Одељења за привреду у општини Бечеј се подударају и они гласе да је овим јединицама локалне самоуправе за унапређење пословног амбијента за привлачење директних инвестиција потребан образован кадар који ће формирати тим за комуникацију са потенцијалним инвеститорима, од добијања свих потребних дозвола за изградњу до израде маркетиншких стратегија. Саговорник из Туристичке организације општине Аранђеловац додаје да у току стварање тима људи за израду “стратегије развоја туризма која ће бити у складу са детаљним планом регулације”, а на основу које ће се одредити даљи развој подручја бање која је лоцирана на територији њихове општине. Представници Одељења за привреду у општини Бечеј и Туристичке организације општине Врњачка Бања су истакли да је потребно направити одељења у њиховим општинама која би се бавила изградом пројекта за добијање средстава из предприсупних фондова Европске уније. Развој маркетинга и улагање у исти, а посебно у иностранству, су једна од ствари које су потребне и Врњачкој Бањи и Зрењанину како би се побољшао пословни амбијент за привлачење директних инвестиција, мишљење је представника општине Врњачке Бање и Туристичке организације града Зрењанина. Такође, изградња Моравског коридора и изградња саобраћајница које повезују Врњачку Бању са осталим “великим центрима Србије и великим аеродромима” ће довести до доласка инвеститора у Врњачку Бању, мишљење је саговорника из општине Врњачка Бања. Улагање у изградњу аутопута Београд – Нови Сад – Зрењанин ће довести до доласка инвеститора и туриста у подручје бање Русанда, мишљење је представника града Зрењанина и Туристичке организације града Зрењанина.

4.4.3. Одговори испитаника из треће групе ЈЛС по степену развијености

Одговор на прво питање “Колико, по Вашем мишљењу, ниво развијености Ваше Општине утиче на формирање пословног амбијента за привлачење директних инвестиција?” је код свих испитаника био исти. Наиме, ниво развијености јединица локалне самоуправе, које се налазе у трећој групи по степену развијености, негативно утиче на формирање пословног амбијента за привлачење директних инвестиција, односно буџетска средства са којима располажу ове јединице локалне самоуправе не дозвољавају већа улагања у инфраструктуру, која је преко потребна за долазак инвеститора. По речима представника Туристичке организације општине Ивањица, “мање развијене општине треба више да се труде, више да раде и треба више да улажу да би дошли до директних инвестиција”. Саговорник из општине Ириг је истакао да је њихова јединица локалне самоуправе успела да превазиђе недостатак средстава у буџету за изградњу потребне инфраструктуре тако што је општина инвеститорима предочила тај проблем и захтевала од њих да учествују у изградњи потребе инфраструктуре до нових објеката, односно нових смештајних капацитета на подручју бање Врдник. Представник Туристичке организације општине Ириг се сложио са наводима свог колеге из општине, додајући да су они кренули од нуле, да дуго није улагано у путеве, водовод и канализацију и да је то повезано са нивоом развијености њихове општине. Значајно за Ириг и за развој туризма у том крају је и изградња гребенског пута који ће повезивати Нови Сад, Сремске Карловце, Ириг и Врдник. Вредност инвестиције је 220 милиона динара и реализацијом исте омогућиће се да се девастирани објекти, који се налазе на овој деоници, обнове доласком инвеститора, на основу чега ће се повећати смештајни капацитети у подручју бање Врдник. Представник града Краљева истиче да припадање

трећој групи по развијености омогућава њиховој јединици локалне самоуправе да аплицира за добијање већих износа средстава од државе и осталих донатора како би побољшали инфраструктурну опремљеност која је један од предуслова за долазак инвеститора у подручја бања. Поновно враћање у функцију пруге Лозница – Београд која иде и до Бање Ковиљаче, је допринело бољој повезаности овог подручја бање са туристима и инвеститорима, истиче саговорник из Туристичке организације града Лознице. Представник Туристичке организације Сокобања наводи да њихова јединица локалне самоуправе “нема капацитет да створи адекватне услове у тој мери колика је потражња”, због недостатка адекватних кадрова.

Јединице локалне самоуправе које се налазе у трећој групи по степену развијености уз помоћ државе успевају да створе повољан пословни амбијент за долазак инвеститора. Представник општине Смедеревска Паланка истиче да на подручју њихове бање није било инвестиција, али да за све друге инвестиције држава помаже улагањем у изградњу путне инфраструктуре. Такође, представник општине Ивањица наводи да су за долазак инвеститора у сектору привреде морали уз помоћ државе да реше проблем гасификације, али да ће ово улагање помоћи приликом привлачења директних инвестиција и у подручје њихове бање. Ириг је јединица локалне самоуправе која је на својој територији имала реализоване инвестиције. Инвеститори су код њих ослобођени доприноса за изградњу грађевинског земљишта. Ова средства инвеститори користе за изградњу пута до локације на којој се налазе смештајни капацитети. Након изградње пута, општина преузима обавезу да исти одржава, наводи представник општине Ириг. Он, додаје и да велики труд улажу и у писање пројекта за изградњу инфраструктуре. Општина, након одобрења пројекта од стране државе, врши и надзор над спровођењем истих. Сама израда пројекта, као и надзор, за јединицу локалне самоуправе као што је Ириг представљају висок издатак. Ириг је као туристичка дестинација постао атрактиван и долазак инвеститора који граде нове смештајне капацитете изискује комплетну адаптацију и проширење постојећих канализационих и водоводних система. Канцеларија за јавне набавке је помогла општини Ириг да добије средства за ове намене. Представник града Краљева истиче да су “првенствено уз помоћ државе, уз помоћ Развојене агенције Србије и уз помоћ кабинета председника успели да привуку стране директне инвестиције на територији града Краљева” кроз изградњу пратеће инфраструктуре, одводњавање атмосферских вода. Град Краљево је убрзао процедуре за добијање дозвола. Све ово би требало да допринесе и побољшању пословног амбијента за привлачење директних инвестиција и у подручје бања које су лоциране на територији јединице локалне самоуправе. Лозница је јединица локалне самоуправе која излази у сусрет инвеститорима, наводи представник Туристичке организације града Лознице. “Цела наша локална самоуправа је електронски врло добро опремљена. Дозволе се јако брзо добијају.” Такође, Национална служба за запошљавање заједно са општином Лозница ради пројекцију кадрова на основу анализе постојећег. Подједнако су им интересантне и *brownfield* и *greenfield* инвестиције и град Лозница је отворен према инвеститорима. *Greenfield* инвестиције су лакше за извођење, али такве парцеле никада нису на добрим локацијама, па се зато инвеститори одлучују и за *brownfield* инвестиције које изискују веће ангажовање и средства за привођење намени старих објеката који су на атрактивним локацијама. На подручју Новопазарске бање је било реализованих инвестиција, наводи представник Туристичке организације Нови Пазар. Локална самоуправа је инвеститоре ослободила комуналних такси, уредила је путеве који воде до самих локација на којима су реализоване инвестиције, довела је струју и канализациону мрежу. Представник Туристичке организације Сокобања истиче да се на територији подручја Сокобање налазе само две парцеле које су спремне за *greenfield* инвестиције. Једна од њих се налази

у близини аквапарка у Сокобањи. Општина Сокобања излази у сусрет инвеститорима “одобравањем олакшица за издавање грађевинске дозволе, пре свега накнаде за плаћање комуналних такси”. Општина има могућност да инвеститора у потпуности ослободи плаћања ових такси уколико је инвестиција од “круцијалног значаја за развој локалне самоуправе”.

За још боље резултате и убрзанији развој који ће се десити доласком инвеститора у подручја бања које су лоциране у испитиваним једницама локалне самоуправе, сви представници институција и организација су се сложили да је потребно унапредити путну и комуналну инфраструктуру. Представник општине Ивањица наводи да је за побољшање пословног амбијента потребно завршити Коридор 11, док представник Туристичке организације општине Ивањица додаје да би долазак инвеститора и туриста олакшала и изградња неких регионалних аеродрома у околини Ивањице. Изградња “аутопута, Моравског коридора, деоница Прељина – Адрани требало би” да унапреди пословни амбијент Краљева, истиче представник града Краљева, док саговорник из града Новог Пазара наводи да би почетак рада аеродрома у Краљеву, као и изградња брзе саобраћајнице Нови Пазар – Краљево довела до побољшања пословног амбијента у Новом Пазару. Представник општине Ириг и Туристичке организације Нови Пазар су се сложили да би улагање у образовање кадрова који ће се бавити туризмом допринело стварању повољнијег пословног амбијента. Наиме, у општини Ириг су у току реновирања школа, док у Новом Пазару је у плану да се отвори Висока струковна школа за туризам. Промоција туристичких дестинација, односно подручја бања које се налазе на територијама ЈЛС Лозница, Нови Пазар и Сокобања, би по мишљењу представника Туристичке организације града Лознице, града Новог Пазара и Туристичке организације Сокобања, допринела већој препознатљивости и видљивости за потенцијалне инвеститоре. Град Лозница има потпуно нови сајт и свој инстаграм и фејсбук профил. Такође, по речима саговорника из Туристичке организације града Лознице “у изради је и ГИС – географски информациони систем” који има мали број градова у Србији. Представник Туристичке организације Сокобања додаје да би у Сокобањи било потребно да се изврши експропријација или пренамена земљишта како би општина имала слободне пацеле за нове инвестиције. Такође, потребно је скратити административне процедуре за добијање потребних дозвола. Затим, било би добро да се изврше улагања у додатне садржаје, као што је изградња скијалишта и санкалишта са синтетичким лаком, који би омогућио скијање и санкање и током топлијих месеци.

4.4.4. Одговори испитаника из четврте групе ЈЛС по степену развијености

Ниво развијености јединица локалне самоуправе утиче на формирање пословног амбијента за привлачење директних инвестиција је мишљење свих испитаника. Представник општине Љиг истиче да њихова општина нема довољно средстава за развој туризма, али да је аутопут, чија изградња није у њиховој надлежности, донео боље услове за долазак инвеститора. Представник општине Прибој истиче да Прибој има лошу инфраструктуру, али да они користе свој неразвијени положај, коришћењем олакшица које држава нуди, а посебно олакшица за доприносе радника. Општина Нова Варош је препознала шта је потребно за долазак инвеститора, па је уложила велика средства у “изградњу путне инфраструктуре, електро мреже, комуналне инфраструктуре”, по речима представника Туристичке организације општине Нова Варош.

Јединице локалне самоуправе Љиг, Нова Варош и Прибој нису имале искуства са *greenfield* инвестицијама. С друге стране Љиг није имао ни *brownfield* инвестиције, док

представници општина Нова Варош и Прибој наводе да су имали *brownfield* инвестиције, али у другим привредним делатностима, а не и у туризму. Саговорник из Туристичке организације општине Нова Варош, између осталог наводи да је општина издвајала средства за изградњу пута до локације за коју се инвеститор определио, затим изградњу водовodne и канализационе мреже.

Представници институција и организација су свесни да је у њиховим општинама потребно извршити побољшања у одређеним областима, како би се унапредио пословни амбијент за привлачење директних инвестиција. Саговорник из Туристичке организације општине Љиг истиче да је просторни план општине Љиг истекао, те да је потребно донети нов, али да је израда истог скуп и дуготрајан процес. Без просторног плана општине и детаљних урбанистичких планова “одређених локалитета, као што је бања Љиг или планина Рајац”, по његовим речима, јако је тешко пронаћи инвеститоре у подручје бање. Решавање проблема путне и комуналне инфраструктуре у општинама Нова Варош и Прибој би допринело стварању повољнијег пословног амбијента. Наиме, представник Туристичке организације Прибој истиче да је потребно изградити “путни правац Кокин Брод – Прибојска бања и Пријеполје – Бистрица”. Саговорници из општине Нова Варош и Туристичке организације општине Нова Варош наводе да је потребна едукација кадрова и формирање тимова који ће се бавити пословним зонама и подстицајима за привреднике, као и едукација кадрова у вези закона из области доделе државне помоћи и подстицаја и на крају едуковање доносилаца одлука о подстицајима за унапређење пословног амбијента.

4.4.5. Одговори испитаника из ЈЛС у девастираним подручјима

Општине Куршумлија и Медвеђа су разуђене општине са великом површином, али са малим буџетима, речи су свих представника испитиваних институција и организација. Представници обе општине истичу да мала средства улажу у побољшање пословног амбијента за привлачење директних инвестиција и да им виши нивои власти помажу да остваре инвестициона улагања у путну и комуналну инфраструктуру. Представник општине Медвеђа, између осталог, је навео да су спремни да убрзају процес доделе потребних дозвола уколико би се инвеститор одлучио да инвестира у подручје Сијаринске бање, док саговорник из општине Куршумлија додаје да нису имали *greenfield* инвестиција и да је један од разлога непостојање слободне земље која је у власништву општине. Земља је у власништву Републике Србије, али општина остварује добру сарадњу са вишим нивоима власти. За унапређење пословног амбијента за привлачење директних инвестиција у подручје Луковске бање, по речима представника општине Куршумлија, потребно је купити земљу и изградити инфраструктуру уз помоћ државе. Такође, представник Туристичке организације општине Куршумлија наводи да је “неопходно обезбедити већу подршку Владе Републике Србије у свим сегментима развоја овог краја. Само конкретним мерама и значајним финансијским улагањима државе у куршумлијски крај може се спречити одлазак младих”. Саговорник из Туристичке организације општине Медвеђа је скренуо пажњу на непостојање тима људи у општини Медвеђа који би се бавио израдом пројекта којим би се код надлежних министарства конкурисало за доделу средстава за реализацију потребних улагања у нпр. наткривање базена, загревање воде и изградњу додатних спортско-рекреативних садржаја. Удаљеност обе општине од аутопута представља још једну препреку за стварање повољног пословног амбијента.

4.4.6. Дискусија

Питања везана за активности које јединице локалне самоуправе спроводе са циљем стварања амбијента за привлачење директних инвестиција у подручја бања су постављана ради доказивања следећих посебних хипотеза:

X7 – Што је ниво развијености подручја бање виши, то је пословни амбијент за директне инвестиције бољи.

X8 – Унапређење пословног амбијента позитивно утиче на привлачење директних инвестиција у подручја бања.

Анализом одговора саговорника на прво постављено питање (“Колико, по Вашем мишљењу, ниво развијености Ваше општине утиче на формирање пословног амбијента за привлачење директних инвестиција?”) утврђено је да је посебна хипотеза X7 – *Што је ниво развијености подручја бање виши, то је пословни амбијент за директне инвестиције бољи*, доказана. Наиме, представници свих институција и организација су се сложили да ЈЛС утичу на формирање пословног амбијента за привлачење инвестиција, али да ниво развијености опредељује њихове могућности за изградњу истог. Само су представници општина Кањижа и Нишке Бање истакли да развијеност јединице локалне самоуправе не утиче на формирање пословног амбијента, већ специфичности положаја њихових општина. Развијеније јединице локалне самоуправе имају и развијенију путну и комуналну инфраструктуру које представљају предуслов за долазак инвеститора, али имају и веће буџете са којима располажу, па су спремнији да самостално више улажу у пословни амбијент. С друге стране, јединице локалне самоуправе које се налазе на нижем нивоу развоја, а по речима представника испитиваних институција и организација, немају довољно средстава у својим буџетима за већа улагања у инфраструктуру, па очекују већу помоћ државе.

Посебна хипотеза X8 – *Унапређење пословног амбијента позитивно утиче на привлачење директних инвестиција у подручја бања*, је доказана на основу закључака који су донети на основу анализе одговора на преостала два постављена питања. Резултати истраживања показују да су сви саговорници свесни да је потребно улагати у унапређење пословног амбијента како би привукли директне инвестиције у подручја бања које су лоциране на територијама њихових ЈЛС. Утврђено је да су код развијених јединица локалне самоуправе процедуре за добијање дозвола скраћене и да је администрација знатно ефикаснија. У мање развијеним ЈЛС су свесни да је потребно упростити и убрзати процедуре, чиме би се изашло у сусрет инвеститорима. Затим, у мање развијеним општинама је потребно формирати одељења која би се бавила изградом пројектне документације и пројеката за коришћење средстава из приступних фондова. Даље, јединице локалне самоуправе су препознале да је потребно да у свом власништву поседују слободне парцеле како би исте нудиле инвеститорима. Утврђено је да су општине које се налазе у развијенијим подручјима усвојиле планска документа, док код јединица локалне самоуправе које припадају групама мање развијених планска документа нису ни израђена, иако она представљају полазну основу за уређење пословног амбијента који ће привући инвеститоре да улажу. Запажено је да представници општине Врњачка Бања, која је на своју територију привукла више инвеститора који су користили подстицаје, посебну пажњу обраћају на уређење пратећих садржаја који су у надлежности њихове општине, као што је уређење парковских површина и осталог. Како се ниво развијености јединица локалних самоуправа смањује,

запажено је да се већа улагања очекују од инвеститора, зато што општине не располажу довољним средствима у својим буџетима.

Улагање у маркетинг би допринело већој препознатљивости подручја бања како за туристе, тако и за потенцијалне инвеститоре. Ово је сегмент који представници из свих група наводе. Даље, едукација кадрова би допринела стварању бољег пословног амбијента, на којој инсистирају саговорници из институција и организација из различитих ЈЛС по степену развијености, при чему је запажено да је код неразвијених и девастираних општина присутно демографско пражњење, односно одлазак младих. Доласком инвеститора, отворила би се радна места и радно способно становништво не би одлазило у веће градове у потрази за послом.

Највећи број предстваника институција и организација је истакао да је потребно унапредити путну и комуналну инфраструктуру, односно повезати мање развијене и девастиране јединице локалне самоуправе са аутопутевима и већим градовима, како би се туристичке дестинације приближиле како туристима тако и потенцијалним инвеститорима.

5. МОГУЋИ ПРАВЦИ ДАЉИХ ИСТРАЖИВАЊА

Спроведено емпиријско истраживање је имало одређена ограничења. Наиме, постоје представници институција и организација који се нису одазвали позиву на интервју. Такође, Овчар бања се налази на територији две јединице локалне салоуправе, општини Лучане и града Чачка. Иако ова бања није у функцији, проблеми који постоје у овом подручју бања се морају решавати заједничким деловањем представника институција и организација Лучана и Чачка. Истраживањем није била обухваћена општина Лучане. Такође, својинска трансформација није још увек завршена, па ће се тек након окончања исте омогућити свеобухватније сагледавање ефеката окончања процеса приватизације бањских комплекса на привлачење инвеститора у подручја бања. По окончању поступака приватизације и/или стечаја бањских комплекса може се спровести поновно испитивање ставова представника релевантних институција и организација о ефектима који су ови поступци имали на привлачење инвеститора у подручја бања. Тек у наредним истраживањима могуће је испитати ставове и искуства инвеститора који су користили подстицаје за реализацију својих инвестиција у подручја бања, с обзиром да је Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 18/2018) донета 2018. године и да је протекло краћак временски период од доделе првих подстицаја до спровођења истраживања чији су резултати описани у докторској дисертацији. Даље, узорак испитаника у наредним истраживањима могу чинити и инвеститори који су подстицаје користили за улагања у смештајне капацитете који нису у подручјима бања. Заправо, могуће је истражити разлоге због којих се нису определили за улагање у подручја бања. Такође, наредна истраживања могу обухватити и представнике носилаца политике привлачења инвестиција на националном нивоу, односно представнике Владе Републике Србије и ресорних министарстава.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Истраживање о политици привлачења директних инвестиција у функцији економског развоја подручја бања Републике Србије заснива се на хипотетичко-дедуктивној општенаучној методи. У циљу што веће објективности у доказивању постављених хипотеза, примењене су следеће посебне методе прикупљања података: метод дескриптивне статистичке анализе, метод анализе садржаја докумената и метод испитивања техником полиструктурираног дубинског интервјуа. Мишљења, ставови и перцепције испитаника о адекватности политике привлачења директних инвестиција у бањска подручја анализирани су применом метода дедуктивне тематске анализе, техником полуструктурираног интервјуа. Одабраним представника релевантних институција и организација у јединицама локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања у Републици Србији постављена су питања која су била груписана у четири тематске целине.

Прва група питања која се односила на економске специфичности јединице локалне самоуправе у којој је лоцирано подручје бање је испитаницима постављена са циљем тестирања посебне хипотезе: Х1 – Привредно системска решења политике привлачења директних инвестиција позитивно утичу на смањивање разлика у нивоу развијености подручја бања.

Друга група питања која се односила на приватизацију бањског комплекса је испитаницима постављена са циљем тестирања друге посебне хипотезе: Х2 - Решавање проблема приватизације бањских комплекса охрабрује потенцијалне инвеститоре.

Трећа група питања која се односила на значај привлачења директних инвестиција помоћу инвестиционих подстицаја су постављана ради доказивања посебних хипотеза: Х3 – Што је боља изграђеност инфраструктуре у јединицама локалне самоуправе у којима се налазе подручја бања, то је већа заинтересованост потенцијалних инвеститора за коришћење инвестиционих подстицаја.

Х4 – Инвестициони подстицаји позитивно утичу на привлачење директних инвестиција.

Х5 – Инвестициони подстицаји позитивно утичу на отварање нових радних места.

Х6 – Инвестициони подстицаји позитивно утичу на развој здравственог туризма.

Последња, четврта група питања се односила на активности које јединице локалне самоуправе спровode са циљем стварања амбијента за привлачење директних инвестиција у подручја бања су испитаницима постављана ради доказивања следећих посебних хипотеза:

Х7 – Што је ниво развијености подручја бање виши, то је пословни амбијент за директне инвестиције бољи.

Х8 – Унапређење пословног амбијента позитивно утиче на привлачење директних инвестиција у подручја бања.

Спроведеним истраживањем дошло се до следећих закључака:

1. Највећи неискоришћени економски потенцијал свих испитиваних јединица локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања је туризам. Бањски туризам је издвојен као посебан вид туризма који је у фокусу свих испитаника. Неискоришћени потенцијали, економски и природни (лековити фактор), се могу више искористити уколико би се превазишле одређене препреке привредно системског карактера као што су: ниво одлучивања, немогућност улагања због

ниским буџета јединица локалне самоуправе и доношење планских докумената. Превазилажењем наведених привредно системских проблема повећао би се ниво развијености подручја бања. Наиме, искоришћеност економских потенцијала и лековитог фактора код развијенијих општина је на знатно вишем нивоу у односу на мање развијене општине. Ова констатација се заснива на закључку да је у развијенијим општинама (прва и друга група јединица локалне самоуправе по степену развијености) много више уложено у већу искоришћеност економских потенцијала, и показује да је искоришћеност ових потенцијала директно повезана са нивоом развијености.

2. Дефинисање имовинско-правних односа у комплексима бања Републике Србије је услов за сигурност потенцијалних инвеститора који је општег, системског карактера. Узрок закаснеле приватизације баских комплекса су: нерешени имовинско-правни односи и парнице које се дуги низ година воде са ПИО фондом, недовољно уобличена стратегија државе, недовољна заинтересованост озбиљних инвеститора, иселјавање становништва из подручја бања које не раде и слаби капацитети у јединицама локалне самоуправе у којима су лоцирана подручја бања, а које у овом процесу имају веома значајну улогу. Поред наведених разлога, узрок закаснеле приватизације бањских комплекса је и непостојање Закона о приватизацији бања и постојање колизије између одредби које су прописане кључним законима који регулишу бање (Закон о бањама, Закон о туризму, Закон о водама и Закон о заштити природе).
3. Политика државе је равномеран регионални развој. Ову политику држава, између осталог спроводи и релативно већим подстицањем инвеститора да улажу у мање развијена подручја. Улагање у подручја бања које се налазе у овим јединицама локалне самоуправе довело би до развоја и самих јединица локалне самоуправе, па самим тим и до развоја неразвијених региона. Свако улагање државе у подручја бања, а посебно у инфраструктуру представља кључну тачку за одлучивање потенцијалних инвеститора за улагање у подручја бања.
4. Инвестициони подстицаји позитивно утичу на: привлачење директних инвестиција, отварање нових радних места и на развој здравственог туризма.
5. Јединице локалне самоуправе утичу на формирање пословног амбијента за привлачење инвестиција, али ниво њихове развијености опредељује могућности за изградњу истог. Улагањем у унапређење пословног амбијента довело би до повећања броја инвестиција у подручјима бања.

Бољим планским искоришћењем економских потенцијала, које се може остварити кроз долазак инвеститора и унапређење привредно системских решења, довело би до развоја мање развијених јединица локалне самоуправе и до њиховог приближавања јединицама локалне самоуправе које се налазе на већем нивоу развијености. Из свега наведеног произилази да је овим истраживањем **доказана прва посебна хипотеза** да привредно системска решења политике привлачења директних инвестиција позитивно утичу на смањивање разлика у нивоу развијености подручја бања.

Окончање поступка приватизације представљало позитиван импулс за долазак инвеститора у подручја бања Републике Србије. Овим се може закључити да је **друга посебна хипотеза доказана**, односно да би решавање проблема приватизације бањских комплекса охрабрило потенцијалне инвеститоре да улажу у бањске комплексе.

Потенцијални инвеститори првенствено обраћају пажњу на изграђеност инфраструктуре, па тек онда одлучују о исплативости инвестиционих подстицаја.

Подручја бања, лоцирана у јединицама локалне самоуправе које су развијеније, имају бољу инфраструктуру и приступачније су туристима. Самим тим, ова подручја имају релативно развијено туристичко тржиште и омогућавају бржи поврат уложених инвестиција. Због тога су она чешће бирана за инвестирање и изградњу нових смештајних капацитета. У складу са изнетим, утврђено је да је **доказана трећа посебна хипотеза** која гласи: Што је боља изграђеност инфраструктуре у јединицама локалне самоуправе у којима се налазе подручја бања, то је већа заинтересованост потенцијалних инвеститора за коришћење инвестиционих подстицаја.

Инвестициони подстицаји су позитивна мера и они свакако значе инвеститорима, па самим тим инвеститори ће приликом доношења одлуке о инвестирању у одређено подручје бање, узети у разматрање и могућност за доделу подстицаја. На основу изнетог закључка, утврђено је да је **доказана четврта посебна хипотеза**, односно да инвестициони подстицаји позитивно утичу на привлачење директних инвестиција.

Коришћење подстицаја стимулише се долазак инвеститора који, да би реализовали своје инвестиције, за градњу нових или адаптацију постојећих смештајних капацитета упошљавајући радну снагу прво кроз грађевинску оперативу, а касније кроз послове у туризму и све делатности које прате туризам. На овај начин доказана је да инвестициони подстицаји позитивно утичу на отварање нових радних места, односно **доказана је пета посебна хипотеза**.

Изградња нових и ревитализација постојећих смештајних капацитета која је подстакнута коришћењем инвестиционих подстицаја би довела до могућности да већи број туриста користи здравствене услуге које се нуде у објектима специјалних болница које су смештене у подручјима бања, па самим тим и дошло би до развоја здравственог туризма у подручјима бања. На основу изнетог, утврђено је да инвестициони подстицаји позитивно утичу на развој здравственог туризма, односно да је **доказана шеста посебна хипотеза**.

Развијеније јединице локалне самоуправе имају и развијенију путну и комуналну инфраструктуру које представљају предуслов за долазак инвеститора, али имају и веће буџете са којима располажу, па су спремнији да самостално више улажу пословни амбијент. С друге стране, јединице локалне самоуправе које се налазе на нижем нивоу развоја немају довољно средстава у својим буџетима за већа улагања у инфраструктуру, па очекују већу помоћ државе. Из изнетог произилази да је **доказана седма посебна хипотеза**, односно да што је ниво развијености подручја бање виши, то је пословни амбијент за директне инвестиције бољи.

Унапређењем пословног амбијента, кроз усвајање планских докумената, упрошћавање и убрзавање процедура за добијање дозвола које су потребне инвеститорима, формирање одељења која би се бавила изработом пројектне документације и пројеката за коришћење средстава из приступних фондова, обезбеђивање слободних парцела за потенцијална улагања, уређење пратећих садржаја (парковских површина и осталог) који су у надлежности јединица локалне самоуправе, улагањем у маркетинг и у едукацију кадрова, позитивно би се утицало на привлачење директних инвестиција у подручја бања. На основу изнетог, може се закључити да је **доказана осма посебна хипотеза**, односно да унапређење пословног амбијента позитивно утиче на привлачење директних инвестиција у подручја бања.

Посебно истичемо да је постављена генерална хипотеза Х0 – Политика привлачења директних инвестиција позитивно утиче на економски развој подручја бања Републике Србије, на основу које су постављене претходно наведене посебне хипотезе, на основу свега изнетог доказана. Наиме, привредно системска решења која креирају носиоци политике привлачења директних инвестиција на националном и локалном нивоу утичу позитивно на економски развој подручја бања Републике Србије. Доношењем законских и подзаконских аката којима се подстичу улагања у подручја бања, са једне стране, и коришћењем истих од стране инвеститора, са друге стране, довело је до развоја појединих подручја бања. С обзиром на то да је од 2018. године до данас протекао кратак временски период, те да је област подстицања развоја туризма у Републици Србији у зачетку, може се ипак закључити да су позитивни ефекти привредно системских решења већ видљиви, али да је потребно да се у наредном периоду настави са применом истих, како би дошло до економског развоја подручја бања на целој територији Републике Србије.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге и чланци:

1. Аничих, Ј., Лакета, М. и Вукотић, С. (2011). Инвестициона политика и регионални развој Србије у транзиционом периоду. *Зборник Географског института "Јован Цвијић" САНУ*, 61(3), 47-61.
2. Аничић, Д. Ј. (2018). Uloga lokalne samouprave u privrednom razvoju Republike Srbije – mogućnosti i ograničenja, doktorska disertacija. *Univerzitet "Union – Nikola Tesla" Fakultet za graditeljski menadžment*.
3. Antalóczy, K., Sass, M. i Szanyi, M. (2011). Policies for attracting foreign direct investment and enhancing itsspillovers to indigenous firms: The case of Hungary. E. Rugraff, M. W. Hansen, eds. *Multinational Corporations and Local Firms in Emerging Economies. Amsterdam University Press*.
4. Antevski, M. (2009). Razvojni potencijali stranih direktnih investicija: komparativna međunarodna iskustva. *Međunarodni problemi, Časopis instituta za međunarodnu politiku i privredu*, 61(1-2), 48-73.
5. Arandarenko, M. (2019). Podrška direktnim investicijama – troškovi i koristi. Доступно на: <https://nezavisnost.org/podrška-direktnim-investicijama-troskovi-i-koristi/> приступљено: 14.06.2021. године
6. Белиј, М., Милосављевић, Ј., Белиј, Ј. и Перак, К. (2014). Показатељи туристичке развијености бањских места у Србији. *Зборник радова – Географски факултет Универзитета у Београду* 62, 175-196.
7. Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. i Levine, R. (2003). Law, Endowment and Finace, *Journal of Financial Economics*, 70(1), 131-187.
8. Beck, T. i Laeven, L. (2005) Institution Building and Growth in Transition Economies. *World Bank Policy Research Working Paper No. 3657*. Washington D.C.: The World Bank. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-3657>
9. Бранковић, С. (2014). *Методологија друштвеног истраживања*. Завод за уџбенике, Београд.
10. Buchanan, B. G., Le, Q. V. i Rishi, M. (2012). Foreign Direct Investment and Institutional Quality: Some Empirical Evidence. *International Review of Financial Analysis*, 21(1), 81-89.
11. Velde, te D.W. (2001). Policies towards Foreign Direct Investment in Developing Countries: Emerging Best-Practices and Outstanding Issues. *FDI-Policy Conference, Overseas Development Institute, London*.
12. Veselinović, P. i Makojević, N. (2011). *Models for financing regional development, Contemporary Issues in Economics*. Business and Management, Kragujevac: Faculty of Economics University, 131-135.
13. Veselinović, P. i Makojević, N. (2017). Uticaj distribucije stranih direktnih investicija na regionalnu neravnomernost u Republici Srbiji. *Zbornik radova: Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja Jugoistočne Evrope*, 19-31., Niš: Ekonomski fakultet.
14. Веселиновић, П. (2013). *Национална економија*. Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет.
15. Veselinović, P. (2018). Tranzicioni preokret – od netržišne ka tržišnoj privredi, B. Drašković, J. Minović, A. Hanić, urednici: *Ekonomska teprija u periodu 1958-2018*, Institutu ekonomskih nauka, Beograd, 142-183.
16. Веселаќ, П. (2010). Актуелни трендови развоја здравственог туризма у Средњој Европи и Словенији као показатељ потенцијала развоја бањског туризма у Србији. *II Конгрес бања са међународним учешћем*. Врњачка Бања, 58-72.

17. Vujačić, I. i Perović Vujačić, J. (2011). Privatization in Serbia, Results and Institutional Failures, *Economic Annals*, 56(191), 89-105. <https://doi.org/10.2298/EKA1191089V>.
18. Вуковић, Д., Јовановић, А., Закић, Н. и Вукотић, С. (2011). Номенклатура статистичких територијалних јединица: могућност примене у Србији. *Зборник радова Географског института "Јован Цвијић" САНУ* 61(2), 11-24.
19. Геић, С., Геић, Ј. и Чмрлец, А. (2010). Здравствени туризам егзистенцијална потреба у савременом друштву. *Информатор*. 43(4), 317-324.
20. Ginevičius, R. i Šimelītė, A.(2011). Government Incentives Directed Towards Foreign Direct Investment: A Case of Central and Eastern Europe. *Journal of Business Economics and Management*, 12(3), 435-450. <https://doi.org/10.3846/16111699.2011.599415>
21. Gligoriјевић, Ž. i Novović, M. (2014). Zdravstveno – rekreativni turizam u procesu razvoja banjskih i planinskih turističkih mesta. *Ekonomске теме*, 52(4), 509-522.
22. Ђатовић, Д. (2007). *Економија Србије, привредни систем, структура и раст националне економије*. Београд: Мегатренд универзитет.
23. Gnjatović, D. i Stanišić, T. (2019). Possibilities of granting regional state aid for direct investment in spa areas i Serbia. *Building national economy competitiveness, University of Niš, Faculty of economics*, 105-120.
24. Gnjatović, D. (2016). Državni podsticaji stranim direktnim investicijama kao instrument politike javnih rashoda u Republici Srbiji. R. Kovačević i M. Gligorić, urednici: *Strane direktne investicije i privredni rast u Srbiji*, Ekonomski fakultet u Beogradu, 131-139.
25. Gnjatović, D. (2018). Priznanje prava svojine na objektima rehabilitacionih centara u banjama i klimatskim mestima Srbije sudskim putem. *Bankarstvo*, 47 (3), 31-53.
26. Ђатовић, Д. и Лековић, М. (2019). *Национална економија*. Врњачка Бања: Факултет за хотелијерство и туризам.
27. Delja, V. (2013). *Imovinsko pravo*. Доступно на: <https://lexduodecim.wordpress.com/category/imovinsko-pravo/> приступљено: 16.04.2020. године
28. Dorożyński, T., Dorożyńska, A. i Urbaniak, W. (2014) The Role of Local Government in Attracting FDI: The Case of the Lodz Region, *Business and Economic Horizons*, 10 (4), 281-304.
29. Drašković B. (2011) "Da li je moguć kopernikanski obrt u strategiji razvoja Srbije", *Ekonomski vidici*, 16(1), 19-29.
30. Dugalić, V. (2017). Strane direktne investicije: Trendovi i očekivanja. *Bankarstvo*, 46(3), 6-13.
31. Dunning, J.H. (2004). Institutional reform, FDI and European transition economies. *Henley University of reading, School of Economics*.
32. Dunning, J.H. (2005). Institutional Reform, FDI and European transition economies, R. Grosse, ed. *International Business and Governments inm the 21st Century*, Cambridge University Press, 49-78.
33. Đoković, V. i Vasiljević, D. (2008). *Barijere za investicije u Jablaničkom i Pčinjskom okrugu*.
34. Đorđević, I. (2015). Značaj stranih direktnih investicija za ekonomski razvoj regiona Šumadije i Pomoravlja. *Ekonomski signali: poslovni magazin*, 10(2), 25-41.
35. Живановић, С. (2015). *Облици и трендови здравственог туризма*. Врњачка Бања: Факултет за хотелијерство и туризам.
36. Жикић, М. и Лукић, С. (2022). Анализа надлежности и капацитета јединица локалне самоуправе у области туризма. *Стална конференција градова и општина-Савез градова и општина Србије*.

37. Zeneli, V. (2014). The Role of Institutions and Good Governance for Attracting Foreign Direct Investments: Evidence from Southeast Europe. *Business and Economics Journal*, (5)2, 1-21. <http://dx.doi.org/10.4172/2151-6219.100092>
38. Игић, В. (2014). *Примена мултиваријационе анализе у формирању композитног индекса развијености округа у Србији (докторска дисертација)*. Универзитет у Нишу, Економски факултет.
39. Jabri, A. i Brahim, M. (2015). Institutional Determinants of Foreign Direct Investment in MENA Region: Panel Co-Integration Analysis. *The Journal of Applied Business Research*, (31)5, 2001-2012.
40. Javier, A. B. i Elazigue, D. B. (2011). Opportunities and Challenges in Tourism Development Roles of Local Government Units in the Philippines. ANDA Conference: *Skills Development for New Dynamism in Asian Developing Countries under Globalization*. Japan Society for the Promotion of Science (JSPS) and Nagoya University, Nagoya.
41. Jovanović, M. Damnjanović, J. i Mirović, V. (2016). Direktni podsticaji stranim investitorima u Srbiji – koristi ili štete?. *Inovacije i preduzetništvo – pokretači razvoja i zapošljavanja, Zbornik radova*. Banja Luka, 49-58.
42. Jovanović Tončev, M. (2017). Tradicionalne i digitalne komunikacije u promociji banjskih destinacija Srbije, doktorska disertacija. *Univerzitet Singidunum, Departman za posle diplomске studije*.
43. Jovanović, S., Đekić, S. i Ilić, I. (2015). Impact of changes in ownership structure on the quality of services in spa tourism in Serbia, in: Papić, Lj. (ed.) *Life Cycle Engineering and Management ICDQM-2015, Prijedor*, 25-26. jun, 2015, Research Center of Dependability and Quality Management, 6th DQM International Conference, 118-124.
44. Jovanović, S., Janković-Milić, V. i Ilić, I. (2015). Health and Hygiene Importance for the Improvement of Tourism Sector Competitiveness in Serbia and the South-Eastern Europe Countries. The Economies of Balkan and Eastern Europe Countries in the changed world, EBEEC 2014, Nis, Serbia. *Procedia Economics and Finance 19*, 373 – 382.
45. Jovanović, S. i Ilić, I. (2016). Infrastructure as Important Determinant of Tourism Development in the Countries of Southeast Europe. *Ecoforum*, 5(1), 288-294.
46. Jovanović, S. i Ilić, I. (2017). Directions of Development of Spa Tourism and Hotel Industry in Republic of Serbia, B. Krtić, ed. *Enhancing Micro and Macro Competitiveness: Possibilities and Limitations*, University of Niš, Faculty of Economics, 59-77.
47. Јовичић, Д. (2008). Стање и перспективе развоја бањског туризма у Србији. *Гласник српског географског друштва свеска*, 88(4).
48. Johnson, S., McMillan, J. i Woodruff, C. (2002). Property Rights and Finance. *American Economic Review*. 92(5), 1335-1356.
49. Johnston, R., Crooks, V.A. i Ormond, M. (2015). Policy implications of medical tourism development in destination countries: revisiting and revising an existing framework by examining the case of Jamaica. *Globalization and Health*, 11(29), 1-13. doi:10.1186/s12992-015-0113-0
50. Kaspar, C. (1996). Gesundheitstourismus im Trend. *Jahrbuch der Schweizer, Tourismuswirtschaft 1995/96*, Institut fur Tourismus und Verkehrswirtschaft St. Gallen, 53-61.
51. Kvale, S. i Brinkmann, S. (2009) *Inter Views: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*, Sage, Los Angeles, CA.
52. Kenneth, T. P. (2007). Investment incentives: Growing use, uncertain benefits, uneven controls. The Global Subsidies Initiative (GSI) of *International Institute for Sustainable Development (IISD) Geneva*, Switzerland.

53. Kovačević, M. R. (2016). Pogodnosti i nedostaci stranih direktnih investicija, R.Kovačević, M. Gligorić, ur. *Strane direktne investicije i privredni rast u Srbiji*, Ekonomski fakultet i Akademija ekonomskih nauka u Beogradu, 177-189.
54. Kovačević, R. i Gligorić, M. Urednici (2016). *Strane direktne investicije i privredni rast u Srbiji*, Ekonomski fakultet u Beogradu.
55. Kordić, N. (2011). *Atraktivnost Srbije za privlačenje stranih direktnih investicija*, doktorska disertacija, Univerzitet Singidunum Beograd.
56. Kukeli, A. (2007). Foreign Direct Investment In Transition Economies: An Institutional Approach. *International Business & Economics Research Journal*, 6(12), 53-62.
57. Kurul, Z. i Yalta, A. Y. (2017). Relationship between Institutional Factors and FDI Flows in Developing Countries: New Evidence from Dynamic Panel Estimation, *Economies*, 5(2), 1-10.
58. Kuswanto, K., Hoen, H.W. i Holzhaecker, R.L. (2017). Bargaining between local governments and multinational corporations in a decentralised system of governance: the cases of Ogan Komering Ilir and Banyuwangi districts in Indonesia, *Asia Pacific Journal of Public Administration*, 39(3), 189-201. <https://doi.org/10.1080/23276665.2017.1368246>
59. Kušen, E. (2011). Positioning medical tourism in the broader framework of health tourism. *Tourism*, Vol. 59, No. 1, 95-99.
60. Leković, M. i Pantić, N. (2014). Државна финансијска подршка и капиталне инвестиције као фактори развоја српског туризма. *Менаџмент у хотелијерству и туризму* 2(1), 65-70.
61. Leković, M. i Stanišić, T. (2017). Real estate investment trusts specialized for investing in hotels. In D. Cvijanović et al. (Eds.). *Tourism in Function of Development of the Republic of Serbia – Tourism Product as a Factor of Competitiveness of the Serbian Economy and Experiences of other Countries*. Thematic Proceedings II (pp. 357–375). Vrnjačka Banja: Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjačka Banja.
62. Linde H. i Marković, I. (2017). *Priručnik za dodelu državne pomoći u lokalnoj samoupravi*, Stalna konferencija gradova i opština– Savez gradova i opština Srbije, Beograd.
63. Лучић, М., Димитривски, Д. и Тодоровић, А. (2016). Утицај атрибута у бањском туризму на конкурентност, пример Врњачк Бање, *Зборник радова Географског факултета Универзитета у Београду*, 64, 419-452. [doi:10.5937/zrgfub1664419L](https://doi.org/10.5937/zrgfub1664419L)
64. Ljubisavljević, T. i Gnjatović, D. (2020). Direct Investments in Spa Tourism of Undeveloped Rural Regions: Case Study of the Municipality of Kuršumlija. *Economics of Agriculture*, 67(1), 207-222. [doi:10.5937/ekoPolj2001207L](https://doi.org/10.5937/ekoPolj2001207L)
65. Mainil, T., Eijgelaar, E., Klijs, J., Nawijn, J. i Peeters, P. (2017). *Research for TRAN Committee – Health Tourism in the EU: A General Investigation*. European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels.
66. Марсенић, Д., Рикаловић, Г. и Јовановић Гавриловић, Б. (2004). *Економика Југославије*, Београд, Економски факултет.
67. Maček, A., Ovin, O. i Zvezdanović Lobanova, J. (2015). FDI Blessing — How Is It Recognized by Local Communities? — A Comparative Study of Slovenia and Serbia, V. Bobek, Ed. *Perspectives on Business and Management*, IntechOpen. [DOI: 10.5772/59635](https://doi.org/10.5772/59635)
68. Madžar, T., Lazibat, T. i Mikulić, J. (2016). *Mjerenje kvaliteta usluga u zdravstvenom turizmu*, Poslovna izvrsnost Zagreb, 10(1), 187-202.
69. Ménard, C. i Shirley, M. M. (2011). The Contribution of Douglass North to New Institutional Economics, *HAL Archives*, halshs-00624297.
70. Милићевић, С., Миловановић, В. и Подовац, М. (2012). Специфичност управљања бањским туризмом у свету и у Србији. *Мегатренд ревија*, 9(3), 273-286.
71. Милићевић С. (2015). *Од традиционалних бањских лечилишта до дестинација здравственог туризма*, Врњачка Бања, Факултет за хотелијерство и туризам.

72. Milošević, R. i Miljković, J. (2017). Priručnik o privlačenju i realizaciji investicija na lokalnom nivou. *Stalna konferencija gradova i opština – Savez gradova i opština Srbije, Beograd.*
73. Mitrović, M., i Gavrilović, A. (2013). Organizacija i menadžment u zdravstvenom sistemu Srbije. *FBIM Transactions*, 1(2), 145–158. Доступно на: https://meste.org/fbim_srpski/10.12709/fbim.01.01.02.15.pdf приступљено: 20.03.2022. године.
74. Mladenović, D., Đolević, V. i Šoškić, D. (2003). Ekonomska statistika (sedmo izmenjeno i dopunjeno izdanje). *Ekonomski fakultet Beograd.*
75. Mohajan, H.K. (2018) Qualitative Research Methodology in Social Sciences and Related Subjects. *Journal of Economic Development, Environment and People*, 7(1), 23-48.
76. Muntean Jemna, L. (2016). Qualitative and Mixed Research Methods in Economics, The Added Value When Using Qualitative Research Methods. *Jurnal of Public Administration, Finance and Law*, 9(1), 154-167.
77. Munyanyi, W. i Chiromba, C. (2015). Tax Incentives and Investment Expansion: Evidence from Zimbabwe's Tourism Industry. *AD-minister*, 27, 27-51. <https://dx.doi.org/10.17230/ad-minister.27.2>.
78. Murrell, P. (2003). Institutions and Firms in Transition Economies. C. Ménard, M. Shirley, eds. *Handbook of New Institutional Economics*. Dordrecht: Kluwer Academic Press.
79. North, Douglass C. (1990). *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. New York: Cambridge University Press.
80. North, Douglass C. (2005a). The Contribution of the New Institutional Economics to an Understanding of the Transition Problem, *Wider Perspectives on Global Development. Studies in Development Economics and Policy*, Palgrave Macmillan, London.
81. North, Douglass C. (2005b). *Understanding the Process of Economic Change*, Princeton: Princeton University Press.
82. Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E. i Moules, N. J. (2017). Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria. *International Journal of Qualitative Methods*, 16(1), 1–13.
83. Nsiku, N. i Kiratu, S. (2009). *Sustainable Development Impacts of Investment Incentives: A Case Study of Malawi's Tourism Sector*. International Institute for Sustainable Development, Canada.
84. Okada, K. (2013). The Interaction Effects of Financial Openness and Institutions on International Capital Flows. *Journal of Macroeconomics*, 35(C), 131–143. doi: 10.1016/j.jmacro.2012.11.003
85. Okutmuş, E. i Kahveci, A., (2016). Medical Tourism Development and Government Incentives in Turkey. International Scientific Conference *The Priority Directions of National Economy Development*, Faculty of Economics, University of Niš, 325-332.
86. Ostrom, E. (2005). Doing Institutional Analysis: Digging Deeper than Markets and Hierarchies, in C. Ménard, M. Shirley, eds. *Handbook of New Institutional Economics*, New York: Springer, 819-848.
87. Pejanović, R. (2009) Metodi kvalitativnih istraživanja u ekonomskoj (i agroekonomskoj) nauci, *Letopis naučnih radova*, 33(1), 5-18.
88. Pešić, M. (2020). Perspektive razvoja zdravstvenog turizma u Ivanjici, *Jahorinski poslovni forum* 2020, 413-420 Доступно на: http://jbf.ekofis.ues.rs.ba/images/2020/sessions/session%20tourism,%20services%20and%20sustainable%20growth/9_Pesic.pdf приступљено: 16.03.2021. године.
89. Петровић, П. (2006). *Приватизација – Искуства земаља у транзицији*. Чигоја.
90. Popović, J., Novović, M. i Vukadinović, S. (2013). Marketinški pristup razvoju zdravstvenog turizma u Republici Srbiji. *FBIM Transactions* Vol.1 No.2 pp. 124–135. DOI [10.12709/fbim.01.01.02.13](https://doi.org/10.12709/fbim.01.01.02.13)

91. Radivojević, V. i Vesić, S. (2020). Neki aspekti razvoja zdravstvenog sistema Srbije i Japana. *Naučne publikacije Državnog univerziteta u Novom Pazaru, Serija B: Društvene & humanističke nauke*, 3(2), 152-165. [doi: 10.5937/NPDUNP2002152R](https://doi.org/10.5937/NPDUNP2002152R)
92. Radnić Alkier, R., Gracan, D. i Fister, M. (2009). Repositioning of thermal spa tourism of north – west Croatia in accordance with the European thermal spa tourism trends, *Tourism and Hospitality Management*, 15(1), 73-84.
93. Радовић-Јанковић, Б. (2001). *Приручник за приватизацију предузећа у Републици Србији, Приватизација – правни оквир са коментаром законских прописа*. CES MECON.
94. Radović Stojanović, J. i Gnjatović, D. (2020). *Development of spa tourism in devastated rural regions of the Republic of Serbia*. Tourism in function of development of the Republic of Serbia, Tourism and Rural Development(TISC 2020) –Thematic proceedings II, 367-383.
95. Radulović, B. i Dragutinović, S. (2015). *Case studies of privatizations in Serbia*. NALED i USAID.
96. Рапаић, С. (2016). *Улога страних директних инвестиција у локалном економском развоју у Републици Србији (2001-2013)*. Докторска дисертација, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.
97. Рапаић, С. (2017). The impact of FDI on the economic development of Serbia. *Ekonomika preduzeća*, 381-392.
98. Ristić, L., Vujičić, M. i Leković, M. (2016). Tourism as a factor of sustainable development of rural areas belonging to Rudnička Morava. *Economics of Agriculture*, 63(2), 665–680.
99. Rodríguez-Díaz, M. i Rodríguez-Díaz, R. (2018). A Decision-Making and Governance Framework for the Renewal of Tourism Destinations: The Case of the Canary Islands. *Sustainability*, 10(2), 310. <https://doi.org/10.3390/su10020310>
100. Segić, S. (2011). Razvoj banjsko rekreativno zdravstvenog turizma u Republici Srpskoj kao mogućnost za strane ulagače. *Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije*, 1(2), 189-200.
101. Srebro, B., Vujic, T., Vujic, M., Milasinovic, M. i Nikolovski, S. (2021). Strategic approach to the sustainable development of spa tourism in Serbia – Chapter Nine (125-146). *Business Threats and Opportunities in the Western Balkans*, edited by Runcheva Tasev, H., Makrevska Disoska, E. *Cambridge Scholars Publishing*.
102. Стаменковић, М., Веселиновић, П. и Милановић, М. (2017). *Демографски ресурси округа у Републици Србији: анализа груписања*. *Теме*, 41(4), 873-897. [doi: 10.22190/TEME1704873S](https://doi.org/10.22190/TEME1704873S)
103. Stănculescu, G. C., Diaconescu, G. N., Diaconescu, D. M. (2015). Health, spa, wellness tourism. What is the difference? *Knowledge Horizons – Economics*, Vol. 7, No. 3, 158-161.
104. Stojanović, B., Stanišić, T. i Radivojević, V. (2013). State Aid Control: Theoretical Aspects and Empirical Evidences. *Facta Universitatis: Economics and Organization*, 10(2), 165–177.
105. Stojanović, B. i Stanišić, T. (2015). Sektorska državna pomoć u Evropskoj uniji i nekim zemljama Zapadnog Balkana. *Ekonomске teme* 53(3), 335-347.
106. Shepsle, Kenneth A. (2014). The Rules of the Game. Sebastian Galliani and Itai Sened, eds. *Institutions, Property Rights and Economic Growth: The Legacy of Douglass North*. New York. Cambridge University Press, str. 66-83. [DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9781107300361.006](https://doi.org/10.1017/CBO9781107300361.006)
107. Čeranić G. (2007). Sociološka analiza svojinske transformacije u postsocijalističkoj Crnoj Gori (1989-2000). *Sociološka luča*, 1(1), 110-118.

108. Udovički, K., Šormaz, N., Danon, M., i Medić, P. (2019). Usaglašavanje sa regulativom EU za unapređenje razvojne efikasnosti državne pomoći. *CEVES - Centar za visoke ekonomske studije*.
109. Удружење бања Србије (2020). Првих 50 година. *Удружење бања Србије, Врњачка Бања*.
110. Filipović, M. i Nikolić, M. (2017). Razvojna politika Srbije u 2017: predlozi za promenu postojeće politike podsticaja, *Ekonomika politika Srbije u 2017. Naučno društvo ekonomista Srbije sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu*, 157-176.
111. Fischer, S. i Sahay, R. (2004). Transition Economise: The Role of Institutions and Initial Conditions. *International Monetary Fund, Festschrift in Honor of Guillermo A. Calvo*.
112. Fontanari, M., Kern, A. (2003). The comparative analysis of spas – An instrument for the re-positioning of spas in the context of competition in spa and health tourism. *Tourism Review*, Vol. 58, No. 3, 20-28. <https://doi.org/10.1108/eb058413>
113. Harvey, W.S. (2010). Methodological Approaches for Interviewing Elites. *Geography Compass*, 4(3), 193-205.
114. Harvey, W.S. (2015). Strategies for conducting elite interviews. *Qualitative Research*.
Доступно на: <https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10871/16200/Qualitative%20Research.pdf?sequence=6&isAllowed=y> приступљено: 15.01.2020. године.
115. Nitrec, T. (1996). Zdravstveni turizam – rojmovi i koncepcijski okvir, *Tour. Hosp. Manag.* 2(2), 253-264.
116. Храбовски Томић, Е. (2006). *Дестинације здравственог туризма (Са освртом на бање Војводине)*, Прометеј, Нови Сад.
117. Hunya, G. (2014). Regional Policy and FDI Location – An Overview of the Larger New EU Member States. *GRINCOH Working Paper Series*, Paper No. 2.13.
118. Carrera, P. M. i Bridges, J. F. P. (2006). Globalization and healthcare: understanding health and medical tourism. *Expert Review of Pharmacoeconomics & Outcomes Research*, Vol. 6, No. 4, 447-454. <https://doi.org/10.1586/14737167.6.4.447>
119. Cass, F. (2007). Attracting FDI to Transition Countries: The Use of Incentives and Promotion Agencies, UNCTAD. *Transnational Corporations Journal*, 16(2), 78-122.
120. Claessens, S. i Laeven, L. (2003). Financial Development, Property Rights and Growth. *The Journal of Finance*, 58(6), 2401-2436.
121. Ćerović, S., Barjaktarović, D. i Knežević, M. (2015). Podrška razvoja turizma kao faktor konkurentnosti Srbije kao turističke destinacije. *SITCON 2015 – Key issues on tourism destination competitiveness*. DOI: [10.15308/sitcon-2015-1-8](https://doi.org/10.15308/sitcon-2015-1-8)
122. Шошкић Б. (1995). Друштвена својина и модели њене трансформације, *Луча*, 12(1-2), 92-101.
123. Šušić, V. i Dimitrijević, D. (2015). Wellness spa – a specific form of health tourism. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*, 12(1), 69 – 81.

Интернет документа институција и организација:

1. Агенција за лиценцање стечајних управника. (2015). *Продаја правног лица Друштво са ограниченом одговорношћу за пољопривредну производњу, прераду, промет и угоститељство ПК ТРЕБИЧ-СУНЦЕ Сокобања*. Доступно на: <https://alsu.gov.rs/la/stecaj/prodaje/prodaja/page/9691/> приступљено: 15.06.2020 године.
2. Агенција за лиценцање стечајних управника. (2015а). *Списак имовине ЛЕПТЕРИЈА ДОО СОКОБАЊА - У СТЕЧАЈУ*. Доступно на: <https://alsu.gov.rs/la/stecaj/imovine/?view=2&caseId=4155> приступљено: 15.06.2020 године.

3. Агенција за лиценцирање стечајних управника. (2017). *Саопштење са продаје имовине стечајног дужника ХТП Фонтана АД Врњачка Бања – у стечају*. Доступно на: http://195.222.96.125:7777/web_alsu/Vesti.aspx?id=8130&target= приступљено: 15.06.2020. године.
4. Агенција за лиценцирање стечајних управника. (2017а). *Саопштење са продаје имовине стечајног дужника ХТП Фонтана АД Врњачка Бања – у стечају*. Доступно на: http://195.222.96.125:7777/web_alsu/Vesti.aspx?id=8550&target= приступљено: 15.06.2020. године.
5. Агенција за лиценцирање стечајних управника. (2017б). *Саопштење са продаје имовине стечајног дужника ХТП Фонтана АД Врњачка Бања – у стечају*. Доступно на: http://195.222.96.125:7777/web_alsu/Vesti.aspx?id=12170&target= приступљено: 15.06.2020 . године.
6. Агенција за лиценцирање стечајних управника. (2019). *Саопштење са продаје стечајног дужника као правног лица “Букуљска нова слатина” у стечају, Аранђеловац, Arandelovac.* Доступно на: http://195.222.96.125:7777/web_alsu/Vesti.aspx?id=17730&target= приступљено: 15.06.2020 . године.
7. Агенција за лиценцирање стечајних управника. (2019а). *Саопштење са продаје имовине стечајног дужника ХТП «Бања Ковиљача» у стечају, Бања Ковиљача.* Доступно на: http://195.222.96.125:7777/web_alsu/Vesti_cir.aspx?id=19451&target= приступљено: 15.06.2020 . године.
8. Агенција за лиценцирање стечајних управника. (2020). *Саопштење са продаје КОНЦЕРН “ПЕТАР ДРАПШИН” у стечају, из Младеновца.* Доступно на: http://195.222.96.125:7777/web_alsu/Vesti_cir.aspx?id=26442&target= приступљено: 15.06.2021. године.
9. Агенција за лиценцирање стечајних управника. (2020а). *Саопштење са продаје БАЊА КОВИЉАЧА ХТП.* Доступно на: http://195.222.96.125:7777/web_alsu/Vesti_cir.aspx?id=25201&target= приступљено: 15.06.2021. године.
10. Агенција за лиценцирање стечајних управника. (2020б). *Извештај стечајног управника о току стечајног поступка и стању стечајне масе за период од: 01.10.2020. до: 31.12.2020.* Доступно на: <https://alsu.gov.rs/doc/stecajevi/3750/MR-2020-IVquarter.pdf> приступљено: 15.06.2021. године.
11. Агенција за лиценцирање стечајних управника. (2021). *Саопштење са продаје МАТАРУШКА И БОГУТОВАЧКА БАЊА” ДОО - у стечају -* Доступно на: http://195.222.96.125:7777/web_alsu/Vesti_cir.aspx?id=28343&target= приступљено: 15.12.2021. године.
12. Агенција за привредне регистре (2021). *Финансијски извештаји.* Доступно на: <https://pretraga3.apr.gov.rs/pretragaObveznikaFI> приступљено: 08.01.2022. године.
13. Агенција за привредне регистре. (2022). *Претрага - чланови.* Доступно на: <https://pretraga2.apr.gov.rs/EnterpriseWebSearchWeb/Details/Details?beid=1073528&rnd=C72168BE8D8C1378BDA779F7EEC06CC3E5A6A722> приступљено: 08.01.2022. године.
14. Бања Врдник Термал. (2022). *О нама.* Доступно на: <http://www.terminal-vrdnik.com/banja/o-nama/> приступљено: 04.01.2022. године.
15. Врњацка Ванја Online. (2021). *Zakon o banjama, mineralnim i toplim vodama iz 1914.g.* Доступно на: <https://www.vrnjacka-banja.co.rs/zakon-o-banjama-mineralnim-i-toplim-vodama-iz-1914-g/> приступљено: 20.10.2021. године.

16. Градска општина Врањска Бања (2021). *О нама*. Доступно на: <https://vranjska-banja.rs/%d0%be-%d0%bd%d0%b0%d0%bc%d0%b0/> приступљено: 03.01.2022. године.
17. еКапија. (2017). *Још 4 звездице "кralјице банја" - Меркур улаже 4 мил EUR у луксузни комплекс Splendor*. Доступно на: <https://www.ekapija.com/real-estate/1827088/KZIN-PR/jos-4-zvezdice-kraljice-banja-merkur-ulaze-4-mil-eur-u-luksuzni> приступљено: 05.01.2022. године.
18. Институт за рехабилитацију. (2021). *О институту*. Доступно на: <https://www.rehabilitacija.com/o-institutu/> приступљено: 26.11.2021. године.
19. International Spa Association. (2019). *Типови бања*. Доступно на: <https://experienceispa.com/resources/spa-goers> приступљено: 20.10.2019. године.
20. Институт Нишка бања. (2022). *О нама*. Доступно на: <https://radonnb.co.rs/%d0%be-%d0%bd%d0%b0%d0%bc%d0%b0/> приступљено: 04.01.2022. године.
21. Комисија за контролу државне помоћи (2020). *Извештај о додељеној државној помоћи у Републици Србији 2019. године*. Доступно на: <http://www.kkdp.gov.rs/doc/izvestaji/Izvestaj-o-dodeljenoj-drzavnoj-pomoci-u-Republici-Srbiji-u-2018-godini.pdf> приступљено: 20.12.2020. године.
22. Merkur Medicinski spa kompleks. (2022). *Medicina – savremena dijagnostika, stručni tim i mineralne vode Vrnjačke banje*. Доступно на: <http://www.vrnjackabanjamerkur.com/medicina.html> приступљено: 10.01.2022. године.
23. Министарство привреде. (2003). *Саопштење са 34 јавне аукције одржане 21.01.2003*. Доступно на: <http://www.priv.rs/Arhiva/631/Saopstenje-sa-34-javne-aukcije-odrzane.shtml> приступљено: 12.10.2019. године.
24. Министарство привреде. (2003а). *Потписан уговор за "Србија -турист", Ниш*. Доступно на: <http://www.priv.rs/Arhiva/1192/Potpisan-ugovor-za-ad--SRBIJA--TURIST--Nis.shtml> приступљено: 10.01.2022. године.
25. Министарство привреде. (2003б). *Саопштење са 78. јавне аукције одржане 31.07.2003. године – Београду*. Доступно на: <http://www.priv.rs/Arhiva/1118/Saopstenje-sa-78-javne-aukcije-odrzane.shtml> приступљено: 10.01.2022. године.
26. Министарство привреде. (2004). *Саопштење са 104. јавне аукције одржане 27.01.2004. године у Београду*. Доступно на: <http://www.priv.rs/Arhiva/1473/Saopstenje-sa-104-javne-aukcije-odrzane.shtml> приступљено: 10.01.2022. године.
27. Министарство привреде Републике Србије. (2008). *Саопштење са 234 јавне аукције одржане 05.09.2008. године и Београду*. Доступно на: <http://www.priv.rs/Arhiva/6310/Saopstenje-sa-234-javne-aukcije-odrzane.shtml> приступљено: 12.10.2019. године.
28. Министарство привреде. (2015). *Бање и специјалне болнице из портфолија Агенције за приватизацију Републике Србије*. Доступно на: http://www.priv.rs/upload/document/banje_portfolio_ap_2015-04-23_060138.pdf приступљено: 25.11.2019. године.
29. Министарство привреде. (2018). *Уговор о додели средстава подстицаја*. Доступно на: <http://privreda.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/VITA-ASISTENT-Potpisan.pdf> приступљено: 17.02.2022. године.
30. Министарство привреде. (2018а). *Уговор о додели средстава подстицаја*. Доступно на: https://privreda.gov.rs/sites/default/files/2021-09/SPORT-AGENT_ugovor.pdf приступљено: 17.02.2022. године.
31. Министарство привреде. (2018б). *Уговор о додели средстава подстицаја и Анекс 1*. Доступно на: <https://privreda.gov.rs/sites/default/files/2021-09/Voda-Sindjelic-Ugovor-Aneks1-web.pdf> приступљено: 17.02.2022. године.

32. Министарство привреде. (2018в). Уговор о додели средстава подстицаја и Анекс 1. Доступно на: https://privreda.gov.rs/sites/default/files/2021-09/Promont-Ugovor-2018_aneks1.pdf приступљено: 17.02.2022. године.
33. Министарство привреде. (2018г). Уговор о додели средстава подстицаја и Анекс 1. Доступно на: https://privreda.gov.rs/sites/default/files/2021-09/Hotel-TORNIK-Ugovor_aneks1.pdf приступљено: 17.02.2022. године.
34. Министарство привреде. (2018д). Уговор о додели средстава подстицаја, Анекс 1 и Анекс 2. Доступно на: https://privreda.gov.rs/wp-content/uploads/2021/03/ALCO-Hotel-Park-Ugovor_aneks1_aneks2.pdf приступљено: 17.02.2022. године.
35. Министарство привреде. (2018ђ). Уговор о додели средстава подстицаја. Доступно на: <http://privreda.gov.rs/wp-content/uploads/2018/11/PK-Trebic-Sunce-Soko-Banja-2018-Ugovor.pdf> приступљено: 17.02.2022. године.
36. Министарство привреде. (2019). Уговор о додели средстава подстицаја и Анекс 1. Доступно на: https://privreda.gov.rs/sites/default/files/2021-09/TONANTI-Ugovor_aneks1.pdf приступљено: 17.02.2022. године.
37. Министарство привреде. (2019а). Уговор о додели средстава подстицаја и Анекс 1. Доступно на: https://privreda.gov.rs/sites/default/files/2021-09/Planinka-Ugovor-2019_aneks1.pdf приступљено: 17.02.2022. године.
38. Министарство привреде. (2021). Уговор о додели средстава подстицаја и Анекс 1. Доступно на: https://privreda.gov.rs/sites/default/files/2021-12/MILLENIUM%20Ugovor%202021_Aneks1.pdf приступљено: 17.02.2022. године.
39. Министарство привреде. (2021а). Уговор о додели средстава подстицаја и Анекс 1. Доступно на: https://privreda.gov.rs/sites/default/files/2021-10/Planinka%20K.%20Banja%20Ugovor%202021_aneks1.pdf приступљено: 17.02.2022. године.
40. Министарство привреде. (2021б). Уговор о додели средстава подстицаја. Доступно на: <https://privreda.gov.rs/sites/default/files/2021-09/TM-Hospitality-Ugovor-2021.pdf> приступљено: 17.02.2022. године.
41. Министарство привреде. (2021в). Уговор о додели средстава подстицаја. Доступно на: <https://privreda.gov.rs/sites/default/files/2021-10/ALCO%20Group%20Ugovor%202021.pdf> приступљено: 17.02.2022. године.
42. Министарство привреде. (2022). *Инвестициони пројекти који се суфинансирају средствима подстицаја (уговори закључени након ступања на снагу Закона о улагањима)*. Доступно на: <https://privreda.gov.rs/ministarstvo/organizaciona-struktura/sektor-za-investiciona-ulaganja> приступљено: 17.02.2022. године.
43. Министарство привреде. (2022а) *Сектор за инвестициона улагања*. Доступно на: <https://privreda.gov.rs/ministarstvo/organizaciona-struktura/sektor-za-investiciona-ulaganja> приступљено: 10.02.2022. године.
44. Министарство привреде. (2022б). *Сектор за приватизацију, стечај и индустријски развој*. Доступно на: <https://privreda.gov.rs/ministarstvo/organizaciona-struktura/sektor-za-privatizaciju-stecaj-i-industrijski-razvoj> приступљено: 10.02.2022.
45. Министарство привреде. (2022в). Уговор о додели средстава подстицаја и Анекс 1. Доступно на: <https://privreda.gov.rs/sites/default/files/2022-02/PROMONT%20II%20ugovor%202022.pdf> приступљено: 17.02.2022. године.
46. Народна банка Србије (2022). *Претраживање дужника у принудној наплати*. Доступно на: https://nbs.rs/sr_RS/drugi-nivo-navigacije/servisi/duznici-pn/ приступљено: 10.01.2022. године.
47. Народна банка Србије (2022а). *Претраживање дужника у принудној наплати*. Доступно на: https://nbs.rs/sr_RS/drugi-nivo-navigacije/servisi/duznici-pn/ приступљено: 10.01.2022. године.

48. Народна скупштина Републике Србије (2014). Предлог Закона о приватизацији. Доступно на: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/predlozi_zakona/5068-13Lat.pdf приступљено: 10.01.2020. године.
49. OECD (2018). Effective Policy Approaches for Quality Investment in Tourism. *OECD Tourism Papers*, No. 2018/02, OECD Publishing, Paris. Доступно на: <https://doi.org/10.1787/88ea780c-en> приступљено: 13.11.2019. године.
50. Планинка Куршумлија (2020). *Историјат*. Доступно на: <http://www.planinka.rs/istorijat.php> приступљено: 13.11.2021. године.
51. Привредна комора Србије (2020). Инвестициони подстицаји. *Центар за подршку инвестицијама и јавно – приватно партнерство*. Доступно на: <https://api.pks.rs/storage/assets/Investicioni%20podsticaji%20s%20januar%202020.pdf> приступљено: 03.02.2020. године.
52. Развојна агенција Србије (2019). Доступно на: <https://ras.gov.rs/> приступљено: 06.11.2019. године.
53. Републичка дирекција за имовину и ПИО Фонд. (2019). *Оглас ради отуђења непокретности бањског комплекса “Жубор” у Куршумлијској бањи путем прикупљања писмених понуда*. Доступно на: <http://www.rdi.gov.rs/doc/oglasitekst-oglasa-Zubor.pdf> приступљено: 03.01.2020. године.
54. Републичка дирекција за имовину и ПИО Фонд. (2019а). *Оглас ради отуђења непокретности – земљишта које чини кат. парц. бр. 2041 КО Врањска бања путем прикупљања писмених понуда*. Доступно на: <http://www.rdi.gov.rs/doc/oglasitekst-oglasa-Vranjska-banja.pdf> приступљено: 05.01.2020. године.
55. Републичка дирекција за имовину и ПИО Фонд. (2019б). *Оглас ради отуђења непокретности бањског комплекса “Златар” у Новој Вароши путем прикупљања писмених понуда*. Доступно на: <http://www.rdi.gov.rs/doc/oglasitekst-oglasa-23.12zaZlatar.pdf> приступљено: 05.01.2020. године.
56. Рибарска бања. (2019). *Финансијски извештај*. Доступно на: <https://www.ribarskabanja.rs/index.php/finansijski-izvestaj> приступљено: 03.01.2022. године.
57. Рибарска бања. (2020). *О бањи*. Доступно на: <https://www.ribarskabanja.rs/index.php/o-banji> приступљено: 03.01.2022. године.
58. Специјална болница за болести штитасте жлезде и метаболизма ЋИГОТА Златибор. (2021). *Завршни рачун за 2020*. Доступно на: <https://www.cigota.rs/dok/zavrzni-racun-za-2020-godinu> приступљено: 03.01.2022. године.
59. Специјална болница за неуролошка и посттрауматска стања Стари Сланкамен. (2021). *О болници*. Доступно на: <https://www.bolnicaslankamen.co.rs/> приступљено: 03.01.2022. године.
60. Специјална болница за рехабилитацију Бања Ковилјаца. (2022). *О установи*. Доступно на: <https://banjakoviljaca.rs/onama.php> приступљено: 03.01.2022. године.
61. Специјална болница за рехабилитацију Вранјска Бања. (2009). *Број 1 у Европи*. Доступно на: <http://www.vranjskabanja.co.rs/> приступљено: 08.01.2022. године.
62. Специјална болница за рехабилитацију Вранјска Бања. (2020). *Информатор о раду*. Доступно на: <http://vranjskabanja.co.rs/dokumenta.php?crypt=Q1dBRFxCXCD04NWU0MGM5NA%3D%3D> приступљено: 08.01.2022. године.
63. Специјална болница за рехабилитацију Гејзер Сижаринска Бања. (2022). *Насловна страна*. Доступно на: <https://gejzer.rs/> приступљено: 03.01.2022. године.
64. Удружење Бања Србије (2019). *Индикације*. Доступно на: <https://serbianspas.org/indikacije/> приступљено: 15.11.2019. године.

65. Udruženje specijalizovanih zdravstvenih ustanova za prevenciju invalidnosti i rehabilitaciju (2021). *O nama*. Доступно на: <https://rhcentrisrbije.rs/o-nama/> приступљено: 10.02.2022. године.
66. Centar za visoke ekonomske studije CEVES (2017). *Uloga i efekti državne pomoći u privlačenju stranih direktnih investicija*. Доступно на: <https://ceves.org.rs/sr-uloga-i-efekti-drzavne-pomoci-u-privlacenju-stranih-direktnih-investicija-sdi/?lang=SR> приступљено: 30.09.2019. године.

Статистичке публикације:

1. European Commission (2021). *NUTS 2021 classification*. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background> приступљено: 13.01.2022. године.
2. European Commission (2021a). *NUTS Maps*. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/nuts-maps> приступљено: 13.01.2022. године.
3. European Commission (2021b). *Principles and characteristics*. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/principles-and-characteristics> приступљено: 13.01.2022. године.
4. European Commission (2021c) *Statistical regions for EU candidate and EFTA countries*. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/statistical-regions-outside-eu> приступљено: 13.01.2022. године.
5. Национална алијанса за локални економски развој (2019). *База страних инвестиција*. Доступно на: <https://naled.rs/baza-stranih-investicija> приступљено: 28.12.2019. године.
6. Републички завод за статистику (1975). *Општине у СР Србији (1974)*. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G1975/Pdf/G19752002.pdf> приступљено: 18.12.2019. године.
7. Републички завод за статистику (1982). *Општине у СР Србији (1981)*. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G1982/Pdf/G19822002.pdf> приступљено: 18.12.2019. године.
8. Републички завод за статистику (1993). *Општине у Републици Србији (1992)*. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G1993/Pdf/G19932003.pdf> приступљено: 18.12.2019. године.
9. Републички завод за статистику (2003). *Општине Србији (2002)*. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2003/Pdf/G20032002.pdf> приступљено: 18.12.2019. године.
10. Републички завод за статистику (2012). *Општине и региони у Републици Србији (2011)*. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2011/Pdf/G20112005.pdf> приступљено: 18.12.2019. године.
11. Републички завод за статистику (2013). *Општине и региони у Републици Србији (2012)*. Доступно на: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2012/Pdf/G20122008.pdf> приступљено 18.12.2019. године.
12. Републички завод за статистику (2014). *Општине и региони у Републици Србији (2013)*. Доступно на: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2013/pdf/G20132011.pdf> приступљено: 18.12.2019. године.
13. Републички завод за статистику (2015). *Општине и региони у Републици Србији (2014)*. Доступно на: <https://pod2.stat.gov.rs/objavljenepublikacije/g2014/pdf/g20142014.pdf> приступљено: 18.12.2019. године.

14. Републички завод за статистику (2016). *Општине и региони у Републици Србији (2015)*. Доступно на: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2015/Pdf/G20152017.pdf> приступљено: 18.12.2019. године.
15. Републички завод за статистику (2017). *Општине и региони у Републици Србији (2016)*. Доступно на: <https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2016/pdf/G20162020.pdf> приступљено: 18.12.2019. године.
16. Републички завод за статистику (2018). *Општине и региони у Републици Србији (2017)*. Доступно на: <https://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2017/pdf/G20172023.pdf> приступљено: 18.12.2019. године.
17. Републички завод за статистику (2019). *Општине и региони у Републици Србији (2018)*. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201813045.pdf> приступљено: 18.12.2019. године.
18. Републички завод за статистику (2020). Општине и региони у Републици Србији (2019). Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/pdf/G202013047.pdf> приступљено: 30.03.2021. године.
19. Републички завод за статистику (2020а). *Статистички годишњак Републике Србије (2019)*. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/pdf/G20202053.pdf> приступљено: 15.01.2021. године.
20. Републички завод за статистику (2021). *Општине и региони у Републици Србији (2020)*. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G202113048.pdf> приступљено: 20.02.2022. године.
21. Републички завод за статистику (2021а). *Региони у Републици Србији (2020)*. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G202126001.pdf>
22. Републички завод за статистику (2021б). *Статистички годишњак Републике Србије (2020)*. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20212054.pdf> приступљено: 15.01.2022. године.
23. Републички завод за статистику (2021в). *Статистика угоститељства и туризма (2021)*. Доступно на: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20211024.pdf> приступљено: 15.03.2022. године.
24. Републички завод за статистику (2022). *Претходни пописи*. Доступно на: <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/popis/prethodni-popisi> приступљено: 27.04.2022. године.
25. Републички секретаријат за јавне политике (2018). *Образложење Закона о накнадама за коришћење јавних добара*. Доступно на: <https://rsjp.gov.rs/upload/08.11.18%20Obrazlo%20C5%BEenje%20Nacrta%20zakona.pdf> приступљено: 27.04.2020. године.

Закони и уредбе:

1. Закон о бањама (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 80/92, 67/93 - др. закони и 95/2018 – др. закон).
2. Закон о буџету Републике Србије за 2019. годину (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 95/2018).
3. Закон о Влади (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 55/2005, 71/2005 - испр., 101/2007, 65/2008, 16/2011, 68/2012 – одлука УС, 72/2012, 7/2014 – одлука УС, 44/2014 и 30/2018 – др. закон).

4. Закон о државној управи (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 79/2005, 101/2007, 95/2010, 99/2014, 47/2018 и 30/2018 - др. закон).
5. Закон о здравственој заштити (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 25/2019).
6. Закон о изменама и допунама Закона о својинској трансформацији (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 32/97, 10/2001).
7. Закон о јавној својини (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 72/2011, 88/2013, 105/2014, 104/2016 - др. закон, 108/2016, 113/2017, 95/2018 и 153/2020).
8. Закон о контроли државне помоћи (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 73/2019).
9. Закон о локалној самоуправи (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 129/2007, 83/2014 – др. закон, 101/2016 - др. закон, 47/2018 и 111/2021 - др. закон).
10. Закон о министарствима (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 128/2020).
11. Закона о накнадама за коришћење јавних добара (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 95/2018, 49/2019, 86/2019 – усклађени дин. изн., 156/2020 – усклађени дин. изн. и 15/2021 – доп. усклађених дин. изн.).
12. Закон о планирању и изградњи (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 72/2009, 81/2009 - испр., 64/2010 – одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 - одлука УС, 50/2013 - одлука УС, 98/2013 - одлука УС, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019 – др. закон, 9/2020 и 52/2021).
13. Закон о претварању права коришћења у право својине на грађевинском земљишту уз накнаду (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 64/2015 и 9/2020).
14. Закон о приватизацији (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 38/2001).
15. Закон о приватизацији (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 30/2010, 93/2012, 119/2012 и 51/2014).
16. Закона о приватизацији (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 83/2014, 46/2015, 112/2015 и 20/2016).
17. Закон о привременој забрани располагања друштвеним средствима за непривредне и непроизводне инвестиције у другом полугодишту 1986. године и у 1987. години (*“Службени лист СФРЈ”*, бр. 034/1986).
18. Закон о регионалном развоју (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 51/2009, 30/2010 и 89/2015 – др. закон).
19. Закон о својинској трансформацији (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 32/97).
20. Закон о стечају (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 104/2009).
21. Закон о стечају (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 104/2009, 99/2011 – др. закон, 71/2012 – одлука УС 83/2014, 113/2017, 44/2018 и 95/2018).
22. Закона о туризму (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 36/09, 88/10, 99/11-др.закон, 93/12 и 84/15).
23. Закона о туризму (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 17/2019).
24. Закон о улагањима (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 89/2015 и 95/2018).
25. Закон о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 48/91, 75/91, 48/94, 51/94).
26. Закона о страним улагањима (*“Сл. лист СРЈ”*, бр. 3/2002 и 5/2003, *“Сл.лист СЦГ”*, бр. 1/2003 – Уставна повеља и *“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 107/2014 – др. закон).
27. Одлука о оснивању Специјалне болнице за болести штитасте жлезде и болести метаболизма “Златибор”, Чајетина (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 51/2006).
28. Одлука о утврђивању подручја Бање Љиг (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 21/00).

29. Одлука о утврђивању подручја бање Паланачки Кисељак (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 22/96).
30. Одлука о утврђивању подручја бање “Сокобања” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 23/97).
31. Одлука о утврђивању подручја бање “Бања Бечеј” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 8/13).
32. Одлука о утврђивању подручја бање “Бања Врујци” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 27/14).
33. Одлука о утврђивању подручја “Бања Златар” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 27/05).
34. Одлука о утврђивању подручја “Бања Ковиљача” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 13/03).
35. Одлука о утврђивању подручја бање “Брестовачка Бања” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 26/97).
36. Одлука о утврђивању подручја “Бујановачка Бања” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 56/05).
37. Одлука о утврђивању подручја бање “Буковичке Бање” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 21/97).
38. Одлука о утврђивању подручја “Врањска Бања” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 105/03).
39. Одлука о утврђивању подручја бање “Врдник” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 39/97).
40. Одлука о утврђивању подручја бање “Врњачка Бања” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 26/97).
41. Одлука о утврђивању подручја бање “Горња Трепча” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 39/10).
42. Одлука о утврђивању подручја бање “Јошаничка Бања” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 17/97).
43. Одлука о утврђивању подручја бање “Кањижа” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 3/97).
44. Одлука о утврђивању подручја бање “Матарушка Бања” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 05/13).
45. Одлука о утврђивању подручја бање “Нишка Бања” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 22/98).
46. Одлука о утврђивању подручја бање “Новопазарске Бање” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 16/15).
47. Одлука о утврђивању подручја бање “Овчар Бања” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 100/11).
48. Одлука о утврђивању подручја бање “Палић” Суботица (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 31/99).
49. Одлука о утврђивању подручја бање “Прибојска Бања” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 10/99).
50. Одлука о утврђивању подручја бање “Русанда” Меленци (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 31/99).
51. Одлука о утврђивању подручја бање “Селтерс Бање” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 13/15).
52. Одлука о утврђивању подручја ваздушне бање Ивањица (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 3/00).
53. Одлука о утврђивању подручја “Гамзиградска Бања” (*“Службени гласник Републике Србије”*, бр. 83/17).

54. Одлука о утврђивању подручја “Луковска Бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 104/18).
55. Одлука о утврђивању подручја “Сијаринска Бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 88/06).
56. Правилник о категоризацији туристичких места (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 24/2012, 31/2012 – испр. и 102/2015).
57. Правилник о методологији израде годишњег извештаја о додељеној државној помоћи (“Службени гласник Републике Србије”, број 3/2011).
58. Стратегији развоја туризма Републике Србије за период 2016-2025 (“Службени гласник Републике Србије” бр. 98/2016).
59. Уредба о начину и поступку пријављивања државне помоћи “Службени гласник Републике Србије”, број 13/10).
60. Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица “Службени гласник Републике Србије”, бр. 109/2009 и 46/2010).
61. Уредба о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 1/2019).
62. Уредба о одређивању критеријума за доделу подстицаја ради привлачења директних улагања у сектору услуга хотелског смештаја (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 33/2019 и 42/2019).
63. Уредба о плану мреже здравствених установа (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 5/2020, 11/2020, 52/2020, 88/2020, 62/2021, 69/2021, 74/2021 и 95/2021).
64. Уредба о правилима за доделу државне помоћи (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 13/10, 100/11, 91/12, 37/13 и 97/13, 119/14).
65. Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 56/2006, 50/2007 и 70/2008).
66. Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 34/2010 и 41/2010).
67. Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 42/2011, 46/2011, и 84/2011).
68. Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 20/2012, 123/2012, 14/2013 и 60/2013).
69. Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 55/2014 и 65/2014).
70. Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 28/2015).
71. Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 110/2016).
72. Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 18/2018).
73. Уредба о условима и начину привлачења директних инвестиција (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 37/2018).
74. Уредба о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 104/2014).
75. Уредба о утврђивању методологије за израчунавање степена развијености региона и јединица локалне самоуправе (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 68/2011).
76. Устав Републике Србије из 1990. године.
77. Устав Републике Србије из 2006. године.

БИОГРАФИЈА

Тијана Љубисављевић је рођена 25.07.1983. године у Крагујевцу. Основну школу “Станислав Сремчевић” завршила је у Крагујевцу са Вуковом дипломом. Прву крагујевачку гимназију у Крагујевцу (природно – математички смер) завршила је са одличним успехом. Економски факултет Универзитета у Београду (смер: Финасије, банкарство и осигурање; опциона група: Банкарство) уписала је 2002/2003. године, а дипломирала 2006. године, стекавши звање дипломирани економиста, са просечном оценом 8,30 у току студија. На Економском факултету Универзитета у Београду, академске 2009/2010. године уписала је мастер академске студије (студијски програм: Банкарски и финансијски менаџмент), а звање мастер економиста стекла 2011. године, одбравивши мастер рад на тему “Инструментаријум монетарне политике” са оценом 10 (десет) и просечном оценом 9,30 у току студија. Докторске академске студије уписала је 2017/2018. године на Факултету за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи, Универзитета у Крагујевцу (студијски програм: Менаџмент у хотелијерству и туризму). Све испите утврђене студијским програмом положила је са просечном оценом 10,00. Аутор или коаутор је већег броја радова из области привредног система и економске политике.

Од марта 2008. године је радила у Агенцији за приватизацију у Београду, у Центру за стечај, а од јула 2015. године, у Агенцији за лиценцирање стечајних управника као супервизор, помоћник директора Центра за стечај, након чега обавља дужност директора Центра за стечај. Испит за добијање лиценце за обављање послова стечајног управника положила је 2012. године. Члан је Удружења за стечајно право.

Презентовала је своје реферате на семинарима за едукацију стечајних управника у организацији Агенције за лиценцирање стечајних управника и активно учествовала на многобројним научним скуповима из области стечаја. Марта 2016. године узела је учешће на *24th Annual Conrad B. Duberstein National Memorial Moot Court Competition* у организацији *American Bankruptcy Institute* у Њујорку. Учествовала је на јавној расправи за доношење Закона о изменама и допунама Закона о стечају. Као презентер измена учествовала је на јавним расправама које су одржане у Лесковцу и Чачку током октобра 2016. године.

Године 2017. стекла је сертификат *Pricewaterhouse Coopers d.o.o. Beograd* за успешно обављену обуку “Управљање пројектима” у оквиру пројекта “Подршка имплементацији Акционог плана за спровођење Стратегије за решавање проблематичних кредита”. У септембру 2017. године учествовала је на Конференцији *OECD, Regional Policy Dialogue Meeting, “Bankruptcy and Second Chance Policies”* у Паризу.

Од 2015. до 2018. године била је члан Радне групе Владе Републике Србије за израду Стратегије за решавање проблематичних кредита (NPL). Од 10. до 28. септембра 2018. године била је на студијском путовању у САД, као стипендиста Америчке амбасаде у оквиру програма *International Visiting Leadership Program* на тему “*Financial Mechanisms for Fostering Economic Growth*”. Циљ путовања је био упознавање са законским прописима којима се уређује стечајни поступак у Америци, као и упознавање са радом, како државних институција, тако и приватних фирми (канцеларије стечајних управника и адвокатских канцеларија) које се баве стечајем. У оквиру програма, упознала се са радом институција у Вашингтону, Рину, Канзас Ситију и Њујорку.

У фебруару 2022. године је била члан делегације Владе Републике Србије на конференцији *Dubai Expo Spa & Wellness Investment Conference*.

АНЕКС I

Одлуке о утврђивању подручја бања

1. Одлука о утврђивању подручја бање Паланачки Кисељак (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 22/96) којом је на површини од 183.222 ха, на којој се налази “простор болничког комплекса, бањског парка, шуме Микуље и Кудречког језера”, утврђено подручје бање Паланачки Кисељак, а које је лоцирано на територији општине Смедеревка Планака.
2. Одлука о утврђивању подручја бање “Кањижа” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 3/97) којом је на површини од 160 ха утврђено подручје бање “Кањижа”, а које је лоцирано на територији општине Кањижа.
3. Одлука о утврђивању подручја бање “Јошаничка бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 17/97) којом је на површини од 320 ха утврђено подручје бање “Јошаничка Бања”, а које је лоцирано на територији општине Рашка.
4. Одлука о утврђивању подручја бање “Буковичке бање” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 21/97) којом је на површини од 377.55.10 ха утврђено подручје бање “Буковичке Бање”, а које је лоцирано на територији општине Аранђеловац.
5. Одлука о утврђивању подручја бање “Сокобања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 23/97) којом је на површини од 475.03.43 ха утврђено подручје бање “Сокобања”, а које је лоцирано на територији општине Сокобања.
6. Одлука о утврђивању подручја бање “Врњачка бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 26/97) којом је на површини од 182 ха утврђено подручје бање “Врњачка Бања”, а које је лоцирано на територији општине Врњачка Бања.
7. Одлука о утврђивању подручја бање “Брестовачка бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 26/97) којом је на површини од 113.84.04 ха утврђено подручје бање “Брестовачка Бања”, а које је лоцирано на територији општине Бор.
8. Одлука о утврђивању подручја бање “Врдник” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 39/97) којом је на површини од 520 ха утврђено подручје бање “Врдник”, а које је лоцирано на територији општине Ириг.
9. Одлука о утврђивању подручја бање “Нишка бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 22/98) којом је на површини од 1.004,594 ха утврђено подручје бање “Нишка Бања”, а које је лоцирано на територији општине Ниш.
10. Одлука о утврђивању подручја бање “Прибојска бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 10/99) којом је на површини од 101,50 ха утврђено подручје бање “Прибојска Бања”, а које је лоцирано на територији општине Прибој.
11. Одлука о утврђивању подручја бање “Русанда” Меленци (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 31/99) којом је на површини од 392 ха утврђено подручје бање “Русанда” Меленци, а које је лоцирано на територији општине Зрењанин.
12. Одлука о утврђивању подручја бање “Палић” Суботица (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 31/99) којом је на површини од 2130 ха утврђено подручје бање “Палић”, а које је лоцирано на територији општине Суботица.
13. Одлука о утврђивању подручја ваздушне бање Ивањица (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 3/00) којом је на површини од 2.156,50 ха утврђено подручје ваздушне бање Ивањица, а које је лоцирано на територији општине Ивањица.
14. Одлука о утврђивању подручја Бање Љиг (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 21/00) којом је на површини од 174.75.00 ха утврђено подручје Бање Љиг, а које је лоцирано на територији општине Љиг.

15. Одлука о утврђивању подручја “Бања Ковиљача” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 13/03) којом је на површини од 1511.31.07 ха утврђено подручје бање “Бања Ковиљача”, а које је лоцирано на територији општине Лозница.
16. Одлука о утврђивању подручја “Врањска бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 105/03) којом је на површини од 973.82.57 ха утврђено подручје бање “Врањска Бања”, а које је лоцирано на територији општине Врање.
17. Одлука о утврђивању подручја “Бања Златар” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 27/05) којом је на површини од 3716.70.00 ха утврђено подручје бање “Бања Златар”, а које је лоцирано на територији општине Нова Варош.
18. Одлука о утврђивању подручја “Бујановачка бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 56/05) којом је на површини од 2023 ха 13 а 22 м² утврђено подручје бање “Бујановачка бања”, а које је лоцирано на територији општине Бујановац.
19. Одлука о утврђивању подручја “Сијаринска бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 88/06) којом је на површини од 3897 ха 93 а 11 м² утврђено подручје бање “Сијаринска Бања”, а које је лоцирано на територији општине Медвеђа.
20. Одлука о утврђивању подручја бање “Горња Трепча” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 39/10) којом је на површини од 1129 ха 36 а 58 м² утврђено подручје бање “Горња Трепча”, а које је лоцирано на територији општине Чачак.
21. Одлука о утврђивању подручја бање “Овчар бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 100/11) којом је на површини од 867 ха 52 а 81 м² утврђено подручје бање “Овчар Бања”, а које је лоцирано на територији града Чачака и општине Лучани.
22. Одлука о утврђивању подручја бање “Бања Бечеј” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 8/13) којом је на површини од 107 ха 50 а утврђено подручје бање “Бања Бечеј”, а које је лоцирано на територији општине Бечеј.
23. Одлука о утврђивању подручја бање “Матарушка бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 05/13) којом је на површини од 1369,60 ха утврђено подручје бање “Матарушка Бања”, а које је лоцирано на територији града Краљево.
24. Одлука о утврђивању подручја бање “Бања Врујци” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 27/14) којом је на површини од 2727 ха 46 а 89 м² утврђено подручје бање “Бања Врујци”, а које је лоцирано на територији општине Мионица.
25. Одлука о утврђивању подручја бање “Селтерс бање” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 13/15) којом је на површини од 2498 ха утврђено подручје бање “Селтерс Бање”, а које је лоцирано на територији општине Младеновац на територији града Београда.
26. Одлука о утврђивању подручја бање “Новопазарске бање” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 16/15) којом је на површини од 2418 ха 58 а 33 м² утврђено подручје бање “Новопазарске Бање”, а које је лоцирано на територији града Новог Пазара.
27. Одлука о утврђивању подручја “Гамзиградска бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 83/17) којом је на површини од 1.004 ха 95а утврђено подручје бање “Гамзиградска Бања”, а које је лоцирано на територији града Зајечара.
28. Одлука о утврђивању подручја “Луковска бања” (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 104/18) којом је на површини од 1.000 ха 50 а утврђено подручје бање “Луковска Бања”, а које је лоцирано на територији општине Куршумлија.

АНЕКС II

Густина насељености у ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања Републике Србије у годинама пописа од 1971. до 2020. године

Рб.	Подручја бања:	Град - општина:	Број	Повр-	Густи	Број	Повр-	Густи	Број	Повр-	Густи
			стано-	шина	на н.	стано-	шина	на н.	стано-	шина	на н.
			вника	у км ²		вника	у км ²		вника	у км ²	
Године:			1971.			1981.			1991.		
Република Србија:			8446591	88361	96	9313677	88361	105	9778992	88361	111
1	Селгерс бања	Београд - Младеновац	47134	338	139	52489	338	155	56389	338	167
2	Брестовачка бања	Бор	52849	856	62	56484	856	66	59900	856	70
3	Бања Кањижа	Кањижа	33817	399	85	32709	399	82	30668	399	77
4	Нишка бања	Ниш - Нишка Бања	
5	Палић	Суботица	146773	1007	146	154611	1007	154	150534	1008	149
6	Горња Тречча	Чачак	97772	636	154	110676	636	174	116808	636	184
7	Овчар бања										
8	Буковичка бања	Аранђеловац	42122	376	112	46803	376	124	47618	376	127
9	Бања Бечеј	Бечеј	44976	487	92	44243	487	91	42685	487	88
10	Врањска бања	Врање - Врањска Бања	
11	Врњачка бања	Врњачка Бања	21940	239	92	24768	239	104	25875	239	108
12	Гамзиградска бања	Зајечар	73148	1070	68	76681	1070	72	72763	1070	68
13	Русанда – Меленци	Зрењанин	129837	1326	98	139300	1324	105	136778	1329	103
14	Паланачки Кисељак	Смедеревска Паланка	58112	422	138	60945	422	144	59822	422	142
15	Ваздушна бања Ивањица	Ивањица	39233	1090	36	37887	1090	35	36688	1090	34
16	Врдник	Ириг	13678	226	61	12413	226	55	11696	226	52
17	Матарушка бања	Краљево	106153	1529	69	121622	1529	80	125772	1529	82
18	Бања Ковиљача	Лозница	78228	612	128	84180	612	138	86875	612	142
19	Новопазарска бања	Нови Пазар	64326	742	87	74000	742	100	85249	742	115
20	Сокобања	Сокобања	23932	525	46	23394	525	45	21948	525	42
21	Бања Љиг	Љиг	18549	279	66	17620	279	63	15912	279	57

			Број стано- вника	Повр- шина у км ²	Густи на н.	Број стано- вника	Повр- шина у км ²	Густи на н.	Број стано- вника	Повр- шина у км ²	Густи на н.
		Године:	1971.			1981.			1991.		
Рб.	Подручја бања:	Град - општина:									
22	Бања Врујци	Мионица	20560	329	62	19297	329	59	17368	329	53
23	Ваздушња бања Златар	Нова Варош	22740	584	39	22523	584	39	21812	584	37
24	Прибојска бања	Прибој	32548	553	59	35200	558	63	35951	553	65
25	Јошаничка бања	Рашка	29367	666	44	29475	666	44	28747	666	43
26	Бујановачка бања	Бујановац	43522	461	94	46689	461	101	49238	461	107
27	Луковска бања	Куршумлија	31672	952	33	27629	952	29	23590	951	25
28	Сијаринска бања	Медвеђа	20792	524	40	17219	524	33	13368	524	26

			Број стано- вника	Повр- шина у км ²	Густи на н.	Број стано- вника	Повр- шина у км ²	Густи на н.	Број стано- вника	Повр- шина у км ²	Густи на н.
		Године:	2002.			2011.			2020.		
		Република Србија:	7498001	88361	85	7258753	88509	82	6899126	88499	78
Рб.	Подручја бања:	Град - општина:									
1	Селтерс бања	Београд - Младеновац	52490	339	155	51824	339	153	51275	339	151
2	Брестовачка бања	Бор	55817	856	65	49720	856	58	43983	856	51
3	Бања Кањижа	Кањижа	27510	401	69	25764	399	65	23369	399	59
4	Нишка бања	Ниш - Нишка Бања	15359	145	106	15148	146	104	13899	146	95
5	Палић	Суботица	148401	1007	147	143179	1007	142	135678	1007	135
6	Горња Тречка	Чачак	117072	636	184	114797	636	180	108737	636	171
7	Овчар бања										
8	Буковичка бања	Аранђеловац	48129	376	128	45746	376	122	42766	376	114
9	Бања Бечеј	Бечеј	40987	486	84	37904	487	78	34675	486	71
10	Врањска бања	Врање - Врањска Бања		9956	258	39	8608	258	33
11	Врњачка бања	Врњачка Бања	26492	239	111	26296	239	110	25722	239	108
12	Гамзиградска бања	Зајечар	65969	1069	62	60045	1069	56	52637	1069	49

Рб.	Подручја бања:	Град - општина:	Број	Повр-	Густи	Број	Повр-	Густи	Број	Повр-	Густи
			стано-	шина	на н.	стано-	шина	на н.	стано-	шина	на н.
Године:			2002.			2011.			2020.		
13	Русанда – Меленци	Зрењанин	132051	1326	100	123536	1327	93	114679	1327	86
14	Паланачки Кисељак	Смедеревска Паланка	56011	422	133	51824	421	123	44341	421	105
15	Ваздушна бања Ивањица	Ивањица	35445	1090	33	32516	1090	30	29115	1090	27
16	Врдник	Ириг	12329	230	54	11093	230	48	9806	230	43
17	Матарушка бања	Краљево	121707	1529	80	117701	1530	77	115921	1530	76
18	Бања Ковиљача	Лозница	86413	612	141	81499	612	133	73975	612	121
19	Новопазарска бања	Нови Пазар	85996	742	116	98992	742	133	107822	742	145
20	Сокобања	Сокобања	18571	525	35	16272	525	31	13760	525	26
21	Бања Љиг	Љиг	14629	279	52	12585	279	45	11017	279	39
22	Бања Врујци	Мионица	16513	329	50	14805	329	45	12709	329	39
23	Ваздушња бања Златар	Нова Варош	19982	581	34	17429	581	30	14054	581	24
24	Прибојска бања	Прибој	30377	553	55	26914	553	49	23373	553	42
25	Јошаничка бања	Рашка	26981	666	41	24657	670	37	22077	670	33
26	Бујановачка бања	Бујановац	43302	461	94	45626	461	99	37615	461	82
27	Луковска бања	Куршумлија	21608	952	23	18445	952	19	17051	952	18
28	Сијаринска бања	Медвеђа	10760	524	21	10206	524	19	6309	524	12

Извор: Републички завод за статистику (1975), Републички завод за статистику (1982), Републички завод за статистику (1993), Републички завод за статистику (2003), Републички завод за статистику (2012), Републички завод за статистику (2021).

АНЕКС III

Стопа незапослености у ЈЛС у којима су лоцирана подручја бања Републике Србије 2011-2020

Рб.	Подручја бања:	Град - општина:	Незапо	Запо	стопа	Незапо	Запо	стопа	Незапо	Запо	стопа
			слена	слена		слена	слена		слена	слена	
			лица	лица		лица	лица		лица	лица	
			2011.			2012.			2013.		
	Република Србија:		738756	1746138	29.73	754603	1727048	30.41	769546	1715163	30.97
1	Селтерс бања	Београд - Младеновац	5462	9149	37.38	6094	9214	39.81	6006	8814	40.53
2	Брестовачка бања	Бор	5985	11992	33.29	6121	12014	33.75	6209	12117	33.88
3	Бања Кањижа	Кањижа	2362	4676	33.56	2424	4796	33.57	2334	4622	33.55
4	Нишка бања	Ниш - Нишка Бања	2541	2134	54.35	2654	2242	54.21	2706	2317	53.87
5	Палић	Суботица	10959	39216	21.84	11325	37316	23.28	11442	36619	23.81
6	Горња Трепча	Чачак	9945	26092	27.60	10747	27226	28.30	11348	27202	29.44
7	Овчар бања										
8	Буковичка бања	Аранђеловац	5083	9939	33.84	5239	10624	33.03	5271	10521	33.38
9	Бања Бечеј	Бечеј	5092	7459	40.57	4892	7763	38.66	4808	7406	39.36
10	Врањска бања	Врање - Врањска Бања	1110		...	1164	
11	Врњачка бања	Врњачка Бања	3456	6703	34.02	3567	6020	37.21	3540	5849	37.70
12	Гамзиградска бања	Зајечар	7401	11779	38.59	7543	12071	38.46	7416	11607	38.98
13	Русанда – Меленци	Зрењанин	11078	28858	27.74	10130	28833	26.00	8948	28694	23.77
14	Паланачки Кисељак	Смедеревска Паланка	3985	9315	29.96	4323	8157	34.64	4180	7759	35.01
15	Ваздушна бања Ивањица	Ивањица	4689	6422	42.20	4782	6972	40.68	4828	7288	39.85
16	Врдник	Ириг	1699	1247	57.67	1789	1416	55.82	1789	1413	55.87
17	Матарушка бања	Краљево	13568	26185	34.13	13936	25197	35.61	13668	24418	35.89
18	Бања Ковиљача	Лозница	10832	14178	43.31	11735	14125	45.38	12055	14348	45.66
19	Новопазарска бања	Нови Пазар	21503	15802	57.64	20501	15359	57.17	19884	15289	56.53
20	Сокобања	Сокобања	1484	3026	32.90	1580	3090	33.83	1556	3170	32.92
21	Бања Љиг	Љиг	523	1948	21.17	522	1827	22.22	592	1686	25.99

			Незапослена лица	Запослена лица	стопа	Незапослена лица	Запослена лица	стопа	Незапослена лица	Запослена лица	стопа
		Године:	2011.			2012.			2013.		
Рб.	Подручја бања:	Град - општина:									
22	Бања Врујци	Мионица	594	1714	25.74	619	1882	24.75	608	1856	24.68
23	Ваздушња бања Златар	Нова Варош	2392	2652	47.42	2576	2430	51.46	2493	2323	51.76
24	Прибојска бања	Прибој	5446	4692	53.72	5117	4545	52.96	5178	4478	53.62
25	Јошаничка бања	Рашка	3714	4463	45.42	3583	4645	43.55	3614	4493	44.58
26	Бујановачка бања	Бујановац	4227	5478	43.55	4474	5033	47.06	4460	4897	47.66
27	Луковска бања	Куршумлија	3040	2671	53.23	3097	3450	47.30	3265	3327	49.53
28	Сијаринска бања	Медвеђа	54.75	52.97	54.46	52.74	47.54	46.85	1655	1384	54.46

			Незапослена лица	Запослена лица	стопа	Незапослена лица	Запослена лица	стопа	Незапослена лица	Запослена лица	стопа
		Године:	2014.			2015.			2016.		
		Република Србија:	723621	1697686	29.89	703020	1989617	26.11	679125	2009785	25.26
Рб.	Подручја бања:	Град - општина:									
1	Селтерс бања	Београд - Младеновац	5989	7991	42.84	5832	9124	38.99	5610	9851	36.28
2	Брестовачка бања	Бор	5800	12110	32.38	5823	12121	32.45	5711	12405	31.52
3	Бања Кањижа	Кањижа	2177	4527	32.47	1881	5955	24.00	1899	6177	23.51
4	Нишка бања	Ниш - Нишка Бања	2615	2229	53.98	2523	2104	54.53	2426	2467	49.58
5	Палић	Суботица	10089	35957	21.91	8879	42356	17.33	7528	44071	14.59
6	Горња Тречка	Чачак	10771	26847	28.63	10470	31114	25.18	10129	32550	23.73
7	Овчар бања										
8	Буковичка бања	Аранђеловац	5293	10506	33.50	5457	10881	33.40	5394	10573	33.78
9	Бања Бечеј	Бечеј	4304	7233	37.31	3796	8470	30.95	3711	8089	31.45
10	Врањска бања	Врање - Врањска Бања	...	1093		...	1365		...	1778	
11	Врњачка бања	Врњачка Бања	3502	5568	38.61	3498	6235	35.94	3501	6696	34.33

			Незапослена лица	Запослена лица	стопа	Незапослена лица	Запослена лица	стопа	Незапослена лица	Запослена лица	стопа
		Године:	2014.			2015.			2016.		
Рб.	Подручја бања:	Град - општина:									
12	Гамзиградска бања	Зајечар	7186	11086	39.33	7020	12718	35.57	6867	12215	35.99
13	Русанда – Меленци	Зрењанин	8493	29432	22.39	7797	32942	19.14	8371	32023	20.72
14	Паланачки Кисељак	Смедеревска Паланка	3846	7629	33.52	3868	9145	29.72	3729	9531	28.12
15	Ваздушна бања Ивањица	Ивањица	4418	7487	37.11	4432	7428	37.37	4186	7688	35.25
16	Врдник	Ириг	1700	1392	54.98	1583	1855	46.04	1450	2051	41.42
17	Матарушка бања	Краљево	12939	23738	35.28	12844	27238	32.04	12543	28128	30.84
18	Бања Ковиљача	Лозница	11832	14290	45.30	11936	15725	43.15	11078	15869	41.11
19	Новопазарска бања	Нови Пазар	18933	15348	55.23	18437	20967	46.79	19144	19636	49.37
20	Сокобања	Сокобања	1615	3005	34.96	1564	3336	31.92	1637	3377	32.65
21	Бања Љиг	Љиг	610	1594	27.68	588	2277	20.52	558	2130	20.76
22	Бања Врујци	Мионица	607	1861	24.59	612	2658	18.72	575	2837	16.85
23	Ваздушња бања Златар	Нова Варош	2297	2631	46.61	2175	2892	42.92	2133	3015	41.43
24	Прибојска бања	Прибој	5217	4043	56.34	5269	4253	55.34	5543	4178	57.02
25	Јошаничка бања	Рашка	3433	4388	43.89	3080	5113	37.59	3004	5564	35.06
26	Бујановачка бања	Бујановац	4214	4876	46.36	4403	5377	45.02	4781	5418	46.88
27	Луковска бања	Куршумлија	3199	3411	48.40	3183	4031	44.12	3190	3997	44.39
28	Сијаринска бања	Медвеђа	1558	1396	52.74	1586	1750	47.54	1546	1754	46.85

		Незапослена лица	Запослена лица	стопа	Незапослена лица	Запослена лица	стопа	Незапослена лица	Запослена лица	стопа	
Године:		2017.			2018.			2019.			
Република Србија:		618826	2062588	23.08	552513	2131079	20.59	485405	2173135	18.26	
Рб.	Подручја бања:	Град - општина:									
1	Селгерс бања	Београд - Младеновац	4666	10046	31.72	3875	15534	19.96	3434	16001	17.67
2	Брестовачка бања	Бор	5209	12450	29.50	4784	13291	26.47	4306	13456	24.24
3	Бања Кањижа	Кањижа	1644	6231	20.88	1397	5898	19.15	1196	5788	17.12
4	Нишка бања	Ниш - Нишка Бања	2199	2418	47.63	2046	4164	32.95	1842	4171	30.63
5	Палић	Суботица	5858	44962	11.53	4700	44049	9.64	4452	44469	9.10
6	Горња Тречка	Чачак	8450	33855	19.97	7229	35501	16.92	5824	36302	13.83
7	Овчар бања										
8	Буковичка бања	Аранђеловац	4822	10763	30.94	4253	12811	24.92	3860	13112	22.74
9	Бања Бечеј	Бечеј	3312	8279	28.57	2848	9297	23.45	2241	9374	19.29
10	Врањска бања	Врање - Врањска Бања	...	1932		...	2024		939	2045	31.47
11	Врњачка бања	Врњачка Бања	3257	7015	31.71	3005	7371	28.96	2689	7613	26.10
12	Гамзиградска бања	Зајечар	6453	11998	34.97	5367	13171	28.95	4752	13199	26.47
13	Русанда – Меленци	Зрењанин	6052	33644	15.25	4806	37435	11.38	4963	37184	11.78
14	Паланачки Кисељак	Смедеревска Паланка	3640	9496	27.71	3631	11478	24.03	3215	11508	21.84
15	Ваздушна бања Ивањица	Ивањица	3745	7985	31.93	3449	8533	28.78	3269	8707	27.30
16	Врдник	Ириг	1283	1955	39.62	1144	2774	29.20	1035	2825	26.81
17	Матарушка бања	Краљево	10980	29157	27.36	10459	32349	24.43	10022	33623	22.96
18	Бања Ковиљача	Лозница	10029	16566	37.71	9114	19212	32.18	8489	19897	29.91
19	Новопазарска бања	Нови Пазар	18408	20513	47.30	18906	19721	48.95	20223	19770	50.57
20	Сокобања	Сокобања	1446	3443	29.58	1318	3593	26.84	1318	3571	26.96
21	Бања Љиг	Љиг	484	2096	18.76	432	2777	13.46	399	2809	12.44
22	Бања Врујци	Мионица	502	2909	14.72	451	3421	11.65	422	3524	10.69
23	Ваздушња бања Златар	Нова Варош	1945	3074	38.75	1864	3604	34.09	1594	3681	30.22

			Незапослена лица	Запослена лица	стопа	Незапослена лица	Запослена лица	стопа	Незапослена лица	Запослена лица	стопа
		Године:	2017.			2018.			2019.		
Рб.	Подручја бања:	Град - општина:									
24	Прибојска бања	Прибој	5166	3978	56.50	4582	5277	46.48	3955	5537	41.67
25	Јошаничка бања	Рашка	2522	5672	30.78	2174	6346	25.52	1926	6572	22.66
26	Бујановачка бања	Бујановац	4740	5526	46.17	4609	5845	44.09	4567	5876	43.73
27	Луковска бања	Куршумлија	2837	4013	41.42	2582	4415	36.90	2487	4554	35.32
28	Сијаринска бања	Медвеђа	1526	1811	45.73	1380	1686	45.01	1072	1759	37.87

			Незапослена лица	Запослена лица	стопа
		Године:	2020.		
		Република Србија:	491347	2215475	18.15
Рб.	Подручја бања:	Град - општина:			
1	Селтерс бања	Београд - Младеновац	3191	16339	16.34
2	Брестовачка бања	Бор	3887	13938	21.81
3	Бања Кањижа	Кањижа	1175	5707	17.07
4	Нишка бања	Ниш - Нишка Бања	1864	4216	30.66
5	Палић	Суботица	4178	44359	8.61
6	Горња Трепча	Чачак	5145	37005	12.21
7	Овчар бања				
8	Буковичка бања	Аранђеловац	3535	13440	20.82
9	Бања Бечеј	Бечеј	1924	9504	16.84
10	Врањска бања	Врање - Врањска Бања	872	2077	29.57
11	Врњачка бања	Врњачка Бања	2544	7767	24.67
12	Гамзиградска бања	Зајечар	4370	13230	24.83
13	Русанда – Меленци	Зрењанин	5671	36882	13.33
14	Паланачки Кисељак	Смедеревска Паланка	3051	11787	20.56

		Незапослена лица	Запослена лица	стопа	
Године:		2020.			
15	Ваздушна бања Ивањица	Ивањица	2967	8840	25.13
16	Врдник	Ириг	990	2824	25.96
17	Матарушка бања	Краљево	8699	35343	19.75
18	Бања Ковиљача	Лозница	2544	21036	10.79
19	Новопазарска бања	Нови Пазар	22725	20062	53.11
20	Сокобања	Сокобања	1107	3595	23.54
21	Бања Љиг	Љиг	342	2892	10.58
22	Бања Врујци	Мионица	339	3709	8.37
23	Ваздушња бања Златар	Нова Варош	1481	3764	28.24
24	Прибојска бања	Прибој	3771	5755	39.59
25	Јошаничка бања	Рашка	1974	6660	22.86
26	Бујановачка бања	Бујановац	4021	5966	40.26
27	Луковска бања	Куршумлија	2564	4634	35.62
28	Сијаринска бања	Медвеђа	993	1775	35.87

Извор: Републички завод за статистику (2012), Републички завод за статистику (2013), Републички завод за статистику (2014), Републички завод за статистику (2015), Републички завод за статистику (2016), Републички завод за статистику (2017), Републички завод за статистику (2018), Републички завод за статистику (2019), Републички завод за статистику (2020), Републички завод за статистику (2021).

АНЕКС IV

Оцена актуелног стања у бањском туризму Републике Србије у 2020. години

Рб.	Подручја бања:	Град - општина:	број ноћења укупно	број ноћења домаћих туриста	број ноћења страних туриста	број туриста	број домаћих туриста	број страних туриста	број лежачких места	број станова
1	Селтерс бања	Београд - Младеновац	25395	25123	272	1221	1173	48	437	51275
2	Бања Кањижа	Кањижа	29506	26396	3110	6838	5804	1034	474	23369
3	Нишка бања	Ниш - Нишка Бања	4857	4143	714	1377	1284	93	796	13899
4	Палић	Суботица	60065	55144	4921	25522	22495	3027	942	135678
5	Горња Трпача	Чачак	78590	73853	4737	8339	7996	343	2606	108737
6	Буковичка бања	Аранђеловац	52975	47420	5555	21227	18972	2255	1168	42766
7	Врањска бања	Врање - Врањска Бања	15011	14683	328	1536	1436	100	161	8608
8	Врњачка бања	Врњачка Бања	698238	668635	29603	211496	200879	10617	7661	25722
9	Гамзиградска бања	Зајечар	19242	6466	12776	1221	675	546	237	52637
10	Врдник	Ириг	93035	86722	6313	31594	28746	2848	919	9806
11	Матарушка бања	Краљево	1049	1039	10	112	111	1	200	115921
12	Бања Ковиљача	Лозница	76786	57186	19600	14157	11207	2950	1086	73975
13	Новопазарска бања	Нови Пазар	4334	3658	676	2053	1687	366	282	107822
14	Сокобања	Сокобања	648820	642568	6252	124998	122584	2414	7091	13760
15	Бања Врујци	Мионица	38115	37092	1023	8388	8091	297	1088	12709
16	Сијаринска бања	Медвеђа	50336	50053	283	7136	7078	58	882	6309

Рб.	Подручја бања:	Град - општина:	дужина боравка туриста	дужина боравка домаћих туриста	дужина боравка страних туриста	коэффициент интензитета туристичког промета	Искоришћеност смештајних капацитета
1	Селтерс бања	Београд - Младеновац	20.8	21.4	5.7	2.4	15.9
2	Бања Кањижа	Кањижа	4.3	4.5	3.0	29.3	17.1
3	Нишка бања	Ниш - Нишка Бања	3.5	3.2	7.7	9.9	1.7
4	Палић	Суботица	2.4	2.5	1.6	18.8	17.5
5	Горња Трпача	Чачак	9.4	9.2	13.8	7.7	8.3
6	Буковичка бања	Аранђеловац	2.5	2.5	2.5	49.6	12.4
7	Врањска бања	Врање - Врањска Бања	9.8	10.2	3.3	17.8	25.5
8	Врњачка бања	Врњачка Бања	3.3	3.3	2.8	822.2	25.0
9	Гамзиградска бања	Зајечар	15.8	9.6	23.4	2.3	22.2
10	Врдник	Ириг	2.9	3.0	2.2	322.2	27.7
11	Матарушка бања	Краљево	9.4	9.4	10.0	0.1	1.4
12	Бања Ковиљача	Лозница	5.4	5.1	6.6	19.1	19.4
13	Новопазарска бања	Нови Пазар	2.1	2.2	1.8	1.9	4.2
14	Сокобања	Сокобања	5.2	5.2	2.6	908.4	25.1
15	Бања Врујци	Мионица	4.5	4.6	3.4	66.0	9.6
16	Сијаринска бања	Медвеђа	7.1	7.1	4.9	113.1	15.6

Извор: Републички завод за статистику (2021), Републички завод за статистику (2021б).

Образац 1

ИЗЈАВА АУТОРА О ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Изјављујем да докторска дисертација под насловом:

ПОЛИТИКА ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ФУНКЦИЈИ
ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА БАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

представља *оригинално ауторско дело* настало као резултат *сопственог истраживачког рада*.

Овом Изјавом такође потврђујем:

- да сам *једини аутор* наведене докторске дисертације,
- да у наведеној докторској дисертацији *нисам извршио/ла повреду* ауторског нити другог права интелектуалне својине других лица,

У Врњачкој Бањи, _____ године,

потпис аутора

Образац 2

ИЗЈАВА АУТОРА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Изјављујем да су штампана и електронска верзија докторске дисертације под насловом:
ПОЛИТИКА ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ФУНКЦИЈИ
ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА БАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ истоветне.

У Врњачкој Бањи, _____ године,

потпис аутора

Образац 3

ИЗЈАВА АУТОРА О ИСКОРИШЋАВАЊУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Ја, Тијана Љубисављевић,

дозвољавам

не дозвољавам

Универзитетској библиотеци у Крагујевцу да начини два трајна умножена примерка у електронској форми докторске дисертације под насловом: ПОЛИТИКА ПРИВЛАЧЕЊА ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА ПОДРУЧЈА БАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ и то у целини, као и да по један примерак тако умножене докторске дисертације учини трајно доступним јавности путем дигиталног репозиторијума Универзитета у Крагујевцу и централног репозиторијума надлежног министарства, тако да припадници јавности могу начинити трајне умножене примерке у електронској форми наведене докторске дисертације путем *преузимања*.

Овом Изјавом такође

дозвољавам

не дозвољавам³

припадницима јавности да тако доступну докторску дисертацију користе под условима утврђеним једном од следећих *Creative Commons* лиценци:

- 1) Ауторство
- 2) Ауторство - делити под истим условима
- 3) Ауторство - без прерада
- 4) Ауторство - некомерцијално

³ Уколико аутор изабере да не дозволи припадницима јавности да тако доступну докторску дисертацију користе под условима утврђеним једном од *Creative Commons* лиценци, то не искључује право припадника јавности да наведену докторску дисертацију користе у складу са одредбама Закона о ауторском и сродним правима.

5) Ауторство - некомерцијално - делити под истим условима

6) Ауторство - некомерцијално - без прерада⁴

У Врњачкој Бањи, _____ године,

потпис аутора

⁴ Молимо ауторе који су изабрали да дозволе припадницима јавности да тако доступну докторску дисертацију користе под условима утврђеним једном од *Creative Commons* лиценци да заокруже једну од понуђених лиценци. Детаљан садржај наведених лиценци доступан је на: <http://creativecommons.org.rs/>